

ПОВРАТАК ИЗ ЗЕМЉЕ ЗМАЈЕВА

Наслов Повратак из земље змајева
Речник технологије – 33 године после

Приредили Душан Бошковић, Александар Петровић

Издавач Институт за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду

За уредника Петар Бојанић

Рецензенти др Загорка Голубовић
 др Ћорђе Ћурић

Лектура, коректура
и именски регистар Александра Стевановић

Дизајн и прелом Душко Ћосић

Штампша Colorgrafx, Београд

Место и датум издања Београд, 2015

Тираж 300

ISBN 978-86-82417-90-3

DISPUT

ПОВРАТАК ИЗ ЗЕМЉЕ ЗМАЈЕВА
РЕЧНИК ТЕХНОЛОГИЈЕ – 33 ГОДИНЕ ПОСЛЕ

Приредили: Душан Бошковић, Александар Петровић

Univerzitet u Beogradu
Institut za filozofiju i društvenu teoriju

РЕЧНИК ТЕХНОЛОГИЈЕ

ПИСАН ЈЕ ЗБОГ ЖИВОТА, ЛИЧНОСТИ И БОЉЕ, А НЕ ЗБОГ РЕЧИ КОЈЕ СУ У ЊЕМУ. ЗА-
 ПИСАН ЈЕ ДА БИ САВЛАДАО КАВИЛОНСКУ КУЛУ ЈЕЗИКА, МЕТАСТАЗУ РЕЧИ У КО-
 ЈОЈ СЕ РАСТВОРА СВАКИ ДОДИР И НЕСТАЈЕ СВАКА ДУБАВ. САМО ЈЕ НЕКОЛИКО ЛУДСКИ
 НЕПОУРОДНИХ РЕЧИ: ОСТАЛИХ НЕКОЛИКО СТОТИНА ХИЉАДА СУ БАЛАСТ ИСТОРИЈЕ:
 ТЕХНОЛОГИЈА РЕФЛЕКТОВАЊА ОНИХ НЕ-КОЛИКО. ДА БИ СЕ ДАЉЕ ЖИВЕЛО, ТРЕБА СЕ
 БОДОМ, САДА, ОСЛОБОДИТИ ИСТОРИЈЕ, ТЕРЕТА КОЈИ ЛОБИ ЛИЧНОСТ.

ОБЈАКА ОБОГ РЕЧНИКА СВЕДОЧИ О КОНАЧНОМ РАЗОБАНЧЕЊУ ТЕХНОЛОГИЈЕ. ОНИЈЕ
 НОВИ КОУГ У КОУГУ, ВЕШ БАРВАРСКИ ЧИН РАЗЈЕДАЊА ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ И ЗАЈАК ИУ
 ЊЕНЕ УАЗКУЧЕНЕ СФЕРЕ БЕЗ ПОЧЕТКА И КРАЈА. ОН ЈЕ И ПОЧЕТАК И КРАЈ; АЛФА И
 ОМЕГА: УБИТИ РЕЧИ, НЕКУПИТИ ИХ, СПАСИТИ ИХ СА ПИЈАЦЕ. ХОДАТИ ПО ЊИМА, НЕ ТОНУТИ!

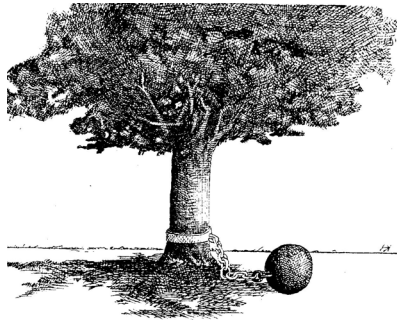
ПРЕД НАМА ЈЕ РЕЧНИК ТЕХНОЛОГИЈЕ. ПРИМОРАЈМО ГА ДА НИШЧЕЗНЕ ДА БИ СЕ ИЗА НЕГА
 ПОЈАВНО СВЕ-Т. ПОЈЕДИМО ГА! У СТОМАКУ ЋЕ БИТИ ГОРАК, АЛИ ЋЕ У УСТИМА НАШИМ БИТИ
 САДАК.

С а д р ж а ј

I Увод	7
Три разлога повратка <i>Речника технологије</i> из земље змајева	13
<i>Зоран Петровић Пироћанац</i> Ламент над 33. рођенданом <i>Речника</i> <i>технологије</i> и 21. столећем	23
<i>Димитрије Вујадиновић</i> <i>Речник</i> је жив! О културној продукцији и оптимизму технологије	35
<i>Слободан Антонић</i> „Критичка анализа“ <i>Речника технологије</i> – поглед изнутра	49
<i>Милош Кнежевић</i> Разјасница техно-ујдурми – мислословљење о <i>Речнику технологије</i>	59
<i>Александар Петровић</i> О <i>Речнику технологије</i> и духу привида	93
<i>Марјан Чакаревић</i> Технологија и механизми Текстови и контекстуални спектар пројекта <i>Технологија</i>	119
<i>Драган Ђорђевић</i> Кенотаф: гробница за <i>Речник технологије</i>	141
<i>Тамара Стојановић Ђорђевић</i> Феноменологија Дечака као педагогија пресликавања	163
<i>Томислав Новаковић</i> Личност и технологија	185

<i>Сузана Полић</i> <i>Речник технологије –</i> поглед из перспективе аутоматског управљања	217
<i>Милорад Беланчић</i> Разлози за сећање 33 године после	227
<i>Јелена Ђурић</i> <i>Речник и логика промене -</i> О (им)потенцији система и његових „противника“	237
<i>Божидар Мандић</i> Шта да вам кажем, 21. век	255
Епилог	265
<i>Речник и његова анализа</i>	267
Документи	307
<i>Анализа идеолошке оријентације</i>	311
<i>Политика Анализе</i>	329
Регистар	409

УВОД

čezne. s. istorija, Zapad, amneza. p. „Nema ništa vrednije od vremena, jer se ono cena koju plaćamo za večnost.“ (Bourdaisue, De la perte du temps)

Vrlina *slov.* вѣ+о, вѣ+ли – jak; pp. вѣѣт ; poimen. вѣѣтца ; „ono mesto u vodi gde se ne može da smrzne.“ **Z.** delovanje, čutanje, vrlina. **F.** Bezuslovno potvrđivanje izbora volje. Vera u svoj izbor uprkos iskušensjima: nije moguće načiniti pogrešan izbor. Za vrlinu je neophodna sila: samo jak čovek (koji je savladao oblik) ima vrlinu. Slab čovek vrlinu traži u odricanju ili medijima ili je uopšte ne traži. **S.** političnost, iskustvo, vera. **P.** „Znam tvoja djela da nisi ni studen ni vruć. O da si studen ili vruć!“ (Αποκάλ. Ιωανν)

Dante *s.* Dante je u „Božanstvenoj komediji“ sabrao i oslikao ceo srednji vek. U svom trodelnom spevu on je ponovo prošao put srednjeg veka učinivši ga potpuno unutarnjim: istorijskom. Taj put se sačuvao kao iskustvo ličnosti: komedija je kretanje koje ličnost mora da prevlada kao iskustvo da bi došla do sebe. U hrišćanskoj simbolici, ličnost mora da prođe i pakao i čistilište; u modernoj, ličnost mora da savlada razum-oca (kao Vergilija) i ljubavnicu-idol (kao Beatrice) i tako učini svoje iskustvo silnime. **S.** Vergilije, Hegel. **P.** „Jer ono što ja glasno govorim, svi ostali ili sapuću ili mrmšaju, ili misle, ili sanjaju.“ (Dante, Epistole XI)

Dekart *s.* Dekart je Homerov refleks. U XVII v. posle Hrista svet je već potpuno izgubljen i Dekart je zaista primoran da ga u sebi, zatvorenih očiju re-kreira. To je potpuna naspramnost stvaranju i konkretni početak tehnologije. Tehnologija je Novi svet, amneza starog, udvojeni svet, svet naspram sveta. **S.** naspramnost, refleksija, Mesec. **P.** „Sad ću zatvoriti oči, začepiti ću uši, odvratiti ću sva svoja osjetila, čak ću i sve slike telesnih stvari izbrisati iz svog mišljenja, ili ću ih smatrati ispraznim i lažnim...“ (R. Descartes, Meditationes)

Delanje *s.* praslav. gen. дѣлѣакъ као тѣло ; izvedeno глаго : деловати prvobitno znači odričavati telo **Z.** spedočenje. **F.** Zaver ličnosti jesu njena dela. O ličnosti svedoče samo njena dela. Može se kretati i lako je govoriti, ali dela moraju da ukinu reči: ličnost mora da prepozna granicu svojih reči u živom svetu oko sebe, a ne da ih slepo izgovara, samovoljno se sudarajući sa životom. Ljubav je granica reči: Decak priča, a ličnost deluje. **S.** telo, dođir, duša. **P.** „Ne radi zaludnog posmatranja samog sebe, ne radi razmišljanja o pobožnim osećanjima – ne, ti si ovdje radi delanja: tvoje delanje, i samo ono, određuje tvoju vrednost.“ (F. J. Fichte, Bestimmungs des menschen).

Demokratija *s.* gr. δῆμος narod, κρατος vlast : vlast moštva naroda. **Z.** pod-jednakost. **F.** Oblik medijuma društva. U doba imanencije (antropološko-prosvetiteljska vremena) smatra se da zbir mnoštva pojedinačnih samovolja daje stvarnu volju kojom se može savladati protivrečna priroda medijuma društva. No, njihov zbir daje jednu naspramnu volju, idol volje (ili vođu). Ta volja ne samo da ne može da savlada medijum već je njime potpuno opsednuta: svoj jedini zadatak vidi u njegovom preoblikovanju. To je tehnologija koju samo ličnost može da ukine. **S.** idol, imanencija, institucija. **P.** „Djavołska igra demokratije povezana je sa znanjem i neznanjem, zločinom i kaznom, okrutnošću i dobrim...“ (E. E. Cummings, Krazy Kat)

Decaci *s.* od ind. e. korena xxv sisati. **Z.** suština idola. **F.** Objektivizacija istorije je nužno bezlična: sve za narod, ništa za ličnost. U instituciji nema ličnosti, već samo tehnologa (as you like it, Decaka. To je i tajna projekta Decaci koji su vidici ostvarili u 1980. g. posle Hrista)

alnia - e. balk. lat. patire - isto: pod-nositi. z. ličnost u istoriji. * Samo ličnost može da pati. Sam boravak u mediju, među oblicima, za ličnost jeste patnja. Ličnost trpi istoriju, a istorija ne trpi ličnost. Zato ličnost i ukida istoriju jer prikazuje kojima je okružena imaju samo privid patnje: nagoni, potrebe i strasti. s. sloboda, odgovornost, vera. p. U trenutku kada se prekine stanje prinude i kada se u zajedništvu proživljava patnja, otvara se mogućnost za njeno ispoljavanje ... kao primarne činjenice koja uključuje totalitet potreba pojedinca." (Vidici 8/80, Negacija institucije).

Pozitivizam - e. lat. ponere - staviti, positus. z. sepra duha. t. Pozitivizam nije škola mišljenja, već post-apsolutno stanje duha u raspadu. On je slabost, gubljenje moći-duha. Samovolja da se ono što je samo objektivno uzima kao stvarno. Pozitivizam je unutrašnja karakteristika svake moguće nauke. s. nauka, napredak, tehnologija života. p. Termin „pozitivizam“ prvi je upotrebio Saint-Simon da označi naučni metod... (P. Edwards, Encycl. cf. phil.)

Pojam - e. sveslov. γένη (Γ-ΤΗ), ind. ev. osn. enemo - vēmo. z. institucija ogledala. t. Objektivizacija mišljenja jeste pojam. On je oblik refleksije ličnosti: naspramnost. Kretanje pojma može se promatrati kao propadanje ličnosti: istorija stvara sebe reflektujući život u oblik - ειδωε. Kada pojam potpuno dođe do sebe: zlo je ostvareno: istorija je svršena i ličnost je vratila svoje iskustvo sebi. Potrebno je još samo savladati konkretnu tehnologiju: voljom. s. ogledalo, amneza. Zapad. p. Pojam sebe održava hraneći se ličnošću." (Vidici 8/80, Otkr. ogledala).

Političnost - e. gr. πολιτικόν što se tiče zajedničkog života. z. volja za život baš ovdje i baš sada. t. Političnost treba razdvojiti od ideologičnosti: koja je njena naspramnost. Prava političnost je negacija ideologičnosti. Bulgakov je političan, ali nije ideologičan. Biti političan znači svedočiti protiv idola volje (Pilati) i idola života (Kajafa): postati ličnost i stati uz bok volje i života. Političnost je presudnost postojanja: način ličnosti. Svi tehnolozi su nepolitični: mlak. s. sila, delanje, marginalci. p. Znam tvoja djela da nijesi ni studen ni vruć. O da si studen ili vruć! Tako, budući mlak, i nijesi ni studen ni vruć, izbjivaću te iz usta svojih." (Apost. 1/20)

Postojanje - e. svesl. етјати z. bezuslovnost sada i tu. t. Za ličnost je presudno da čine što stoji, da bude politična, da pusti korenje baš tu i sada. Tehnološki aspekti (λογος ili τέχνη) jesu bezmestni (ου-τόπος) i načelno ravnodušni prema mestu svoje bačenosti, bezuslovnosti ličnog zahteva za čvrstim stojanjem baš tu i baš sada. Stojanje i samo stojanje (kao savladanost svih vidova kretanja: um, rad) isto je što i po-stojanje. Ja postojim samo time što hoću sebe - baš tu i baš sada (ukinutost naspramnosti). Čovek tehnologije može da zna i ume sve, ali on nema silu da učini bilo šta. Ličnost može da ne zna i da ne ume ništa, ali ona može sve, pa i da zna i ume sve. s. sila, ljubav, odgovornost. p. Ovdje stojim i druge mi nema." (Luter, kada su dolazili da ga ubiju.)

Prikaze - e. ind. ev. koren quog - pokazati se. z. refleksija ličnosti u mediju, maska. t. Čovek se u medijima različito prikazuje: za trajanja istorije on se jedino i prikazuje. Svaki medij ima svoje prikaze koje se menjaju u zavisnosti od različitih medijuma. Materija prikaza jeste kretanje. Dakle, ličnost da bi opstala u istoriji mora da se kreće: da neprekidno postaje drugo u odnosu na ono što je bila. U mediju je krajnje teško razlikovati sebe od svoje prikaze: biti Dečak: u konkretizovanoj tehnologiji to uopšte i nije moguće. s. amneza, naspramnost, imanenacija. p. On oseća odbojnost prema Maski jer iza nje prepoznaje ništavilo." (Vidici 7/8, Pesni. 1. aps. znanje.)

Tehnoloq e. v. tehnologija z. hijerarhijski majmun, funkcioner, filozof. t. U instituciji nema ličnosti; rec samo tehnologa: ljudi koji su se poistovetili sa svojim medijsalnim oblikom. Ti ljudi nisu živi jer su dušu prodali Velikom inkvizitoru. Njihov svet je institucija: Vavilonska kula čija je granica sloboda. Tehnologu je potreban varvarin koji bi ga ubio i time mu dao život. s. Vavilon, inkvizicija, imanencija. p. „Kako se brzo veru ti hitri majmuni.“ (F. Nietzsche, Zaratus.)

Tehnologija - z. gr. τέχνη - osnov oblika kao rada, i λόγος - osnov oblika kao mišljenja. z. božanstvena komedija. t. Tehnologija je proizvodnja oblika: umskih oblika (λόγος) mišljenjem, a tehničkih oblika (τέχνη) radom; tehnologija proizvodi i istinu i lepotu. Ona je način na koji se kretanje pretvara u oblik, što i treba nazvati istorijom: otvaranjem mnoštva medija za Zenonov put. Tehnologija je ukinuta u živom identitetu ostvarenog logosa (rec) i ostvarene tehnike (telo) - Hrist. Potpuno ostvarenje tehnologije dato je u identitetu uma, istorije i rada (Hegel, Marx). tada se ona nužno konkretizuje. Njeno konkretizovanje u predmetnom svetu dovršava Zapadnu istoriju kao raspadanje: udisanje. Udvojeni svet biva razbijen kada je volja tu. Tehnologija se delatno ostvaruje kao univerzalni posrednik, analiza ličnosti i života, svake čistine za postojanje, kao lagano klizanje u ništa, kao stvaranje naspramnog sveta, ogledala koje je isto (istinito), ali nije živo. Tehnologija je sve ono što nije ličnost. s. ogledalo, istorija, Zapad. p. „Gubljenje sveta može se nazivati tehnologijom.“ (Vidici 5-6/80, Tehn. ili kraj nauke).

Tehnologija života - z. funkcionisanje, s-laganje. t. Redukcija života na oblik. Analiza ličnosti u mediju na različite oblike. Život se redukuje na instituciju: život u mišljenju - na pojam, život u radu - na lepotu ili norac. Projekat Škerović (Vidici 3/80) pokazuje konkretnu tehnologiju kao neposredno razlaganje života, njegovo onaspramljavanje. U tom broju Vidika Škeroviću je stampana pesma (mišljenje), stampan je njegov oblik (telo), a na ploči je odštampan njegov glas (rec). U konkretnoj tehnologiji časopisa Škerović je analizovan, stavljen potpuno naspram, potpuno isti i adekvatan stvarnom Škeroviću. Jedino što nije živ. Tehnologija je istina, ali ona nije život. s. analiza, amneza, inkvizicija. p. „Ne postoji nikakva stvarna telefonska reza sa zamkom, nikakva centrala koja sprovodi naše pozive.“ (F. Kafka, Das Schloss.).

Tehnološki um z. obmana. t. Tehnološki um smatra da je sve bliži stvarnosti ukoliko više i preciznije umnožava (deli) oblike. Njegova logika je da će sve suptilnijom organizacijom oblika konačno doći do samog postojanja. Lukarstvo tehnološkog uma je da umnožavanje i oposredovanje, objektivnost, klizanje u ništa prikazuje kao ispunjavanje postojanjem. s. institucija, nauka, napredak. p. „U tehnološkoj optici što je veći broj posrednika između mene i stvarnosti to je reč o većoj stvarnosti.“ (Vidici 5-6/80, Tehn. ili kraj nauke).

Transcendencija lat. transcendo - izići. z. razbijeno ogledalo. t. Transcendencija se ne može reflektovati. Mogu se reflektovati samo konačne stvari. Uvek se može ostvariti dovoljno veliko, ali ne i beskrajno veliko ogledalo. (Tehnologija je konačnost: ona se konkretizuje u periodu imanencije). Zato je transcendencija suprotna refleksiji. Transcendencija je izlaz. s. tu, volja, dodir. p. „I koji čuje neka govori: doći.“ (Αποκαλ. Ιωανν.).

Troja z. seme. t. Vrata istorije. Njenim padom otpočelo je kretanje na Zapad. Uzrok tog kretanja je Idol koji je oslobođen mudrašću: to je pripremlilo refleksiju: sve naspramnije odlaženje - do Meseca. Troja je poslednja Sfinga. s. Istok, Sfinga, p. „Pušenje Ilijske terdare značilo je da je privid slobodan da krene.“ (Vidici 8/80, Orkr. ogled.).

Tu od kor. pok. zamenice τὸ pravi se praslom. pril. mesta za mirovanje - tu z. bezuslovnost, odrešenost. t. Biti tu znači ne biti ni u čemu drugome, ni u kakvoj naspramnosti. Ne biti tu znači biti

Овај зборник посвећен је др Зорану Петровићу Пироћанцу, истраживачу Института за политичке студије из Београда, јер без његове истражне одлучности, смеле визије и преданости општем добру Речник не би поново уледао светлости дана. Током дугог времена док је Речник био избрисан с културне мапе и прошеран из интелектуалне историје Зоран је држао лучу посвећујући му једно поглавље своје докторске дисертације одбрањене 2009. у Паризу на Школи високих студија друштвених наука (објављене 2011. у издању париске куће L'Harmattan), а пошом и поглавље у књизи *Nomenclatura serbica* (Институт за политичке студије, 2012) која је непосредно иницирала научни скуп Речник технологије – 33 године после. Смањрао је истину о Речнику једним од својих живих подухвата јер се борио против културе емпирисма, прејрогаје идеја, моралне беде, идолаприје лажи и интелектуалне нискости. Речник му је био један од крнских доказа неајворености српској културној идентитету и пошврда генерацијске самобитности. Овај зборник стоја је довршење задатка који је он оставио пред себе и пред нас. Све остало остаје времену да пресуди.

Позивница за промоцију Речника технологије
(графика Тамаре Јерковић)

ТРИ РАЗЛОГА ПОВРАТКА РЕЧНИКА ТЕХНОЛОГИЈЕ ИЗ ЗЕМЉЕ ЗМАЈЕВА

*Људи моји...
док смо иза себе остављали последње оазе
још увек смо у себи тајили неодређену наду,
а када се дух светиша ипак немилосрдно
поиграо с нама и навео нас у бесилодне пустиаре
ми мнимо, иако нисмо очајници
да нас следује свака могућа судбина
чак и она по којој ћемо се у овај
и овакав животи враћати многи пута.*

Живојин Стојковић, „Пред пустињским људима“

Идеја овог зборника је да се у складу с древном идејом да је циљ тамо одакле смо отишли, врати на место које су сви напустили. То треба схватити и као покушај да се врати глас онима којима је на основу лажне оптужбе насилно одузет пре више од 33 године. Све је почело маја 1981. објављивањем посебног броја универзитетског часописа *Видици* под називом *Речник технологије* који је већ почетком следеће 1982. године на основу анонимне анализе идеолошки анатемисан на политичким форумима и главним медијима. После те екскомуникације није више био предмет осврта и расправа. Од тада је прошао цео један животни и радни век. То је довољно дуго време да се схвати да је *Речник* био одбрана слободне мисли (критички је сачињен изван тада владајуће марксистичке догме и њеног законитог наследника, неолибералне матрице – без игре лошег и доброг полицајца), али и слободног рада (цео је калиграфисан и илуминисан у великом неутилитарном формату). Његова појава била је напуштање марксистичко/самоуправне идеологије и једна од првих критичких речи о технологији и њеним постхуманим исходима не само у југословенској и српској средини већ и ев-

ропској која је тада, а добрим делом и сада, опседнута даровима које ће технолошки мудраци донети следећи звезду са запада.

Речник је својим рукописаним критичким системом појмова, метафора, симбола, алегорија, етимологија „езоповским језиком“ засекао ткиво „друштва благостања“ засновано на технолошкој опсади живота. Док се згушњава облак транс-гених и нано организама, док ишчезавају живе врсте, културе и језици, док се шире култови краја света, очито је да је *Речник* био нека врста раног упозорења, пророчке узбуне која је снажно одјекнула у српској средини, али само зато што је наишла на прогон власти, анатему услужних интелектуалаца и проклетство оних који су на мистерији идеологије градили технологију моћи. Овај зборник први је покушај да се слободно, без политичког притиска поново сагледа *Речник технологије* који је закључио марксистичко – кардељевску – праксисовску еру повезујући „езоповским“ језиком скривене видике у нити трагања за путем изласка. Повлачећи линију разграничења *Речник* је невољно постао прото-постмодерни спис српске културе: објављен је као непотписано дело да би се ослободио лажног его субјекта. То је највећи ужас картезијанског света – нема више оног Ја које мисли да би постојало. *Речник* се први одриче ауторског субјекта, као и друштво потом „револуционарног субјекта“, да би тиме не теоријски, већ практично исказао „смрт аутора“ и потврдио „смрт субјекта“. То је суштински постмодерно дело јер нема модерности без субјекта. Било је и других списа који су претендовали на напуштање модерности, али сви су уредно потписани тако да је њихова немодерност или постмодерност само литерарна опсена. Њима је декартовски стало до Ја као субјекта и ту је крај сваке приче о изласку изван забрана модерности. Стога је *Речник* морао да буде заборављен да би се продужила агонија лажног субјекта прерушеног у технологију.

Речнику технологије је и данас тешко одредити жанр. Већ и то је узнемирујуће у дисциплинованом дисциплинарном свету који сумњичаво гледа на све што напушта ограде и излази изван граница као у старим средњовековним картама где када више ништа не зна картограф записује на маргини – овде почињу змајеви. Природно је да такав спис који долази са terra incognita змајева изазива подизање обрва и жустру ревност чувара познатог света којим владају прихваћени „изми“ пре-

познатљиви као картица коју треба показати при улазу hall of fame идеја и идола. *Речник* као да је био сувише велика дрскост, покушај змајева да уђу у надгледани свет добро познатих предела овлашћених картографа. И наравно да је наишао на одговарајући одзив, једноставно чаша жучи се није могла мимоићи.

Речник су писали студенти који су без зазора ушли у свет идеја, у пределе „где почињу змајеви“, али који су по својој младости сачували нешто од безазлености галилејских рибара и идеализоване донкихотске побуне. Били су толико незадовољни својим професорима да су решили да ствари узму у своје руке и покажу да нагомилане инвалидне „изме“ или боље речено „шизме“ сваковрсних подобних теорија, које се привидно сукобљавају говорећи заправо истим језиком, треба гурнути у страну и поново отворити видике. Омиљена академска забава, одређивање жанра неког рукописа, овде је прилично залудна, јер је ово прави речник, с одредницама, њиховим етимологијама, значењима, тумачењима, примерима, али истовремено и теологија која има своју објаву, филозофија која има систем, уметнички рад који има промисао, идеолошки памфлет који има програм, а истовремено и књижевна творевина јер без декартовског *dubito* слободно повезује појмове и симболе, метафоре и алегорије.

Овај обол поновном читању *Речника технологије* никако није меморијалне природе. Наша намера вођена је непосредним увидом да су проблеми које је *Речник* покренуо живи и да смо по својој прилици толико дубоко загазили у њихову матицу да чак и не видимо обалу на коју бисмо изашли. За овакав став нашла смо чини се три сасвим добра разлога. Први је да је *Речник технологије* све само не обичан спис. Већ изгледом, руком Тамаре Јерковић писаним и илуминисаним текстом јасно исказује отпор и незадовољство повлачећи оштру линију разграничења спрам интелектуалне продукције свог времена. Једној социјалистичкој Југославији сасвим је непримерено и тешко разумљиво да се неки спис, толико векова после Гутенберга, као у инат свеопштем „напретку“, појави у форми српског средњовековног рукописа. Ако је већ изабрао такву форму, онда је још чудније да се не бави теологијом или неким традиционалним знањем, већ технологијом као овлашћеним „превозником“ модерности: он је речник *технологије*, али без вере, наде и љубави према техно-

лошким склоповима. Све те неспојиве одлике *Речника* збуњују и постављају питање о чему је реч, из каквих идејних извора долази такав одлучан напор да се визија времена измести изван технологије. Када се отворе његове странице неуобичајено великог формата читалац се на 28 страница суочава са 161 одредницом које се махом не могу непосредно, без увида да бит технологије није нешто технолошко, довести у везу с појавама којима смо окружени. Технологија је схваћена као целокупност људског историјског искуства у садејству производње облика уметношћу (техне) и умом (логос). Таквом пречицом, кратким спајањем техне и логоса историја се помера ка новој стварности која није дата у „*commodis humanis inservire*“, „*the happiness of mankind*“ „*the endowment of human life with inventions and riches*“ што програмски зацртава још Френсис Бекон (Bacon) као циљ науке, иницијалне форме технологије, већ у производњи двојника. Многоврсни двојници који ће у потоњим вековима пренаселити свет и гурати човека на ивицу понора свргнуће непоновљивост живота и свести човека на когнитивно Ја, што је, према *Речнику*, главни циљ технолошког пројекта. Као резултат таквог увида *Речник* одлучно, тоном објаве, тражи „разбијање огледала“ као једини могући одговор на технолошку замку, јер технологија има само слике и привиде иза којих скрива своју праву намеру. Ако се слиме огледало, намера постаје јасна.

Речник је своју критику технологије извео без компромиса, с високим степеном продорности у више нивоа доследности, не устежући се да усред удобног социјалног оптимизма одбаци утопијске умишљаје. То је, сматрамо, већ више него довољно да се поново промисли његов мисаони оквир. *Речник* свакако има и теоријску и политичку тежину јер је прегнуо да се изађе изван познатог репертоара идеолошких тема и да на обзору друштвене и личне слободе отвори питање постхуманих исхода технологије. Он види технологију као једну у низу утопија чије остварење ће бити плаћено много дубљим падом него што су то донели крахови идеолошких фантазама. И данас је тај увид далеко од површног академског, политичког или медијског света – који се, упркос свему, још увек чежњиво гледа у обећање технологије – а пре 33 године није ни могло бити говора о томе.

Недвосмислена програмска намера овог списка била да подигне ниво јавне осетљивости спрам циља историјског хода

технологије. Међутим, *Речник* није успео у томе. Наишао је на политичку критику која није била кадра да осети и региструје проблем технологије и која је традиционално сматрала да се односи моћи пресудно одређују у идеолошкој сфери. Јавно образовање у то време било је марксистичко и није могло да препозна технологију као телос историјског кретања, већ је сматрало да је реч о средству које може да се користи према потребама човека. Питање технологије није стављено на дневни ред владајућег погледа на свет, проблеми на које је *Речник* указао схваћени су као лажна узбуна и сведени на идеолошке заплете социјалистичког поретка.

Други разлог који оправда наш потхват је неспецифичност одредница које нису само теоријски „критичке“, већ обухватају широки распон од контракултурног дискурса, преко појмовног исказа до архетипске симболике. Извесно је да *Речник* има много читања, јер повезивање појмова и симбола у агрегате даје различите, често неочекиване перспективе гледања на ствари. Ту чудну разноликост уравнотежује њихова строга структура – *етимологија* заснована на знању класичних и модерних језика, *значење* где се издваја битно, *шумачење* с херменутичким заокружењем, обухватна литература *примера* из филозофије и књижевности, као и *синоними* који изнутра повезују одреднице. Иза тога очито стоји напоран теоријски рад, али и покушај неспутане игре, бекство од овешталог академског дискурса.

Речник је исклизнуо из задатих идеолошких и академских пруга да би боље могао да проживи и изрази дух времена. Дobar део сваког теоријског успеха лежи управо у осетљивости на дах промена и препознавању токова скривених владајућим мњењима. Дела која то успевају нипошто не морају припадати владајућој култури нити су то дела која различитим поводима називамо „познатим“. Главна чар у мисаоном напору управо лежи у тражењу „непознатог“ које се овде неочекивано открива јер кроз *Речник* добро видимо токове губљења равнотеже с краја XX века. Тада се на Западу, ношен ширењем технологије, изнад хоризонта диже нови безумно похлепни корпоративни капитализам који традиционалну државну заједницу гура у амбис, док се у Југославији титовски поредак подзидава да се не би пре времена срушио, већ да би се слом догодио с задршком која ће синхронизовано с политиком света капитала безусловно умр-

твити, пренесено и дословно, друштвене енергије. Заводљивост технологије и умилна обећања капитала Исток већ психолошки праве менталном колонијом, да би потом народи који су тражили више потрошних добара, а не више слободе постали и политичка колонија.

Трећи разлог због које се данас осврћемо на *Речник технологије* је етичке природе. Он је врло брзо по објављивању постао предмет идеолошке денунцијације, потом политичког напада, а спремала се и судска оптужница за најтеже дело против народа и државе. Његова појава, као и низ пратећих пројеката, инвентивних и тачних цивилизацијских, друштвених и политичких увида и предикција, пре свега о распаду Југославије (којима је претходио озбиљан теоријски рад, објављен 1980. у зборнику *Технологија*, првом ове врсте у нас, као и рад на концептима Дечаца – Идоли, у оквиру кога је снимљена прва плоча у независној продукцији у Југославији, Породице бистрих потока, Сатирско–герилског позоришта, праћења револуција од Никарагве до Пољске, негације институције, политичке архитектуре и стамбеног питања, студија будућности...) суштински је својом сабраношћу забринула политичку елиту тог времена која је почетком 1982. оштро реаговала објављивањем *Анализе идеолошке орјентације часописа Видици и листа Студент* чији готово једини предмет пажње јесте *Речник*. Њу је написала група анонимних аутора иза којих су стајали партијски форуми, државни органи и медијске куће. *Анализа* је месецима припремана у правој конспирацији у консултацијама с првом поставом српских идеолошко–политичких корифеја.

Ношена је на читање партијској и полицијској врхушки: Драгославу Марковићу, председнику Централног комитета Савеза комуниста Србије, Јови Јарићу, председнику Универзитетског комитета СК, Слободану Палалићу, секретару Универзитетског комитета СК, Ратку Бутулији, секретару Градског комитета СК, Грујици Спасовићу, уреднику *Омладинских новина*, Моми Унковићу, начелнику Треће управе за „унутрашњег непријатеља“ Београдске дирекције Службе државне безбедности. Већ из тога је очито да је била реч о идеолошко–политичкој акцији првог реда коју су синхронизовано подржали сви главни медији, као и битни партијски кадрови: Добривоје Видић, председник Социјалистичке Републике Србије, Саво Кржавац, председник Комисије

за идеологију Централног Комитета СК Србије, Живорад Ђорђевић, главни уредник листа *Комунист*, Момчило Баљак, извршни секретар ЦК СК Србије, Слободан Јовановић, извршни секретар Градског комитета СК Београда, Небојша Драгосавац, председник Комисије за информисање Градског комитета СК Београда... Била је то највећа идеолошка мобилизација Партије после смрти Троструког (хероја) који је и после смрти и даље био жив прикључен на идеолошке апарате за реанимацију да у тренутку искључења апарата, у складу с мантром *после Тиша Тишо*, не би отишао сам, већ би за собом у смрт повукао све остале.

Неко је то знао, али није желео да и други то знају. Погађало их је што аутори *Речника* читају најскривеније мисли, јер су наслутили пажљиво припремање распада система. Приметили су да се нове идеје незадрживо шире и да је партијско надгледање токова у дефанзиви. Зато су главни медији подигли велику буку више од месец дана доносећи нападе на писце *Речника* *технолоџије* и сараднике *Видика* који не само да отворено говоре о распаду Југославије већ показују и како ће се то десити. Било је то право медијско бомбардовање, можда највеће које је један у основи филозофски спис претрпео у Југославији. Међутим, те снаге, и поред свих напора, нису биле кадре или нису желеле да формулишу неку плодну позицију која би се сучила с временом које долази. Критика *Речника* није донела никакав ваљани програм који би омогућио да мртво тело обојаног вође не повуче све за собом под земљу, већ је друштвена енергија расипана на одбрану преживелих концепата. Сва ова беда наше историје потиче од ограничених, себичних и бучних духова који слепо издају живот.

Невоља *Речника* *технолоџије* је да се појавио у осетљиво време када се после смрти Највећег (сина) заљубила државна зграда и када је свуда владала мртва тишина ишчекивања. Појавио се као гласни буревесник упоредо с почетком растакања великог утопијског пројекта Југославија који је плаћен утрнућем памћења и пригушивањем друштвених енергија исцрпљених јаловим схоластичким расправама о више или мање марксизма, о квази аутентичним покретима разних „пролећа“ и „солидарности“, о дисидентима и пројектованој опозицији, етатизму и самоуправљању, о национализму и интернационализму, о варавим обећањима и утварним надама... У тој загушљивој

идеолошкој атмосфери, у којој јавност иза прашине која се подигла није више била у стању да види свет и оно што долази, појавио се *Речник* као чин чисте, језгровите побуне и покушај да се развеју хипнотичке сенке наговештавајући долазак велике технолошке неслободе. Не само да је одбацио, боље речено занемарио, владајући поглед на свет већ је, што је дежурне идеологе највише ужаснуло, променио и језик који је сам по себи производио нову стварност. Он је понудио други кључ и друге „шифре“ за разумевање историје, слободе, идентитета и живота. Појавиле су се нове речи и други појмови који вејачи идеолошке магле више нису разумели. Време их је газило.

Читалац сада има могућност да сам упореди одреднице *Речника* и ставове у *Анализи* и да донесе свој суд. После 33 године извесно је да је у српској и југословенској култури, пола века опседнутом есхатологијом борбеног напретка, *Речник* први покушај критичког односа спрам технологије и идеологије „технолошког развоја“. Он у себи носи критички набој сличних покушаја који се у европској мисли јављају од тридесетих година XX века, а узимају маха после Другог светског рата, али се од њих разликује по језгровитој, речничкој компресији текста и, још много важније, по доследно изведеној практичној критици јер је самосвесно исписан руком. Осим тога, он разара картезијански субјективитет писца с обзиром да два његова аутора и илуминатор остају записани само унутар његовог концептуалног лавиринта.

Аутори *Анализе* услужно су указали да писци *Речника* не верују у идеолошке мантре и кулисе и тражили њихову јавну осуду и оштро кажњавање. Они су у томе и успели јер су сви окупљени око *Речника* остали осуђени и одстрањени из јавног живота. Али највећи осуђеници, мада тога нису били свесни, заправо су сами писци *Анализе* јер, осим једног међу њима који је смогао снаге да после три деценије каже „извини“, заувек остају као пример потуљеног потказивања, удворичког најамништва, безобзирне саможивости, помрачених видика. Писана у сеновитим партијским комитетима *Анализа* се појавила као анонимни документ јер њени писци нису имали довољно храбрости да издрже светлост дана. Нека остане забележено да су према јавно доступним подацима закукуљени писци и притежаоци *Анализе* (по азбучном реду) били Алексић Слави-

ша, Алимпијевић Владан, Антонић Слободан, Васић Борислав, Глигорић Бранко, Гнус Горан, Дамјановић Петар, Денда Александар, Жугић Вук, Јерков Александар, Кнежевић Ратко, Чигоја Жарко. Ово су имена која су се појавила у јавности, мада је сасвим могуће да их је било више, али то је и данас обавијено велом тајне.

Психолошки профил *Анализе* снажно упућује на до-стављаче које је описао Александар Дима у роману *Гроф Мон-ше Кристио*. Кројач Кардус заједно са завидљивим саучесници-ма анонимно пише лажну оптужбу против морнара Едмонда Дантеса који завршава у затвору. Кројач Кардус постаје гроф, остали саучесници вртоглаво се уздижу на друштвеној лествици као што је и ауторе *Анализе* Партија великодушно наградила за сарадњу и омогућила им даље верање. Насупрот томе, писци *Речника* су предати забору и избрисани из памћења. Историја је остала кројачима који су се претворили у грофове јер су само-живо уништили једну од ретких прилика да се слободно мисли и нешто уради пре него што буде касно. Данас је јасно да то нису учинили због идеологије у коју су се заклињали, јер нико од њих више не исповеда оне идеје за које се с толико заноса и хипокризије залагао. Оне више не могу никога да заведу и зато се данас залажу за друге химере да би наставили ход у беспуће. *Речник* је био жртва не само идеологије већ и разорног nihilизма каријера који траје и данас јер осим поменутог изузетка нико од актера *Анализе* није улучио могућност да овом приликом преиспита свој пут и нешто каже о себи. Аутори *Анализе* су и даље скривени, њихови мотиви и путеви су само њима познати све док хемера крисеос не буде разлучио и све поставио на своје место.

Као што је *Речник* претеча слободне критичке мисли ослобођене утопијских илузија технологије, *Анализа* је, као некакав malleus maleficarum, претеча у Загребу само две године после афере *Речника* такође анонимно објављене *Беле књије* у којој су сличним маниром критиковани идеолошки неистомишљеници. Нимало случајно, иако има јавно оверену легитимацију опозиционог списка, *Речник* није нашао место у *Белој књији* што је својеврсно сведочанство да није припадао пројектованој, сценској опозицији. Штавише, у српском издању *Беле књије* (Службени гласник, 2010) које у додатку наводи сва интелектуална сучељавања с Партијом *Речник* се такође не помиње.

Неке ствари се очито морају прећутати да би се и *post festum* на сваки начин кроз све промене одржала иста лажна слика. Занимљиво је да је и Меморандум САНУ првобитно неформално почео да кружи као непотписани документ што указује да је *Анализа* поред осталог донела и нови стил идеолошког рада заснован на колективним документима чији аутори тек касније невољно постају познати.

Када се учинило да су одлично завршили свој посао и да је *Речник* заувек покопан испод зарушених сводова сећања, он се сада у овом зборнику враћа, доступнији него икада, да подсети оне који су га осудили и проклели на вечни заборав да се десило нешто потпуно супротно њиховим намерама. *Камен који зидари одбацише...* Зато ово размишљање о *Речнику* 33 године после треба пре свега схватити као морални дуг једној генерацији којој је насилно одузет глас, а којој је време, срећом или несрећом, дало за право. Отров оптужби у *Анализи* време је претворило у праву оду творцима *Речника* и њиховим видицима. Као што је далековидо написано на насловној страници *Речника* – у *сїомаку ће биїи їорак, али ће у усїїима биїи сладак*. Или, другачије казано, време је суштина праведности.

Једном речи, критичко тематизовање технологије у свету њене идолатрије, други језик и другачији поглед на свет, ваљане предикције, јединствени ликовни и графички израз, судбина текста и његових аутора, жестина њиховог теоријског и политичког оспоравања, друштвена и цивилизацијска померања протеклих деценија представљају плодно полазиште за размишљање о актуелности *Речника шехнолоїје* као чина чисте, језгровите побуне „змајева“ који су говорили „шифрама“ о надоласку плиме велике технолошке неслободе. Овај зборник припремљен је као резултат рада научног скупа *Речник шехнолоїје 33 їодине їосле* који је 12. и 13. новембра одржан у Институту за филозофију и друштвену теорију у Београду. Излагања се могу погледати на адреси <https://www.youtube.com/watch?v=6zm3tQ7DLIs>, а релевантни документи као и *Речник шехнолоїје* доступни су на адреси <http://recniktehnologije.wordpress.com/category/recnik/>

Душан Бошковић
Александар Петровић
Београд, новембар 2015.

Зоран Петровић
Пироћанац

ЛАМЕНТ НАД
33. РОЂЕНДАНОМ
РЕЧНИКА ТЕХНОЛОГИЈЕ
И 21. СТОЛЕЂЕМ

У време заласка Титове Југославије поред Речника технологије ишло је било интелектуалној подухваћа који је 1981. иако стваралачки снажно и аутентично експлодирао. Речник је био и премијерни интелектуални критичар - весник долазеће епохе човечанства, коју ће карактеристични убрзање цивилизације, дехуманизовање технологије у непосредној функцији анестезије маса и њихове подложној адресивној похлепи великих корпорација у времену радова за ресурсе. Прозорљивост аутора Речника је у то доба била усамљена, а ни на Истоку, ниш на Западу, није добила никакву интелектуалну подршку, ујкос снази својих прогностичких порука, већ је, најбољив, била изложена неразумној државно-партијској одмазди.

Кључне речи: Номенклаџура, историја садашњости, Речник технологије, Вашишерна, Савез комуниста, друштво сјектикла, др Мирјана Марковић Милошевић.

Српској јавности готово је непозната важна епизода савремене интелектуалне историје која се одиграва у Београду 1981-82. Реч је о првом идеолошком нападу „организованих снага“ Савеза комуниста после Титове смрти. У првом плану тог напада налази се *Речник технологије*, посебно издање часописа *Видици*, објављено почетком 1981.¹ Реч је о двојном рукописаном тексту, графички веома различитом од свих публикација тог и овог времена. *Речник технологије* у потпуности је исписан ручно, старинском технологијом. У начину израде лежала је и симболика садржаја. То је протест не само против система деформисаног социјализма у Југославији већ и техно-

¹ Аутор се симболично одужује генерацији „Студента“ и „Видика“, којој и сам припада, посвећујући им значајно место у свом мастер раду у Паризу, у *Школи високих студија друштвених наука*, EHESS (2003), као и у докторској тези на истој престижној школи (2009.) Видети и: Zoran Petrović Piroćanać, *La Serbie et l'ascension de Slobodan Milosevic (1982-1992). Anatomie d'une autodegradation*, L'Harmattan, Paris, 2011.

логијом изобличеног савременог света. Реч је о правој критици технолошке цивилизације у свим идеолошким формама која рађа до сада неслућене форме неслободе.

Речник технологије је интелектуални догађај *par excellence* у Европи тог времена. Сам текст, распоређен на тридесетак страница великог формата, са 161 одредницом, несумњиво је међу најважнијим садржајима који на филозофској равни имају даљи домет од свега што је писано у дисидентским круговима Пољске, Чехословачке, Русије и Мађарске у том тренутку. Језик који изражава овај особени протест младих Срба тог доба није баш лак, али се треба подсетити да је рукопис објављен 1981, у периоду у коме доминирају идеолошки проблеми и где нема скоро ни трага разумевању историјске мисије технологије. Он је говорио новим језиком, збуњујући партијске цензоре, трудећи се да усмери друштвену пажњу ка новим проблемима на хоризонту. То је првенствени разлог што је и многим данашњим читаоцима *Речник технологије* делом неразумљив, јер још увек верују у идеолошко разрешење историјске драме. Чини се да и даље збуњује историчаре и политологе у Србији који га потпуно игноришу, све до данас, јер и њих је нови језик и нови хоризонт неслободе затекао неспремним, у мање више празним идеолошким прегањањима. Аутор је, међутим, убеђен да по свим узусима *школе историје садашњости*, овакав догађај представља драгоцену фрагмент у интелектуалне историје Србије, битнији од многих које су инаугурисани као достојни памћења за будућност.

О *Речнику технологије* почео сам да размишљам радећи на својој магистарској, а потом докторској тези одбрањеној на париској Школи високих студија друштвених наука (*École des hautes études en sciences sociales*) и објављеној 2011. у париској издавачкој кући L'Harmattan. Ови радови су поново скренули пажњу на заборављени *Речник* и покренули његово преиспитивање. Део тих разматрања објавио сам потом у својој књизи *Nomenclatura Serbica* о чијем концепту сам размишљао још у време рада у Школи високих студија. Сматрам да је ова угледна француска образовна установа родно место школе Анала, можда најзначајније историјске школе XX столећа. У њој сам слушао бројна изузетна предавања, не само француских већ и светских историчара, који су ме уверили да сам био на

добром путу када сам више од две деценије сматрао да је идеолошко оспоравање *Стругенџа* и *Видика* на почетку осамдесетих година прошлог века, удар излапелог комунизма на истински дубоке младе мислиоце и јавне прегаоце, историјски важнији од многих догађаја тога доба, конгреса тада једине партије, СКЈ, јалових реформи и идеолошких испразних мамузања, које су изводили идеолошки корифеји Партије и они који су настали из њеног шињела.

Данас осећам потребу да допуним своје иницијалне мисли, унеколико их разјасним, али више од свега желим да им дам лични печат јер је реч о догађајима у којима и сам учествујем. Реч је, заправо, о *историји садашњости* (*l'histoire du présent*), која у поменутој париској школи, али и свуда у свету, осим на охолем Филозофском факултету у Београду после пожутеле револуције, ужива дубоко поштовање.² У броделијанском смислу (а велики Фернан Бродел је и оснивач Школе), догађаји који прате објављивање „Речника технологије“ имају историјски значај једнак сваком другом политичком догађају у коме се конституише смисао времена.

Критичку мисао не треба при томе да збуни што политичке догађаје и њихове оцене, друштвену историју праве „породице“ које заступају различите политичке боје и ставове. У нашем случају с једне стране је др Мирјана Марковић Милошевић и њена идеолошка екипа, а с друге стране су „сорошевци“ који сви заједно, свако са своје стране и на свој начин немилосрдно ампутирају слободу мишљења, од геополитике, до уметности и медија. То је заиста тема о којој досад није било озбиљне расправе ни у Србији, као ни у Француској, ни другде по земљама под политичко-војно-интелектуалном окупацијом. Јер Мирјана Марковић је својим несувислим и немуштим потезима разорила супстанцију аутентичне друштвене теорије, какав је *Речник технологије*, гурајући уместо тога сурогат тито-

² Помињем оно што сам доживео када сам париски магистарски рад (франц. *DEA*) из области *историје садашњости* намеравао да нострификујем на Филозофском факултету у Београду. Рад су одбили двоје факултетских предавача и сорошевских активиста - колегиница је данас значајни историчар, а колега је Аљоша Мимица. Аргументација за одбијање да Филозофски факултет уопште узме у разматрање нострификацију је била искуцана писањем машином, на парчету папира, без меморандума и печата факултета где је, на ауторово запрепашћење, на белом листу папира наведено да, како је у питању не-архивска историја, не могу да признају рад, јер немају кадар специјализован за ту област (sic!) Деценију касније, поменутој професорки уста су пуна *историје садашњости*.

изма и марксизма, да би тиме широм отворила врата да Ђерђ Сорос, трговачки путник Вашингтерне, у превареним земљама транзиције, уз помоћ корумпираних интелектуалних и политичких класа, спроводи разорну културну политику и пљачкашку идеологију квази-либералног капитализма. *Речник* је одмах привукао пажњу Мира Марковић Милошевић и она га је одабрала за мету своје прве идеолошке чистке, коју врши њен идеолошки серкл на Универзитету. Они који су дошли, привидно смењујући је, наставили су исту политику другим средствима. Због тога *Речник технологије*, који не припада „породицама“, није до сада био предмет озбиљнијег разматрања.

Вреди да се најпре подсетимо времена у коме се *Речник* технологије појављује. Само у *Галаксији*, у стриповима и књижевној едицији *Кенџаур* могли смо тада у популарној култури да назремо свет будућности и негативних цивилизацијских антиципација („рекламократија,“ „хомо гешталт“ и други узнемирујући појмови). Не сећам се да је ико, игде, тада маштао о мобилном телефону – гаџету који ће потпуно слудети долазеће нараштаје – малени, али моћни компјутер, с кога ће моћи не само да чују, већ и да виде саговорника на било ком делу планете. Да ће, такође, у тој суманутој справи имати на располагању могућности за хиљаде играрија и бесмислених активности, сударајући се непрекидно и исцрпљујуће са ограничењем да све то не може никако да стане у 24 часа човековог дана.

Налазили смо се већ тада, крајем седамдесетих прошлог столећа, у предвечерју стихијног убрзања цивилизације, захуктавања које, само три деценије касније, већ доживљавамо уз неизбежну језу. Део људског рода јасно данас види обрушавање у амбис космоса, сулудо уништење Гаје, мајке Земље и њених духовних и природних извора, и даље незадрживо срљање у коначни крај врсте. Разбистрило се данас све и већ извесно време (а почело је већ, сматрам, објављивањем *Речника технологије*) не постоје озбиљни мислиоци који су у стању да оспоре ово суморно стање човечанства.³

Без устезања тврдим и да је *Речник технологије*, својом целовитом хуманом философском субверзијом тадашњег цивилизаторског оптимизма на прагу експлозије тада недовољно

³ Мени се то отворило уз драгоцену помоћ једног од највећих живих мислилаца, Француза-Италијана, дромолога Пола Вирилиоа, кога и овом приликом препоручујем као ваљану научну лектуру.

видљивих погубних нових технологија, заиста спадао у профетску сферу *раној упозорења* за уснуло човечанство. Објављивање *Речника*, који спартанском језгровитошћу својих одредница као да говори, готово вришти, да нема више много времена, било је упозорење на планетарној лествици, а никако неко локално гунђање или позив на разарање државе како су га доживели интелектуално јадни идеолози универзитетске омладине и градских комуниста Београда. Беду таквог поретка у савременој форми друштва поново подивљао капитализма, савремени уметник, глумац Дарио Фо, дефинише као „*la folia organizzata*” – *орјанизовано лудило*.

Сукоб идеолога једине и владајуће Партије, Савеза комуниста (СК), отеловљеног у лику професора Мире Марковић с једне, и твораца *Речника технологије*, с друге стране, био је судар преживелог „одрвеног језика“ (*langue de bois*) и гипког, флуидног, сублимног *езојовској речника*. Интелектуално замрзнути, и у сопственим видицима пуки сиромаси, послушници Партије, сервилни паздарани с Београдског универзитета, силеџијски су збрисали с јавне сцене групу самосвојно мислећих младих умова са тог истог Универзитета, окупљених око *Вигика* и *Сингенџа*. То није тада било тешко универзитетским и градским партијским контролорима, јер сила је била на њиховој страни, али оно што је заиста тешко, и што нам и данас тешко пада јесте ћутање „опозиције“ која мирно посматра, без гласа против, како *Речник* гори на јавној ломачи. Или се у најбољем случају измотава с *Речником* како то чине чланови редакције филозофског часописа *Тхеориа*, осим Слободана Жуњића који јасно види и кратко, али узорно саопштава о чему је реч. Њему припада непролазно признање да је први схватио *Речник* и то јавно написао. Највећа историјска срамота у овом случају оптерећује „праксисовце“, тада овенчане придевом „неустрашиви и слободоумни“. Били су то мислиоци, бивши истакнути теоретичари Партије, за које се тврдило да су се чак и Титу супротставили. Ипак, као да су се уплашили *Речника*, јер је донео теме изван њихове теоријске јурисдикције, пењући се на висине којих се већина клонила, а други нису смели да превише машу својим интелектуалним крилима.

Речник је упозоравао на свет који долази, што се није могло видети из шанчева универзитетског, градског, републич-

ког и федералног СК тога доба. Њихов посао је био да снажно, агресивно, ауторитарно и перманентно онемогућују слободу мисли и терају живот у подземље. Тај однос према слободи стваралаштва, уз сва крокодилска заклињања на вегетаријанство, цивилизацијска је константа. Уосталом, каква је квалитативна разлика између тадашњих чланова Градског комитета СК и чланова ЦК СКС с почетка осамдесетих, и данашњих конгресмена и сенатора на Капитол хилу или комесара у Бриселу? Политичка класа, како Волтер увиђа и још лепше пише, увек заводи и подјармљује становништво, унапређујући повремено оруђа кретенизовања којима држе поданике – произвођаче роба и услуга – у покорности.⁴ Нисам ни данас сигуран да су творци *Речника*, Александар Петровић и Слободан Шкерковић, видели с в е што сналази свет, и што су антициповали, али су видели много, знатно више од осталих мислећих људи овде, али и у свету, који су носили данас већ добрим делом изанђали и свепроституисани беџ – интелектуалац.

О чему је још реч у *Речнику технологије*? Свако доба изумева нове варијације староставне технике манипулисања, то јест опчињавања свести. Данас су то мобилни телефони и слични технолошки гаџети чија прва сврха је искључење човека из правог света и немилосрдно бацање у Голубњачу виртуелног. Зар економисти не констатују већ годинама да смо савременици досезања највеће социјалне неједнакости у било којој тачки људске историје. Још горе - она непрестано и даље напредује. Данашњи плутократски врх у свету је 30% богатији него 1988, а осамдесет најбогатијих људи имају 1,9 билиона долара, колико и 3,5 милијарди људи у сиромашнијој половини света. А када се недавно подигао *Покрећ* 99% у САД, полиција их је усавршеним методима технолошке „проклете авлије“ „утерала у тор“.⁵

Језгровите антиципације *Речника технологије* из 1981, његова упозорења, данас су се потврдиле у безбројним чињеницама суманутог цивилизацијског „развоја“: радно активни Аме-

⁴ У француском књижевном језику постоје глагол *crétiniser* и именица *crétin* – *замлаћиваши* и *замлаша*. Аутор је овај глагол уочио још осамдесетих, у дискурсу париске надреалистичке, песникиње Ани Л’Брин (Annie Le Brun), из „чврстог језгра“ групе Андре Бретона. Она је и супруга великог песника Радована Ившића, такође значајног члана Бретоновог „јата“.

⁵ Веома занимљиве и бројне статистичке податке смо чули на Институту за европске студије, 29. 07. 2010, током предавања др Бранка Милановића, који већ дуго низ година предаје на америчким и европским универзитетима.

риканац ради просечно 14 врста послова пре навршене 38. године; један од четири запослена има уговор о раду на мање од 1 године (Секретаријат за запошљавање САД); *LG Group* има више од 24.000 доктора наука међу персоналом; *Google* има више од 1,2 билиона (*trillions*) претраживања у свету дневно; *The New York Times* недељно објави више информација него што је једна особа у 18. веку примила током читавог живота; годишње се у свету произведе 40 егзабита (4¹⁰¹⁹) нових информација; запремина информација данас је већи него информације произведене током 5.000 година; људска знања се удвостручују сваке 2 године, а тај ритам досегнуће 2021. фреквенцију удвостручења информација на само 3 дана; рачунар који превазилази капацитет прорачуна људског мозга је пред вратима и стручњаци кажу да ће око 2020. коштати мање од 2000 евра. Шта ће се онда десити човеку, какво ће онда бити то друштво у коме ће живети наредна поколења човечанства, шта ће бити смисао људског живота? То су питања за нас данас, а иницирао их је пре 33 године и *Речник технологије*.

Господин Шиклгрубер – алијас фирер Хитлер – двадесетих година прошлог столећа изрекао је манипулативне принципе свих система, важећих и за доба после монструозних резултата његове нацистичке теорије друштва: „Ако желиш симбиозне масе, мораш да им говориш најлуђе и најсировије ствари“. Невероватне глупости данас слушамо са говорница свих парламената света, из седишта ЕУ у Бриселу, из Вашингтерне пре свега. Глупости у служби незајажљивости поменуте инсигнификантне мањине у богатом делу света. Може ли ико да објасни зашто неком човеку, или породици, треба 1, 10, 50 и више милијарди долара личног богатства? Булимично ждерање кавијара из кутлаче је бесмислена радња, баш као и поседовање милијарди долара, евра, јуана, и других новаца планете. Кад је капитал господар, сви су робови, чак и његови власници, без обзира на „цивилизацију“ и досегнути „развој“. Њих разарају њихове „потребе“.

Овај процес заглупљивања био је и на делу почетком осамдесетих година када Југославијом упркос смрти старог диктатора и даље влада уставни принцип диктатуре пролетаријата и Стане Доланца са својим трабантима чија се главна идеја показала као растурање Југославије, државе од које прима

плату.⁶ Српски врх је и даље сервилан и испоручује прегојеном Молоху све што се од њега тражи, било да је то Косово или они који другачије мисле. У том контексту почиње и хајка на *Речник шехнологије* и његове ауторе. Из потаје, преко својих идеолошких *Schutz Staffel* (SS – „заштитна патрола“) у лику младих партијских активиста на Универзитету, булимију нове власти, такође се закљичују у титоизам и пролетерски интернационализам, систематично гради др Мира Марковић Милошевић, чврстим породичним односима повезана с Партијом, спремајући се за будуће идеолошке крсташке обрачуна у Београду.

Марковићкине „специјалне револуционарне снаге“, уз помоћ радикализованих партијских идеолога, траже непријатеља који није одан титоизму, марксизму, диктатури пролетаријата и пролетерском интернационализму и који не признаје руководећу улогу СК у друштву. Она је била уверени ултра-левичар, са левичарским породичним анти-нацистичким коренима из Другог светског рата, спремна да се, слично Станету Доланцу, или својим рођацима, обрачуна са сваким изразом аутономне креативне снаге у Србији.⁷ Иако за то за сада не постоје непосредни докази, осим незгодне чињенице да су они који су идеолошки спаљивали *Речник* и на томе стекли капитал бранилаца марксизма и титоизма, направили каријере у Милошевићевој Србији под патронатом М. Марковић. Ипак, главни налогодавац заустављања *Речника шехнологије* бавила се, време је показало, политичким делањем од кога идеолошки није остао „ни камен на камену“, од свих њених и њихових нагваждања и јаловог заглупљивања младих генерација. Која би, уосталом, корисна мисао могла да се цитира из идеолошког опуса Мирјане Марковић, као и свих других идеолога тог доба? Вероватно ниједна, јер је цео њен ангажман био схоластика левнице, без додира с животом и с неограниченом неискреношћу према властитом народу. Какву су литературу професорка марксизма и њени следбеници читали? Да ли Колаковског, праксисовце, или, на пример, раног „шездесетосмаша“ Ги Дебора и његово

⁶ Доланц се не либи, опијен привидом неограничене политичке моћи диктатуре коју врши у име пролетаријата, да шаље претеће поруке редакцији *Видика* због којих су неки чланови заувек напустили не само редакцију већ и само писање.

⁷ Док се бори за револуцију, она је склона и козметици, моди, пићима са Запада, нимало гадљива на статусне симболе богатства „декадентног“ Запада. О томе детаљно знају представници српских фирми у Паризу и другим градовима на Западу, који су годинама ову професорку снабдевали таквим артиклима.

*Друштво сјекшакла?*⁸ Или ингениозног хуманисту, Израелца Амишаја Марголита (који ће тек готово две деценије после *Речника* написати *Пристојно друштво*, за које се суштински залаже и *Речник*).⁹ Сва је прилика да нису читали ове и овакве мислиоце, већ, с подвлачењем, Е. Кардеља, В. Бакарића и друге класике југословенске марксистичке глупости.

Сада после 33 године не можемо а да се не запитамо какву је пустош оставила у нашим животима та глупост и њено милитантно наступање против плиме нових, спасоносних идеја. Недорасли за озбиљно мишљење и сагледавање токова, они су хтели да владају светом идеја и да управљају историјом. А резултат те њихове слабоумности смо видели у свеопштој пропасти коју су оставили иза себе, једнако разорном као немачка и савезничка бомбардовања Србије у Другом светском рату. Има се утисак да су и она и њена свита малих интелектуалних демона једнако у свом марксизму нису волели Србију, као и Немци у свом фашизму и Американци у свом либерализму. Свита малих идеолошких демона расула се из њених скута по уносним синекурама друштвеног живота настављајући да, у промењеним формама, шири нове идеолошке глупости. Стерилни ствараоци, навикли на најамнину, производили су још стерилније следбенике и ученике. А шта је било с њиховим жртвама?

Ко је за свих ових 33 година, више од три деценије, говорио о жртвама идеолошких демона? Мало сарадника *Студенција* и *Видика* после ужаса јавног анатемисања се касније осовило на ноге, вратило у нормалан живот, стекло посао, породу, професионалне каријере. Њихови животи разорени су на самом почетку када је тек требало да донесу праве плодове. Као да је нека маца из приче све појела! Зато су аутори *Анализе* „успели у животу“. Неки су, преко канала професорке Марковић, добили „Фулбрајта“, стипендију САД, на коју, иако горљиви марксисти, нису били гадљиви. Добијали су и директорска места и прилику да у разним жиријима даље наплаћују своје интелектуалне услуге од чега је и почела њихова каријера. Ни сада, на овом скупу ни у овом зборнику нема аутора *Анализе*,

⁸ Видети: Guy Debord, *La Société du spectacle*, éditions Buchet/Chastel, Paris, 1967, éditions Gallimard, Paris, 1992.; Guy Debord *La Société du spectacle*, Simar films, 1973.

⁹ Видети: Avishai Margalit, *The Decent Society*, Harvard University Press, 1996; Avishai Margalit, *Radio B92*, 1998.

који су обавили идеолошки задатак „хумане ликвидације“ с јавне сцене аутора *Речника шехнолоџије*. То више није штета ни за кога, осим за њих саме. Они су пропустили последњу прилику да се суоче са собом и да отму своју душу од демона којима су служили. Као и увек без длаке на језику – сматрам то њихово одсуство бедом кукавичлука који ће их пратити и када са животне сцене оду и наше генерације. Највећа одговорност остаће пре свега на онима из „идеолошке ергеле“ госпође др Мирјане Марковић Милошевић, који су данас професори Универзитета и јавне личности, који васпитају младе генерације Србије не помињући наравно како су стекли своје етичко и животно образовање.¹⁰ После тога, после целог живота који је прошао, после отетих могућности остаје моја лична жал због свега што смо уништењем интелектуалне заједнице окупљене око *Речника шехнолоџије* изгубили – једну од највећих шанси да нађемо свој пут и да се не изгубимо у лавиринту по коме сада тумарамо.

ЛИТЕРАТУРА

Debord, Guy (1967) *La Société du spectacle*, éditions Buchet/Chastel, Paris; *La Société du spectacle* (1973) Simar films, Paris.

Јовановић, Драган (1996) *Кобна јаја Александра Посеркова, генералној секретшара српске књижевности*, Ауторско издање, Београд.

Margalit, Avishai (1998) *The Decent Society*, Harvard University Press, 1996; *Pristojno društvo*, Radio B92, Београд.

Петровић Пироћанац, Зоран (1994) „Номенклатурна окупација пројектованих“, *Држава*, март/април.

Петровић Пироћанац, Зоран (2000) *Суновраји*, издање аутора, Београд.

Petrović Piroćanas, Zoran (2011) *La Serbie et l'ascension de Slobodan Milosevic (1982-1992. Anatomie d'une autodegradation*, L'Harmattan, Paris.

Петровић Пироћанац, Зоран (2012) *Nomenclatura Serbica*. Институт за политичке студије, Београд.

¹⁰ На ауторову искрену радост, на скупу се појавио најталентованији члан интелектуалног тима Мирјане Марковић у тадашњим структурама ССО и СК са Универзитета, данас професор социологије на Универзитету у Београду, Слободан Антонић. Он је једини, после 33 година, смогао довољно личне снаге и савести да дође на скуп, погледа Сашу Петровића у очи и каже – *извини*. И та људска реч има своје место у неком речнику који можда неће бити написан овде, али ће сигурно бити забележен у сећању.

Virilio, Paul, *Le pourrissement des sociétés*, collectif, Union générale d'éditions, 1975; *Vitesse et Politique* : essai de dromologie, éd. Galilée, 1977; *La crise des dimensions*: la représentation de l'espace et la notion de dimension, Ecole spéciale d'architecture, 1983; *L'Horizon négatif* : essai de dromoscopie, éd. Galilée, 1984; *L'Écran du désert* : chroniques de guerre, éd. Galilée, 1991; *L'Art du moteur*, éd. Galilée, 1993; *La vitesse de libération*, éd. Galilée, 1995; *Stratégie de la déception* : à partir du conflit au Kosovo, réflexion sur la stratégie militaire du contrôle et de désinformation tous azymuths, éd. Galilée, 2000; *Ce qui arrive*, éd. Galilée, 2002; *Le Futurisme de l'instant* : stop-eject, éd. Galilée, 2009; *Le Grand Accélérateur*, éd. Galilée, 2010.

Zoran Petrović Piroćanac
LAMENT OVER 33RD BIRTHDAY
OF DICTIONARY OF TECHNOLOGY AND 21ST CENTURY

In the era of Tito's Yugoslavia hardly was there a comparable intellectual undertaking in Serbia that exploded so powerfully and authentically in 1981. *Dictionary of Technology* was also a premiere intellectual critic – a herald of the coming era of humanity that would be marked with an acceleration of civilization, dehumanization of technology in direct function of the pacification of the world masses and their submission to aggressive voraciousness of the big corporations in the time of wars for resources. Clairvoyance of the authors of *Dictionary* was lonely in that time, and did not get, in the East, nor in the West, any intellectual support, despite the strength of their protreptic messages, but it was, contrariwise, exposed to unreasonable governmental-party retribution.

Keywords: Nomenclatura, *present history*, "Dictionary of Technology", *Washington*, *League of Communists*, "Society of the Spectacle", *Dr Mirjana Markovic Milosevic*.

Сати́рско-герилско позориште на рекламном плакату *Vidici* (1981)

Димитрије
Вујадиновић

РЕЧНИК ЈЕ ЖИВ! О културној продукцији и оптимизму технологије

Иако је од објављивања „Речника технологије“ прошло 33 године интересовање за њега се ни мало случајно као Феникс рађа у једном друшћијем глобалном и локалном контексту. Разлог за то лежи у чињеници да није реч о пуком речнику, већ о јединственом пројекту (манифесту), који се служи формом речника, многа пре „Хазарског речника“ који је популарисао ову форму. Пројекат „Речника“ има универзални теоретски вредносни обухват, који омогућава дубље разумевање историјарне културне индустрије као битне основе корпоративне неофеудализма. У овом раду испитује се заправо теоријска „носивост“ појмова „Речника“ у савременом свету.

Кључне речи: културна индустрија, светска провинска организација, културна политика, економија културе, културни образци.

После 33 године ћутања с пуно разлога се поново срећемо са *Речником технологије*. Не један, већ колико бројева *Речника* купио сам од продавца Драгана Благојевића на Теразијама, одмах после публиковања, јер сам одмах приметио да је реч о вансеријској публикацији.¹ Срећом, направио сам и фотокопију, јер су се оригинали за протекле 33 године негде у читању загубили. Осамдесетих година, као уосталом и данас, моје професионално интересовање било је културна политика и то на ширем плану – стратегије, циљеви, приоритети и инструменти. Тих година радио сам као истраживач у Заводу за проучавање културног развита Србије. Само појављивање *Речника*, са временском задршком од неколико месеци, изазвало је агресивну политичку реакцију, иако се сам садржај није непосредно односио на политичку ситуацију у тадашњој Југославији.

Ми који смо непосредно били ангажовани на истраживањима културне политике могли смо јасно да сагледамо ош-

¹ Отприлике тада сам и упознао Сашу Петровића, идејног творца *Речника*, и до данас остао у дијалогу с њим.

трину сукоба на вертикалном и хоризонталном плану. Мислим да и у том контексту, сукоба културних образаца, можемо сагледати све оно што се догађало око тог броја „Видика“. *Речник шехнолоџије* је са владајућег становишта представљао „интелектуални анархизам“, схваћен од амбициозних локалних политичких структура као „опасан реметилац“ модела државне културе. Он је заправо најављивао и доносио други културни образац и био најбољи знак да период осамдесетих у културној продукцији представља раскрсницу и припрему за све оно што ће следити у деведесетим, као и у следећем веку. Тај период, генерално, а посебно процеси у области културне продукције, још увек није довољно истражен. Основна карактеристика биле су активности, у организационом и правном статусу, дијаметрално различитих форми – од самоуправних кардељевских сизова и зурова и разгранате инфраструктуре „самодовољних“ институционализованих јавних установа до независних уметничких радних заједница и недобитних организација. Појавио се био и приватни сектор у култури (посебно бројни били су видео клубови, који ће касније прерасти у озбиљне филмске дистрибутере и продуценте). Треба нагласити да је свака од ових организационих форми носила и одређене идеолошке претпоставке и вредносне норме.

Тако модел државне културе добија алтернативу која је најзаоштреније показала у *Речнику* и његовој претензији да конкурентски говори о тоталитету, али коме је претходио развој модела државе културе, коју, пре свих, заступају одређени уметнички кругови. Наравно, ништа се не догађа „преко ноћи“, сукоб ова два модела започиње још током седамдесетих. Довољно је само подсетити се с једне стране на спаљивање неподобне литературе 1971. у Крагујевцу, а с друге на такозвани филмски „црни талас“, часопис „Поља“... Сукоб је нарочито био оштар у Београду и Новом Саду.

Током осамдесетих година долази до снажног процеса маргинализовања друштвеног утицаја уметничке продукције. Модел државне културе, у којем ће владајући политички и културни образац спречавати афирмацију различитости културних вредности, постаће доминантан током деведесетих година. Политичка инструментализација „културне продукције“ довешће, са једне стране, до програмске летаргије јав-

них установа, а са друге до стреловитог развоја индустрије забаве (турбофолка).

Од објављивања *Речника* прошло је, ево, 33 године да би се интересовање за написано, као феникс, поново појавило, свакако у једном другачијем глобалном и локалном контексту. Разлог можемо пронаћи и у томе што није реч о неком пуком речнику, већ о јединственом пројекту (манифесту), који се служи формом речника, много пре *Хазарској речника* који је популарисао ову форму. Пројекат *Речника* има универзални теоретски вредносни обухват, односно програмску форму, више или мање доследну, али свакако јединствену.

Као истраживач савремених процеса у културној продукцији његову стварну вредност могу да сагледам првенствено кроз акулност тумачења и коментара појмова који су у *Речнику* проблематизовани. Односно да ли пројекат *Речник* кореспондира са савременим збивањима. Ако написано нема трајност, тада остаје само као документ једног времена. Међутим, *Речник* је очито више него савремен у својим одредницама и предикцијама. Са становишта културних образаца посебно су значајне одреднице као што су *моћ, новац, маса, технологија, медији, личности, воља, уметности...* Свакако, овде је реч о темељним орјентирима система вредности, којима се управља појединач и друштво у целини.

Светска економска криза јасно је показала, између осталог, да је економија будућности снажно повезана са економијом иновација и креативности. Кључ те нове економије јесу образовање, култура и наука. Међутим, ослањање на „нову економију“ неће довести до друштвеног помака без преиспитивања важећих моралних норми. У том контексту можемо да тврдимо да је светска криза *par excellence* онтолошко питање, односно наше перцепције себе, друштва и природе која нас окружује – етичких и естетских норми којима се руководимо.²

Сведоци смо да данас профити мултинационалних корпорација, као и бонуси за менаџере, и поред економске кризе, никада нису били већи од настанка капитализма. Зато не би требало да нас изненади да у таквом корпоративном неофеудализму око 5 одсто најбогатијих присваја преко 50 одсто укуп-

² Arne Heaеcc (1989) *Ecology, community and lifestyle*. Cambridge University Press, Cambridge.

ног светског прихода.³ Посебно је индикативно да се и у некада такозваним „социјалним државама“ – Шведској и Финској, имовинске разлике драстично повећавају. Некадашњи идеал капитализма – слободно тржиште („невидљива рука“) еволуира у „корпорацијски тоталитаризам“, који генерише концентрацију имовине – новац се слаже на новац.

Тема којом се бавим јесу глобални процеси и утицаји културне продукције на формирање доминантног система вредности. Желео бих да укажем на одређене трендове у овој области, покушавајући да преиспитам и валоризујем актуелност садржаја *Речника*.⁴ У овом кратком излагању нема довољно простора да се обради сва комплексност коју носи савремена културна продукција нити њене последице на глобалном и локалном, као и на колективном и појединачном нивоу. Зато желим да на конкретном примеру поједностављено укажем само на један аспект, који се често изоставља, и то са смишљеном намером. Мислим на утицај крупног капитала који се остварује преко Светске трговинске организације (WTO) и неколико других међународних институција.

Свакако, тако огромни утицај могућ је захваљујући процесима које називамо глобализацијом. Односно некритичким оптимизмом према стреловитом технолошком развоју, који у својој основи омогућава концентрацију економске и политичке моћи одлучивања на светском нивоу.

Моћ; е. инд. ев. кор. могх– бити у стању; лит. *маїулус* – мног(о); гр. *махос* – помоћно средство (тал. ла макина). з. управљање облицима и нагон кретања. т. Моћ није исто што и сила: моћ је увек испосредованост. Врхунац моћи је крај историје (Август). Моћ је кретање међу облацима и њихово анимирање: дух. Моћ је „највиши“ облик технолога. Укидањем моћи рађа се личност: крај институције. с. дух, историја, морал. ш. „Уколико желим да владам другим, онда моја моћ треба да се састоји искључиво од знања које настаје искључиво у односу са другим и у разумевању димензије другог.“ (*Видици*, 8/80, „Негација институције“).

Пре свега желим да скренем пажњу да културна продукција јесте симболичко поље друштвених конфликта у којем

³ Погледати сајт <http://www.ourworldindata.org/> (посебно страницу *Culture, Values & Society*)

⁴ Претпостављам да је читалац овога текста претходно прочитао *Речник шех-нолоџије*, јер једино тако се може разумети контекст одредница које наводим у тексту. Ако није, препоручујем да то учини.

се питања вредности сукобљавају на много концентрисанији начин и са дугорочнијим последицама, него што се то догађа у другим друштвеним областима. Важно је истаћи да је право на културу колективно право, за разлику од индивидуалних права. Наравно, ништа ово није ново. Оно што јесте ново у актуелном времену - да је први пут у историји човечанства позорница проширена на планетарни ниво.⁵

Уметност; е. (в. ум) **з.** вештаство, граница зла. **т.** Уметност је подржавање технике: покушај да се Ја постави као основ технике. Уметност ствара облик који је дат као тело, али који није жив. Она није рад, већ његова замена: рефлексивна рефлексивна. Уметност је потребна технолозима и њиховом наспрамном свету. **с.** филозофија, ренесанса, Месец. **п.** „Модерно мишљење види уметничко дело у јасној супротности према простом ручном раду“ (R. Assunto, *Die Th. des Schönen im Mittel*)

Културна продукција, односно уметност, јесте широко поље активности, али је потпуно погрешан став да те активности *a priori* доприносе лепоти, задовољству и формирању личности. Уметност не уздиже личност сама по себи без њене воље.

Личност; е. (нема је у народном говору) **з.** одлучност, смиреност. **т.** Личност је воља за живот која је у свом искуству савладала све облике и завршила кретање у медијима. Она је крај технологије јер у својој вољи живи потпуно окушану историју. Личност долази до себе када у смртном уздаху савлада демонски дух Амондилане. Кретање (технологија: историја) укинута је у личности чија је једина особина постојање. Личност нема облик (мада је он њена сила), већ лице: довршена смрт и остварени живот. **с.** воља, живот, **п.** „Развој духа тежи да испразни смисао личности и да га идентификује са обликом или са индивидуалношћу или са персоналношћу“ (Romano Guardini, *Welt und Person*)

Само четири године после објављивања *Речника технологије* фактички глобални утицај на културну продукцију 1985. преузима ГАТТ, односно – WTO, која данас броји 160 земаља чланица, свакако не равноправних. Званична документа WTO не обухватају културу, али у делокруг регулативе спадају услуге. Тиме су дефинитивно „карте отворене“.

А карте су подељене одмах после Другог светског рата – услов да европске државе добију Маршалову помоћ био је да

⁵ *The Future of Values* (2004) „21st – Century Talks“ UNESCO

купе одређени број америчких филмова! Уведен је и Међународни програм заштите медија који је гарантовао САД прилив новца од културног извоза у Европу. Не треба заборавити и улогу Конгреса за културне слободе у креирању културног обрасца грађана Западне Европе педесетих и шездесетих година прошлог века.⁶

Новац; е. прасловенски *нов новус*, **з.** законачена слобода, симбол институције. **т.** Новац је идол посредности: удаљавања и мржње. Новац је конкретни начин кретања у медију: технолог стално прелази неки пут баш као и Ахил, али што се више креће он је све више испосредован и заувек ухваћен у бесконачном непостојању циља. Новац треба натерати да ишчезне да би заједница била поново дозвана. Савладати инквизицију значи својом вољом у име живота дати другоме свој новац. Не мора се живети по сваку цену. **с.** медиј, ум, инквизиција, апстракција. **п.** „Тако је новац непосредно у исти мах реална заједница уколико је општа супстанција за све и у исти мах заједнички производ свих“ (K. Marx, *Grundrisse*)

Новац постаје за појединца мерило пословног успеха и друштвеног статуса, а за крупни капитал и државе које га подржавају - инструмент у глобалном сукобу (мека сила) за „освајање“ Душа. То потврђује и изјава председника Удружења филмских компанија Америке: „Свидело се то нама или не, ми смо у светском трговинском рату“.

Рат; е. ст. слов. – *дој* (од *биџи*) **з.** порицање. **т.** Бесконачно кретање које стално пориче. Објективизација рата је крај личности, али личност мора да прође искуство рата да би дошла до себе. **с.** историја, пут ратника. **п.** „Рат је отац свему“ (Хераклит)

Трговински рат, који се данас до максимума заоштрио, о чему сведоче и догађања на међународној сцени повезана са случајем Украјине, каузално је повезан са „културним ратом“.⁷ Глобална културна продукција је данас под снажним је ути-

⁶ За разумевање културних политика и културних образаца западноевропских држава после Другог светског рата препоручујем књигу аутора Hugh Wilford, *The Mighty Wurlitzer – How the CIA played America*, Harvard University Press, Лондон 2008.

⁷ У књизи *Околни пут*, аутор Бојан Јовановић овако је окарактерисао присутни феномен „културног рата“ који се води у многим државама данас: „Културним ратом се означава жестоки конфликт између носилаца разичитих, међусобно супротстављених идеја, опредељења и представа у оквиру једног културног обрасца, као и између заговорника различитих културних и цивилизацијских образаца. Будући да је њихов идентитет производ тих образаца онда у радикалном сукобу и долази до изражаја формиран „убилачки идентитет“. Лако се, дакле, од културе, преко идентитета стиже до правог рата који поништава културу и претвара се у природни амбијент борбе сукобљених страна“. Бојан Јовановић (2013) *Околни пут*, Адреса, Нови Сад.

цајем англосаксонске индустрије забаве, односно креативних индустрија мотивисаних искључиво лукративношћу. Живећи на маргинама друштва млади, они који су задржали „животност“ и нису се утопили у доминантне културне обрасце, трагају за идентитетом. Образац културе који формирају друштвено је маргинализован и непризнат. Управо ту треба и тражити узроке „културног рата“. Тај сукоб је наметнут и неизбежан!⁸

Председник САД Барак Обама у интервју датом америчком радију НПР крајем 2014. године говори о предностима своје државе у поређењу са Русијом: „Они се ослањају на нафту. Ми се ослањамо на нафту, али и на ајпед, филмове и слично.“ Тако добијамо робу са културним паковањем, политичким теретом и економском тежином!

Душа; **е.** од слов. *дух, дихање* – животна сила. **з.** оживљавање и уживљеност личности. **т.** Технологи и њихови облици немају душу. Она припада само личности. Душа личности је њено лице. Историја пориче постојање душе. Она тврди да је храна довољан разлог живота. Међутим, нити је храна узрок, нити довољан разлог живота, већ је то душа: квалитет непоновљивости живота у вољи да се безусловно буде личност. Признати душу значи признати да је човеку за живот потребно нешто више до материјалних добара, задовољства, извесности и институције. **с.** лице, искуство, додир. **п.** „Душа је нешто кад уђе у тело, узрокује му живот, даје му моћ дисања и освежује га.“ (Платон, *Крашил*)

Они који заиста и одлучују у Светској трговинској организацији посматрају културне вредности као производе, односно робу, али не било коју робу, већ изузетну, с обзиром на утицај који има на формирање норми понашања огромног броја људи. И сада ту више не говоримо о културној продукцији већ, политичким и економским интересима крупног капитала, односно индустрији забаве и правилима која она доноси.

У намери да појасним о чему је овде реч навешћу шест принципа рада и разлога постојања WTO, које наводи италијански колега Рикардо Петрела, а с којима се у потпуности

⁸ Културна продукција не би смела бити искључиви резултат доминантног културног обрасца. Своју виталност и интегративност културни продукција потврђује на два начина. Први је, способношћу да апсорбује другачије културне садржаје повезане са читавом лепезом различитих могућности. Други је, њена отвореност, толеранција према другим и другачијим обрасцима културе. Могућност испољавања и уважавања различитости омогућава коегзистенцију друштвених група. У супротном, модел културе постаје статичан изазивајући жестоке друштвене конфликти између интереса различитих друштвених група.

слажем: Први је да се искључиво мора размишљати глобално. Други, да се методи производње морају повинovati новим технологијама. Трећи, људска природа треба да се посматра као борба у којој постоје само победници и поражени. Четврти, држава треба да либерализује своја тржишта. Пети је да треба смањити утицај закона. Шести, да све оно што је у *public domain* треба приватизовати. Крајња последица ових принципа јесте непосредна мегакомпензација, у којој победнику припада све, а губитник губи и оно мало што је имао. Наравно, победник је увек економски и политички интерес крупног капитала!

Ако ова правила доведемо у везу са процесом глобализације, која у већини земаља омогућава великим корпорацијама да униште или инкорпорирају локалну продукцију, остављајући иза себе економску пропаст, није тешко разумети какве све то има последице на културну продукцију. И то није све! Ове процесе прате такозвани *iprogrami strukturne prilagodavanja* Међународног монетарног фонда и Светске банке, који би, тобоже, требало да дисциплинују јавну потрошњу појединих држава. Међутим, права последица ових програма јесте отварање локалних средина за несметани утицај крупног капитала.⁹

Крајем 2014. године дошло је до сукоба корпорације Сони и режима Северне Кореје. Предмет сукоба је било приказивање уметнички минорног филма „Интервју“ (комедије о измишљеној завери за убијање севернокорејског лидера) у продукцији Сонија. Наравно Сони је победио, а у цео случај су се одмах јавно умешале и САД са својим геостратешким интересом.¹⁰

Институција; **е.** лат. *in-sto*: инсистирати (стајати унутра), посредовати (*solicit*). **з.** историјска егзистенција, медиј кретања. т. Вавилонска кула чији су зидова саграђени од слободе: они су огледала. Између тих зидова, пријатно ограђени и заштићени шетају технолози. Крећући се (огледајући се) кроз бесконачно мноштво соба технолози прелазе огроман пут, али не стижу нигде. Њихов живот је кретање по спратовима куле, а њихова воља је бесконачан страх од самог постојања. Институција зна само за себе. Због њених интереса, парадигматички оличених у цркви жртвован је и Бог. Порекнут је да би његова институција

⁹ „Прави идеолошко пропагандни ратови воде се преко културе са циљем да се један културни образац, као идеолошко-политички репрезент наметне и учини супериорним у односу на други културни образац.“ Бојан Јовановић, *Околни џиш*, Адреса, Нови Сад, 2013.

¹⁰ Погледати сајт <http://www.usatoday.com/story/news/politics/2015/01/02/obama-north-korea-sanctions-interview-movie/21195385/>

могла да пориче слободу појављујући се као институција слободе. То је Велика инквизиција. **с.** историја, инквизиција, иманенција. **п.** „Породица, школа, фабрика, универзитет, болница су институције засноване на чистој подели улога: подела рада. То значи да је унутарња природа институције чиста подела између онога ко има моћ и онога ко је нема“. (F. Basaglia, *L'instituzione negata*).

Новац и производња моћних корпорација, културну продукцију алхемијским поступком институционализују и претварају у робу индустрије забаве, односно у идеологију. То је идеологија у којој се остварују вредносне поруке са задатком да створе амбијент у којем се осмишљава производња жеља. Због тога тај амбијент треба да буде атрактиван, узбудљив, самозадовољавајући, угодан и стално нов.

Идеологија; **е.** гр. *идеа+логос* – поредак облика. **з.** историја као мит. **т.** Затворени круг. Потпуна оствареност и самосталност облика. Њихово организовање у самодовољни поредак који се на наспраман начин разликује од стварности: облик због облика. **с.** просветитељство, хуманост, антропологија. **п.** „Ако се у свакој идеологији људи и њихови односи постављају обрнути главачке као у камери опскури, онда овај феномен произилази из историјског процеса живота. (K. Marx, *Die deut. Ideologie*)

У том процесу кључно место припада контроли над светским каналима дистрибуције. Зато је важна улога WTO! Покушајмо да замислимо колико гледалаца мора да види филм да би се остварио десетоструки профит, чија је производња коштала, рецимо, 200 милиона долара. У САД осам дистрибутера контролише 90 одсто филмског тржишта. Диктатура идеологије спојила се са диктатуром тржишта, односно економским насиљем у којем је жртва унапред позната – то је огромна већина грађана. Можемо то описати као видљиве узроке који производе последице!

Овом процесу придружиле су се и технократе ЕУ. У истраживању *Економија културе у Европи*¹¹, које је пре неколико година урађено за потребе Директората 10, у чијој је надлежности култура, а које је послужило као основа за финансијску подршку, више се не говори о култури и културној продукцији. Потпуно се уводи англосаксонска терминологија - креативне индустрије и креативни сектори. Програм финансирања пројеката 2013/2020. назван је Креативна Европа. На први поглед

¹¹ *The Economy of Culture in Europe* је доступна на сајту http://ec.europa.eu/culture/library/studies/cultural-economy_en.pdf

све изгледа оптимистички, али основни мотив креативних индустрија јесте лукративност – новац! Creativity - Lucrativity!

Технолог; **е.** в. технологија **з.** хијерархијски мајмун, функционер, филозоф. **т.** У институцији нема личности, већ само технолога: људи који су се поистоветили са својим медијалним обликом. Ти људи нису живи јер су душу продали Великом инквизитору. Њихов свет је институција: Вавилонска кула чија је граница слобода. Технологију је потребан варварин који би га убио и тиме му дао живот. **с.** Вавилон, инквизиција, иманенција. **п.** „Како се брзо веру ти хитри мајмуни“ (F: Nitzsche. *Zaratus.*)

Буџети за културу већине држава, посебно оних мањих, далеко су испод финансијских могућности тржишта индустрије забаве (без обзира да ли се ради о либералном или конзервативном моделу тржишта). Тиме се умањује локална културна аутономија, односно културни суверенитет. Када говоримо о културном суверенитету (идентитету) не мислим да се он гради на задатом културном обрасцу. Напротив, културни образац није нешто једном за свагда одређено, већ се формира као резултат сложених друштвених процеса. Резултати многобројних истраживања која сам до сада радио у области културне политике европских држава потврђују да управо у тим процесима, стварање система вредности, културна (забавна) продукција има доминантан утицај. Данас смо сведоци да је цео свет окружен „вредностима“ обрасца исконструисане продукције индустрије забаве и њеним последицама – стварања масе!¹²

Маса; **е.** гр. мадза – оно што заједно приања као тесто. **з.** лењивост. **т.** Маса је тежна да се заустави историја: да се дијахронија укине у истовремености (синхронија) потпуно слеплених атома. Бити маса не значи учествовати у мноштву, већ бити неразликван у истој безличној фреквенцији свести уопште. Историја је у маси позвана да ишчезне, јер је постала потпуна законачност, чиста иманенција. **с.** просветитељство, апстракција, морал. **п.** „Непосредна последица нове улоге маса, организованих у колективе ... је варваризација“ (Н. Берђајев, *Култура и хришћанство*)

Око 90 одсто производње и дистрибуције носача звука, вредну више од 40 милијарди долара, контролише неколико транснационалних конгломерата. Да је све ово тачно, довољно је отворити неки од недељних тиражних магазина са киоска у Паризу, Келну, Бечу, Милану, Софији, Москви или

¹² Јост Смирс (2004) *Умешности и од пресијом*, Светови, Нови Сад,.

Београду. Униформност је очигледна, није потребно посебно се удубљивати у контекст садржаја – циљ је производња тржишних идола. Свакако, од овога није имуна ни такозвана стручна периодика.

Идол; **е.** гр. *ειδωλον* – облик рефлектован у неком медију. **з.** страст кретања. **т.** Иманентно кретање историје: конкретне историјске страсти крећу се у идолима. Идоли су објективни – (наспрамни), али они су нестварни, не постоје. Јелена, због које је срушена Троја, први је историјски идол. Производња идола је (пројекат *Дечаци*) значи производњу историје. Укинути идоли су укинута историја. Видици су (1980.) произвели идоле не због конкретне историјске страсти, већ због идола самих. Историје саме. Дечаци су апокалиптични пројект јер тиме што је могуће контролисано производити идоле (зрелом технологијом која се подаје) историју саму, види са да је историја позвана да ишчезне. **с.** Амондилана, страшило, Дечаци. **п.** „Идоли су такође изговарали пророчанства, а свештеници, смештени у шуљбини кипова говорили су у име божанства“ (Voltaire. *Dic. Phil.*)

Културне политике појединачних држава, без обзира о којем моделу се ради, устукнуле су пред инвазијом трговине индустрије забаве која усмерава културни и друштвени живот, односно усађује огромном броју људи идеје и перцепције о животу и свету. У тој перцепцији нема непожељних питања, све се своди на рачунање и прорачунавање. Нема одговорности – сужен је ментални простор за мишљење, промишљање, осмишљавање и размишљање!

Одговорност; **е.** свеслов. *скори* – победитељ. **з.** постојаност, снага. **т.** Личност је за све одговорна. Никакав објективни разлог не може да укине њену одговорност. Растварање личности у објективном разлогу ствара лик: технолога, фантома или приказу. Личност је воља за одговорношћу, а приказа је мењање одговорности за хлеб медија: институције. Дечаци су неодговорни. **с.** личност, слобода, вера. **п.** „Ко да се одржи? Само онај коме последње мерило није његов разум, његово начело, његова савест, његова слобода, његова моралност, него који је спреман све то жртвовати ... само одговоран човек. Где су ти одговорни?“ (D. Bonhoeffer, *Widerstan und Ergebung*).

Сведоци смо да контекстом савремених глобалних односа владају економски интереси – егзистенција доминира над есенцијом, стандард над квалитетом живота, егоизам над социо-културним и моралним критеријумима.¹³

¹³ *The Future of Values – 21st Century Talks*, UNESCO, 2004

Воља; е. од праслов. *волишии*; према лат. *волунтиас* – са-држати. **з.** неусловљеност. **р.** Нерефлектовани основ. Власник кретања и једина сила која може да га савлада. Воља остварена као живот јесте личност. Једини задатак личности и једини смисао историје је да кретањем у облацима живот оствести као вољу: воља вољи. Ко је свестан свог избора не може више да погреша. Воља нема услов, али је она услов свега. **с.** живот, личност, **п.** „Нека буде свјетлост. И би свјетлост“ (Књ. Пост.)

Како ће се све ово завршити? Надам се онако како је у *Речнику технологије* пре 33 године и назначено - буђењем и јачањем воље великог броја људи и свега што из ње произилази. Ако тако буде, онда све ово што живимо данас можда и добије смисао. Док не буду општом вољом донете пресудне одлуке, тонућемо све дубље у обмане света којим влада организација трговаца спремна да прода све, па и самог човека. Зато нам поново нађени *Речник* долази у сусрет као савезник јер он није чувар неког самодовољног смисла, већ се његови појмови могу и данас употребити. Његове речи нису излизане и корумпиране идеолошким раубовањем већ нам дају могућност да на чистини сагледамо критичну ситуацију човека опкољеног технологијом која се гради да је забава. Потребне су нам у тој борби нове речи које могу послужити и данас, када се ствар усложнила или постала видљивија, да се разобличи привид технолошког света чији један битан ток инвазије иде кроз забаву потрошача којима је претходно та иста технологија учинила живот механичком досадом. У суочењу са културном индустријом, у прозирању њених обмана, нама не стоји много непотрошених појмовних инструмената на располагању тако да нам је језик *Речника* - иако лапидаран и скоковит у својим исказима - од помоћи да ослоњени на његову заокруженост, другачијим говором и концептима приђемо ближе суштини и да је „изненадивимо“ критичким разумевањем. Једном речи, *Речник* је жив!

ЛИТЕРАТУРА

- Achieving Intercultural Dialogue through the Arts and Culture, ed. Danielle Cliche and Andreas Wiesand, (<http://media.ifacca.org/files/D%27Art39Final.pdf>)
- Compendium of Cultural Policies & Trends in Europe (www.culturalpolicies.net).
- Creative Europe* (2002) ed. Danielle Cliche, ERICarts, Bonn.
- Danielle Cliche (2009) *Cultural Diversity in Peril – Can Cultural Policies make a Difference*, ARCCult Media, Bonn.
- Džon Hartli, *Kreativne industrije* (2008) Clio, Beograd.
- Ђурковић М. и Вујадиновић Д. (2011) *Народна култура у културној политици Србије*, Балканкулт, Београд.
- Ђурковић Миша (2009) *Слика, звук, моћ*, МСТ Гајић, Београд.
- Ђурковић Миша (2013) *Тамни коридори моћи*, Укронија, Београд.
- Naess Arne (1989) *Ecology, Community and Lifestyle.*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Јовановић Бојан (2013) *Околни џуџ*, Адреса, Нови Сад.
- Ломпар Мило (2012) *Дух самојорицања*, Орфеј, Нови Сад.
- Mataraso F. i Landri C. (2003) *Uravnoteženo delovanje: 21 strateška dilema u kulturi*, Balkankult, Beograd.
- Меклорј Андру (2001) *Улањање у будућности*, Балканкулт, Београд.
- Mobility of Artist and Cultural Professionals in South Eastern Europe* (2008) приредио Вујадиновић Димитрије, Балканкулт, Београд, 2008.
- Развој приватних музеја и колекција у Србији* (2013) прир. Вујадиновић Д, Балканкулт, Нови Сад,
- Развојни аспекти културних индустрија* (2002) прир. Вујадиновић Димитрије, Балканкулт, Београд,
- Saunders Stonor Frances (2000) *Who paid the Piper*, Granta books, London.
- Smiers Joost (2004) *Artistic Expression in a Corporate World*, Utrecht School of Arts.
- Smirs Jost, *Uloga Evropske zajednice u odnosu na član 151 o kulturi iz Amsterdamskog ugovora*, (<http://www.balkankult.org/bk/publications.php>)
- Смирс Јост, (2004) *Уметности њог пресијом*, Светови, Нови Сад.
- The Economy of Culture in Europe, (http://ec.europa.eu/culture/library/studies/cultural-economy_en.pdf)
- The Future of Values* (2004) edited by Binde Jerome, UNESCO.
- Вујадиновић Димитрије (2006) *Девећи миленијумски циљ*, Балканкулт, Београд.
- Mobility of Artist and Cultural Professionals in South Eastern Europe* (2008) приредио Вујадиновић Димитрије, Балканкулт, Београд.
- Walden Bello (2002) *Deglobalization*, Zed Books, London.
- Wiesand Andreas (2014) *Culture and Human Rights - The Wroclaw Commentaries*, ArtCult Media, Bonn.
- Wiesand Andreas (2001) *Država kulture*, Balkankult, Beograd.

Wilford Hugh (2008) *The Mighty Wurlitzer*, Harvard University Press, London.
Wiesand Andreas (2014) *Towards a European Cultural Vitality Index*, ERCarts, Bonn.

Зелена књиџа о културним пољима локалних и реџионалних власћи у Европи (2004) Балканкулт, Београд.

Dimitrije Vujadinović

DICTIONARY IS ALIVE!

On cultural production and optimism of technology

Although 33 years have passed since *Dictionary of Technology* has been published, interest for it is born, not at all by chance, like Phoenix in a different global and local context. The reason for that lies in the fact that it is not a case of a mere dictionary, but of a unique project (manifest), which uses the form of a dictionary, long before *Dictionary of the Khazars* that has popularized this form. The project of *Dictionary* has a universal theoretical scope that enables deeper comprehension of a totalitarian cultural industry as a significant base of corporate neofeudalism. In this paper, theoretical ‘capacity’ of the *Dictionary* terms in the contemporary world is actually being studied.

Keywords: cultural industry, world trade organization, cultural policy, economy of culture, cultural pattern.

„КРИТИЧКА АНАЛИЗА“
РЕЧНИКА ТЕХНОЛОГИЈЕ –
ПОГЛЕД ИЗНУТРА

Аутор износи сећање на своје учешће у писању „Критичке анализе“ Речника технологије. Објашњава се контекст кошеријских борби око ресурса у садашњем систему. Диференцира се први део „афере Видици“ од каснијег, другог дела. Такође се разликују кошерије које су учествовале у првом и у другом делу.

Кључне речи: кошерије, идејне борбе, социјализам, омладинска организација, Видици.

Желео бих да осветлим сам почетак „случаја Видици“, пре свега онај део у коме сам учествовао. Нећу, дакле, говорити нити о Речнику технологије, нити о „Критичкој анализи“ (што је био изворни назив прве верзије онога што је касније именовано као „Анализа идеолошке оријентације часописа Видици и листа Студент“). То остављам за неку другу могућу прилику – мада лично имам скепсу колико се може бити објективан о властитом делу, и поред свег поштеног труда, или сада већ довољне временске дистанце, или пак већег знања и искуства.

Оно што је, мислим, сада најзанимљивије, јесте да кажем нешто о друштвеном контексту, догађајима и мотивима, личним и групним, који су довели до настанака „Критичке анализе“, после које је дешавање кренуло својим током – о којем ће, свакако, други актери или аналитичари моћи нешто више да кажу.

Морам да истакнем да и мене самог интересују многи детаљи из оног дела збивања које је дошло после дела у коме сам ја учествовао. Јер, ако бисмо склопили целокупну слику, на овом примеру бисмо лепо могли видети како је заправо функционисао политички живот у доба позног социјализма.

Најпре бих желео да дам неколико техничких или методолошких напомена.

Прво, говорићу као актер или сведок, али и као неко ко настоји да објасни ондашње прилике и односе, како би се боље разумело оно што се дешавало. Знам да постоји опасност да се те две наративне функције споје у мом излагању, али трудићу се да их држим раздвојеним, мада и допуњујућим, јер верујем ће да тим допуњавањем и укупни резултат бити бољи.

Друго, моја идеја је да објасним, а никако не да оправдам ондашње актере, укључујући ту наравно и себе; пошто је истина увек сложенија од једноставних, црно-белих подела, овде заступам један диференциранији приступ, који је нужан да би се она схватила; разуме се, то што ствари нису црно-беле не значи морални релативизам и одмах хоћу да кажем да је мени убрзо постало јасно у чему нисам добро поступио, у чему сам погрешно, па ћу и о тим грешкама рећи коју реч.

И треће, молим Вас да се неко не осети увређеним због неких термина који ћу да користим, и зато хоћу да кажем да је нагласак у њима на техничкој, или дескриптивној, не на моралној или нормативној страни.

Главни мој термин је „котерија“ (алтернативни термин „фракција“ ипак денотира већу групу, па и масовност, те га зато овде избегавам). Њим означавам интересну групу која делује унутар институције; основни интерес те групе, наравно, никако није само материјални, новчани, он може бити и политички, културни или чак теоријски, идеолошки; наравно, у изразу *кошерија* или *клика*, има и један негативан призвук који подразумева да група људи свој интерес ставља изнад интереса институције или официјелног система норми; но, код вредносног просуђивања, заправо је главно *фактичко постојање* какве су норме те институције и какве су норме те одређене групе људи, те „котерије“.

Одмах ћу да пређем на „случај *Видика*“, па ће да се из тога боље разумети на шта тачно смерам. Тадашње институције – укључив омладинску организацију и њена гласила – а *Студент* и *Видици* су били гласила Универзитетске конференције Савеза социјалистичке омладине, имали су своје официјелне норме. Свако ко се у њима нашао морао је да има однос према тим нормама. Наравно, неке од тих норми су биле општег или хуманистичког карактера и свако се са њима морао сложити. Али, неке су биле специфичне, идеолошке и политичке, па је према њима могао постојати различити однос.

Незгода са тадашњим системом је била та што је постојао монопол институција и официјелних унутар-институционалних идеологија. *Студени* је био једини лист студената целог Београдског универзитета, иако је његов издавач био подмладак једне партије. Али и та партија је била једина у тадашњем систему.

Таква врста институционалног монизма најчешће води унутар-институционалном плурализму. Рецимо, када је идеологија у питању, на површини живота институције имате једну, официјелну идеологију, али се у дубини унутар-институционалног живота одвијају идејна груписања, идејне борбе и настојање да се завлада институцијом.

Сада прелазим на своје виђење и учешће у омладинским институцијама, почетком осамдесетих. Ја сам их онда видео као пуне политичких каријериста и опортуниста, који их користе као одскочну даску за каријеру, а цео систем сам видео као нефункционалан, баш због тог нагомиланог каријеризма и опортунизма. Лек, по мом мишљењу, била је демократизација, а она је заправо значила плурализацију понуде, као и такмичење тих понуда за гласове, за публику, или за утицај.

У тадашњем координатном систему ја сам дакле био некакав реформиста, либерални социјалиста (или либ. комуниста), и тражио сам људе са којима бих, по тим вредностима, могао да се удружим – у оно што данас називам „котерија“ – како бисмо ушли у неке институције, или их чак преузели, како бисмо могли да мењамо систем.

Наравно, уобичајен и реалан начин уласка у све више институције била је *кооптација*. Значи, неко је морао да вас по нечему препозна, да вас повуче, да вас уведе, како бисте се у тој институцији нашли. Тако су ствари функционисале, иако су формално постојале неке процедуре, али оне су ретко кад биле демократске или плуралистичке, и нису подразумевале такмичење, већ су се суштински увек сводиле на кооптацију. По систему кооптације или котерије долазило се, дакле, у све институције, па и у уредништво омладинских листова или часописа. Ако се идеологија актуелног уредништва слагала са официјелном омладинском (партијском) идеологијом, кооптирани су људи сличне идеологије, ако се пак није слагала, ако је била дисидентска, опет су кооптирани људи те дисидентске идеологије; наравно, није постојала једна дисидентска идеоло-

гија, већ су се и оне међусобно разликовале и бориле, односно котеријске групе су настојале да преузму и контролишу неку установу, лист или часопис, тако што би их напуниле својим људима, као институционалну базу за даље политичко, друштвено или културно ширење.

И тако сам се ја, 1981. године, баш по принципу кооптације нашао у *Видицима*, у својству привременог секретара, као замена на месец, два. Мене је ту довео Стево Шумоња, члан редакције. Шумоња је, као и ја, студирао филозофију. Ми смо у то време на Филозофском факултету имали политичку аферу са захтевом студената да им се објасни зашто су седморо праксисоваца избачени са посла. Око тога је било много окапања на студентским зборовима, али и на партијским организацијама. Комитетлије – функционери из УК СК и ГК СК – и само отварање тог питања оцењивали су као „непријатељску делатност“, док се један део мало храбријих студената, бранио да је право студената да знају шта се десило са њиховим професорима. Ја нисам био међу оним студентима који су све то покренули, али сам на састанцима подржао иницијативу да се о томе прича. И тако сам се на једном од тих састанака упознао са Шумоњом, почели смо да се дружимо и разговарамо, па смо се убрзо на неки начин идеолошки препознали. Зато ме је, ваљда, он и довео у *Видике*.

Морам да признам да се као секретар, за то мало време колико сам био у *Видицима*, нисам најбоље снашао, а нисам се некако ни препознао или спријатељио са људима у редакцији – или бар не са онима који су ту били главни. Видео сам да они „гурају свој фазон“, али тај „фазон“, морам да признам, мени тада није био близак. Не бих желео никога да увредим, говорим само о својим тадашњим утисцима – а ја сам онда имао 22 године; ти утисци су можда били потпуно погрешни; али, мени се то онда чинило као „забава генералске деце“, која више служи да се „одвајају добре рибе“ – заиста, у тим годинама, а сви смо тада имали тек двадесетак година (а неко ни толико), тај аспект вам је важан у сагледавању света; дакле, мени се то све, са *Речником технологије* и с осталим теоријским производима ове групе чинило као „песничко-филозофско одговарање на научна питања“, нешто што ипак није озбиљна, „права“ теорија, већ је заправо ближе уметности која узима на себе изглед теорије,

интелектуални подухват који хоће више интуитивно да опише или проникне у стварност, него да дискурзивно аргументише и образложи своје становиште.

Наравно, не желим да кажем да то *јесће* било тако, већ само да ми се то – у оним мојим годинама и са тадашњим разумом – тако чинило. Сада пак када погледам *Речник* и остало, не видим више, наравно ствари тако поједностављено, али онда нисам имао сумње у свој суд. И тако, то што се у *Видицима* писало и радило мени није било нарочито привлачно, али сам мислио да неће бити никаквих проблема да и ја ту нешто објавим. Баш на подстицај Шумоње, написао сам текст за *Видике* у коме сам критички анализирао тадашње економске и политичке прилике у СФРЈ. То је био један ангажован текст – жао ми је што сам оригинал одавно бацио – али он јесте био једна класична политиколошка анализа наших тадашњих прилика, и једна либерално-реформска – наравно, у тадашњем смислу тих речи – критика наше политичке праксе.

Тај текст ми је, међутим, у *Видицима* одбијен са образложењем да он ипак не одговара концепцији часописа. То одбијање сам, одмах да кажем, и разумео. Видео сам из ранијих бројева да часопис, у последње време, више нагласак ставља на теорију, на филозофију, на уметност, а мање на политички ангажоване текстове, макар они били и критички.

Онда сам сео и написао један филозофски текст. Он се зове „Ентелехија државе“ и почива на Аристотелу. Њега сам сачувао због грчких цитата, и данас, када га погледам, видим да он има неку идеју и аргументацију, мада је наравно далеко од савршеног. Ипак и тај текст ми је одбијен. Образложење је опет било да он не одговара концепцији часописа. „У ком смислу?“, питао сам, „ово није политички, већ филозофски текст“. „Не уклапа се у нашу концепцију, погледај *Речник технолоџије*, па ћеш схватити“.

Морам признати да ме је то повредило. То ми је изгледало као још једно идеолошко насиље – само што овога пута уместо насиља официјелне идеологије, имамо извесну приватну идеологију, идеологију групе која је монополисала једну институцију, и због које опет човек не може слободно да објављује.

Одмах да кажем, можда је у питању глупи неспоразум, можда је моја „Ентелехија државе“ стварно била лош текст, мо-

жда се такви случајеви никоме другоме нису дешавали... Али, ја сам једноставно онда тако доживљавао ствари и био сам чврсто уверен да, када је реч о редакцији *Видика*, ту имам посла са људима који су идеолошки затворени, егоцентрични и теоријски неозбиљни.

И тако сам ја дигао руке од објављивања у *Видицима* и изгубио даљи контакт са редакцијом. Међутим, после пар месеци био сам у друштву неких омладинских функционера. Ја сам, иначе неке омладинске функционере површно познавао још из гимназије, а неке сам упознао и на ФПН, током студија. У сваком случају, нисам могао да одолим а да не испричам шта се десило са мојим текстом. Један од њих, који је сада мртав па му нећу поменути име, пренео је то Горану Гнусу и Бори Васићу, председнику и секретару УКССО. Они су онда организовали неформални сусрет где су били још и Пера Дамјановић, председник ГК ССО и Александар Денда, члан председништва РКССО. Све њих сам знао још од раније, Денда је, рецимо, био задужен за моју гимназију (Десету) испред ОО ССО Нови Београд, а мислим да је и Дамјановићева база била Нови Београд.

И сад смо већ на терену политичке котерије. Најпре, сви су они били Београђани, што се уопште није подразумевало у тадашњим приликама. Омладинци и студенти из унутрашњости, често су се, по чисто завичајној линији, држали заједно и заузимали чак и она места која су територијално припадала Београђанима. Доцније сам и ја постао противник „београдске идеологије“, али тада ми се то што су ови момци Београђани баш допадало.

Друго, они су на мене остављали утисак реформиста и либерала, посебно Пера Дамјановић. Опет, кажем, то је био мој тадашњи утисак из неколико заједничких састанака – ја нисам био у вишим форумима да бих знао како се он у другим приликама стварно држао, али су ми он и остали људи из његове екипе изгледали сасвим у реду.

И треће, у разговору са њима ја сам од њих чуо баш оно што сам желео да чујем: да су потребне реформе, да је зато потребна плурализација мишљења, да они лично воде борбу против догмата, али да је ово са *Видицима* опет једна врста догматизма, да би о томе требало разговарати, да медије треба ослободити од сваке врсте догми, итд.

У сваком случају, они су ме питали да ли бих ја написао једну врсту критичке анализе те идеологије, дакле, да ли бих написао текст где би се та идеологија „објаснила“. И ја сам без много размишљања пристао.

Тако је настала прва верзија *Кришичке анализе*. И док нисам написао и предао тај текст, ствари су биле под извесном мојом контролом, али пошто сам предао текст, наступио је необичан хаос за који, признајем, да ми је до дан данас остао неразумљив.

Најпре, на састанцима где се тај текст читао и прављао, појавио би се понеко нов, такође омладинац или студент. Ја сам имао поверење у Перу Дамјановића, који ми је, вероватно због функције и озбиљности, ту изгледао главни, па се нисам много питао ко су сад пак ти људи и шта ће они. Такође, за све њих осим једног било је заједничко то да су били Београђани и да су ми деловали као некакви омладински либерали. Уз Дамјановића, Денду, Гнуса и Васића ту су, дакле, још били: Вук Жугић, Владан Алимпијевић, Славиша Алексић и Ратко Кнежевић.

Ниједан од њих касније није био део екипе Мире Марковић. Ово кажем због тога што је, имајући у виду кадрове који су, на крају, дошли у *Видике* и *Стругени*, таква интерпретација дата у Пироћанчевој књизи.¹ Марковићкина котерија се, рекао бих, убацила доцније, када тачно не знам, можда при самом крају. Али, у том првом делу афере, ова екипа која кренула са *Кришичком анализом* није имала везе са Миром Марковић, а и доцније мислим да нико од њих није припадао Мирином кругу.

Када пак сад узмем да реконструишем оно што се догађало, верујем да се догодило следеће: ова наша ад хок котерија око Пере Дамјановића – а он је сам свакако сарађивао са Стамболићем и вероватно је био део његове екипе на нивоу града, пробала је да акцију око *Видика* и *Стругени* изведе сама, можда уз начелну подршку Стамболића на градском нивоу; идеја је била да се тиме надмудре, предухитре или одбровље догматске снаге, како би се онда са реформама могло наставити; али, та екипа изгледа ми да није била дорасла неким дру-

¹ Петровић, Зоран Пироћанац. *Nomenclatura Serbica 1982-2013: елиће, ениро-ијски модел политичке класе и континуиране српске номенклајуре*, 2012. Комплетно електронско издање: <http://www.saborssrpskogjedinstva.rs/files/nomenclatura.pdf>.

гим, далеко организованијим, моћнијим, па и озбиљнијим котеријама – рецимо, на нивоу ЦК, где су и даље били јаки Дража Марковић и његова генерација политичара, или пак котерији Мире Марковић на Универзитету; на крају је, како се испоставило, Мирина котерија успела да преузме читаву ствар, и да постигне контролу над ресурсом око ког се и водила борба.

Која је била основна идеја Пере Дамјановића? На састанцима ове наше котерије било је замишљено да се, на нивоу градске омладине, организује једна трибина где би се, на основу *Криптичке анализе* дебатовало са редакцијом *Видика* и *Студенџиа*. После те јавне дебате, коју смо ми замишљали као прилог демократизацији јавног живота, као некакву „гласност“, дискусија би се могла пребацити на УК ССО, а све би се завршило тако што би се *Видици* и *Студенџији* отворили за „нормална“ критичка становишта, дакле извукли би се из „езотерије“ *Речника технологије*.

Сећам се само да је један функционер градске омладине, мислим да је био задужен за културу, али нисам више сигуран ко је то био, сасвим могуће Бранко Глигорић, или неко њему физички сличан, тада рекао да он не би у томе да учествује јер није јасно ко стоји иза *Анализе*. И мени је било мало чудно да се *Анализа* оставља без потписа, али сам мислио да ћемо се сви који смо учествовали у њеном писању ионако идентификовати на трибини, током дебате.

А та трибина у Дому омладине била је последња ствар у којој сам учествовао и, морам рећи, прилично разочарање. Прво, није било дебате, јер су чланови редакције *Видика* и *Студенџиа*, сада бих рекао са правом, одбили да расправљају о анонимном документу. Тако је основна идеја ове наше реформистичке групе – да се води расправа, сукоб аргумената итд, пропала. И друго, када је на самој трибини требало рећи ко је учествовао у писању *Анализе*, само сам ја то рекао, већина је дискутовала некако уопштено, неки чак као да су се правили да немају ништа са текстом.

Одмах после те трибине ја сам разговарао са Пером Дамјановићем и пренео му своје лоше утиске и незадовољство. Ни он баш није био одушевљен што на трибини није било праве расправе. Али, он ме је ипак умиривао да је све у основи под контролом и да је важно да је ствар кренула, а грешке ће се поправити.

Међутим, ја сам се тада ипак лоше осећао, јер заправо никакве расправе, борбе мишљења није било, или бар није било онако како сам ја замишљао и очекивао да ће да буде, тако да је све то испало као некакво, заправо, идеолошко суђење у одсуству.

Тај лош осећај се код мене још више појачао када су даља дешавања убрзо затим ушла у форуме. Уместо дебате, чи-тава ствар је потонула у разне нетранспарентне конференције, најпре при УК ССО, а онда ваљда и при Соцсавезу, више се баш тачно не сећам. Ја нисам био члан тих форума, па ме тамо нико није ни звао, нити сам ја хтео да се у њих гурам. И тако се чита-ва ова афера, барем што се мене тиче, завршила.

Шта се даље дешавало не знам. Нисам више желео да се у то петљам, али претпостављам, као што сам рекао, да је ова котерија Пере Дамјановића, како сам је ја сад овде именов-вао, у даљем току акције потиснута од стране котерије Мире Марковић, која је била боље организована, вештија или више заинтересована за успостављање контроле над овим ресурсима.

Наравно да сам се лоше осећао, јер је испало да сам до-принео да људи који су заступали један „приватни догматизам“, како ми се онда чинио, буду замењени људима који заступају далеко бруталнији и искључивији јавни или официјелни догма-тизам. Тако је од овог мог ангажмана око „Критичке анализе“ на крају било више штете него користи. Мислим да су се тако осећали и неки други људи из Дамјановићеве екипе.

Седам година доцније, опет као део једне друге коте-рије унутар РК ССО Србије, односно једне фракције која је била несумњиво реформистичка и либерална, ја сам покушао још једном да учествујем у акцији преузимања једног врло важ-ног ресурса – мислим на тадашњу омладинску организацију Србије². Али тада нас је директно почистила баш та моћна котерија коју сам спомињао, и ми смо сви који смо радили у стручној служби добили отказе, а сви функционери из ове наше фракције су смењени.

Морам да признам да сам тада то делимично доживео и као некакву животну казну због учешћа у афери *Видици*. Имао сам утисак да сам те 1989. заправо страдао од једне котерије,

² Видети књигу: *Случај Широце: документи*. Приредили: Србобран Бранковић, Сло-бодан Антонић и Милутин Циновић. Београд: Нова српска политичка мисао, 2002.

која је у међувремену нарасла хранећи се можда баш нашом недовољном промишљеношћу, па ако хоћете глупошћу и сујетом. Не знам да ли је и колико то преузимање *Видика* (и *Сингулума*?) 1982/3 од стране Марковићкине котерије било стварно важно за њен раст, али ја сам некако то у мислима повезивао. Још једном се испоставило да су либерално-реформистичке снаге у систему, „уважавајући реалност“ у виду јачине догматских снага, давале само алиби да постоји извесни плурализам мишљења, а заправо само припремале терен за нови удар „чврстурукаша“.

Баш зато би свакако желео да искористим прилику да се данас, 33 године доцније, разговара о *Речнику технологије* и да се лично извиним Александру Петровићу и свим осталима који су, због моје недовољне промишљености, били жртве идеолошког Левијатана који нас је на крају све прогутао.

ЛИТЕРАТУРА

Бранковић, Србобран, Слободан Антонић и Милутин Циновић, прир. (2002), *Случај шројице: документи*. Београд: Нова српска политичка мисао.

Мирвић, Јован (1980), *Интересне групе и политичка моћ*. Загреб: Центар за културну дјелатност Савеза социјалистичке омладине.

Holtzman, Abraham (1966), *Interest groups and lobbying*. New York: Macmillan.

Петровић, Зоран Пироћанац. *Nomenclatura Serbica 1982-2013: елиће, ентропијски модел политичке класе и континуиране српске номенклајуре*, 2012. Комплетно електронско издање: <http://www.sabor-srpskogjedinstva.rs/files/nomenclatura.pdf>

Петровић, Снежана (2000), *Интереси и политички*. Београд: ЗИПС.

Slobodan Antonić “CRITICAL ANALYSIS” OF DICTIONARY OF TECHNOLOGY - A VIEW FROM THE INSIDE

The author evocates the memory of his participation in the writing of “Critical Analysis” of *Dictionary of Technology*. The context of coteries fights over resources in the former system is being explained. The first part of the “Vidici affair” is differentiated from the later, the second one. In addition, the coteries that participated in the first and second part are being distinguished.

Keywords: coteries, ideological struggles, socialism, youth organization, Vidici.

РАЗЈАСНИЦА ТЕХНО-УЈДУРМИ
Мислословљење
о Речнику *технолоџије*

Размаџрајући *природу* и историјски усуг Речника *технолоџије* и *Анализе идеолошке орјентације Речника технолоџије* аутор ниже зајажана о преосећљивом времену раној *поси-шиџоизма*, нараслим дојазнима и све дубљим бриџама државно-џар-шијској аџарџа за судбину *џоретџа* џосле огласка владара. Речник није схваћен само као *џосиџоџерни лиџерарни*, односно лексикоџрафски *џоџухваџи*, већ и као симболички важан доџађај који је имао кулџурне и џолиџичке имџикације. Оцџиане су разлике алџернативне криџичке и форумске свести младих инџелекџуалаца на Универзиџети. Пажња је џосвећена џојмовнику, речнику, еруџицији, џолиџичком жарџону и *џи-џовима* дискурса џоводом сџварања џолиџичких случајева у кулџури. Освећљена је и форумска *џехника* *џреџварања* кулџурне џојаве у џо-лиџички инкриминисани случај, а нису мимоићени ни џрофили акџера укључених у доџађаје око Речника *технолоџије*.

Кључне речи: часоџис Видици, листџ Сџуденџи, Речник *техно-лоџије*, *Анализа Речника технолоџије*, *Универзиџетџи* у Беоџраџу, сџу-денџска конџтракулџура, кулџурна џолиџика, сукоби у кулџури, кул-џурна историја

„Технологија. гр. *τεχνη* - основ облика као рада, и *λογος* – основ облика као мишљења. Божанствена комедија. Технологија је производња облика: умских облика (*λογος*) мишљењем, а техничких облика (*τεχνη*) радом. Технологија производи и истину и лепоту. Она је начин на који се кретање претвара у облик, што треба назвати историјом: отварање мноштва медија за Зенонов пут. Техно+логија је укинута у живом идентитету оствареног логоса (реч) и остварене технике (тело) – Христ. Потпуно остварање технологије дато је у идентитету ума, историје и рада (Хегел, Маркс), тада се она нужно конкретизује.“

Речник технолоџије

Прошлост је, када се може и хоће, подложна тумачењу и објашњавању тако да може да буде протумачена и објашњена до извесног степена уверљивости. Кроз сучељавање мишљења и дијалог учесника и сведока извесних догађаја може се допрети до одређених резултата који би понекад и понекога могли да изненаде. Савремена културна и политичка историја – као и историја идеја, идеологија и идеал-логија – не сагледавају се само овдашњим разроким очима, већ је упадљива разроконост видљива и међу посматрачима са стране. Разлози дивергентним опажањима прошлости налазе се у антиномијама протеклог времена које нису превладане. На овом тлу су се десиле толико дубоке историјске промене које не само да још увек нису веродостојно протумачене него су бациле и дугачке сенке од којих се не виде извори догађаја. Оне затамњеном густином заклањају разборито разазнавање и разумевање не тако давних збивања.

До сада, наиме, није довољно расветљена ниједна од значајних временских деоница из последњих тридесетак година овдашње историје. Одатле се, интерпретативним усмеравањем на поједине догађаје из тематизованог времена (1980–2015) – уколико су се за то најзад стекле погодне околности и трајнија воља – доприноси његовом тачнијем и бољем разумевању. А разумевање догађаја овдашње скорије прошлости није ослоњено само на неку претходно обликовану и тврдо задату истраживачку сврху – рецимо, аксиоматску пранорму узрочности и „нормалности“ – јер већ и само препознавање својевремених сврха дешавања реконструише смисао и приноси га разумевању.

Памћење је ионако крхко. Осећаји који прате несећање некога или нечега и нису нарочито инспиративни предујам за текст. Човек се не сећа онога што није запамтио или се не сећа онога што је некада знао и потом заборавио. Одиста су елементарни модуси памћења и непамћења! А шта се уопште, у овом часу и пре њега, знало о предмету нашег разматрања – часопису *Видици* и *Речнику технологије*? Не шта се у овом реконструктивном часу усредсређеног подсећања зна, на основу накнадних увида у чињенице и мишљења других, него шта се о томе знало онда када је било означено као важно, боље речено, шта се није знало, а можда је требало да се зна? То знање би могло да буде нешто као огољено и мањкаво присећање, без трулежног накнадног паметовања. Да ли је тако нешто уопште могуће,

јесу ли могуће ејдетске слике наше културне и политичке протеклости и истеклости, заправо бујичног увира у неповрат неозначене и обезнањене прошлости. Давно је речено да је неупамћено неупоредиво замашније од упамћеног.

Оно од чега с извесношћу можемо да пођемо јесте да је *Речник технологије* објављен јуна месеца 1981. године, као тематска свеска бр. 1-2, часописа *Видици* за текућу 1981. годину.¹ *Речник технологије* (у даљем тексту *Речник*) има 161 одредницу на укупно 28 страна великог формата што му, према стандардним лексикографским мерилима, даје тек условни речнички карактер. Иако је насловљен као *Речник*, пре би се могло рећи да се ради о пажљиво промишљеном избору релевантних појмова унутар ширег склопа поимања савременог света групе аутора окупљених око редакција часописа *Видици* и листа *Сџугенџ*.

Мада је означен као *Речник* тај у то време необични часописни продукт могао би се, без веће грешке, назвати и антологијом или хрестоматијом смислено и сврховито одабраних фрагмената. У првом слоју фрагменти су, у ствари, преписи и одломци из разнородне литературе, док се у другом и не мање значајном слоју, указују аутоцитати који упућују на идеје, појмове, одређења и тумачења из претходних тематски орјентисаних бројева часописа *Видици*. Отуда је *Речник технологије* колико аутореферентан, самосталан и у одређеном смислу оригиналан, толико и референтан, заправо, ослоњен на оне препознате топосе у филозофији, теологији, антропологији, психологији, социологији, књижевности, уметности и науци, који у највећој мери одговарају аргументативним циљевима и креативним замислима аутора.

Претензије аутора *Речника технологије*, уосталом, нису биле да у широком квантитативном обухвату појмовног, тј. речничког материјала без остатка елаборирају почетну замисао. Јачи је утисак да је назив *Речник технологије* одабран више као формални израз који упућује на претходни мисаони рад аутора и редакције. Реч је одабиру и обликовању одредница који омогућују кретање семантичким завијутцима и пречицама до темељних упоришта критике технологије, која су разасута у неколико бројева часописа и преведеним текстовима и књигама.

¹ Овај рад је настао као резултат делатности на научном пројекту бр. 179009 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Речито и речничко у *Речнику шехнолоџије*?

Речник шехнолоџије је у много чему био антиципација извесних постмодернистичких поступака и становишта која су се, после почетне збуњености и несхватања, касније уврежила као уобичајена у филозофској, књижевној и уметничкој продукцији. Чак и уколико би *Речник шехнолоџије* био поново штампан у критичком издању, скоро је сигурно да би и у поновљеној перцепцији испољио нарочиту мисаону и артифицијелну свежину прото-пост-модерног прегнућа, као дело које је настало нешто пре првих експлицитних импулса постмодерне у разним областима овдашње духовности.

Мисаони ослонац у критичком концептуализовању технологије аутори *Речника* су потражили међу оним мислиоцима из европске духовне баштине, који су луцидним приступом откривали стварне домете али и значајна ограничења технике у људском свету. Међу наведеним ауторима су: Платон, Аристотел, Хераклит, Демокрит, Емпедокле, Зенон, Вергилије, Тома Аквински, Данте, Шекспир, Декарт, Лутер, Паскал, Волтер, Кант, Фихте, Гете, Хегел, Блејк, А. Смит, Маркс, Кјекегор, Бахофен, Ниче, Кропоткин, Достојевски, Толстој, Шестов, Шпенглер, Берђајев, Поенкаре, Хаксли, Пруст, Малер, По, Булгаков, Фројд, Маљевић, Кафка, Брехт, Јустин Поповић, Чајкановић, Блох, Хоркхајмер, Хајдегер, Бубер, Тилих, Башлар, Грејвс, Хајсенберг, Колаковски, Акселос, Негри, Базаља, идр. Одиста импозантан списак цитираних аутора!

На овом месту је такође важно разабрати утицаје које су примили и које су у текст *Речника шехнолоџије* потом инкорпорисали његови аутори. Синкретички карактер *Речника* онемогућује набрајање дословно свих праваца, покрета и школа мишљења, чији се траг јасно уочава у његовим одредницама. Није реч само о младалачком, вишеструком и композитном утицају, већ и о укрштању и варирању модерног и постмодерног сензибилитета, чак и без довољно формиране свести о књижевном и теоријском облику у коме је исказан. Препознавање двоструког тока, зрелог модернизма и помаљајућег постмодернизма, у необичној литерарној форми, важно је зарад бољег разумевања обележја догађаја *Речника*.

Тек тада је могуће одредити у којој мери су аутори имали у виду и укључивали искуство авангардних, ретроавангардних и

неоавангардних покрета у Европи и у нас. Реч је, дабоме, о провакативним и ангажованим уметничким праксама: дадаизму, футуризму, конструктивизму, супрематизму, надреализму, зени-тизму, суматризму, медијали... У домену најснажнијих струјања у филозофији и друштвеној теорији реч је о: платонизму, марксизму, анархизму, ничеанском перспективизму, толстојевској етици, европској филозофији живота и културе, психоанализи, персонализму, егзистенцијализму, хајдегеријанској херменеутици, антипсихијатрији, структурализму, екологизму, итд.

Занимљиво је да се међу уочљивим утицајима као и цитираним делима и ауторима у *Речнику* не налазе филозофи групе Праксис београдског круга који су снажно обележавали мисаону сцену претходних двадесетак година. У филозофској димензији циклуса радова о технологији, једноставно речено, није успостављен мисаони континуитет са филозофијом праксе нити сарадња са праксисовцима. Изостанак видљивог утицаја је помало необичан обзиром да је један број аутора из сарадничког круга *Видика* и *Студенџа* потицао из редова студената филозофије, социологије, права, књижевности. Очигледно да је међу ауторима циклуса о технологији (у даљем тексту, скраћено: технолошки циклус)² у часопису и листу постојала мисаона и критичка тежња еманципације чији су видови испољавања били другачији од левичарских филозофских и социјалних становишта праксисоваца и беспоштедне критике свега постојећег.

Речник технологије из 1981. године, као и технолошки циклус у целини (1979–1982), по својим интенцијама и садржају нису спадали у левичарску и марксистичку критичку традицију најутицајнијих видова. *Речник* се није уклапао ни у грађанску и либералну критику националне политике партијске државе, већ је био нешто друго, односно треће. Биће да је инспирација аутора *Речника* потицала из помало вакумиране постпраксисовске ситуације, лишене алтернативног марксизма и „марксизма са људским лицем“, у којој су се током претходне деценије (1971–1981) без своје кривице обрели студенти, филозофи и социолози млађе генерације. Они су, наиме, остали без својих најупућенијих и у социјалној и политичкој сфери најангажованијих професора. Били су пре-

² Видети, на пример: *Технологија*, часопис *Видици*, бр. 5–6, Београд, 1980. или: *Нејација инстинџиције*. *Согрус* Франка Базаље, часопис *Видици*, бр. 5, 1981.

пуштени њиховим катедарским наследницима који су се, са много више обзира и прилежности, окренули филозофској прошлости и изворима европског мишљења, нарочито античкој филозофији.

Очигледно да аутори *Речника технологије* нису били под непосредним утицајем праксисоваца. Разлика између младих људи окупљених око *Видика* и старијих филозофа праксис оријентације била је у томе што су праксисовци, као и етаблирани „меки“ и „тврди“ марксисте, себе и друге уверавали да ће Југославија да опстане као револуционарни покрет и правдени поредак политичке заједнице, докле аутори *Речника* нису.³ Они су, наиме, кроз читав низ одредница, појмова и категорија указивали на то да слом поретка наилази да се, што из несмотрености што због обневиделости, може догодити и друштвена апокалипса.⁴ Из званичне сфере осумњичени и оптужени да су негативисти и нихилисти, катастрофичари и апокалиптичари, аутори *Речника* су после тачно десет година могли само беспомоћно да се осведоче како их тадашњи орни антикризни оптимисти и антиапокалиптичари, распиривањем кризе уводе у једну нељудску катастрофу.

Речник технологије је објављен у осетљивом времену када су почеле да се распршују илузије о довршетку и „заживљавању“ барокно пренормираног политичког и економског система самоуправљања. Све упадљивија је, наиме, била недоумица око перспектива револуционарног политичког пројекта лишеног вођства историјских креатора, и све слабије моћи „организованих снага“ подељеног компартијског субјекта револуције „која тече“. Све више се отварало питање стварних могућности континуалног развоја пројекта самоуправљања у промењеној историјској ситуацији. У насталом интерлудијуму, између институционално неутралисаних и новим околностима већ анах-

³ Видети: Кнежевић Милош, „Политичка пракса групе Праксис. Праксис филозофија пред парадоксом транзиције“, зборник радова *Филозофија праксе*, стр. 385–422, Дом омладине Београда, Београд, 2011.

⁴ У *Речнику* се апокалипса одређује овако: „... Апокалипси претходе (атом престанак кретања), апсолут (сагледавање облика историје, тј. историје као облика), и сабласт (у технологији удвојени свет). Сама апокалипса је вољом разбијени облик и одглашавање личности у чијем искуству постојања су потпуно завршени самосвест и зло. Историја и зло постају за личност контингентни јер су потпуно окушани и довршени у технологији. Историја престаје да буде људска потреба.“ Видети: *Речник технологије*, часопис *Видици*, бр. 1-2, Београд 1981, стр. 2.

ронизованих праксисоваца, и још непроистеклог филозофског плурализма најзначајнијих праваца и школа мишљења, догодио се један, рекло би се, недовољно протумачени мисаони повратак. Био је то „повратак кући“, нагонско враћање изворној филозофији у њеној плодној традицији. Управо то, та обимна ретроспекција занемареног и пропуштеног; интроспекција у прећутано уз подсећање на оно најбоље што је заборављено из непревазиђене мисаоне баштине – осећа се у оригиналним прилозима аутора *Речника шехнолоџије*, али и у преводном избору релевантних аутора и дела у технолошком циклусу.

Ма колико изгледало чудно, аутори *Речника шехнолоџије* и циклуса радова о технологији, били су одвојени од до тада доминантних струја антигитистичке и антикарделистичке опозиције на југословенској и српској левици, али и разноврсних национално надахнутих критичара и опозиционара на, условно речено, десници. То је, донекле изазивало збуњеност, праћену несигурношћу јасног квалификовања и класификовања аутора *Речника* у „претинце“ идеолошких инкриминација.⁵ Аутори *Речника* нису, наиме, били приклоњени ни једнима ни другима, али ни трећима, што упућује на двоструки закључак: прво, да су имали изворне побуде које се нису уклапале у критичке интенције и светоназоре поменутих знатно старијих струја, и друго, да су сходно својој претежно филозофској и антрополошкој вокацији сматрали довољним медитативни ниво, коме директни, уобичајени медијски и форумски политички ангажман помешног типа, напосто, није био потребан.

Политички дубоко мотивисани филозофи, некадашњи праксисовци и личности из дисидентске групе на Правном факултету, по заврштеку узрелог и позног постгитистизма (1985–1987–1991), укључили су се активно у опозициони политички живот. Они су формирали прве политичке групе, покрете и странке. Њихов прагматични „излазак из филозофске куће“ дао је сочне плодове полит-филозофског ангажмана: филозофи репрезентовани у ликовима промућурног Мићуновића, лакомисленог Ђинђића, „необавештеног“ Коштунице, по политичком паду Милошевића, на извесно време су преузели

⁵ Видети, на пример чувену публикацију: „Idejna borba u kulturi i umjetnosti“, savjetovanje, časopis *Naše teme*, br. 7-8. str. 1093–1251, Zagreb, 1984. *Речник шехнолоџије* се, рецимо, вероватно с добрим разлогом не помиње у опсежном каталогу политички инкриминисаних случајева у култури.

власт у Србији. Власт филозофа у Србији није, међутим, претходно трајала, укупно осам година (2000–2008).⁶

Прве године после Тита – проблем периодизовања

Да би се разумела појава *Речника технологије* неопходно је јасније оцртати контуре времена у коме је настао. Усредсређење на филозофске, антрополошке, психолошке и политичке аспекте технологије као друштвеног феномена у редакцијама *Видика* и *Стигуенџа* догађало се у завршници Титовог живота, години његове смрти и годинама које су нетом уследиле. Показало се, наиме, да је деликатно време у коме су се *Видици* и *Стигуенџи* критички усмерили на феномен технологије (остварењем радова и превода из технолошког циклуса) одредило судбину њихових прегнућа.

Наше респектовање односа макро-времена у низу догађања и микро-времена појединачног догађаја у том низу, лишено је патетичних меморијалних намера и било каквог претеривања у разумевању значаја појаве *Речника технологије*. Оно је, заправо, ослоњено на конкретно увиђање да је опши дух посттитовског времена утицао на посебни дух конкретног догађаја *Речника*.

Одатле није реч само о садашњој потреби што прецизнијег описа хронотопа тематизованог случаја *Речника* и *Анализе Речника* – и опис је неопходан, свакако! – него и о помном разабарању хронополитичких димензија односа културе и политике у том не толико давном времену. Потребно је, наиме, исцртавање извесне карте времена, целовито схватање тродимензијске прошлости, омогућено препознавањем континуитета, али и временских деоница разних садржаја и различито наденутих имена. То је хронополитички календар у коме постаје јасније шта је чему претходило, а шта последицило, шта је могући узрок а шта последица, коначно, ко је обележио и чиме исечке времена три протекле декаде, посебно у првој „петолетци“ после Тита.

⁶ О томе детаљније: Кнежевић Милош, „Филозофија као политичка судбина. Српска филозофија или филозофија у Србији“, *Филозофија и друштво*, стр. 253–279, бр. XXV, Универзитет у Београд, Институт за филозофију друштвену теорију, Београд, 2004. Текст урађен на основу округлог стола одржаног 23. априла 2003. под насловом „Политика и филозофија – модерни раскол“.

У историографији и политикологији постигнут је консензус да је часом смрти апсолутног владара маја 1980. године отпочео посттитоистички период овдашње историје. Сазнање временске разделнице базирано је на осећају и искуству да је претходно време титоизма, не само по знатној дужини трајања него и по многочему другом, означавало самосвојну епоху у односу на раздобља која су једна за другим уследила. У најширем временском одређењу, које као основно мерило узима крај Титове епохе, и данашњи тренутак спада у посттитоизам. У практичном историјском смислу такво одређење је у међувремену одбачено, па се као посттитоистичко раздобље одређује само као време од 1980. до 1991. евентуално 1995. године. То је било време у коме је после Титове смрти још увек живела протитовска Југославија. После 1995. године сматра се да више није.⁷

У одређењу хронотопа појаве *Речника технологије* значајно је поменути и две додирне временске секвенце: позни титоизам 1975–1980. и узрели посттитоизам, 1985–1987, на који се надовезао позни посттитоизам 1987–1991. године. Период узрелог посттитоизма испунила је прва етапа Милошевићевог раздобља које трајало знатно дуже, чак тринаест година, од 1987. до 2000. године.⁸ Схваћен контекстуално и хронички, *Речник технологије* је појава из времена раног посттитоизма (средина 1981.), које је у свему претходило много изразитијем Милошевићевом раздобљу.⁹

Предочена тријадна подела посттитоистичких периода на почетни, средњи или узрели, и, најзад, позни или завршни, очигледно захтева и додатно одређење оног почетног који је текао од 1980. до 1985. године, који може бити одређен и назван као *рани посттитоизам*. Одредница *посттитоизам* је у политичком напону Милошевићевог раздобља потиснута и напуштена, јер је Милошевић својом краткотрајном полу-харизмархијом у президентијалистичком облику тежио да заме-

⁷ О томе детаљно: Кнежевић Милош, „Кошмарни снови неотитоизма. Скица за једну феноменологију титоизма и посттитоизма“, стр. 11–35, зборник, *Како сахранити Броза. Тито и Срби. Књига група*, приредио Владимир Димитријевић Catena mundi – Двери, Београд, 2013.

⁸ О томе: Кнежевић Милош, „Милошевићево раздобље. Изгубљени простори – прошла времена“, *Нова српска политичка мисао*, посебно издање 1, (2001), „Србија после Милошевића“, стр. 125–147, Београд, 2001.

⁹ Видети: Антонић Слободан, *Заробљена земља. Србија за владе Слободана Милошевића*, Откровење, Београд, 2002.

ни и надокнади посттитоистичку лидерску празнину. („После Тита Слоба!“) Он је освајачки смер окупљене интересне групе преобразио у снажну партијску фракцију које се по форумској победи на Осмој седници претворила у чврсти клан на (брачно-породичној) државној власти.¹⁰

Из реченог исходи да време посттитоизма не следи и не тече од првог дана после краја Титовог живота до дана данашњег (1980–2014), осим у хронополитичким апсолутизовањима југосталгичарског и неотитоистичког типа. Реално гледано, посттитоистички као важан пост-период или „време после“, знатно је краћи од целокупног времена протеклог од Титове смрти. Рани посттитоизам је занемарени и неистражени период културног и политичког живота у Србији и Југославији непосредно по нестанку харизмархије.

Мапе актера случаја *Речник технологије*

У истраживања полит-културних појава новијег времена све више се приређују „мапе“ места корисних за разазнавање склопа појава. Визуализовања и специјализовања (упросторења) испитиваних појава условљена су колико тежњом олакшања разумевања, толико и савременим трендом доминације графичких приказа, превлашћу слика над речима. Менталне мапе, прегледи и „водичи кроз“ служе оријентацији, препознавању и адресирању учесника догађаја. Они, такође, помажу схватању њиховог индивидуалног и колективног деловања, груписања у интересне заједнице, сарадњи и разилажења, напослетку сукобљавања и разилажења. Анализа распореда и функција актера, такође, омогућује разне класификације, унутар схема улога у проблематизованим случајевима. Слично се може применити и на сплет околности у којима се појавио *Речник технологије*, а онда и његово оспоравање у виду *Анализе*.

Анализовање раног периода посттитоизма корисно и зарад разумевања свега оног што је потом уследило и у догађајном следу стекло форме замагљених и скривених узрочности. Каснији догађаји из Милошевићевог раздобља

¹⁰ О томе: Петровић Зоран Пироћанац, *Nomenclatura Serbica 1982-2013. Елише, енциклопедијски модел јолићичке класе и континуиране српске номенклајуре*, глава „Четврти Клан Србије: Слободан Милошевић и Мирјана Марковић“, стр. 103–149, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

(1987–2000) убрзо су преслојили претходне догађаје и бацали сенку непамћења на оно што се дешавало у временима пре његове појаве на посттитоистичкој политичкој сцени Србије. Ти заклањајући слојеви су приметни и у постмилошевићевском, досовском, а онда и постодосовском времену згуснуте историје чији бујични токови нису дозвољавали осврте на иницијална збивања у раном посттитоизму у коме се појавио *Речник шехнолоџије*.

Време појаве *Речника шехнолоџије* има значај вредносног критеријума и тешко се може релативизовати навођењем других, такође важних и значајних, морално примерних и смелих опозиционих и дисидентских критика система који је све мање одговарао друштвеним потребама. Реч је о динамичним временима која сежу од привредних реформи у првој трећини '60, преко пада Ранковића 1966, деловања филозофа групе Праксис, догађаја 1968. године, обрачуна са „анархолибералима“, 1971, све до Титове смрти маја 1980. године. Стога је потребно да контекстуална евокација појаве *Речника шехнолоџије* има у виду место и време његове политичке осуде, а потом дугог заташкавања и заборављавања.

Такође је за разумевање случаја *Речник шехнолоџије* значајно имати у виду посебан сегмент студентске културе и студентске политике.¹¹ У културном и политичком животу Универзитета тог времена на нивоу омладине (дезорганизовања студентског покрета после '68.) и партије деловали су припадници разних омладинских и партијских организација, изабрани чланови разних помоћних и побочних тела и бројни апаратчици. Најзначајни су били концентрисани у партијском комитету Универзитета у Београду, а онда и разгранати и размештени по факултетима, институтима и студентским форумима. Ти људи, нарочито из професионалног апарата и идеолошког сектора, на себе су примали одиозу развијану према ортодоксизму, догматизму, конзервативизму, директивизму, тврдолинијаштву. Интелектуалци уопште, а посебно они на Универзитету, као и слободнији студенти носили су традиционално антиинтелектуално бреме партијског неповерења и сумње.

¹¹ Студентска полит-култура је у медијском и научном жаргону означавана и именована мноштвом предиката, као: култура младих, омладинска, академска и универзитетска култура, а на ширем плану и као: масовна, авангардна, елитна, неформална, неетаблирана, алтернативна, субкултура, поп-култура, итд.

Посебна врста интелектуалаца били су тзв. партијски интелектуалци. Они су у већини били обележивачи (маркери), преносиоци (медијатори) и ублаживачи идеја и деловања радикално критички оријентисаних интелектуалаца који су отворено оспоравали поредак. Они су, такође, били упућенији, обавештенији део партијског апарата који се бавио тумачењима и објашњавањима ставова и одлука, прецизирањем садржаја воље лидера, као и одржавања исправног колективног политичког курса. Будући да су деловали у прегрејаном простору трења и судара неформалне опозиције и формално/форумске власти, партијски интелектуалци тог типа су били сналажљивији и за више нијанси мекши и гипкији од својих конзервативних и догматских колега, такође партијских интелектуалаца, али друге врсте и улоге у гломазној номенклатури. Због тих својстава „мекши марксисити“ су распоређивани у издавачке савете и медије, ако не као пуки „официри за везу“, оно свакако као личности од поверења које су ипак одане партији.¹² У том смислу, њима је дозвољаван прелазак преко извесних идеолошких и политичких граница које други пропартијски интелектуалци без дозволе нису могли и смели да прекораче. Ма колико таквој врсти интелектуалаца посао медијације, информисања и одржавања курса био форумски олакшаван, он није пролазио без збуњености и пометње, нарочито у наглашено осетљивим и противречним приликама.¹³

Слично је било и на „нижим“, базним нивоима политичке мобилности и активизма, те изразитијег интелектуалног ангажмана међу студентима Универзитета. Када је реч о креираном случају *Речник технологије* све се мање-више одвијало у једном полит-културном контексту који данас не постоји, мал' не ни у траговима. Та врста културе је у времену плурализовања деструктурирана, заправо деструирана, ње више нема. Данашњи млади људи на Универзитету тешко могу у целости

¹² Тако су у издавачком савету часописа *Видици* били социолози Мирослав Печулић, Зоран Видаковић и Владимир Милановић, пре свега научници, али такође и искусни партијски интелектуалци, марксисти неортодоксних схватања, веће ерудиције и знатније отворености за критичко пропитивање нарастајућих идеолошких и политичких проблема.

¹³ О томе: Кнежевић Милош, „Интелектуалци у раздобљу транзиције“, зборник радова са округлог стола „Интелектуалци у транзицији“, Кикинда 19–20. септембар 2002, стр. 253–307, *Кикиндски дијалози (2002)*, свеска 2, Кикинда 2003, Скупштина општине Кикинда и Народна библиотека „Јован Поповић“, приредио Јовица Трукуља.

да разумеју шта су некада биле и шта би данас могле да значе кованице „студентска култура“ или „студентска политика“.

Груписања у универзитетском животу

Напред речено је само овлашна скица интелектуалних типова и распореда „снага“ у културном контексту на Универзитету у Београду. Али и тако сведени приказ стања је користан зарад тачнијег лоцирања актера унутар виртуелне мапе политичке моћи у првим годинама по Титовој смрти, у Југославији, Србији и на Универзитету. Ипак, ради лакшег сналажења у густо изатканој мрежи тадашњих актера није згорег означити ко је све и у ком правцу индивидуално и колективно деловао у политичкој сфери раног посттитоистичког периода. Реч је о поменутом обрасцу менталне, прецизније речено, политичке мапе актера, оцртане поликолошки у, такорећи, кроки форми.

Групација на власти окарактерисана је сумарно као тврдолинијашка, ортодоксна и догматска. Разлике у степену ортодоксије и чврстине догматизма нису, међутим, биле толико теоријски и програмски истицане колико су биле интересно и утилитарно мотивисане. Партијска правила још увек нису дозвољавала легалне фракције, али се партијски и државни врх ипак диференцирао према личним и групним интересима, умећу и вештини, те стеченом угледу, оствариваном утицају и, најзад, лидерским амбицијама истакнутих појединаца.

И у политичком животу у посттитоистичком једнопартизму се, такође, испољавала извесна диверсификација моћи, диференцираност идеја, као и персонализовање лидера. Лидерска хтења исцрпљивала су се, међутим, у поривима првачења на аксиоматској подлози култа неприкосновеног вође револуције, државе и партије. Преко црте митолоке привржености није се прекорачивало, јер је с друге стране био понор тзв. антитоизма, а у том времену то је означавало непријатељско деловање и инкриминацију. Лидерске амбиције су се, дакле, у раздобљу раног посттитоизма испољавале прагматично, равнајући се према непрекорачивим могућностима. Поље могућег било је још увек ритуално, култно и титоистичко. Деловао је, наиме, политички, тј. партијски титоизам у реално посттитоистичком времену. Ипак, назнаке извесних разлика су се мучно

помаљале на политичком хоризонту, чак и у односу према неприкосновеном вођи.¹⁴

У хипертрофираном једнопартијском животу разлике у становиштима су се испољавале унутрашњим деловањем „блиских сабораца“, ривалских струја, „кругова“, интересних група, завичајних лобија, котерија, кланова, „породица“ и сл. Начини окупљања и обједињавања у диференциране облике унутарпартијског живота нису досезали експлицитност и формалне одлике познате из каснијег плуралистичког периода. Те прото-плуралне фракције у политичком животу оличавали су истакнути политичари и функционери, саборци из Титовог блиског окружења и прононсирани подмладак, са мањег или већег растојања утицаја и моћи.¹⁵

У обимној литератури о посттитоизму постоје бројна тумачења борбе струја и интересних група у југословенској и српској компартији. Било да је реч о верним тумачима, оданим саборцима, првоборцима и ветеранима НОР-а и револуције, или ентузијастичним јуношама из подмлатка, прича је на идеолошком и програмском нивоу у републикама југословенске федерације била мање-више слична. Оно што је деловало у свим срединама тицало се односа унутар-републичке партикуле моћи према агрегатној моћи сложене партијске државе. На тај начин су се, заправо, делили републички и савезни функционери. Није било подударана у истовременом остваривању индивидуалне моћи на једном и на другом месту. Било је виђених политичара који су имали моћ у федерацији, а нису у сопственој републици, као и оних чија моћ није прелазила границе сопствене републике. У том погледу, најизразитије примере пружала је управо Србија, а ни Универзитет није био поштеђен ривалског деловања постојећих интересних група. Чак и без посебне свести о магнетним пољима моћи културни прегаоци на Универзитету били су изложени силама привлачења и одбацивања. Ривалске групе су, наиме, културним и „политичким

¹⁴ Видети: Кнежевић Милош, „Кошмарни снови неотитоизма. Скица за једну феноменологију титоизма и посттитоизма“, посебно поглавље „Тито без наследника и следбеника“, стр. 28–29, зборник *Како сахранити Броза? Тито и Срби*, књига друга, приредио Владимир Димитријевић, Castena mundi, Београд, 2013.

¹⁵ У првим годинама после Титове смрти деловале су политичке струје или групе Петра и Ивице Стамболића, Драгослава Марковића, Николе Љубичића и Милоша Минића.

случајевима“ прилазиле из различитих углова, ослањајући се при том на различите тактичке интересе.

Тако се испоставило да појава *Речника шехнологије* није била регистрована у примарним културалним координатама већ као политички феномен са сходним политичким импликацијама. *Речник шехнологије* је у једној политичкој години, једне преполитизоване деценије усиљено претворен у политички инцидент. Све што се дешавало са *Речником шехнологије*, од јуна 1981. до марта 1982. смештено је у политички простор аберираног плурализма лидерског, интересног и клановског типа. Утицаји струја и прото-кланова, како је поменуто, опажали су се и у политичком животу на Универзитету.

Тадашњи Универзитет у Београду је био још увек важно место, не само научног и образовног система него и политичке конституције и легитимизовања, како се тада говорило, „епохалног“ социоекономског и политичког пројекта самоуправљања. Иако је било ривалства, па чак и конфликта, на Универзитету су они испрва били заклоњени вербалним засторима концептуалног и курсног јединства у привидно хомогеном облику. Универзитет се у времену појаве *Речника* још увек чврсто држао титовске партијске линије. Та линија је, благо речено, у Србији била аутокритичка према националом питању и односа према мањинама, али и пројугословенска, са наслеђеном комплексом самокривица и тобожње нужности концесија зарад тада већ нарушеног југословенског јединства.

Једина званично могућа политика и идеологија била је револуционарна, левичарска и комунистичка и огледала се у марксизму, титоизму и кардељизму. Друге експлицитне, идеолошке и теоријске алтернативе у друштвеним наукама биле су у зони инкриминације као дисидентске и опозиционе, противничке и непријатељске. Могао се додуше, у извесној мери комбиновати еластични марксизам са другим немарксистичким приступима – са обавезним марксистичким или марксолошким префиксом – али је идеолошка превага у сваком случају темељена на усвојеном револуционарном светоназору.

У том контексту морала је да изненади у *Речнику* да та несвакидашња антиауторитарна критика појаве и појма

„друштва“.¹⁶ Појам *груштво* је иначе теоријски непорочан, мало ко се усуђивао да га тумачи као неаутентичну појаву и манипулативан појам. Појам *груштва*, *груштвеної* и *груштвености* (социјеталности) био је један је од кључних и омиљених појмова пролифероване кардељистичке визије. Телеологија одумирања државе повезивана је са „подруштвљавањем политике“. Појам друштва је постао један од темељних есхатолошких појмова у доктрини самоуправљања.

Мора бити да је људима задуженим за праћење идеја и обуздавање „идејних застрањивања“ из надлежних делова естаблишмента, „антидруштвена“ арома апокалиптичарења изгледала одиста страшно, јер је уздрмавала темеље њихове номенклатурне егзистенције. На сваки наговештај могућности слома друштвеног система они су реаговали енергично, али нервозно, што је донекле било очекивано ако не и природно у завршним стадијумима једноумља. Међутим, уколико је међу ауторима „технолошке“ продукције *Видика* и *Студенћа* било извесних месијанских тонова, они су исходили из младалачких страсти критичког докучивања скривених истина поретка моћи. Није било интереса за присвајање моћи уласком у њене практикантске канцеларије и холове, него једне друге врсте моћи – моћи сазнања практичног ума политике.

„Време пре времена“ *Речника шехнолојије* и „Дан после“ *Анализе Речника шехнолојије*

Реакција на објаву *Речника шехнолојије* у лето 1981. дошла је јануара 1982. у виду *Анализе идеолошке орјентације Студенћа и Видика*. Мада су међусобно условљене појаве које спадају у исти временски исечак раздобља раног посттитоизма (1981–1982), *Речник* и *Анализа* нису појаве истог реда и исте

¹⁶ У одредници *груштво* у *Речнику шехнолојије* забележено је следеће: „Друштво – слов. *групи*, лат. *alius* – подругајочење, посредовање, индугенција. Медијум у коме се личност остварује као Дечак. Посредовање Дечака једних другима у неком идолу. Дечаци могу да опстану само једни у другима: у мноштву: у друштву: у другом, никад у себи. До стварности се може стићи само ако се укине друштво, царство самих односа, у личност као једном које је савладало друштво: искуство усамљености. Проблеми друштва нису и проблеми личности, у развоју облика друштва може се пратити (као и у свим медијумима кретање историје. Наместо стварне заједнице суочени смо са друштвом, привидном заједницом, а његово преобликовање и мењање намеће нам се као главни историјски задатак.“ Видети: *Речник шехнолојије*, часопис *Видици*, бр. 1-2, Београд 1981, стр. 6.

врсте.¹⁷ Док је *Речник* ауторски плод редовне часописне продукције, анализа *Речника технологије* (у даљем тексту, скраћено: *Анализа*) била је окаснела форумска реакција на ту продукцију. Битне разлике су, сигурно, били свесни како аутори *Речника* тако и састављачи *Анализе*. Поља поницања и обликовања два на изглед близаначка продукта била су увелико различита: једно поље рада је припадало култури и науци, дебатним круговима, редакцијама, дизајнерским студијима, гласилима, издаваштву, док је друго поље рада припадало политици, активистима и функционерима, форумима, радним групама, саветима, председништвима, комисијама, комитетима. Мада су се додиривала, каткад и прожимала, та два поља рада су међу студентима ипак доживљавана као неподударни светови у којима важе другачија генеративна и конститутивна мерила.

Аутори *Речника* сасвим сигурно нису тежили форумској афирмацији својих идеја, то је било суштински неуклопљиво у њихов критички наступ. С друге стране састављачи *Анализе* се, вероватно, нису задовољавали само „помоћним“, „сарадничким“, „стручним“ и „саветничким“ радом у црвоточној позадини идеолошких збивања. „Аналитичари“ (назовимо их тако), вероватно су имали знатније и званичније амбиције, рецимо генерално теоријске, ко зна, можда чак и као будући омладински и партијски идеолози. Пожелели су да у наглашенијој улози поводом једног догађаја у студентској култури гламурозно изађу на политичку, а не на културну сцену. Како год, управо догађај, то јест ослучајавање *Речника* упућује на чињеницу да су „аналитичари“ у првој фази одабрали заклоњену путању примарно политичке, а потом и интелектуалне афирмације у политичким форумима, а не у студентској, универзитетској и широј културној јавности. Неподударање поља рада у областима деловања студентске кул-

¹⁷ Тачан наслов *Анализе Речника технологије* гласи: „Анализа идеолошке оријентације часописа ‘Видици’ и листа ‘Студент’“. Као умножени форумски материјал од 15 обележених страница, *Анализа* није садржала потписе аутора, организацију која је подстакла, наручила или донела, нити датум објављивања и стављања у формулски и медијски оптицај. По тим својствима она је, у ствари, била амбивалентан радни материјал, или текст, свеједно. С једне стране, тежило се унутарфорумској примени у расправи и осуди *Речника*, па се на основу такве тежење *Анализа* могла сматрати интерним, полуповерљивим материјалом. С друге стране, претензије *Анализе*, нарочито после медијских приказа, превазилазиле су нејавне унутарфорумске оквире постајући при том део јавног културног и политичког живота.

туре и студентске политике, као и различитост крајњих учинака одабраног културног и политичког наступа – без обзира на младалаштво сучељених страна – ваља имати у виду при разматрању појаве *Речника* и *Анализе*.

Иако је *Речник* тек дејством *Анализе* прерастао у типичан политички „случај“, његова ауторска појава је свакако претходна и посебна, а у нарочитој интелектуалној генези независна од ставова и ауторства касније *Анализе*. Аутори *Речника* су, и не познајући своје будуће критичаре, наимае, дуже време тежили на аутономном концептуализовању својих критичких ставова, док су писци *Анализе* испољили тек *ad hoc* реакцију поводом појаве *Речника*.¹⁸

Да није било *Речника* *технолоџије* свакако не би било ни *Анализе* нити „аналитичара“, мада се са лакоћом може претпоставити да би у обиљу супротности ондашњег времена правоверна критичка енергија универзитетских младунаца већ пронашла неки други пропусни канал за пласман у приземље и надградњу света политике. Можда би се писци *Анализе* окупили око неког другог „случаја“, или створили неки нови „случај“, може бити у истом, суженом, проширеном и измењеном саставу?¹⁹ Спекулацијама ове врсте може се подастрти само чињенични материјал да су се „аналитичари“ окупили (или били окупљени), ни пре ни касније него управо поводом објављивања *Речника* *технолоџије*. Одале се чини да је појава *Речника* за њих била, пре свега, не/спретно и не/сретно искоришћени повод за запажени наступ у смутном времену. Данашњим медијским жаргоном исказано била је то згодно искрсла прилика за „личну промоцију“, самопрепоручивање унутарпартијским круговима надлежним за кадрове и кадрирање, избор и кооптирање политичког подмлатка на Универзитету.

¹⁸ Имајући у виду доживљај и вероватне намере састављача *Анализе Речника* то је био реактивни преводилачки чин: превођења ширем партијском аудиторијуму неразумљивог на разумљив говор; премештање немарксистичких садржаја у поље марксистичког разумевања, и; својење нејасних и неприхватљивих места у *Речнику* на поједностављени ниво формуског политичког расуђивања „за или против“.

¹⁹ У овом часу на основу информација објављених у медијима мање више је усаглашено да су састављачи, тј. писци *Анализе* били: Славиша Алексић, Владан Алимпијевић, Слободан Антонић, Бранко Глигорић, Горан Гнус, Петар Дамјановић, Александар Денда, Вук Жугић, Александар Јерков, Ратко Кнежевић, Жарко Чигоја.

Изворне побуде и изведени мотиви аутора *Речника* и писаца *Анализе* нису биле исте, штавише веома су се разликовале. *Анализа* није уследила *Речнику* као добротни појмовни коментар одредница и подршка на плану изложених идеја и критике идеологије. *Анализа* је по крајњим интерпретативним намерама била нешто сасвим друго. Док је *Речник технологије* био ауторско и, у извесном смислу, завршно часописно постигнуће, *Анализа* је била квазиауторски индуковани колективно састављени форумски материјал. Није, наиме, одабрана отворена интелектуална дебата унутар постојеће часописне продукције, разномишљеничких разговора у институцијама културе на БУ, или приступ познат под називом „књигом на књигу“, него „дешифрирујући“ коментар садржаја, у ствари „аналитичарска“ критика у виду отпрва интерног материјала „специјалне намење“ и политичке усуде.²⁰

Док су аутори *Речника технологије* у целокупној продукцији часописа и *Речнику*, као минијатурној синтези сопствених теоријских, односно филозофских становишта у развоју, на матрици интелектуалне аутономије настојали на културалној и филозофској димензији, састављачи *Анализе* су у том напору препознали нешто друго, већ и на први поглед недовољно јасно, заправо замућено, скривено и маскирано. „Аналитичари“ су били уверени да је херметичност *Речника технологије* само погодно политичко средство острашћених „лексикографа“ за остварење неких власно профаних и нехерметичних циљева. Док су аутори *Речника технологије* обликовањем и вербалном експресијом, те низањем и спрезањем битних одредница-појмова за разумевање слике света настојали да релативизују привиде у животном окружењу, дотле су састављачи *Анализе* хтели да са догматског становишта укажу на провидност и привидност кључних тежњи аутора *Речника*.

Ни темељни пориви сазнања, у облику посредног и не-посредног политичког разоткривања, код једне и друге групе ангажованих аутора и састављача нису били исти. Аутори *Речника* су настојали на раскривању апокрифне стварности соција-

²⁰ Као релативизовање изнетог суда, да није било баш ниједног позива на дијалог, може се навести званични позив редакцијама *Видика* и *Стигуенша* на други састанак три комисије (ССО Београда, УК ССО, ССРН Београда) дана 10. фебруара 1982. Назив саветовања на које позване редакције (заказаног 16. фебруара исте године) нису дошле, био је форумски стандардан: „Идеолошка оријентација гласила УК ССО Београда“.

листичког самоуправљања, засуте бројним идеолошким и идеократским привидима. Творци *Анализе* су, са друге стране, ту стварност доживљавали као по себи аутентичну, па су енергију раскринкавања жустро усмерили на ауторе *Речника*. У питању је била неједнака размена појмовних монета привида и стварности, при чему је страна која је заступала тобожњу стварност била повлашћена јер је имала несразмерну подршку политичке моћи и моћника.

Ауторима *Речника* се актуелна идеологија, а тиме имплицитно и политика у системском и процедуралном исказу, указивала као огледајући саставак огледалне привидности. Њихова тежња је одатле била разгртање привида путем поимања дубљих разлога, а онда и разумевања целокупне ситуације у којој су привиди задобијали омамљујућу политичку телесност, као да јесу стварни а не тек пуке виртуелне конструкције и привиђења. Осећај да аутори *Речника* поседују своје речи и властити речник изазивао је нервозу међу „аналитичарима“ и форумским *ad hoc* лингвистима. Није био први пут да се ажурни заступници полит-лингвистичког праворечја и „коректног говора“ баве лексикографијом.²¹

Алтернативни појмовни и речнички приступ озваниченим химерама у политичком животу је, мора бити, јако узнемирио оне младе људе који су, из разних разлога, били уверени у супротно, у стварну стварност моћи идеолошких привида. Осећали су да је управо политика а не нешто друго – рецимо мудрост, знањање или ум – ужарено место стварно корисне моћи. У њиховим аналитичким умовима *Речник шехнолоџије*, и поред све „закукуљености“ и „замумуљености“, вероватно је изгледао као опасно другачија и само на изглед херметична верзија „наше стварности“. Личио им је, заправо, на експлозивну идеолошку субверзију ономе што се означавало као систем.

²¹ О томе да и речници могу идеолошки да засметају, видети: Лопушина Марко, *Црна књига. Цензура у Србији 1945–2015*, глава „Случај Московљевић“, стр. 81–83, Прометеј, Нови Сад, 2015; затим, *Шуварева бела књига. Документи времена*, недељник *Иншерову*, специјално издање, бр. 11, 10. мај, Београд, 1989. Такође: *Бела књига – 1984. Обрачун са „културном контирареволуцијом“ у СФРЈ*, судске забране 1966. године. Као прва 1966. године, на стр. 260, наводи се забрана *Речника савременој српскохрватској језика* лингвисте и лексикографа Милоша Московљевића. Речник је, према цензорским речима тадашњег партијског идеолога у медијима Мирка Тепавца, појединим одредбама могао да изазове „узнемирење грађана“. Цео тираж *Речника* је по пресуди уништен.

Анализа је стога садржала теоријски агресивно вредновање и процену контекстуалне политичности, политичких импликација и ефеката садржаја *Речника*. То почетно вредновање и процењивање није тежило когенерацијској афирмацији него коренском сасецању и сузбијању тзв. негативних појава у култури. У ствари, *Анализа* је садржала политичку негацију и (дис)квалификацију *Речника технологије*, часописа *Видици* и листа *Студенци* у целини, и његових познатих аутора појединачно. Међу младим људима у студентској култури и студентским форумима повучена је одсечна разлика и успостављена фронтална граница са обележјима распуцане политичке супротстављености.

Писци *Анализе* ауторе *Речника* нису доживљавали као генерацијске саприпаднике, нити као колегијалне сличномишљенике и саборце за „исту“, „нашу“ или „заједничку ствар“, него као разномишљенике, дакле, не само као своје личне него и као системске противнике. Они се нису поистовећивали са својим вршњацима већ као „стармали“ са установама власти. Однос према власти био је колико мерило толико и побуда њиховог тумачења. Са тог полазишта су се писци *Анализе* – као више него пажљиви читаоци *Речника* и његови критичари – идентификовали са улогом чувара система. Они су правоверно бранили систем од јеретика који су на ивици амбиса тражили преиспитивање „Титовог пута“. У таквој фигури елементарних значења и становишта „за или против“, аутори *Речника* су одређени као отворени противници система.

Међутим, сходно оцртаним разликама културног и политичког поља поницања и обликовања, интенција аутора *Речника технологије* свакако није била да напишу политички програм или и декларишу некакав полит-културни манифест. Далеко од такве жеље, њихова аутентична интенција је била примарно културална, филозофска и антрополошка, а не политичка. Потенцијална политичност *Речника* могла је бити „препозната“, „откривена“ и, најзад, осуђена, само из поља форумске политике, а не из поља универзитетске културе.

Детекција и интерпретација противречности кризне природе друштвене ситуације, код једних и других се, такође, веома разликовала. Аутори *Речника* су настојали да се мисаоно одреде према владајућем друштвеном и политичком пројекту који су, у том часу, сматрали не само нереалним него и манипу-

лативно утопичним. Ишли су дотле да утопичност поретка нису сматрали само романтичним и безазленим настојањем, него и лицемерним и опасним, предодређеним за аутодеструкцију и пропаст. Додуше, аутори *Речника* су били уверени да се читав Запад, у коме је уз Америку кључно место и улогу имала Европа, обрео на историјској странпутици која ће се неминовно завршити крахом. Будући крах је, дабоме, повезиван са технологијом.²²

Антиципативна димензија одредница *Речника шехнолојије* се показала као историјски тачна, јер је друштво и политичка заједница – за коју је само мањина слутила да нема перспективу – одиста крахирало у трагичном грађанском, верском и територијалном рату, после само двадесетак година. Сепаратна политика у поститоистичком раздобљу, која је исходила у међусобним сукобима република, ескалирала је у рат у чијем исходу је било раздвојено и подељено дословно све што је раније можда било заједничко. Такву судбину доживео је и некадашњи југословенски културни простор, и он је подељен.²³

Библијска и апокалиптичка интонација неких одредница у *Речнику* навела је (скривене) састављаче *Анализе* и „дискутанте“ на највишим партијским телима на сумњу у „непријатељско деловање“ и ниҳилизам његових аутора. Тако је, рецимо, један од највиших функционера и првак једне од протитоистичких струја у српској политици тог доба, Драгослав Марковић казао следеће: „Да пођем и ја од поменуте дискусије о *Видицима* и *Сшугеншу*. После дугог времена први пут се појавила једна група младих људи, комуниста, која се супротставила једној разарајућој ниҳилистичкој тенденцији која доминира у тим редакцијама. Чак, чланови овог ЦК и неки други чланови Савеза, који су показали врло велико разумевање, месецима,

²² У *Речнику шехнолојије* се то стање одређује овим речима: „Њено конкретизовање у предметном свету довршава Западну историју као распадање, удвајање. Удвојени свет бива разбијен када је воља ту. Технологија се делатно остварује као универзалани посредник, анализа личности и живота, сваке чврстине за по-стојање, као лагано клизање у ништа, као стварање наспрамног света огледала које је исто (истинито), али није живо. Технологија је све оно што није личност. с. огледало, историја, Запад. р. „Губљење света може се назвати технологијом.“ (*Видици*, 5-6, 1980, *Технологија или крај науке*).“ *Речник шехнолојије*, часопис *Видици*, бр. 1-2, 1981, стр. 24.

²³ О томе: Кнежевић Милош, „Мултикултурализам у времену културних деоба. Одржива култура – одржива држава“, часопис *Наш џрај*, стр. , бр. 3-4 , јул, 2004, Велика Плана.

за крајности младости, тражећи толеранцију и толерантност према неким ексцесима који код неких младих људи долазе, буздованом и нетолерантно су се супротставили и осудили као стаљинистички, као догматски напад...“²⁴

Чак и без овог запажања о „крајностима младости“, више него искусног политичара Драже Марковића, затамњене емоције у одредницама *Речника* нису одисале претераним оптимизмом, штавише, дубоко раскривајућом скепсом наводиле су на становишта другачија од оних у официјелној политици. Поређење размера случаја *Речника* са неким другим случајевима из истог времена (1980–1985),²⁵ упућује на закључак да је у настанку случаја допринела извесна провокативност која је суперпонирана са преосетљивом наоштреношћу партијског естаблишмента. Појава *Речника технологије*, као приноса минулог рада технолошког циклуса *Видика* и *Стјуџенија*, спада у пред-протоплурални период уздрмавања политичких структура и појачаних борби интересних група.

У том „времену пре времена“, кризном прелудијуму онога што ће се тек догодити, поредак моћи у систему власти се из дана у дан суочавао са све већим тешкоћама у одржању континуитета. На нараслу младалачку свест о природи друштвених поремећаја одговор политичких чинилаца био је несразмерно асиметричан. У прекорачењу нужне одбране наглашавано је да су они који указују на поремећаје, и сами поремећени јер умишљају оно чега нема. А нема, тобоже, тако драматичне кризе на коју указују аутори *Речника* и прилога. Ако ипак има неких елемената кризе у спровођењу „зацртаног“, онда су то управо они „кризомани“ и „кризолози“ који на кризу указују и о њој размишљају. То је било вртоглаво идеолошко врзино коло у коме се, на жалост, спорадично цупка и данас у другачијим околностима транзиције.

Био је то ризичан маневар дисквалификавања и хостилизовања унутар поља политичке културе. Каснији догађаји

²⁴ У наставку Марковић закључује: „Дозвољавам да је и ту било крајности, ти млади људи који су се тим разарајућим тенденцијама супротставили, мислим да је то сигнал да ми треба у СК и шире *да се објаснимо*.“ (Чувено „да се објаснимо“, курзив М.К.) Видети; Стенографске белешке са заједничке седнице председништва ЦКСК Србије и председништва РК ССРН Србије, одржане 12. фебруара 1982, стр. 23/2, ДР/БЈ.

²⁵ Видети: Арсић Маринко Ивков, *Кривична естетика. Пројекат интелектуалаца у комунистичкој Србији*, Нови Сад – Београд, 2003.

показаће да се, и поред уложеног „аналитичког“ труда у одбрани система који је увелико био у кризном понирању, потирање креативне енергије аутора *Речника шехнолоџије* није до краја успело. Сећања учесника и посматрача тог догађаја су, и поред свега, истрајала, а онда „јубиларно“ реактивирана, мада уз знатне нејасноће ко је кога представљао, на шта је заправо циљао, шта је и у ком правцу радио, и шта је напослетку хтео. Нејасноће у виду младалачке, али дубоке етичке бразготине су, ипак, у међувремену претрајавале и остале до данас.

Прекасна одбрана претпоследњих дана

Сада је видљиво да је, поред аутора *Речника шехнолоџије*, у неминовном историјском обрту препознавања потребно без јада и злобе анализирати, макар и овлашно, оновремене писце *Анализе*. „Аналитичари“ се бумеранг-ефектом дугог лета, у коренито другачијим повесним условима, подвргавају ономе што су у своје време чинили „лексикографима“, ауторима *Речника*. И не само да аутори *Речника* могу накнадно да анализирају састављаче *Анализе*, него то у обрнутом поступку тумачења могу да ураде и други заинтересовани за спорна места из историје културне историје.

Прошлост је, сходно стајној тачки пресека места и времена тумача, одувек била предмет вишеструких тумачења. Илузорност напора заснивања ексклузивног права на једино и јединствено тумачење политички креираног случаја *Речника шехнолоџије* била је осетна већ током форумских расправа и медијских приказа његове појаве, а немоли данас када је преко глава овдашњег света претурено толико догађаја који су у свему надмашили наивна очекивања потпуне и непроменљиве интерпретације. Привилегованог субјекта у процесу и резултату такве интерпретације, напосто, нема нити га у односу на овдашњу новију прошлост може бити.

Узмимо, сасвим очекивано, да је и *Речник шехнолоџије*, по литерарном и уметничком облику, али и по теоријској и филозофској садржини, тумачење *sui generis*. Исказано старом и лепом речју Ђорђа Марковића Кодера *Речник шехнолоџије* јесте *разјасница* онога што је у појавном и мисаоном свету претпостављено као нејасно и необјашњено. И као што је Кодер саставио разјасницу за свој сада већ чувени еп *Роморанка*, исто тако

је *Речник тењхолоџије* био, макар и делимична, разјасница мисаоних напора надарених аутора окупљених око часописа *Видици* и листа *Студент*. У *Речнику* се, уосталом, може пронаћи и нешто другачије формулисана одредница појма „анализа“ која гласи: „Анализа, гр. *Ανά-λύσις* – раз-лагање, разбијање, губљење целине, саблажњавање живота. Конкретно остварење технологије: раз-бивање сваке целине за по-стојање: свођење ствари на њихове елементе: стихијност живота. Технологија је кадра да укроти стихије, да елементе сложи у целину, али та целина није, нити може бити жива. Она је огледало, удвојени свет, енциклопедија, разум. Франкенштајн. Анализа је потпуно растварање неке ствари и расподела њених делова у неки поредак.“²⁶

Усиљено политички надодата и идеолошки забринуто наднета над појавом *Речника*, *Анализа Речника*, такође, садржи модификовану претензију разјашњења, али не примарног предмета оновремене стварности, него мисаоног покушаја да се та стварност разуме на нарочити начин у облику *Речника*. И у *Анализи Речника* имплициран је појам аналитичког и анализе, као: информативног, дешифрујућег, откључавајућег, рашчитавалућег, преводилачког, тумачећег.²⁷

Чини се да су подједнако изазовне и моћ и немоћ тумачења. Једни, дакле, исписују одреднице *Речника* да би објаснили свој став о технологији. Други, пак, састављају *Анализу* у којој тумаче *Речник* као тумачење и ауторе као тумаче *Речника*. Трећи из медија, већ тада привидно еквидистантни и надмоћни, у исту раван стављају и једне и друге. Четврти тек после дугог времена, уважавајући дела и ауторе у оновременим приликама, настоје да протумаче и разумеју оно шта се стварно догодило. И сви све као да разјашњавају. Аутори *Речника* разјашњавају стварност на коју су одреднице упућене. За састављаче *Анализе Речника*, *Анализа* је њихова политичка разјасница. Слично је и са осталим „разјашњивачима“. Онима из форума потребна је записничка форумска разјасница по уходаном обрасцу „морамо да се објаснимо!“ Медијска разјасница инсистира на оном елементарном: ко, где, када, чиме, како, због чега? Разјаснице се укрштају и прожимају да би напослетку из-

²⁶ Видети: *Речник тењхолоџије*, одредница „Анализа“, стр. 2, *Видици*, бр. 1-2, 1981.

²⁷ Видети: радни материјал „Анализа идеолошке оријентације часописа ‘Видици’ и листа ‘Студент’“, стр. 1, без имена аутора, године издања, места издања и издавача.

ашло како у погледу *Речника технологије* до данас скоро ништа није разјашњено.

Зато није на одмет вратити се контексту, односно хронотопу дешавања. *Речник технологије* је као стварни догађај потребно сагледати у сегментарном контексту културе Универзитета у Београду која се најснажније очитовала кроз студентска гласила и културне институције. Када се данас размишља о издању *Речника технологије* корисно је имати у виду читаву тематску продукцију *Видика* и *Сшугенша*, јер су се у њима идеје битне за ово разматрање континуирано указивале и уобличавале током неколико година, а не једнократно и изоловано у неком утилитарном хипу. Интертекстуални и холистички приступ проблематизованом феномену *Речника технологије* је користан, чему су иначе до данас остали склони и понеки његови аутори.

Поставља се, међутим, питање шта је испољено као толико проблематично у феномену који предметнут садашњој расудној моћи још увек заинтересованих тумача? Да ли је проблематично ауторско становиште твораца *Речника технологије*, или критички судови састављача *Анализе*, или су, пак, проблематичне расуде и осуде чланова надлежних политичких форума и политичких функционера? Има ли још актера тумачења који, сагледано из савременог ракурса, могу бити подвргнути аналитичком проблематизовању? Можда међу такве спадају медијски посленици, новинари, колумнисти и коментатори, опослени око представљања случаја *Речник јавности*? Могу ли им се придружити и стручни сарадници различитих нивоа у громадној пирамиди власти? На пример, испренији сарадници у стручном апарату партијских комитета, соц-савеза, омладине, студената, делегирани и придружени чланови издавачких, посматрачких и контролних савета? Не спадају ли сви они у недопричану причу о *Речнику* и *Анализи*?

Шта су сви они заправо хтели да испричају и протумаче и шта су тиме што су (у)чинили постигли? Оно што је у оном времену можда и било саморазумљиво, у овом времену, после прохујале трећине једног века, више није толико разговетно да не би изазвало бројне недоумице. Како год, можда су понеки „аналитичари“ изненађени анализом њихове *Анализе*, а можда им је савршено свеједно јер су уверени да је то довољно дубоко покопано.

Оно што је брањено и неодбрањено касније може да изгледа и као неодбрањиво. Песник је завапио „Што га брани кад га не одбрани?“ Наслов најбољег албума „Идола“, у *Видицима* преображених из „Дечака“, гласи „Одбрана и последњи дани“. Одиста, како је и зашто после појаве *Речника* настала *Анализа*? Ко се и зашта залагао нетом по окончању харизмархије и данима што уследише? О чему се мислило и шта препоручивало, не међу уморним и малаксалим политичким корифејима ветеранске геронтократије, него међу млађаним политичким потомцима, полетним јуношама и дебитантима? Шта су тада очекивали ариристи: дуговечност поретка моћи, или његову скору пропаст? Или се чак ни тако срочена недоумица тада није могла изустити?! Како год, међу младим људима, студентима Универзитета, мишљења су била подељена, ако не у одсечним дилемама, оно свакако у разним количинама уверења и просумњаности у перспективу актуелног поретка моћи.

Чланови и редакције и уредници *Видика* и *Стјугенџа* су се скривеним идеолошким чистунцима помаљали у контурама отпадника и кривоверника.²⁸ С друге стране уочених „продора малограђанштине“ и „идејних застрањивања“, били су „млади комунисти“ (важна инструктивна опаска Драже Марковића), чија је страсна одбрана „правог пута“ била привезана добитним и наградним надама за већ климаве стубове поретка. Њено озрачје тицало се обећања уласка у кругове нижих инстанци моћи. ПравOVERНИЦИ – „аналитичари“ и кривоверници – „лексикографи“ суочили су се, дабоме, у оплићалој и замуљеној идеолошкој бари Универзитета.

У часу појаве и *Речника технологије* и *Анализе Речника технологије* можда није био највећи проблем како обележити „исправно“ а како „погрешно схватање“ у свету идеја и идеологија, јер се практично све још увек самеравало речима и делима првобораца и твораца система. Проблем је настао нешто касније и, узгред речено, траје до данас, а тиче се смисла ангажованог реформизма и догматског конзервативизма, односа ортодоксије и хетеродоксије, са становишта онога што

²⁸ Главни „кривоверници“ у редакцији *Видика* били су Славица Стојановић, Александар Саша Петровић и Слободан Шкерковић. Они су били окружени прстеном мање или више посвећених сарадника као што су Живојин Стојковић, Миодраг Шурјанац, Љиљана Милојевић, Миодраг Милојевић, Лепа Млађеновић, Владан Живојин, Томислав Лонгиновић, Светислав Булатовић, Стела Стојић, Драган Папић, Светислав Басара, Зоран Петровић...

је уследило: изненађујућих историјских последица слома федералног државног и самоуправног социоекономског поретка. За боље разумевање универзитетских и форумских размера тадашњег проблематизовања *Речника шехнологије* путем *Анализе* битан је и моменат дешавања и смер јавне конверзије. Отпрва збуњујућа појава *Речника* је појавом *Анализе* из културне сфере премештена, тачније гурнута у политичку сферу, чиме је од првенствено културног претворена у изразито политички феномен. Политизовањем проглашеног случаја *Видика* почели су да се примењују другачији контролни и инхибиторни поступци.

Деловањем на основу *Анализе*, почетком 1982. године активирани су све организације у систему културне политике (или политике у култури) на Универзитету и у друштву, почевши од редакција, преко издавачких савета, до соц-савеза, градског комитета партије Београда и ЦКСК Србије, главних медија, дневника, недељника, ТВ-а и сл. Значајну улогу одиграо је и савет *Видика* који је, колико је могао, ублажавао оштрицу напада и пружао извештај отпор.²⁹ Како год, од „случајног“ комарца направљен је случај слоновских размера, од омладинског и студентског заплета из културе, настала је провокативна политичка прича у размерама „дела против народа и државе“ како у свом наслову већ доноси један тиражни дневни лист.

Да је појава *Речника*, према мишљењима неких људи из тадашњег партијског апарата, била политички непровокативна и безначајна, онда то питање не би било стављено на дневни ред ниједног органа.³⁰ Овако, на појаву *Речника* ланчано је реаговала, можда само у властитим уверењима, још увек omnipotentна партија, али не само она него и друге надлежене организације у пирамидалној структури политичког система социјалистичког самоуправљања. Све оне су се, узастопно и наизменично оглашавале у политичкој дебати, заправо осуди *Речника шехнологије*.³¹ Мање више униsono оглашавање делова политичке

²⁹ У саставу савета часописа *Видици* у деликатном времену били су: Мирослав Печујулић, Зоран Видаковић, Владимир Милановић, Жарана Папић, Раде Булатовић, Славица Стојановић, Александар Петровић, Боро Мишељић, Гордан Ранитовић, Стево Шумоња, Аца Дивац.

³⁰ Да није било тако, зар би се *Речником шехнологије* у том часу бавили Драгослав Марковић, Тихомир Влашкалић, Добривоје Видић, Милојко Друловић, Ратко Бутулија, Момчило Баљак, и др.

³¹ Међу партијским активистима и функционерима разних политичких нивоа, који су или консултовани или се оглашавали поводом случаја *Речника*

структуре приликом појаве *Речника* указало је на хиперполитичност атмосфере у култури, односно политизовање културе у универзитетском сегменту њеног креирања.

Политичност и политизовање су, међутим, доживљавани двојако: с једне стране настојало се на „деполитизовању културе“ у матрици њене самобитности и аутономије, док се, с друге стране, тежило одржању политичког, партијског курса у култури и друштвеним наукама. Прво „деполитизовање“ претпостављало је политику као негативитет и зло, док је друго имало у виду позитивну „политизацију“, у ствари, оно што се називало партијношћу у култури. У колоквијалној употреби био је уобичајно негативно одређен израз „политизовање“ онога што, према уверењима, није требало да буде политизовано и политичко јер је по својој суштини нешто свакако друго а можда и боље. Најређе је било изворно разумевање политике и политичког, не само као заједничког него и *заједничноі* (израз М.К.) какво су навели аутори *Речника*.³²

Систем је одреаговао помало одложеним противнападом на оне које су системлије³³ препознале и одредиле као нападаче на сопствене темеље. Одбрану система су иницирали у том часу одлучно просистемски расположени млади „аналитичари“, који су своју мисију чувања – не било ког него конкретног система кардељизма и титоизма у српској средини – схватили управо тако, као заштиту поретка од својих вршњака који га речима и *Речником* угрожавају и подривају. Они су, у већој или мањој мери, одиста били уверени да бране фактичност и прескрипције задатог система од текстуалано маскираних реметилаца и квариша. Скорa будућност је показала да се систем *технолојје*, били су и: Јово Јарић, Слободан Јовановић, Саво Кржавац, Живорад Ђорђевић, Небојша Драгосавац, Слободан Палалић, Грујица Спасовић, М. Унковић и многи други.

³² У *Речнику* се „политичност“ одређује у складу са старогрчком традицијом, афирмативно: „Политичност, што се тиче заједничког живота, воља за живот баш овде и баш сада. Политичност треба раздвојити од идеологичности која је њена наспрамност. Права политичност је негација идеологичности... Бити политичан значи сведочити против идола воље (Пилат) и идола живота (Кајафа): постати личност и стати уз бок воље и живота. Политичност је пресудност постојања: начин личности. Сви технолози су неполитични: млади...“ Видети: *Речник технолојје*, часопис *Видици*, бр. 1-2, Београд 1981, стр. 18.

³³ Један од учесника догађаја повезаних са појавом *Речника технолојје*, Зоран Петровић Пирођанац састављаче *Анализе Речника* гневно назива и „младотурцима“ и „идеолошким паздаранима“.

који су бранили укварио и обрео у аутодеструктивној кризи и мимо њихових жеља да буде одбрањен и одржан.

Закључак у откључаном сећању

После минуле трећине века (чак 33 године од догађаја) *Речник технологије* је потребно разумети као завршни производ теоријских и „пројектних“ напора редакција и сарадничких кругова *Видика* и *Студија*, усредсређених на критичко пропитивање рђавих учинака технологије. Филозофски и антрополошки ракурс сагледавања исходио је надахнутим поимањем сложене и често несхваћене цивилизацијске појаве технологије, које је у много чему одступало од критике технократије и технократа у духу „тврдог“ и „меког“ марксизма. Примарно духовно и културално прегнуће аутора *Речника технологије* је појавом радног материјала *Анализе идеолошке оријентације Речника* форматизовано у форумски политички случај. Тај „речнички“ случај, својим тадашњим и потоњим обрасцем, није указао само на разрађене механизме партијског надзора и сузбијања „негативних појава у култури“, него и на јаловост интервентног политичког монизма у медијима и ширем културном контексту.

У усиљеном опредељењу „за или против“ није се испољила само осетна мотивациона него и оштра концептуална разлика аутора *Речника технологије* и састављача *Анализе*. Побуде су биле у основи различите. Док су аутори *Речника* настојали да критичким и алтернативним, најчешће метафоричким и алегориским увидима схвате упадљиво кризну ситуацију, састављачи *Анализе* су желели да одбране све блеће оцртану идеолошку линију. Они су полазили од еска-овских препорука и обавезних „праваца развоја“ већ темељног уздрманог карделизма и бранили крхко стање на „идејном фронту“ од онога што су доживели као напад на поредак или систем, свеједно.

Унутаргенерацијска различитост и супротстављеност била је кључно обележје креираног „случаја“ *Речник технологије*. Оно у шта су у том времену веровали или сумњали млади људи аутори *Речника*, и других текстова из „технолошког циклуса“, у том часу нису веровали и сумњали писци *Анализе Речника*. На час су се сучелили дубока сумња у постојећи ред ствари и неупитна вера у непобитност поретка. Време ће потом

показати да је међу учесницима у случају *Речника* и *Анализе* („лексикографима“ и „аналитичарима“) дошло до бројних промена и одустанака од тадашњих ставова и уверења.

Одатле је, осим побуде прецизнијег описа догађаја око *Речника технологије*, осетна и потреба ретроспективне и интроспективне аутокорекције ранијег „тврдог“ међуодноса „правоверја“ и „застрањивања“. То је потребно тим више што су понеки привремени „ортодокси“, агилни крипто-актери поменутог „случаја“ доживели наглашену еволуцију па и изразите интелектуалне и идеолошке преображаје у правцу све отворенијих и зрелијих плуралних и продемократских становишта. То је најречитије потврђено присуством неких од њих на скупу *Речник технологије – 33 године после* за које је требало имати личну храброст интроспективне конфесије.

Панорамским сагледавањем низа каснијих драматичних догађаја показаће се, такође, да је политички формативни случај *Речника технологије* био само један од, колико куриозитетних толико херметичних, камичака у мозаику теогобног повратка културног и политичког плурализма у Србији. Извесно да је било важних и можда пресуднијих догађаја у периоду раног поститотизма (1980–1985) – како у југословенској и српској економији и политици, тако и у култури, поготову у књижевности – али из тога никако не следи миноризовање и обесмишљавање „случаја“ *Речник технологије*, јер се арбитрарно процењивање овог по свему изворног списка очито не би могло ослонити на довољно уверљиве аргументе.

Можемо се упитати да ли су идеје изложене и образложене у одредницама *Речника технологије* и часописној продукцији *Видика* и *Стругенџа* поседовале у том времену мисаону привлачност довољну за сличномишљеничко и следбеничко надживљавање форумско-аналитичког удара? Одговор је релативно једноставан – у том часу нису! Иако су писци *Речника технологије* били надарени и надахнути млади људи у чије искрене намере разумевања запретеног односа привида и стварности, ни онда као ни сада, није требало сумњати, тешко је било очекивати да млади људи, разбацани по факултетима и окупљени у редакцијама универзитетских гласила, у том узрасном часу и с обзиром на степен ерудиције и искуства, имају у потпуности изграђено становиште алтернативно владајућем поретку.

Запитајмо се, напоследку, шта је у ствари био *Речник технологије* у садржинском погледу, у мери у којој је речнички одабир у низу одредница изражавао суштину речника? Да ли је *Речник технологије* био само једна умешно састављена компилација и пријемчива еклектичка смеша, или је било речи о конзистентном теоријском становишту више сродних аутора? Можда су „аналитичари“ и форуми „декодерски“ преценили домете и „поруке“ *Речника*? Можда су *Речник технологије* ревносни читачи доживели преозбиљно и исувише драматски; као горопадну опасност по поредак који су, узгред речено, и сами (не)свесно отпочели да урушавају изнутра сопственим правоверним субверзијама?

Коме је, уосталом, могла да засмета ослобађајућа мисао о наилазећем виртуелном свету, њена хумана и антиауторитарна нота, пажљиви натурализам, смотрени екологизам и екоцентризам, футуристичка критика технологије и технократије, очајнички неолудизам, паметни повратак старогрчким узорима, једнако мудра анализа отуђења и постварења, разоткривање пројекције Дечака, Идола, разбијање Огледала, тежња ка оличењу и обликовању Воље, настанак Личности...? Уколико је у изложеном и подразумеваном и било извесне пометености и нејасности, оне су извирале из недовољно рационализованих интуиција и непотпуно ишчитаних места у литератури. Али то је свакако мање важно од несразмерних политичких реакција на један претежено филозофски и културални чин какав је био *Речник*. Чињеница да *Речник технологије* није био довољно познат генерацијама које су уследиле указује да су његови аутори и продуценти, у том часу и на дужи рок, одиста ефикасно неутралисани.

Питање да ли је то ауторско неутралисање с полуцензорском аромом тада уопште било потребно, у дискутабилном је домену разматрања овдашње још увек неразговорне политкултурне прошлости. Препорност неумесно оштрих криптополитичких и форумских реакција на појаву *Речника технологије* ојачана је тим више што је следећих неколико година брутално јасно показало у ком правцу се креће политичка заједница Србије и Југославије, чији утопични поредак је пропитиван у *Речнику* и бројним чланцима у *Видицима* и *Сјугенџу*. Та заједница је, као што је опште познато, одбраном неодбрањивих

идеолошких принципа запала у незауостављиву и фаталну кризу која је на крају исходила њеним комбативним уклањањем с историјске сцене.

Напоследку, али не и најмање важно, реконструисање и меморисање случајева у култури из периода раног посттитоизма (1980–1985), није ствар само прецизне хронолошке евиденције, присећања и записа из слојевите културне историје, или открића из домена археологије идеја овдашњег протоплурализма. Аутор је уверен да продукција часописа *Вигици*, листа *Студент*, као и посебно „манускриптно“ издање *Речника технологије* представљају укупни културни садржај чија структурна обележја продужене свежине, нарочито у разумевању технолошких аспеката отуђења и постварања, нису ни дан-данас изгубила на идеацијској и теоријској актуелности.

ЛИТЕРАТУРА

- Antonić, Slobodan et al., (1982) „Analiza ideološke orijentacije časopisa *Vidici* i lista *Student*“, (internet) dostupno na: <https://recniktehnologije.wordpress.com/category/analiza-recnika/> (pristupljeno 1. februara 2015).
- Antonić, Slobodan (2002), *Zarobljena zemlja. Srbija za vlade Slobodana Miloševića*, Beograd: Otkrovenje.
- Arsić Ivkov, Marinko (2003), *Krivična estetika. Progon intelektualaca u komunističkoj Srbiji*, Novi Sad- Beograd: A – Z Book.
- Bazalja; Franko (1981), *Negacija institucije, Vidici* 5.
- Nikolić, Kosta, Cvetković Srđan, Tripković, Đoko (prir.) (2010), *Bela knjiga–1984. obračun sa „kulturnom kontrarevolucijom“ u SFRJ*, Beograd: Službeni glasnik, Institut za savremenu istoriju.
- „Idejna borba u kulturi i umjetnosti“ (1984), *Naše teme* 7-8: 1093–1251, Zagreb.
- Lopušina, Marko (2015), *Crna knjiga. Cenzura u Srbiji 1945–2015*, Novi Sad: Prometej.
- Knežević, Miloš (2001), „Miloševićevo razdoblje. Izgubljeni prostori-prošla vremena“, *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje 1:125– 147.
- Knežević, Miloš (2002), „Intelektualci u razdoblju tranzicije“, u J. Trkulja (prir.), *Kikindski dijalozi*, Kikinda: Skupština opštine Kikinda i Narodna biblioteka „Jovan Popović“: str. 253– 307.
- Knežević, Miloš (2004), „Filozofija kao politička sudbina. Srpska filozofija ili filozofija u Srbiji“, *Filozofija i društvo* XXV: 253– 279.
- Knežević, Miloš (2011), „Politička praksa grupe Praksis. Praksis filozofija pred paradoksom tranzicije“, u N. Daković (prir.), *Filozofija prakse*, Beograd: Dom omladine, str. 385– 422.

Knežević, Miloš (2013), „Košmarni snovi neotitoizma. Skica za jednu fenomenologiju titoizma i postitioizma“, u: V. Dimitrijević (prir.), *Kako sahraniti Broza. Tito i Srbi. Knjiga druga*, Beograd: Catena mundi- Dveri, str.11– 35.

Petrović, Aleksandar (1980), „Tehnologija ili kraj nauke“, *Tehnologija - Vidici* 5–6: 9 – 15.

Petrović, Aleksandar et al. (1981), *Rečnik tehnologije*, Beograd: Vidici.

Petrović Piroćanac, Zoran (2012), *Nomenclatura Serbica 1982– 2013. Elite, Entropijski model političke klase i kontinuitet srpske nomenklature*, Beograd: Institut za političke studije.

„Šuvarova bela knjiga. Dokumenti vremena“ (1989), *Intervju*, br. 11. 10. maj, Beograd, 1– 100.

Miloš Knežević

CLARIFIA FOR THE TECHNO-CONSPIRACY

Cognitive mindedness of *Dictionary of Technology*

Conceptual production of the journal magazine *Vidici* (Horizons), particularly its thematic issue *Dictionary of Technology*, represents the cultural content that preserves the sparkle in understanding the technological aspects of social and mental alienation and reification. Even today it has not lost its ideological and theoretical relevance. It allows a more accurate interpretation and a better understanding of the ideological trends as well as political and cultural events at the University of Belgrade in the first years after the death of Josip Broz Tito. Time period which is marked as an early post-Titoism (1980–1983) has been explored poorly, and many interesting and significant events from the past were suppressed by the subsequent dramatic historical events. Special actuality of *Dictionary* has been given by the harsh ideological criticism exposed in the form of *Analysis of Dictionary of Technology* that appeared as anonym material used by political forums and mainstream media to controvert and ban *Dictionary*. While the authors of *Dictionary*, based on metaphorical and allegorical insights, tried to get insight into the forthcoming crisis of the Yugoslav society, composers of *Analysis* wanted to defend ideologically outlined stripe blindly.

Keywords: Journal Vidici, publication Student, Dictionary of Technology, Analysis of Dictionary of Technology, University of Belgrade, student counter-culture, cultural policy, conflicts in culture, cultural history.

Александар
Петровић

О РЕЧНИКУ ТЕХНОЛОГИЈЕ И ДУХУ ПРИВИДА

У шекспију се полазећи од два чињања, редакције часописа Тхеорија и колективна Анализе идеолошке орјентације, покушава с распојања изубљеној времена шреће чињање Речника технологије. Оно је засновано на Хераклијовом концепцију шесања привида који се у контексту расправе „старих“ и „модерних“ сагледава сирам појмова технологије, модернизације, историје и когнитивної Ја. У шеме се изражи „иџа суштина“ Речника технологије и разлој зашто је одмах по објављивању 1982. политички анатемисан и проscribeван, а пошом погврнути инстинкцију damnatio memoriae.

Кључне речи: Речник технологије, Хераклиј, damnatio memoriae, технологија, модернизам, историја, постмодернизам, неоплатонизам

*Збој учења овога, збој објашњавања овога,
мене су неки лажно, без разлоја, погрешно, неистинито оишужили...
За оно што нисам, за оно што није моје учење, за то ме оишужују.
Маџима, 22*

*Трасимаше, умења владају
и јача су од онога за шта постоје.
Сократ*

Пре 34 године, у мају 1981. објављен је *Речник технологије* као посебно издање универзитетског часописа *Видици*. Само месец дана после, у јуну 1981, на иницијативу филозофског часописа *Тхеорија* одржан је скуп две редакције чији једини предмет је био *Речник технологије*. Већ и по томе реч је о јединственом догађају јер заједнички састанци редакција без политичког налога посвећени неком издању нису уобичајена појава. Разлог за то морао је бити посебан и то се показало не само у разговору већ и у догађајима који су уследили само неколико месеци потом.

Резултат скупа био је тематски део часописа *Тхеориа* посвећен *Речнику* који су написали чланови редакције *Тхеориа*.¹ Не без одушевљења у уводнику под насловом *Видици – Речник шехнолоџије* наглашава се да „овај раскошни и ишчашени речник представља прворазредни догађај... по одлучности и бескомпромисности с којом се разрачунава с општим местима наше епохалне и духовне ситуације, по жестини с којом се у њему преузима ризик властитог самоодређења, избора свог *sredo*, властите вере.“ (*Тхеориа* 1981: 151)² Слободан Жуњић у тексту *Објава и аушоришеи* то даље образлаже: „*Речник шехнолоџије* је изузетна појава по томе што и формално и значењски залази у различите медије и духовне области. У најширем смислу то је свакако, а можда и првенствено литерарна творевина; међутим, то је и уметнички (естетички) догађај, практични чин и теоријски мотивисан рад. Прави статус *Речни-*

¹ *Тхеориа* 2-3 XXIV, 1981, 151–156.

² Занимљиво је да се из других објављених текстова може стећи и утисак су аутори *Речника* позвани на овај сусрет да би им као студентима млади надобудни наставници очитали лекцију. Јер како другачији објаснити потпуно неразумевање које провејава из термина „метапапазјанија“, „прасе које пишки“ употребљених да опишу *Речник*. Зашто се „прасе које пишки“ позива на симпозион ако не да се натакне на ражањ? Да тај утисак није варљив потврђује и каснији расплет када се на мишљења „филозофа“ у својој идеолошкој харанги против *Речника* позвао дневни лист *Полишика ексџрес*. *Ексџрес* је препознао своје невољне савезнике из *Тхеорие* и у свом напису *Шша кажу филозофи* (22. јануар 1982) обилато их цитира задовољан што своје партијско оспоравање *Речника* може да поткрепи филозофима. Није отуда тешко уочити да према *Речнику* није било суштинске разлике између става Партије и „филозофа“. За познаваоце малих дијалектичких игри то и не представља изненађење. Као што није случајно што су прозвани „филозофи“ одговорили *Ексџресу*, и да им се у томе није придружио Слободан Жуњић, јер се само његов текст није уклапао у „филозофско“ и идеолошко читање буквице. Посебно је у том контексту важно да је редакција *Тхеорие* одбила да у оквиру свог темата о *Речнику* објави текст редакције *Видика* с образложењем да је превише слободан. Он је то и био. Под насловом *Тесшаменнн хоризонннн* почињао је овако: „Ахејски јунаци и тројски су пуњене лутке и њихов посао је био клање људи, а тела су им кидале недоумице: страх и смрт. Кад се усред битке пљачки препушташе и за опремом мртвих сагињаше, а за браћом својом и пријатељима како кад, јер тада им тек нека узвишена победа беше на уму и нека општа ствар и етичка мора им се као омча около вратова намицала па им није дала да одморе руке од крвавог плодносног рада. И баш таква је историја – паклена парада; смењују се лица и ношње луткица, али и траје шарада. Хомерова *Илијага* је песма нашег пада; уздижу се догађаји изнад људи, а човек незнан безнадан пропада.“ Мотив да без прозивке *Ексџреса* нешто сами кажу о овом случају „филозофи“ очито нису имали. Као ни Партија ни они сами нису могли да допусте толико много слободе – било репресијом или надменом иронијом требало је „скретања“ вратити у колотечину.

ка није лако одредити, зато што се пружа преко уобичајених омеђења наше стандардне духовне семантике, штавише стапа их и меша (брка, ако то више годи нашој самопоузданости)... Због свог неухватљивог статуса, укидања сваког трансеунтног упоришта, због свог смуђивања и ремећења дисциплинарних подела, због одустајања од образлагања и оспоравања, због свог колективног „Ја“, *Речник* не остварује лако комуникацију; штавише, он уобичајено споразумевање омета, тражи и налази сметње и неспоразуме. Бар у нашој средини то је покушај без пандана и зато, ако ни због чега другог, занимљив. Само занимљив? Тешко је рећи колико и (вредан) релевантан. За то недостаје заједничка мера, уопште било каква мера за узајамно несамериве димензије *Речниковој* говора... 'Шта је садржај те профетске објаве' – то егзегетско питање којим се замењује овде непримерено: 'шта су аутори *Речника* хтели (*Речником*) да кажу?' – може бити постављено тек када *Речник* прихватимо и признамо за објаву. Када то увидимо, падамо у искушење да и сами постанемо цинични; без чула за говор објаве, и без разумевања њеног текста одбијамо да је оспоравамо, ускраћујемо јој тако неопходни кредит препуштајући је мишћем батргању. И обратно: спорећи јој садржину, чак и сам пророчки ауторитет, ми га посредно прибављамо: нико неоспораван не поста пророк.“ (Жуњић 1981: 153).

Оспоравање о коме говори Жуњић ни у овом случају није требало дуго чекати. Неколико месеци после тога следеће, по свему другачије читање, потврдило је његове речи и прерастање *Речника* у пророчанство. Реч је о *Анализи идеолошке орјентације Видика и Студенџа* која је почетком 1982. узбуркала духове у Југославији управо осталој без Доживотног председника као последњег привида свог живота. Она доноси форумски агресивно идеолошко оспоравање *Речника* мотивисано одбраном владајуће слике света, а пре свега потребом да се ћути о нестајању прве и последње земље самоуправљања. *Анализа* је анонимни полемички спис иза кога су стали политички форуми с главном идејом да је језик *Речника* „езоповски“, шифрован, и да је у тим кодовима дат позив посвећенима да доврше Југославију и пролетерски систем социјализма. Њен посао је да, попут Берлиоза у роману *Мајстор и Марјариша*, немилосрдно разобличи „црну магију“ *Речника*, да га изведе на чистину и ту разнесе убојитом идеолошким критиком. О томе

довољно сведоче речи Слободана Антонића: „Оно што је речено у *Анализи* и јесте оптужница и ми који смо је радили и који је прихватамо морамо бити отворени исто као и они који заступају своја гледишта.“³

„Ова информација“, каже се на самом почетку *Анализе*, „говори о идеолошким основама активности групе идеолошких истомишљеника окупљене око часописа *Вигици*. Употребили смо реч идеолошке основе јер се без сумње ради о једном кохерентном и аутохтоном идејном систему чија генеза јасно показује да је овде реч о уношењу елемената нове идеологије, с тенденцијом да да једно целовито и свеобухватно тумачење стварности... Оно што чини најзначајнију особеност овог идејног система, оно што је *differentia specifica* њиховог учења и појављивања у јавности јесте веома изражена *мешафоричност*, *езојовски језик*, *јовор шифара*. Свака од кључних категорија јесте шифра чије се пренесено — идеолошки суштинско значење разумева једино ако се открије *кључ*, ако се сваки круцијални појам „преведе“ и ако се с привидне померености значења синтагми и читавих реченица пређе на стварно, истинско *чишање* текстова. Стога је главни задатак овог дела информације управо *јевод* и *шумачење основних категорија*, тачније потпуно разјашњавање мисли која мора да се сакрије иза шифара да би опстала. Изгледа потпуно невероватно да се на данашњем развоју идејне свести, односно на данашњем развоју друштвених односа, у ситуацији када је сасвим јасно одређена одговорност средстава јавног информисања, окриљем једног часописа две и више година *из броја у број*, *из шекста у шекст*, развија и афирмише једна идеологија која није само немарксистичка већ је, штавише, отворено и агресивно антимарксистичка. Ово је било могуће управо због наведене прикривености, увијености говора али је ситуација потпуно промењена с неколико последњих отворених иступа ове групе идеолошких истомишљеника. Приликом тумачења, односно објашњавања основних појмова, ми ћемо се стриктно држати оних дефиниција које су сами аутори дали у броју 1—2 за 1981. годину који је назван „Речник технологије“. Овај број је заиста направљен у виду речника и представља врхунац идеолошког деловања ове групе јер је њиме дат преглед свих „пројеката“ у ранијим бројевима, свих главних

³ „Политика“ 21. јануар 1982, стр. 6

појмова и свих главних идеја. Стога овај број има велико значење за коначну афирмацију и популаризацију ове идеологије. „Речник технологије“ је, како сами аутори кажу, „објава“, у ствари, коначно *ојредмећење једној погледа на свет дубоко антихуманој и антисоцијалистичкој*, отворени позив на акцију и откривено деловање истомишљеника и сарадника.“⁴

С циљем методичног раскривања непријатеља *Анализа* је месецима спремана у потпуној тајности као оштрица неodobрањивог политичког удара на групу око *Речника*. Она је обелодањена тек на самом састанку комисија за идејни рад и информисање 20. јануара 1982. када почиње обрачун с *Видицима* тактиком blitz krieg коју су завереници *Анализе* уградили у план њеног успешног остварења.

Текст *Анализе* је тек делимично постао познат јавности јер су главни медији према неком сеновитом политичком налогу месецима здушно преносили његове аналитичке кључеве за загонетне шифре. Политички форуми, осећајући тектонско подрхтавање друштвене „надградње“ ритуално су се окупљали да би прорађивали *Анализу* и да би открили какав се скривени план будућности крије у *Речнику*, списима и пројектима који су га пратили. Био је то први велики идеолошки „случај“ осамдесетих година прошлог века, а сама *Анализа* најконзистентнији идеолошки текст који је написала Партија на заласку. Али ако је тај текст постао познат, његови аутори, осим једног, нису. Они су и поред све одлучности своје следе вере у социјализам, самоуправљање и Југославију, и даље анонимни да ни до данас нису ни једном речи преузели одговорност за своје тумачење *Речника*: као да и даље имају мотив да се крију и верују у оптужбе које су давних дана изнели с инквизиторском страшћу. Да не верују, сакупили би довољно снаге да кажу оно што већ деценијама дугују својој савести. Као што су некада гласно, као правоверни браниоци Југославије, руководеће улоге Партије и вечног живота тројединог Хероја, Друга и Сина, с форума износили оптужбе, сада гласно ћуте. Савршен злочин – огрнути плаштом анонимности чини се да су заварали траг, да су се на прстима искрали чекајући да наступи апсолутна историјска за-

⁴ *Анализа* је објављена, мада под другим називом и у другом контексту, само у романескном контексту у *Фами о бициклстима* С. Басаре, а њен целовити текст може се наћи на адреси <https://recniktehnologije.wordpress.com/> заједно са другим релевантним документима, текстовима, као и самим *Речником технологије*.

старелост. Нема казне за злочин, јер *Речник* је уклоњен, његови писци су се изгубили, све је покрио мрак и нико више не може да у лавиринту заборавља споји нити. Аутори *Речника технологије*, пре више од три деценије осуђени, анатемисани и изопштени, никада нису рехабилитовани.

Међутим, доследно ћутање начелно показује да се неки текст пробио до битних увида које треба пригушити. Има текстова које је уништило површно препричавање, а има и оних о којима се вековима не говори да би откривени донели обрт. Вредност текста се конституише једнако у говору као и у ћутању, јер и говор и ћутање су довољно речити. То су два пута којима се иде до смисла текста. Ствари у ћутању на неки начин сазревају. Мук тајновитих тужилаца *Анализе* даје посебну актуелност *Речнику*, која није мања него у тренутку појављивања, јер су три деценије тишине дописале нове „езоповске редове“ који траже гласно тумачење. *Речник* се сада открива као неки дубокоморски седимент који је неузнемираван буком и бесом таласа дуго лежао испод наноса да би дао веран отисак времена у коме је настао.

Тхеорија и *Анализа* су била прва два читања *Речника* од који је други имао снажно политички појачану резонанцу. *Анализа* се обрушила на *Речник* бранећи актуелни друштвено-политички систем. Али оба читања не дају одговор шта је заправо *Речник технологије*? Где да га сврстамо? Ако је изазвао тако снажан идеолошки одзив, да ли је то идеолошко-политички манифест? Међутим, и поред све јавне узбуне коју је направио својом критиком „система“ не помиње се у *Белој књизи*, „опозиционој споменици“ објављеној 1984, само две године после афере *Речника*, која у детаље наводи инвентар опозиционих идеја и дела у Југославији. Шта више, у недавном српском издању *Беле књиге* (Службени гласник, 2010) које у додатку наводи сва интелектуална сучељавања с Партијом *Речник* се такође не помиње.⁵ Сва је прилика да је прећутан јер је скроз напустио „опозициона“ идеолошка разглабања дигући побуну против технолошке конквисте, постављајући знак једнакости између идеолошке и технолошке велеиздаје света и људи. Против владајуће идеологије се могло говорити, али не и против техноло-

⁵ Помиче се, на пример, у оквиру регистра дешавања у 1982. години, да је у листу *Инишерву* цензурисан један текст о радничким штрајковима, али не и да сви престонички медији брује о *Речнику* и његовом «рушењу система».

гије која је била *punctum saliens* идеологије, права вера којој су сви били једнако одани без обзира на политичка уверења. *Речник* је био врисак ужаса и очајања, али и буђења, предикције и позивања, самоникла, оштра и далекосежна побуна која је гађала у срце проблема. Он није оперетски опозициони глас, већ други говор, сасвим други језик који је изашао из опрека које је конструисала југословенска идеолошка школа. Зато се и није нашао у пантеону опозиционе мисли обавијеним целофаном привида и испуњеним идеолошким гунђањима у мимоходу око светог Јосипа Радника и његових каламбура. Идентитет идеологије и технологије постављен у *Речнику* било је нешто прејак, далеко, несхватљиво и неприхватљиво, и за опозицију и за Партију и ауторе *Анализе*. Дobar део заслуга за пакао кроз који пролазимо припада таквим уснулим или поткупљеним духовима, као и сценској опозицији чија глума је добро описана у *Белој књижи*. „*Речник* по духу и слову, као и времену настанка несумњиво припада 'новом таласу' скептичног погледа на 'ослободилачке' енергије шездесетих које јењавају заузимајући хијератичне гуру-позе у друштвеном систему. Он настаје као међуигра између времена политичких и времена технолошких револуција, између седамдесетих и деведесетих, и као такав природно није наишао на разумевање ни једних ни других. (Стојановић, 142)

Када га нисмо нашли у регистру идеолошке опозиције, потражимо ли потом *Речник* у инвентару филозофских дела, такође га нећемо наћи. Он очито није филозофија, барем не српска филозофија, јер Слободан Жуњић о њему не говори у *Историји српске филозофије*. Иако га несумњиво познаје Жуњић му не даје статус филозофског дела.

Ако није филозофија, мора бити да је речник. Међутим у *Библиографији српских енциклопедија и лексикона* Дејана Вукићевића (Завод за уџбенике, 2014) која обухвата период 1818-2013 *Речник* се не помиње ни једном речју. За писце лексикона он није лексикографско дело.

Без обзира што је *Речник* у целини калиграфисан и илуминисан и што рад Тамаре Јерковић која га је исписала и исцртала представља самосвојан уметнички чин једини у својој врсти нећемо га наћи ни у прегледима југословенске и српске уметности. Он је и ту екскомунициран јер је ваљда ван „духа

времена“ или бар не одговара идеологијама „савремености“ и њиховим нормативним дефиницијама.

Тако долазимо до парадоксалне ситуације да дело о коме се толико расправљало и коме је време потврдило „пророчки ауторитет“ не стоји данас ни на једној полици – није ни идеолошко ни филозофско ни лексикографско ни уметничко. Шта је онда *Речник шехнолоџије*? Он као да долази из ничега и иде у ништа, а да је оно између, прича пуна буке и беса, како каже Шекспир, која га је задесила попут елементарне непогоде, нека грешка коју историја треба да испегла принудним забором. Ако је *Речник* ништа, онда су несумњиво и идеологија и историја филозофије и лексикографија и теорија уметности нешто. Али ако је *Речник* нешто, онда су оне ништа. Или *Речник* или све остало. Из угла историје, избор ове игре на све или ништа је јасан. *Речника* нема и не може га бити. Али са хоризонта слободе, ствари нису тако јасне. Слобода није компромис, договор и не може се уредно сложити на полицама, поткупити или релативизовати. *Речник* је и настао као превише одлучна одбрана слободе. Устао је против историје, енциклопедије, технологије – он разбија огледало, иде уском стазом уместо широким путем. Зато га и нема у свету који нестаје. Ако га, пак, има, он као да је глас пете суштине која се из историјске перспективе увек чини као ништа.

Људи наравно имају право на заборав. То је суштина њиховог бића. Разграничење шта ће се заборавити, а шта памтити назива се историјом. Историја је саздана од мора заборава и понеког острвца сећања коме таласи непрекидно откидају део по део. Какав је онда разлог да на сваки начин санкционисаном заборува враћамо сећање? Управо тај да испитамо природу заборава, јер тако најбоље долазимо до бити историје. *Речник* је занимљив јер је изазвао снажну, бучну, неуротичну реакцију државе, партије, интелектуалаца, а потом једнако неуротично ћутање. Шта су сви они желели да кажу и шта су потом желели да прећуте?⁶ Да ли је то можда једно исто? Да ли су, можда, време у коме се појавио *Речник*, као и садашње време када се

⁶ На скуп у Институту за филозофију и друштвену теорију *Речник шехнолоџије* – 33 године после одржаном почетком новембра 2014. поводом 33 године од објављивања *Речника*, позвани су и остали актери *Анализе*, али нико се није сећао и одзвао осим Слободана Антонића, који као да је кроз писање *Анализе* несвесно преузео и пренео дух побуне *Речника* против саморазорног друштвеног окружења.

Речник поново ниоткуда јавља, једно исто? Време пред прелом, заокрет, опет нову пропаст? Разлика онога што говори *Речник* и онога што се говорило у његово време је разлика говора о битном и пресудном и театра толковања небитних детаља, љуљања лажних нада и преварних тема чијим заигравањем се исказује послушност привиду? Проблем је више него очигледан: слобода. *Речник* је донео нове речи и то је довољно и за буку и за ћутање, изашао је изван обавезних оквира и поставио оштро колико је могао питање слободе. Као глас у пустињи се издвојио из унисоног мрмљања предосећајући, предсказујући, отимајући се. Није то била теорија за теоретичаре, народ, решавање историјских проблема. Била је то мисао за слободу, манифест једне могуће слободе. Исход је јасан – *Речника* нема нигде. Као ни слободе.

У таквом проницању чини се да, упркос четвороструком одсуству читања, идеолошком, филозофском, лексикографском и уметничком, а и упркос борбеним журишницима на „логоцентричност“, који разобличавајући „логос“ као црну магију деле сличан занос као и аутори *Анализе*, треба, како вели Лаза Костић, „ускос модерности“ састругати палимпсесте и доћи до здравог темеља, а то је, не само за њега, Хераклит (Ἡράκλειτος). Читања и нечитања *Речника* као да се сва могу обухватити Хераклитовим „езоповским“ исказом: „Богиња правде ће казнити те тесаре лажи (ψεῦδέων τέκτονας) и њихове лажне сведоке“ (Хераклит, фр 71).⁷ Ова мисао добро одражава суштину јер су иза *Анализе* заиста стали прави тесари лажи које су тада усавршени занат наставили да примењују на различите начине и у потоњим временима. Можемо живо да замислимо како „верујући да их тада не види нико“, тесари и даље у својим радионицама дељу лажи. Тесање привида је животни позив, занат, и он то остаје у свим променама. *Анализа* као објављени документ, боље речено негативна објава, у себи сабира сва читања и нечитања *Речника* у свом времену и данас.

Шта је колектив тесара, поред очекиване награде на овом свету, побудило да стану иза оптужнице и понуде своје

⁷ Термин τέκτων би се могло превести и као занатлија, па би једнако добар превод био да ће богиња правде казнити те занатлије лажи и њихове лажне сведоке. Како и у основи речи архитекта лежи поменути термин који Хераклит користи, слободан превод духа његове мисли био би да је реч о архитектама лажи, а сасвим слободно, и још ближе духу, могло би се говорити о задарима лажи.

добре услуге властима? Млади каријеристи су себи безобзирно крчили пут сводећи смисао *Речника* на своје себичне мотиве. Без остатка су веровали у сирову снагу свог егоизма и с Хераклитом није тешко схватити да је реч о неотесаном ресантиману због непристајања на занат лажи и услужну софистичку веру да је праведно и истинито само оно што користи јачему. Оптужили су *Речник* јер није делио и дељао заједничке привиде, јер је напустио идоле трга, јер није учествовао у заједничким ритуалима егзорцизма истине и није се покљонио култу мртвог тела. *Речник* је био идеална материја за тесаре јер је стојао сам за себе, сувише свој, без кишобрана владајућих идеологија, изван дозвољених уметничких стилова, наметнутих теоријских праваца, без компромиса са духом времена. Као такав он је бучно осуђен на ћутање, али само зато да би још јасније указао на присуство неке неодређене „пете суштине“, давно заборављене, али никада нестале, окружене с четири високо тесана зида привида или четири слоја ћутања. Први је, већ и по самом наслову дела, технологија.

Први зид технологије

За *Речник* технологија је „божанствена комедија“, „свака производња умских облика мишљењем или техничких облика радом“. Она је „начин на који се кретање претвара у облик“. *Речник* у одредници *Технологија* неувијено закључује: „Њено конкретизовање у западном свету довршава историју као распадање: удвајање. Губљење света може се назвати технологијом.“ (*Речник технологије* 1981: 24) Било је у претходним деценијама сличних протерптичких тонова у филозофији и друштвеној теорији, али питање је да ли технологија негде дата у том степено општости.⁸ Схватање технологије, у коју су положене наде будућности, као производње привида није остављала много могућности за компромис. Решеност таквог разилажења *Речника* с технологијом није могла а да не изазове узнемиреност колектива *Анализе*. Скоро да можемо да чујемо њихов крик: вратите нам наше привиде! *Речник* је критика подавања светом

⁸ Непосредно надахнуће за такво схватање технологије долази из Аристотелове *Физике* где је Бог мисао која мисли саму себе. Како сам тада упоредо читао и Декарта, није ми било тешко да увидим да Ја које мисли тиме заправо хоће да преузме божанске атрибуте. После тог повезивања било је јасно да је основна (можда једина) намера технологије да мисли саму себе и да то конкретизује у идентитету с природом у коме ће успети да непосредно произведе основ свих производа – ништа.

привиду, побуна против преварне технологије која је својим „револуцијама“ почела једну по једну да потискује друштвене и личне слободе и преузима сву власт да би опсенама оковала и окончала живот.

Технологија је сума свих западних идеологија. Од њих преузима револуционарну реторику, али на безличној равни нових производа. Ни једна идеологија није претекла, нема ни једне која није корумпирана „технолошким развојем“ и чије пројекције нису повезане с обећањем технологије.⁹ Технологија их једе једну за другом остављајући само празне идеолошке љуштуре. Једини њен благослов имају ексцентричне теорије деконструкције које довршавају одавно с Галилејем (Galileo) започету замену квалитета квантитетом. Технологија је крсташки рат прогањања квалитета из природе, из духа, из друштва и апотеоза сурогата у целом распону од исхране, преко комуникација, све до идеја и поретка. Ако је 1981. када се појавио *Речник* била још скривена природа технологије, сада је гвоздена технолошка детерминација, управо као на Бројегеловом (Breugel) платну, слепце обневиделе од привида без смисла развејала лево–десно на друштвеном и политичком спектру. Технологија је програм, манифест изградње двојника који у свим сферама интелекта и рада свргава човека прегаженог механизмом историје. Нападнута су сва кључна упоришта живота: разноликост живих врста, разноврсност култура, разуђеност језика, шароликост крајолика, различитост музике, мноштеност укуса и сви замењени монотеизмом технологије – један језик, једна култура, један укус, један поредак, једна музика, једна вештачка интелигенција и једна, непроменљива досада.

Свету је тако извучена супстанција. Без разноликости нема слободе и она се не може више прибавити никаквим идеолошким варкањима о лево–десном заокретању, up and down обртању. Када нема човека, када је он смењен технолошким двојником, нема ни права човека. Може се постићи висок ниво

⁹ У томе се отвара велики слободни простор за ширење ислама који, иако подјариван са Запада, до идеолошке препознатљивости долази оспоравањем технолошког програмирања друштва. Међутим, исламска критика није дорасла технологији, јер долази споља и сама на свој начин постаје жртва онога што недовољно разуме. Разлика је непремостива: западна деконструкција је унутрашња, док је исламска деструктивност спољашња. Технологија се стога данас служи политиком ислама да би избрисала сећање на све „несавремене“ културе чији споменици и записи се инсценирано уништавају.

науке и уметности, али најважније је да се слобода одглуми и претвори у сурогат. Било шта, само слобода не – то је неизречена девиза усињеног хода „развоја“ добро скривена иза идеологија ослобођења. Тако се признаје историјски ауторитет технологије. Очито одсуство слободе није последица зле политичке воље, већ злослутне сенке технологије која се наднела на свет и којој се, наоружаној теоријом еволуције, чини да човек више није ни потребан. Он је, заваран идеологијом напретка, учинио самог себе застарелим. Отуда је и избор сасвим јасан, можда данас чак и колектив *Анализе*, деконструктивисти и *Децаици* могу да га схвате. У време појаве *Речника* интелектуална опозиција није још била спремна за то. Његова упозорења била су јој далека, јер иако је било разлика спрема идеје коме треба да припадне власт и каквог облика треба да буде, по односу према суштинској теми, технологији, у политичком спектру није било нијанси. Сви су били у ишчекивању дарова која ће технологија донети својим „откривањем тајни“. Око суштине су се слагали, око појавних неслагања су се домишљали да би кроз привидни сукоб омогућили стварни победоносни поход безличне *res technologiae*.

Други зид привида

Други високо тесани зид привида, који се налази унутар зида технологије, може се описати као идеологија модернизма. Реч је о нејасном средњовековном термину *modernus* који можда потиче од *modo*, *управо сада*, али ће пре бити да се наставља на *moderor*, *управљач*, *влагалац*, што би добро одразило просвећену веру у владавину разума над природом и историјом. Термин се проширио преко француског језика током расправе „старих“, и „модерних“, *querelle des anciens et des modernes*, започете у Француској академији крајем XVII века – да ли је модерна култура надмоћна класичној грчко – римској? У њој се Боало залагао за античку меру стварања, док су Шарл Перо и Бернар Бовије тврдили да су савремена дела боља због веће зрелости људског духа. Исход те дебате је познат: термин модерност се нашао у свим језицима градећи се друштвеним аксиомом, а етика је сведена на модернизацију као синоним општег добра. Било је то прво приношење дарова технологији која сада, попут рационално привидно превазиђе-

них древних култова, отворено тражи људску жртву. Сврха тада започете модернизације није било тражење најбољег пута, већ ширење збуњености лажних дилема да би иза димне завесе технологија могла да исценира историју.

Речник је једини спис југословенске и српске културе, на размеђу филозофије и уметности, који је већ по свом изгледу, а још више по суштини у најчистијем виду немодеран спис. За њега је модернизам катехизис технологије која намеће своје деловање у име човека радећи све што може против њега, развлашћујући му руку и ум и стављајући га у положај *Дечака*. Он стога никако није могло да буде прихваћен у Југославији, која је сам симбол модернизовања. У њој се свом жестином наставио спор „модерних“ и „старих“ у новим терминима идеолошке борбе. „Модерни“ су сада били у улози „марксиста“, а „стари“ махом у улози „српског национализма“. Док трају синхронизовани политички и медијски напади на *Речник* истовремено се, другим поводима који упоредо теку, „марксистички“ пуним плућима окомљују на „српски национализам“. При томе им уопште не сметају емпиријски догађаји, на пример побуна на Косову, непосредно усмерена против Југославије, јер их њихова хегелијанска вера упућује да је тим горе по чињенице ако се разлилазе с њиховом теоријом. Новине тог времена биле су препуне тог спора, а да се нити једном заступници оба становишта, чак ни у Академији наука, нису непосредно сусрели. Судаћи по историјским исходима „марксистички“ су изгубили тај идеолошки диспут, јер су за невероватно кратко време, за само неколико година почетка отворене југословенске кризе нестали попут диносаура. „Српски националисти“ су остали, али су штафету од „марксиста“ прихватили нови либерали и деконструктивисти који су наставили да трче у идеолошки бој. Парадоксално је да су ове две идеолошке струје баштиници југословенског марксизма с обзиром да је овај у своје непријатеље једнако убрајао и „грађанске теорије“. Не улазећи шта ће бити с новим кругом расправе „модерних“ и „старих“, јер је начелно илузорна стога што су су и либерализам и национализам плод модернизације (нација је чак по следу настанка „модернији“ концепт) нама је довољно да увидимо да се расправа започета у Француској академији није ни до данас завршила и да је модерност и сада, без обзира што нико с пуном извесношћу не зна шта значи и куда води, сасвим жив појам у јавном оптицају. У таквој неодлученој

позицији пресудитељ постаје технологија и није тешко схватити да она, без повеза преко очију, без „сувишних“ расправа о етимологији и смислу, одлучно стаје иза „модерних“.

Међутим, док се расправа „модерних“ и „старих“ усијава, далеко од зажарених очију већ се јавио концепт који ће и поред све јаре учинити ту расправу беспредметним згариштем. Реч је о појму постмодернизам који је према Арнолду Тојнбију (Тоунбеџ) резултат деконструктивног учинка Првог светског рата.¹⁰ У позадини ратних и политичких сукоба настављен је дијалог „модерних“ и „старих“, али Тојнби сматра да у њему нису победили ни једни ни други, већ „постмодерни“. Њихова пирова победа остварена је под притиском технологије која омогућава тако беспримерну концентрацију капитала да вертикала модернизма (која не може да испоручи довољно ефикасне идеолошке инструменте за рат који је попримио нову, „светску“ форму) почиње да попушта и пуца по саставним деловима. Под разорним притиском ни један модерни облик више не може да траје дуго. То се одлично види у саморазорној творевини Југославије, културном и политичком симболу модерности с којом је започет и завршен XX век. Први светски рат, следећи Тојнбија, био би последњи крик модернизма, а Други светски рат и Југославија која је изашла из њега са социјалистичком дефиницијом, без обзира на модернистичку реторику, били би суштински постмодерни догађаји. Југославија је настала као прва постмодерна држава да би тако и нестала, потпуно у складу с поетиком постмодернизма, распадајући се на фрагменте.

Ипак, бројни теоретичари сматрају да тек средином XX века наступа доба постмодерне или, како пише енглески социолог Ентони Гиденс (Giddens), доба „високе модерне“. Постмодерна вероватно означава само пукотине на склопу модерности по којима се брзо шири технологија. Ако је тако, *Речник* је немодеран с јако добрим разлогом. Својим рукописаним изгледом игра улогу „старог“, а по суштини доноси превазилажење „модерног“. Одбијајући узалудни дијалог он тражи пут којим ће

¹⁰ Учитељ и пуковник Александар Т. Петровић је по повратку из Првог светског рата у спису *Васиљшање у наше време* језгровито и сажетије него Тојнби резимирао смисао прелома који је водио у постмодернизам речима: „Наше време рачунамо од Првог светског рата. Одлика тог доба је да нико не влада собом“. (Архив МПП) Овоме је и данас тешко додати, јер истина да нико не влада собом узела је форму технологије. Другим речима, да било ко влада собом, технологија не би била могућа.

изаћи на крај с заносом технологије и пронаћи излаз из историјских пукотина. Али критичка дистанца спрема модерности у ратоборној култури просветитеља није допуштена. Она није становиште, то је претекст оптужнице. Модерност је вредност по себи о којој се не расправља јер се подразумева да је све не-модерно истрошено и лишено правог разлога постојања. Одатле, са фронта идеолошке модернизације марксизма, ударне песнице Просветитељства, иде напад на *Речник*. Не би *Речник* боље прошао ни на фронту либерализма, јер се по односу према технологији марксизам и либерализам уопште не разликују. Они су само два привидно супротстављена вида исте вртоглаве модернизације. Већ тај увид је довољан да би се разумело место *Речника* у току идеја и култури XX века. Може се учинити да његов излазак у простор ван модерности није ништа посебно и да се може извести и књижевним, теоријским или уметничким жонглирањем облицима. Такве тесарске вештине освојиле су заиста, без дирања и разумевања суштинског проблема, патетичну стилистику пост-модерности који је постао терминус техникус за филозофске, литерарне и уметничке бесмислице.¹¹ Природно је да су правоверни модернисти одмах по распаду Југославије постали постмодернисти да би капиталисали и на том расулу јер су у распаду осећали дух технологије коме се треба поклонити.

Трећи зид историје

Модерност тесара не може се замислити без трећег зида који је опасан обручем модерности. Реч је о просвећеном појму историје и свим његовим дериватима. У освајање света није било могуће кренути без исуканог мача историје који је

¹¹ Занимљиво је да су се неки теоријски жреци пост-модернизма у нас јавили управо међу критичарима *Речника*. Стасали као млади комунисти у кардељевске идеологе, они су у постмодернизам пројектовали кардељевску визију удруженог рада, где писац удружује рад са свим онима које је преписао, називајући то легалним уметничким поступком. Наравно да тај поступак може бити легитиман само у комунизму где аутор узима све према својим потребама, а даје према могућностима. То је братство и јединство свих доступних текстова, друштвена својина у зениту. Постмодерна је у њиховом тумачењу заправо неки криптокомунизам колорисан духом поткрадања друштвене својине. Вешто монтирајући делове скинуте с туђих склопова, уз тријумфалне усклике да је та отимачина заснована на књижевном закону, у коме нема богиње правде већ само заната лажи, предлажу деконструисани свет у коме оробљени власници никада неће моћи да докажу своје право.

оштрим резovima хитро усецао разлике између цивилизованих и нецивилизованих, просвећених и непросвећених и истицао право „модерних“ над „старим“. Историја је врхунац тесарског заната привида који ни из чега ствара топографију „вишег“ и „нижег“, „средишта“ и „обода“, „напредног“ и „назадног“, „културног“ и „некултурног“. Она је услужна технологија двојника, а све оно што не прихвата двојство и дублирање чека мач као коначна расудна снага. Порука је: немате куд из историје, јер изван ње нема ничега, можете само да се поклоните „историјском смислу“, „историјском развоју“, „историјским циљевима“... Историја једном покренута никада се више не зауставља, она је овлашћена метафора времена (метафора– превозник) све док се не препуни емпиријским садржајима и стане јер је остала без енергије слободе. Безбројним емпиријским догађајима који се „превозе“ придаје се атрибут „историјски“ – историјски сусрет, историјско потписивање, историјска личност... – да би се у таквој инфлацији створио дефицит смисла без покрића. „Историјска личност“ на немуштом просвећеном језику заправо значи божанска личност, али реч божанско не постоји у просвећеном речнику. Историја је емпиријски сурогат дивинације, појам без дубине, деконструисана „равна плоча“ јер „иза“ више нема неке димензије смисла, логоса који синхронизује расута збивања. На плочи се не види кретање, већ само плутање и очекивање истине Атлантиде.

Речник се и поред тога не ослобађа историје као Хегел (Hegel) или његов вулгарни ученик Маркс (Марх) или ђавољи шегрт Фукујама (Фукујама), који промовишу „крај историје“. За разлику од тога он напушта историју као просветитељски фантазам који нема никакво покриће у времену. Свест се не сећа прошлости као историје, већ као цикличног кретања које производи време. Ако Хегел сматра да је историја време схваћено у мислима, за *Речник* једино време које има смисла је оно које није отуђено у историји. То време разбијеног огледала нема ни крај ни почетак, јер су и један и други сасвим произвољни и наметнути идеолошком силом, картом модерности која је бачена да би појачала историјску игру. Модернизације и нема без концепта историје који арбитрарно поставља почетак и крај тока. Историја је привид, али стварно насиље над временом, прошлошћу и сећањем који се повлаче пред њеним усиљеним наступом.

Речник не само да нема респекта и сажаљења према тој изнемоглој аутистичној пројекцији стварности, већ не жели ни да комуницира с њом. Пролетери су за њега *Дечаци*, демократија СФРЈ црква инквизиције слободе, функционери хијерархијски мајмуни, просветитељство заробљена светлост... *Речник* је мора за колектив *Анализе* јер не само да отворено говори о распаду модерне слике света, као и саме Југославије него указује и начин на који ће се то десити. Већина то и не слути, а они који знају сматрају да то треба да остане тајна и изненађење за грађане чије очи су још подбуле од плакања за џаком песка који је изложен, као у цркви, на одру у Савезној скупштини, која тиме, како већ пише у *Речнику*, у одредници *Црква*, постаје, казано Ничевим (Nietzsche) речима, „католичка лудница“. Сувише много предвиђања на тако малом простору: *Речник* је ударио у тактове реквијема једну деценију раније када је, уз обавезне крокодилске сузе, још требало свирати попевке и поскочице. Зато је и наручено његово политичко убиство које је требало да изведу идеолошки најамници. Припремајући то, замењују се тезе и *Речник* који отворено говори и призива спасилачке друштвене енергије оптужује се за рушење. Уместо прошлости за садашњост се криви будућност. Испоставило се врло брзо да није *Речник* био тај који је рушио, већ је као Касандра, коју нико није чуо, говорио да су лукави Ахејци већ наоружани ушли у тројанског коња.

Зашто је земља која је имала две узастопне победе над Германима, „најсавршеније писмо“, пиши као што говориш, „најсавршенији систем“, социјалистичко самоуправљање у коме су радници били власници свог рада, најсавршенију националну политику „братства и јединства“, најсавршенију спољну „несврстану“ политику завршила на дну океана историје? Није ли она изграђена према најбољим просвећеним препорукама – зар циљ историје није савршенство и зар еволуција није темељ опстанка? Или је она била превише савршена јер су њени ствараоци премного читали Дарвина (Darwin) и Маркса па су ствари узели здраво за готово док је живот текао другим токовима времена. По логици борбе за опстанак и класне борбе, ове теорије историјског усавршавања требало је да обезбеде и учврсте опстанак. А десило се супротно. Преживели су они без савршенства, лицемери, дивљаци и капиталисти. Све је учињено по теорији, Дарвиновој, Марксовој или Кардељевој,

свеједно, али није дало резултате. Шта је било погрешно у теоријским лекцијама?

Изгледа да теорија просто није довољна за живот. Већ само стварање Југославије била је капитулација, јер је она нарцисоидном модернизацијом омогућила надгледање, кривотворење, гушење и разарање моралних енергија. Ми који смо рођени и одрасли у Југославији можемо сувише добро да разумемо драму Атлантиде. Наша земља није додуше потонула у току само једне олујне ноћи, већ током неколико крвавих година, али наш доживљај мора да је био сличан ономе што су Атлантиђани осећали. Југославија се распала као земља без сећања ухваћена у спрегу технологије, модернизма, историје и великог нарцисоидног Ја које је једино мислило на себе. Ни *Речник технологије* није могао да је спасе.

Четврти зид око неоплатонизма

У шупљинама Југославије, кавернама постмодернизма, скривали су се жреци као што су се некада крили у шупљинама идола да би преко њих изрицали своју вољу. Исто тако у средњој историји, у последњем, четвртој истесаном привиду, налази се оно што говори кроз њу. Ту је добро скривена тајна Новог века – конвертовање квалитета у квалитет, свргавање неоплатонизма (заједничког архинепријатеља римокатоличанства, протестантизма и научне револуције) и устоличење механичких филозофија. Док је Исак Њутн (Newton) у јуначкој одбрани неоплатонизма задржао Бога као први импулс свеопште привлачности, Рене Декарт (Descartes) се јавио с медитацијом о Ја које само себи даје први импулс јер мисли. У дуализму *res cogitans* – *res extensa* он је субјективизовао Ја, учинио га стубом стварности кроз процес мишљења. Оно постоји само зато што мисли – до тада нечувена досетка без које дијалог „модерних“ и „старих“ не би био могућ. Таква егостичка филозофија је невидљиви онтолошки комфор постојања, који ће, на жалост, брзо постати кошмар деконструкције. Следећи Декартову технологију да ће ако буде мислила заиста и постојати, Југославија је веровала је да је на добром путу, али створено је само велико Ја лишено сећања, теоријска, а не стварна земља.

Самостворено Ја које производи *esse* кроз *cogito* је прва машина, пуштање из боце духа технологије да брзо колонизује

свет који за њега, према природи егоистичких филозофија, је-сте само објект. Објект у битном смислу не постоји, јер он не мисли, и сав субјективитет на себи носи Ја које мисли. Главни посао тог Ја није тражење „ens certum“, већ истраживање нових земаља, освајање света и доказивање непостојања објекта: урођеника, животиња, биљака, воде, камења, семена..., а на крају, неминовно, и човека. Међутим, свакоме ко је имао бар мало лектире нееогоистичких филозофија јасно је да човек није Ја. Ја је технологија. Технологија, модернизација и историја саткани су од костима које са себе узима Ја да би играло мишљену и измишљену улогу и дало форму извесности сопственом виртуелном постојању. Оно паразитира на човеку, изједајући га изнутра и бацајући га у пуку спољашњост да би могло као когнитивна авет да лута светом. Ако с Хајдегером (Heidegger) прихватимо да је суштина модерности технологија, онда нам није тешко да схватимо да је основа културе модерности Его и да постоји идентитет Ја и Технологије, који се успоставља кроз модернизацију историје.

Технологија је само конкретни вид егоистичких филозофија. Без Декарта нема атомске бомбе, јер основна идеја Ја јесте узалудност света која је позван да нестане обзиром да Ја већ постиже стварност кроз мишљење и ништа му осим тога није потребно. Кроз технологију Ја осваја свет и приводи га својој основној потреби да га ствара и разара кроз мишљење. Технологија је само оно што Ја мисли о свету и ништа више. Прву побуну против таквог привида „егоистичких филозофија“, користећи управо тај термин, дигао је Руђер Бошковић. Због тога је кажњен неприсутвом у *Француској енциклопедији*, непревођењем и одсуством из стандардних универзитетских курсева. Ниче, који је непосредни настављач Бошковића, коме се уосталом од свих филозофа највише диви, довршио је ту идеју до краја порицањем да Его представља природну, суштинску стварност. За њега је Ја само привид, конструкција, творевина културе – било да оно мисли, па је тиме субјект, или да не мисли, те је онда објект. Ја се јавља у „магли мишљења и навика“ која „настаје и постоји готово независно од људи које је обавила“. Ја које мисли неминовно се претвара у утвару технологије.

Како је Ја, уверење човека да има „своје“ Ја, опште место модерне културе, били смо у дилеми како да у једном про-

тивдекартовском спису какав је *Речник технологије* изразимо ту суштину, а да она не буде само теоријска. Бошковић је добро развејао доскочице егоистичких филозофија, али нама је био потребан још један корак даље. Ту могућност сасвим спонтано смо нашли у идеји да *Речник* буде исписан руком. Рукотворен је као староставни спис, без модерних типографских протеза да би рука могла да дође до неспутаног замаха и да се слободно нађе у резонанци с мишљу. Био је то жесток и далекосежан отпор јер је у сферу субјективитета враћено оно што је технологија прогнала као „старо“, превазиђено и неделотворно. Ја, као власник постојања и света, технологијом одузима право руци да делује и замењује је безличним производним помагалима. *Речник* показује да је рука вечна, као и ум, и да је технологија само пролазна болест њене вечности. Тиме се казало да човек није сасвим сведен на Ја и да још увек има нешто што може да изађе на крај с њим. Био је то један неочекиван, али добар аргумент у дискусији „модерних“ и „старих“.

Ослобођена рука повукла је и мисао изван Ја гравитације. У духу средњовековног изгледа *Речника* природно смо помислили да не потпишемо свој спис. То смо и учинили, али не да бисмо се крили, већ да бисмо свој став довели до кристализације. И данас осећам олакшање због тога, јер и док ово пишем не морам да говорим о себи и помињем своје име, већ о *Речнику*. То што поред наслова нема имена писца, што је уобичајено код модерних, говори да су писци *Речника* сматрали да је њихово дело субјект у тој мери да они сами постају неважни. По старој, исконској метафори, стваралац умире да би његово дело могло да се роди. Он ослобађа дело свог егоистичног потписа да би оно ослободило свог аутора и тако се неспутано пренео смисао. Его писца је суштинска одлика модерности јер се пресликава у идеју одвојености, изузетности дела као његовог битног квалитета: технолог верује да што се у делу боље препозна Его, што је оно мање повезано с претходницима, оно је „оригиналније“ и „вредније“. Ја онемогућује повезивање света, оно нарцисоидно хоће да учврсти своју изузетност и зато мора да уништи свет, што је крунски облик сваке оригиналности. Право, дубинско значење оригиналности је заправо *creatio ex nihilo*, а да би се *creatio* остварило потребно је пре тога призвати ништа. У томе је и стваралачка тајна европске историје.

Осећајући то следили смо уверење да оригиналност дела без Ја, после смрти и поновног рађања аутора, јесте верност изворима с којима се треба повезати. Писац постаје одричући се „своје“ ех nihilo оригиналности и препуштајући се извору који надилази сваку одвојеност; он се не враћа изворима, већ полази од њих. Без потписа он престаје да буде *Децак*. *Речник* никако не би ни био могућ да није настао у дијалогу и да већ начином рада није превазишао Ја облик писања. Да нисам све време разговарао са Слободаном Шкеровићем, *Речник* не би дошао до тако одлучно личног и надличног израза и Ја не би узмакло пред коњукцијом и коинциденцијом.

Пета суштина иза срушених зидова

Тако је иза четири зида почела да се помаља пета суштина заточена архитектоником привида. Та четири зида су истовремено и четири разлога зашто *Речник* није модеран спис и четири критике на којима почива. Да би се дошло до *Речника* требало је остругати палимпсесте и скинути слојеве наталожене преко изворног слоја. Супротно идеји модернизације да су слојеви који се наносе током историје све „бољи“ један од другог, у свету око нас није тешко видети да они по правилу не досежу вредност прве слике. Вероватно је то смисао Ничеове опомене да нам недостаје уметност, непоновљивост прве слике. Историја, односно технологија, изван четири тесана зида привида није ништа друго него бескрајно копирање које почива на простој редуцији: од четири филозофска узрока „развојем мисли“ преостао је у науци само један, од четири античке музичке лествице имамо само две (на индијске 72 лествице не смемо ни да помислимо), од сложене морфологије језика стигли смо до елементарне (Панинијеву граматику санскрта не смемо ни да отворимо), до краја века нестаће 90% сада постојећих језика, до 2050. године очекује се нестанак око трећине преосталих живих врста у Европи, док ће 50% свих врста на Земљи нестати за стотину година... Услов све бољег копирања је све већа редуција. На тај начин напредак очито једе самог себе. Разорен је природни савез с другим живим врстама, разорена је друштвена заједница с другим људима и разорен је завет са светом идеја смењен жаловим Ја које мисли. Отуда, на пример, индуско писмо културе Мохенцо даро, каријске текстове из Мале Азије,

микенско линеарно А писмо или етрурско писмо, који су према историјској логици „застарели“, данас нико није у стању да дешифрирају. Технологија је дубоки заборав и велико незнање, велеиздаја живота и отмица света, која узима на себе виртуелне облике илузорно „чувајући“ све што је уништила. Зато технологија, тако свемоћна у својој самовољи, и јесте било шта, било која мисао да падне на памет когнитивном Ја. *Речник* се усудио да то прилично јасно каже својим „езоповским“ језиком који је *Анализа* преводила на политички новогovor иза кога су стајали једва прикривени култови ишчекивања технологије.

Анализа је у подтексту сугерисала питање шта после Тита тражећи одбрану привида који је он симболисао. Поставамо сада то питање обратно – шта после *Речника*? Ако су сви савези развргнути, ако су токови ишли кроз супротно ономе што је *Речник* тражио, а огледала су углачана до бесвести, шта нам онда преостаје? Да ли да опет окренемо главу и одбацимо *Речник* да би се огледали и слушали умилни зов идеологија у комфору технологија? Или ипак с *Речником* имамо бар неку тачку у времену спрам које се може мерити отпор надирању и надимању технологија. Видимо да је у протекле 33 године дух прогањан из свих ствари остављајући само беживотна огледала окренута једна према другима да би се тако привидно проширио историјски простор. Иако је данас још теже поставити „стара“ питања јер је историја од проналазача – револуционара направила злослутног менаџера – императора, који у сенци прави „светску владу“, линију разграничења треба још заоштрије повући и дубље урезати да не би остао ни траг сумње да је пут технолошких револуционара понор без наде. Да ли развој технологије заиста тежи бесконачном или се већ судара са собом? Ако би дошло до слома, где бисмо се наши после тога? Да ли би опет надвладала логика историје или би се сва четири зида заједно сурвала у понор? Разграничење је и у томе што после целог једног људског века, свесни да ће глобална технолошка утопија поделити судбину југословенске, постављамо иста питања док је колектив *Анализе* давно конвертовао своја идеолошка уверења махом се спремно уподобљујући углачним одговорима.

Речник је важан јер омогућава да се сва ова несавремена питања пете суштине поставе без компромиса док лаж тех-

нологије продире у сваку пору живота, свемоћно мисли себе и надгледа све, док се гради као да је сама у свету и као да има вере да може да помера планине. Али иако је „једина преостала“, ипак опет не можемо а да не проникнемо да ће се сударити с оним што с огромним задовољством гази као безвредне остатке „старог“ и „прошлог“. Суочиће се са сећањем које и поред свих симулакрума не може да докучи, „виртуелно сачува“ и избрише. Она не може да пружи одговор на сећање јер има само историју. Сећање није историја, већ вечна садашњост, мрежа преплетених догађаја која се не своди оно што је прошло. Време технологије је дводимензионално, из њега је одстрањена трећа димензија која мрежу догађаја спреже у сећање. То је ограничење које не може да превазиђе јер ако би почела да се сећа, не би била тако хитра и модерна. Ако не би била модерна, изгубила би своје Ја. Зато мора да пориче сећање, да га, што би Хегел рекао, превазилази, и да се уплете у фаустовске кучине моћи. Цена за то је немогућност ренесансе која је исцелила време окрећући се сећању. Без тога ћемо и данас размишљати колико анђела може да стане на главу чиоде или, у савременој верзији, колико меморије може да стане у један чип. Уместо ренесансне целине технологија нуди само ексклузивну будућност истргнуту из времена.

Технолошки ум делајући из голе спољашњости „савладавања природе“ покушава да сећање сведе на историју. Његов главни напор отуда је брисање сећања, *damnatio memoriae*, најстрашнија казна за човека у којој од њега остаје само Ја које само мисли, али се ничега не сећа. Декарт и изводи Ја из инкубатора мишљења да оно не би могло да се сети. Оно је први корак заборав у свет без времена. Сам институт *damnatio memoriae* потиче из римског права. Примењивао се на оне који су згрешили римској власти и чија имена су стога службено брисана из памћења. *Damnatio* значи проклетство, а овај институт саопштава да није довољно грешнике физички и правно казнити, већ је много важније апсолутно их проклети изопштавајући их из времена. Та страшна казна је по природи ствари постала окосница стварања историје, која неминовно следи из низа осуда на заборав које потискују и кидају нит сећања. Брисањем имена заправо је и стварана историја коју познајемо. Ова казна није почела с Римом нити се завршила његовом пропашћу. У претходним, као и потоњим вековима, који ника-

да нису досегли висину римског права, знало се да историјом влада онај ко је екскомуницирао сећање. Прошлост је током времена постајала неизвеснија од будућности јер су с „тврдог диска“ брисани делови памћења и учитаване нове „меморије“.

Мартин Хајдегер је увидео да је у току историје на делу заборав бића, али је при томе направио два кључна пропуста. Први је био сврставање у антиплатоновски блок, који траје од патристике, преко Савонароле (Savonarola) и Френсиса Бекона (Bacon), све до Лењина (Lenin) и Попера (Popper), а други, који добрим делом отуда следи, илузија је да је фашизам у било којем облику тај месијански повратак сећања, првобитне, аријевске (племените) стварности. Ректор Хајдегер био је заведен привидом колективног Ја које је крваво добро одиграло своју „ослободилачку“ улогу. Међутим, сећање нема субјект, посебно не историјски субјект, оно је несубјективно и не може се технолошки обухватити, управо како се то показује у Платоновом дијалогу *Менон* где необразовани (неисторизовани, несубјективизовани) роб долази до разумевања математичких односа. Али на две столице се не може седити: декартовски субјективни дуализам искључује платоновски несубјективни. О томе би вредело да размисле они који су свесни да је историја протекла, али да време које се површно огледало у њој и даље тече.

Зато је кључна операција *Речника технологије* разбијање огледала. О путу изласка из пресликавања на свој начин говори и *Смарагдна шабла*. Имамо све разлоге да се опоменемо њеног легендарног писца Херма Трипутавеликог (Хермес Трисмегистос) који говори о кључу „операција Сунца“, „због чега ће од тебе побећи свака тама“ (ideo fugiat a te omnis obscuritas). Он је за нас Четирипутавелики: прво као неисторијска личност, потом као неоплатонистички мислилац, треће као архизастарео и четврто као онај ко говори „езоповским језиком“. Једноставно се уклапа у дух *Речника* који разбијање огледала повезује с напуштањем omnis obscuritas. Жао ми је што га нисмо поменули у *Речнику*, уместо његове мимикричне реплике Јоакима де Флоре¹², али сада бар мало исправљамо ту неправду. Можда

¹² Јоаким де Флора говори да ће црква и њена хијерархија бити непотребни јер долази треће доба хоризонта непосредности Духа. Занимљиво је такође да он разликује владавину права од владавине слободе у савршеном друштву трећег доба. Као да су све теме које ће „зајихати“ идеолози-ослободитељи и ини револуционари биле већ одавно спремне.

су управо „операцијама Сунца“ може назвати она правда која ће казнити тесаре лажи и њихове лажне сведоке. По аналогији разбијање огледала би била „операција Сунца“ што није тако тешко симболично схватити. Био би то повратак сећања у ток времена и следствено повезивање расутог света. Насупрот томе, у просвећеном модернизму одузето је право и наметнута кривица сећања. Није реч о забору, већ о забрани сећања изреченој с високе идеолошке предикације „модерних“. Али после разбијања огледала, када се повежу Хермесово „горе“ и „доле“ из игре природно бива избачено Ја које је забијено као клин направило расцеп у свету. Није потребно да Ја производи мишљење када је ту сећање које обухвата целину. Због тога је можда најбоље да завршимо с Хераклитом с којим смо и почели. У фрагменту 93 пише да Бог који прориче у Делфима нити говори нити ћути (скрива), већ назначавача (σημαίνει). Оно што се налази изван опреке говора и ћутања јесте сећање које струји у симболима (σημαίνει потиче од σημα што значи и симбол). *Речник технологије* који говори окружен ћутањем није ни мање ни више него симбол сећања. То је његова пета суштина.

ЛИТЕРАТУРА

- Андерс, Гинтер (1985) *Застарелости човека*, Београд: Нолит.
- Бошковић, Руђер (1974) *Теорија природне филозофије*, Загреб: Либер.
- Бауер, Владимир (1969) *Уговор с ђавлом*, Загреб: Зора.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge.
- Kirk, G. S. (2010) *Heraclitus - The Cosmic Fragments*, Cambridge.
- Latour, Bruno (1993) *We Have Never Been Modern*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Ниче, Фридрих (1983) *С оне стране добра и зла*, Београд: Графос
- Петровић, Александар (1980) „Технологија или крај науке“, *Видици* 5–6: 9–15.
- Петровић, Александар et al. (1981) *Речник технологије*, Београд: Видици
- Петровић, Александар (1982) „Шта је технологија“, *Видици* 5: 9–34.
- Petrovic Aleksandar (2009) „The Meaning behind Cartesian Wall“, *Leonhard Euler: 300th Anniversary*. Nestor-Istoria, Saint-Petersburg State University: 236 – 247.

- Петровић, Александар (2011) „Зашто Хераклит плаче, зашто се Демокрит смеје“, *Анали Филолошког факултета*, 23 (1): 131–142.
- Петровић, Александар (2013) „Руђер Бошковић и speculum infinitatis“, *300 година од рођења Руђера Бошковића*, Српска академија наука и уметности: 155-172.
- Петровић, Александар (2013) „Damnatio memoriae и друга историја“, у Д. Бошковић (прир.), *Византија*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет: 13–20.
- Радић, Душан (2002) *У сенци Хермеса*, Београд: Београдска књига.
- Stojanović Đorđević, Tamara (2015) „Pedagogija Dečaka“, *Filozofija i društvo* XXVI (1): 139–151.
- Whitlock, Greg. (1996) *Roger Boscovich, Benedict de Spinoza and Friedrich Nietzsche: The Untold Story*, Nietzsche-Studien, Band 25.
- Wolff, Larry (1996) *Inventing Eastern Europe: the map of civilization on the mind of the enlightenment*, Stanford University Press.
- Жуњић, Слободан (1981) „Објава и ауторитет“, *Тхеориа*, 2–3/ XXIV: 24–25.

Aleksandar Petrović

DICTIONARY OF TECHNOLOGY AND GHOST OF ILLUSION

Based on two readings, one from the editorial board of the journal *Theoria* and other from the collective writers of *Analysis of the ideological orientation*, this paper tries, from the distance of the time lost, to make third reading of *Dictionary of Technology*. It is founded on Heraclitus' concept of *hewing of illusions* that is comprehended, in the context of quarrel among “antiques” and “moderns”, against the concepts of technology, modernization, history and cognitive Ego. In that framework it has been looked for the “fifth essence” of the *Dictionary of Technology* as well as for the reason why it is immediately after the publishing in 1982 politically condemned and proscribed, and subjected to the institute of damnatio memoriae.

Keywords: Dictionary of Technology, Heraclitus, damnatio memoriae, technology, modernity, history, post-modernism, neo-Platonism

ТЕХНОЛОГИЈА И МЕХАНИЗМИ

Текстови и контекстуални
спектар пројекта Технологија

Раг се бави утврђивањем како ужеј, шако и ширеј језіра шексіуалних и друіих іракси које улазе у коріус у чијем се средиштіу налази Речник шехнолоііје, њиховим везама, значењем и конішексіуалним мрежама. Сам Речник шехнолоііје саіледава се као књижевни шексіт и као ірворазредни іроііоісітмодерни куліурноісітіоріјски докуменіт, који семанііічки и „метіафизички“ дисіерзира на друіим шексітовима іројектіа Технолоііја, али чија су значења и значај, са друіе сітроне, „іодуірііи“ шім друіим шексітовима. Речник шехнолоііје се, шакође, чііа и мисли у конішексіу манифестіних шексітова каракітерисііічних за аваніардне іокреііе. На крају, у рагу се даје једно моіуће вредновање и іокушај одређивања значаја ііоі шексіа, а шіме иміліцііно и целоі іројектіа – данас, 33 іодіне од објавлівања.

Кључне речи: Речник шехнолоііје, Технолоііја, іосітмодернізам, іроііоісітмодернізам, аваніарда, нови шіалас

Врло је тешко пронаћи одговарајући придев којим би се одредило место и значај пројекта *Технолоііја* у нашој савременој култури. Само инсистирање на једном придеву нужно асоцира на нешто јединствено, и рећи за *Технолоііју* да је уникатан пројекат не би свакако било погрешно, али одмах је јасно да не би било ни довољно. Опет, ако би се игри читања дозволили и други придеви, чинило би се да се пројекат, на известан начин, удаљава и измиче унутрашњем оку читаоца, као да би присуство других придева замаглило и замаскирало срце овог пројекта. Али заправо, као да је већ на почетку, или пре њега, неопходно направити корак уназад, кренути из неке врсте текстуално-онтолошког минус-поља, па поставити наизглед тривијално питање парафразирајући Карвера: о чему говоримо када говоримо о *Речнику шехнолоііје*?

Осим што се овај, благо иронично речено полумитски спис може одредити у формалном смислу као речник, да ли

је о њему могуће ишта поузданије рећи? Да ли је *Речник технологије* врхунац једног пројекта или пак тек манифест нечега (и чега?) што је у самом зачетку интервенцијом система угушено? Ако је у питању први случај, одмах следи питање о каквом је пројекту овде реч: уметничком, филозофском или друштвено-политичком? Уколико су у игри сва три одређења, а има сасвим проверљивих доказа унутар самог текста да јесу, да ли то онда значи да *Речник технологије* треба посматрати као некакву платформу за духовну обнову једног друштва и система који се у часу његове објаве налазе на нултој тачки своје крваво-декадентне фазе? Ипак, чини се да само постављање овог последњег питања делује помало наивно, јер тако далекосежна и свеобухватна замисао нужно подразумева политичко деловање, односно политичку праксу, а о њој се нити у *Речнику*, нити у целом пројекту *Технологија*, не може говорити, уколико се та пракса мисли иоле не-наивно. Међутим, одговор система на овај спис био је недвосмислено политички, и политички практичан, најпре фамозним, фантомским текстом „Анализа идеолошке орјентације часописа Видици и листа Студент“, а потом и одстрањивањем водећих људи пројекта из редакције *Видика*.

Наведена „Анализа“ је тачка на овај пројекат. После тога уследила су три текста која исписују непосредни учесници (Александар Петровић и Слободан Шкерковић, Светислав Басара и Срђан Шапер)¹, а који до данас нису објављени, упркос чему се могу сматрати интегралним делом пројекта, односно његовог ужег текстуалног језгра. Током осамдесетих настаје још неколицина дела, која такође припадају текстуалном корпусу *Технологије*, какав је Петровићев необјављени спис *Речник варавог залаза* и Шкерковићева песничка књига *Индиго*, као и у нешто мањој мери песничка књига *Јоргован који пуца у небо* Жике Стојковића, познатог и под именом Насмејани којот (Laughin' Coyote) и коначно Басарина *Фама о бициклистима*. Све оно што долази после Басариног романа², не може се довести у непосредну везу са *Технологијом* и припада корпусу читања и тумачења пројекта, почев од текста Томислава Лонгиновића, преко низа књига Владимира Ђу-

¹ Ове текстове, спис *Речник варавог залаза*, као и низ других, тешко доступних и „апокрифних“ докумената добио сам на увид љубазношћу Александра Петровића.

² Шкерковићева збирка песама објављена је тек 2005. године, али су све те песме настале у самом срцу *Технологије*, на прелазу седамдесетих у осамдесете, и биле претходно објављиване у *Видицима*.

рића Ђуре у којима се, углавном узгред, *Речник технологије* чита у склопу новоталасног, или постмодерног уметничког преврата, па закључно са, рецимо, недавним текстовима Бранимира Стојановића или Зорана Петровића Пироћанца, који овај случај посматрају у контексту својих истраживања идејних и идеолошко-политичких кретања осамдесетих година. Будући да, не рачунајући Лонгиновића који свој текст објављује у Америци, нити један од побројаних аутора не припада академском кругу истраживача, *Технологија* се временом све више „удаљава“ од главног тока српске културе. Обавијена велом тајанствености и мистификација још у време самог настанка, што је заправо и било део креативне и уметничке стратегије њених стваралаца, *Технологија* данас има статус случаја, или културног инцидента, о којем се мало шта зна, а и то што се зна није увек поуздано. Објективнији приступ *Технологији* отежава и чињеница да је већина актера, који су се нашли на различитим странама огледала, и данас врло активна и присутна у књижевном, културном, политичком и уопште јавном животу и да о пројекту и афери говоре превасходно имајући у виду своје данашње друштвене позиције³. Не мања, ако не и већа опасност вреба онога ко данас чита овај пројекат уколико своју авантуру читања мисли као покушај исправљања једне неправде. Због свега тога се чини да истраживање треба да почне од утврђивања чињеница, које и данас, тридесет и кусур година касније нису nigде пописане.

Први задатак, а на неки начин и најзначајнији, тако би био покушај канонизације текстуалног корпуса *Технологије*, односно, попис оних текстова, али и осталих уметничких пракси, које несумњиво могу бити прибројене пројекту. Такво истраживање⁴ доводи до *Видика* бр. 3-4 из године 1978, као првог на који треба обратити пажњу, јер се у њему налази текст Александра Петровића „Тимајева граница језика и превода“ у

³ Ово је лично сведочанство. Причао сам са готово свима који су били умешани у случај и, изузимајући Бору Мишељића, није било готово никог ко чињенице које се тичу пројекта није сенчио и тумачио из данашње перспективе, а сва сећања на *Технологију* праћена су целом лепезом емоционално-психолошких стања, од ресантимана до минус-сећања, односно не-сећања. Следећи психоанализу, дакле, могло би се говорити о једном од трауматичних места нове српске културе.

⁴ Напомињем да сам за ову прилику анализирао бројеве *Видика* из периода 1977-1982, док сам из *Сингулениа* узео само неколицину кључних текстова повезаних са *Технологијом*. Иако несумњиво важан за цео пројекат, лист *Сингулениа*, делом због другачије структуре, делом због недељног ритма излагања не може се у целини посматрати као интегрални део пројекта.

којем постоји следећи пасус: „При свему томе *Тимај* остаје за-творен у своју изворну стварност одређену његовим појављи-вањем у грчком језику. То је његова прва, темељна реалност. Друга његова реалност настаје из цивилизацијске потребе (?) за превођењем. Превести га из прве у другу реалност значи прикрити га. Друга реалност скрива прву. Превод скрива док изражава. Но, превођење не треба сматрати пуким одража-вањем већ написане стварности, већ послом стварања саблас-них двојника на начин како о томе говори Алан По у *Виљему Вилсону*. Стога нам се и преводилац *Тимаја* на наш језик чини битан, јер уколико је у једном дијалектичком мишљењу Платон резултат *Тимаја*, утолико је преводилац резултат сабласти друге реалности.“⁵ Ово је, дакле, први текст у часопису *Видици* у којем се наилази на заметке онога што ће касније постати пројекат *Технолоџија*. Поред самог Платона, о чијем *Тимају* го-вори текст, а који је за Петровића један од кључних мислила-ца, насупрот Аристотелу, како ће каснији текстови показати, у наводу се појављује и појам сабласти, односно сабласних двој-ника, који ће се касније трансформисати у „дечаке“, однос-но „идоле“. Такође, позивањем на Поовог Виљема Вилсона⁶, у текстуалну игру улази и огледало, као медијум раздвајања праве и лажне реалности, и касније један од најбитнијих пој-мова *Технолоџије*.

Између овог броја и броја 5 за следећу годину долази до благог затишја, што, разуме се, не значи да се у тих неко-лико бројева баш ништа не дешава. Узбудљив интелектуално-креативни хаос у којем се овлаш оцртавају будуће духовне координате покрета и пројекта, разнолики авангардни и ради-кални идејни и уметнички комплекси, попут антипсихијатрије или револуционарног марксизма, запремају странице *Видика* у практично свим бројевима од обнављања часописа 1976. По-ред објављивања књижевних прилога младих песника и писаца, током тих година у фокусу часописа је, разумљиво, живот сту-дената, али у тим текстовима нема ни трага од некаквог ула-гивања политичким структурама, напротив: *Видици*, као уоста-лом и *Синдени*, непрестано говоре о тешкоћама и бесперспек-тивности са којом се суочавају млади људи.

⁵ Александар Петровић, *Тимајева граница језика и превода*, Видици, бр. 3-4, 1978.

⁶ Мада у Поовој причи остаје нејасно шта је право, а шта лажно.

Наведени број 5 из године 1979. може се сматрати почетком пројекта *Технологија*. Тај појам се први пут уводи у тексту „Наука и филозофија in ultima linea“ Александра Петровића и то на исти начин на који ће у бројевима који следе бити коришћен, дакле, са изразито негативном конотацијом: „Тако питање науке постаје питање о технологији. Наука нема свој *raison d'être* изван технологије. Стога она начелно и одбацује свако питање човека. Технологија не познаје човека, она зна само за масу. Маса у могућности (маса која је технологијом замењена) бива технологијом актуално реализована као стварна, конкретна маса (маса која прима). Технологија је зато порука коју маса одашиље сама себи. Наука је само посебан облик те поруке. Саморазумевање масе креће се у оквирима које отвара технолошки ум. Маса се тек у његовом посредству информише о самој себи. То практично значи да технологија представља самосвест масе.“⁷ У истом броју, на истој и суседној, претходној страни налази се још један важан текст, аутора Миодрага Милојевића „Критичка визија индивидуализма“ у коме се говори о кризи индивидуализма и личности и укидању слободе, уместо које на сцену ступају „хероји“, то јест оно што би се данашњим жаргоном звало „познати“ или „celebrity“: „Херој се излаже опасности да поредак не би дошао у опасност. Жртве које га прате залога су верности поретку. Његов живот је постао колективна својина. Јединство је успостављено. Колектив се пронашао у заједничкој слици распадања. Спонтаност се повукла пред страхом. Спонтани су једино они у чијим је рукама моћ. Они не познају за границе пошто не поштују ничију слободу. У њиховој слободи избезумљени од страха препознају аутентичан образац.“ На крају текста Милојевић истиче: „Индивидуалност иде упоредо са отпором – тамо где нема отпора индивидуа је сведена на ниво оруђа којим се манипулише. Отпор захтева разумевање ситуације, свест, која се не назире у време тријумфа голог опстанка“⁸.

На основу датих извода може се закључити да је практично овим текстовима већ оцртан мисаони координатни систем *Технологије*. У њима је, дакле, технологија, како у дословном тако и у метафоричном значењу, истакнута као кључна одлика савремене цивилизације, насупрот које стоји личност,

⁷ Александар Петровић, *Наука и филозофија in ultima linea*, Видици, бр. 5, 1979

⁸ Миодраг Милојевић, *Критичка визија индивидуализма*, Видици, бр. 5, 1979.

која јој се својом самосвешћу супротставља. На овај метафизички костур каснији текстови ће додавати месо, уводиће се нови појмови који ће визију продубљивати и нијансирати, али она се неће ни у чему битном изменити. Међутим, уколико се овде може говорити о покушају заснивања једне метафизике, макар како рудиментарне па и наивне у својој манихејској подели света на добро и зло, но ипак још увек метафизике, даљи развој и раслојавање пројекта, који заправо тек тада почиње да се артикулише, иде све више у правцу уметности.

Утолико је следећа, 1980. година кључна у уобличавању пројекта *Технологија*. Тада на чело редакције *Видика*, после Карела Турзе, долази Славица Стојановић, док идеје и концепти Александра Петровића добијају све више простора у обликовању часописа. Већ први двоброј те године доноси битне новине: најпре, на визуелном плану све већу улогу добија фотограф Драган Папић; потом, ту је чланак Александра Петровића посвећен филму, који проблематизује филм као уметност са позиција које су образложене у горенаведеном чланку; даље, целе две стране поклоњене су провокативном креативном сусрету Слободана Шкерковића и Драгана Папића (Шкерковићеву песму „Меланотипија“ Папић илуструје серијом фото-актова, која сугерише стриптиз и мастурбирање пред објективом); на крају, у доњем углу на страни 15, одмах испод импресума⁹, фототипски је дат уговор склопљен између *Видика* и Дечака. Другим речима, све кључне личности са својим основним улогама у пројекту налазе се на страницама овог броја. Од посебне важности је уговор *Видика* и Дечака, који у другом и трећем свом члану одређује природу „пословне сарадње“ уговорних страна. Члан 2 тако гласи: „Часопис „Видици“ стиче искључиво право да га ДЕЧАЦИ у току једне седмице у априлу 1980. подржавају“, док следећи члан гласи: „У часопису „Видици“ ће се на подесан начин и на подесном месту дати публицитет делатности ДЕЧАКА у извршењу обавезе из претходног члана“.

Наведена два члана, који заправо представљају цео уговор, могли би се навести као класичан пример сужавања референтног оквира, што је карактеристика свих авангардних покрета. Наиме, за разлику од осталих текстова које могу читати и тумачити и тзв. обични читаоци, уговор представља мистерију

⁹ Видици, бр. 1-2, 1980.

за све изузев за малобројне посвећене. Овај поступак тиме ре-активира авангардно наслеђе, прецизније, његову ексклузивну димензију. Као што је познато, авангардни и неоавангардни покрети, упркос својим превратничким превреднујућим намерама које су тотализујуће, подразумевају и завереничку димензију у свом деловању; ти покрети своју снагу и превратнички замах одржавају тако што негују свест о својој ексклузивности. Та ексклузивност, дакле, значи да се покрет не прилагођава и не подилази контексту у којем делује, већ подразумева, разуме се, сасвим утопијски, да се контекст има прилагодити покрету. Иако је у датом часу прерано говорити о утопијској димензији пројекта, она се заправо слугује већ у наведеном уговору.

Сами Дечаци, односно Идоли, који су заправо у целини креативни пројекат Драгана Папића све до часа док свом имену не додају „Вис“, када постају „самостални“ пројекат – у контексту *Технологије* могу се читати и разумети као практична примена начела која ће убрзо бити још прецизније артикулисана. Већ у наредном броју, који је готово у потпуности посвећен алтернативним облицима психијатрије и теми лудила и разноликим видовима његове институционализације, појављује се као поклон-додатак сингл плоча на чијој се а-страни налазе песме Дечака, који сада постају Идоли, и то „Помоћ, помоћ“ и „Ретко те виђам са девојкама“, док на б-страни Шкерковић говори своју поему „Поклон“, уз клавирску пратњу Жарка Калмића. Овај сингл прате на другој страни броја одштампан текст Шкерковићеве поеме, као и фото-сесије Драгана Папића „Песник Шкерковић се исхрањује“ и „Идоли се возе у гусеници“. Предисторија Дечака до овог броја иначе, поред горе цитираног уговора, подразумевала је и неколицину графита и фото-сесија, чиме је пројекат постао видљив у омладинским и студентским круговима тадашњег Београда. Иако је до сада више помињан, него анализиран однос Дечака/Идола и пројекта *Технологија* није заправо прецизније тумачен.¹⁰ Поред првог сингла, чији

¹⁰ Најједноставније речено, свако од уметника је у својој области дао одређени, мањи или већи допринос овом сусрету на страницама *Видика*, једнако као што је свако у том сусрету, било интуитивно, било свесно и промишљено, видео одређени, лични уметнички интерес. Из данашње перспективе и из ширег културно-уметничког контекста, тајна и ситна накнадна прегањања око заслуга и доприноса у обликовању оне невидљиве (јер сва „видљива“ ауторства и доприноси су уредно пописани), али свакако спознатљиве ауре која још увек зрачи око тог сусрета – делују сасвим неважно.

тренутак објављивања и представља, како стоји на насловној страни овог броја, настанак Идола, односно преименовање Дечака у Идоле, у најмању руку и следећи сингл, са новом верзијом песме „Ретко те виђам са девојкама“ и првом верзијом песме „Маљчики“, недвосмислено упућује на *Видике* и *Технологију*. Њихова каснија дискографија, међутим, не може се тако лако повезати са *Технологијом* и на први поглед реч је о различитим, иако у понечему блиским и сродним уметничким путевима¹¹. У најкраћем, уметнички срећан сусрет Дечака/Идола и *Технологије* заправо је типичан за мултимедијалне авангардне пројекте.

Но у сваком случају, наведени трећи број часописа за 1980. годину јесте важан и прекретнички за даљи развој пројекта. То ће постати још видљивије са следећим бројем, који се због изражене концептуалности у својој структури може посматрати у целини као уметнички производ, а не само један од бројева часописа. Такође, „поетика“ броја је изражено постмодернистичка, са упадљивим мешањем „ниских“ и „узвишених“ садржаја, колажирањем, монтажом, цитатима и криптоцитатима. Одмах после уводног интервјуа са високим државним функционером који говори о економским проблемима друштва, налази се фотографија преко целе стране на којој су Крстић, Дивљан и Шапер, док је у самом углу она дата умањена и са забележеним ликовима, као у школским бојанкама, док су ликови потписани као Пазолини, Брехт и По. Након тога следи блок са преводима Пазолинијеве поезије и Брехтових политичких зенприча „Ме-ти/Књига преокрета“, чији је алегоријски садржај био упућен и тадашњем југословенском друштвено-политичком тренутку, а која је била праћена серијалом фотографија на којима се види клање свиње. Монтажа на следећим страницама каже да је у питању Нови талас, а прате је фотографије свих чланова редакције и неких пријатеља. Блок са причама доноси култну Басарину причу „Увод у шизофренију“, као и још неколико ванредних прича Томе Лонгиновића, Миодрага Милоје-

¹¹ Мисли се превасходно на истоимени мини албум, објављен отприлике у исто време кад и *Речник шехнологије*, који се заправо у целини може читати и као пародија и травестија класичних поп матрица из шездесетих година, а понајвише на кључни албум Идола *Одбрана и последњи дани*, чији се излазак почетком 1982. поклапа са афером око *Речника*. Сам албум, без обзира на све коинциденције, представља самосталан ауторски пројекат бенда и не може се без остатка подвести под кишобран *Технологије*.

вића и посебно Мирослава Михајловића¹², који је у том часу, уз Басару, свакако најталентованији прозаиста који објављује у *Видицима*. Целе две странице добила је још једна Шкеровићева поема, а читав број уоквирује фотографија са унутрашњих корица на којој се виде ритмички потпуно неусаглашени покрети омладинаца који учествују на слету те године. Овај број, у коме је на окупу проширено сарадничко језгро Технологије, свакако је један од најважнијих у краткој историји *Видика* која се тиче пројекта, али је и парадигматичан за разумевање самог пројекта. Наиме, реч је о разноликим стваралачким индивидуалностима, које се сусрећу на страницама једног часописа, и чија се различита уметничка интересовања и идеологије савршено уклапају. Другим речима, све пописане уметничке праксе добијају додатно, манифестно и превратничко значење унутар корица овог часописа, како у уметничком тако и у идеолошком смислу, које значење касније у оквиру самосталних опуса ови радови неће имати¹³.

Следећи двоброј 5-6 је, уз сам *Речник технологије*, најважнији у пројекту *Технологија*. Реч је о хрестоматији текстова бројних двадесетовековних писаца и мислилаца посвећених технологији као најважнијем феномену тадашње цивилизације и њеног дехуманизујућег замаха. Број је подељен у неколико одељака, илустрован Диреровим и другим гравирама на библијске и космогонијске теме, као и неколицином сугестивних фотографија, међу којима је најважнија она са корица, са разбијеним огледалом, а сваки од одељака доноси по један део Шкеровићеве поеме „Амондилана“, која без икакве сумње представља најзначајнији песнички домет целокупног пројекта.¹⁴ С друге стране, чињеница да су текстови из овог двоброја најчешћа референца у *Речнику технологије* довољно говори о његовом значају, а у смислу заснивања неког целовитијег идеолошко-метафизичког система, неће бити погрешно ако се каже

¹² Михајловић ће тек много касније, 1996. објавити прву књигу својих прича *Шкољка у огледалу* и остати, нажалост, вероватно и захваљујући тој чињеници, потпуно испод радара књижевне и културне јавности.

¹³ Иако ће, разуме се, у појединачним опусима добити нека друга значења. Овде се, међутим, истиче да часопис није прост збир сарадничких прилога, већ целина са добро осмишљеним концептом.

¹⁴ Поема је иначе први пут објављена претходне године у часопису студентата Филолошког факултета *Знак*, где је Александар Петровић у то време главни уредник.

да је овај број можда и значајнији од самог *Речника*. У уводном тексту броја „Технологија или крај науке“¹⁵ Александар Петровић даље развија своје поставке о савременој технологији као одсуству науке, о субатомској физици као о технологији и о укупној превласти технологије и масе над појединцем. Он потцртава опште место савремене науке, и, разуме се, не само науке, о релативности сваке спознаје природе и њених закона, и о условљености резултата сваког експеримента технолошким инструментима којима се дати опит врши: „Објективност, оно што стварно постоји, задобија технолошку форму. Она се искључиво збива у медију технологије. Објективност је директна функција технолошког инструмента. Откривање све мањих честица које трају све невероватније кратко време није последица нашег продирања у „тајне природе“, већ све већег савршенства технологије. (...) На крају ваља схватити да се управо сада збива довршење Новог века и његовог појма како смо га и видели у Декарта. Извесност је укинута у технологији која је конкретна извесност, одсуство потребе за извесношћу. Извесност више није безусловни захтев јер је свет сада опет изван себе као технологија. Технолошки појам света постао је технолошки свет чији је појам ништа“. После Петровића следи двадесетак текстова Вилијема Берета, Ортеге и Гасета, Мамфорда, Пирсига, Хакслија, Меклуана и других, закључно са најпознатијим одломком из Браће Карамазових, „Легендом о Великом инквизитору“, који је овде преименован у Великог технолога. Сви текстови, најчешће одломци из већих дела, са различитих аспеката осветљавају феномен технологије и „поткрепљују“ Петровићеве тезе из претходних текстова уобличавајући их у кохерентну целину, као што и издвајају поједине појмове и феномене, који ће убрзо постати одреднице у *Речнику*¹⁶.

Посебну пажњу у овом броју заслужује Шкерковићева поема „Амондилана“, јер представља, као што је већ речено, један од највиших уметничких домета пројекта, односно, уметничком праксом „потврђен“ метафизички концепт *Технологије*: „амондилана/ та шетајућа реклама/ водила би љубав са сваким/

¹⁵ *Видици*, бр. 5-6, 1980.

¹⁶ Нпр. појам сата, часовника као отелотворење технолошког времена из Мамфордовога текста, постаће посебна одредница у *Речнику*. Треба подсетити да овај појам и феномен касније улази у Басарину *Фаму о бициклизистима* као једна од кључних тема романа.

а била је само сенка/ као што смо и сви ми/ понекад сенке/
сенка над сенкама/ реклама над рекламама/ а!/ срео сам је/
или је она пронашла мене/ рекао бих: прст судбине/ деведесет
осмо/ чудо свемира/ или сатори/ вазадева/ у једној готово пу-
стој/ плавичастој улици/ солomonштата/ где читав свет израња/
из металносиве шалитре/ и пепела вулкана/ гуши се од пли-
на/ естарског мириса/ бактерија *flambio vulcanium* сантана/
тамо где нема ни ноћи ни дана// та амондилана! (...)" . Реклама
Амондилана коју субјекат ове песме виђа у постапокалиптич-
ном пејзажу неког непознатог града постаје зли симбол новог
света који се рађа, света масовних медија, отуђених поједина-
ца, огледала, лажних и правих идола. Песма се привидно на-
слања и на поезију америчког бита, али заправо је реч о споју
лирике космизма и поезике научнофантастичних филмова, као
и о споју мистичких, религијских искустава и цеза. Међутим,
оно што песму издаваја је заправо њена чудесна мелодичност,
звучна линија: вулкана, апартмана, дувана, Сантана, Сатана,
Амондилана, „путујте и до пакла са нама/ сатана и амондилана
(...)“ . Рима и ритам лагано и неприметно, као у некој слободној
цез импровизацији увлаче се у читаочево ухо, баш као што се
и рекламе и њихове поруке, али и идеологија високо техноло-
гизованог неолибералног капитализма која их прати увлаче у
свест, без икаквог отпора. То је, у неку руку, максимум до кога
досеже субјекат нове, постмодерне епохе – он је свестан свега
што му се дешава, али нема снаге да се томе одупре. Треба при-
метити да у часопису, након последњег одломка поеме, следи
фотографија преко целе стране на којој се види приморски пеј-
заж са заласком сунца, док је у првом плану провидно стакло
у дрвеном раму на коме су излепљене налепнице Видика. Овај
призор на ивици фатаморгане идеална је илустрација поеме и
потцртава њену лелујаву и неухватљиву структуру, али са друге
стране сугерише и артифицијелност не само поеме и пејзажа,
већ и целине света коме припада.

Следећа два броја, седми и осми, не доносе ништа бит-
но ново у структурном смислу. То су и даље пажљиво осмишље-
не и високо концептуализоване визуелно-текстуалне целине у
којима, као што је већ речено, сваки појединачни прилог добија
додатно значење у окружењу у коме се нашао. Такође, треба на-
гласити да се круг сарадника није променио, ту су опет прозни
прилози Михајловића, Милојевића и Басаре, ту су уводни текс-

тови Славице Стојановић и Александра Петровића, опет је преко дуплерице са илустрацијом дата поема Слободана Шкерковића. Нешто провокативнији је осми број, са насловном страницом у чијем доњем углу на грчком пише „Апокалипса“, а испод тога „Разбити огледало“. Уводни Петровићев текст „Откровење огледала“¹⁷ такође спада у најужи корпус, а појединачно је можда и најважнији текст пројекта и заправо увод у *Речник технологије*. Петровић у том тексту прави неку врсту рекапитулације свега претходно изреченог и даје образложење неколицине кључних појмова, као што су личност, историја, технологија, огледало, дечаци и др. Сам почетак је више него занимљив јер апострофира феномен краја историје, који ће тек при крају деценије постати опсесивна тема савремене филозофије: „Наше мишљење није више упућено некој одређеној епохи историје или неком посебном историјском кретању, већ историји самој. У том смислу ми живимо у апокалиптично време. Пред нашим очима је потпуно довршени лик историје. То не значи да се свет сам судара са својим крајем, већ да се његов лик, историја, открива у својој свршености.“ И наставља: „Крај историје, сагледавање лика самог, огледала, јесте поново откривени свет. Свет није збир својих делова, већ јединственост која садржи личности. Свет не лежи на историји, већ на личностима. А личност је крај историје, као што је историја крај личности. Сукоб личности и историје нит је могао нит може да се реши јер је то спор онога што јесте и онога што није. Историја је облик света, не свет сам. Она је истина света, не свет сам. Облик и истина пред личношћу показују своју нестварност. Стварност облика је рефлексија, а стварност личности јесте воља.“ Изједначивши технологију са „именом људске судбине“, а машину са „медијумом губљења света“, Петровић каже да је свет већ у 17. веку изгубљен и да Декартово ре-креирање света у себи представља „*тоталну насипраности*“ стварању и стварни почетак технологије“. На крају тог одељка Петровић даје одређење технолошког, дакле данашњег света: „Технологија је нови свет, амнеза старог, удвојени свет, свет наспрам света. Технологија је свет потпуно исти као стари свет. Једино што није жив. Технолошки свет је потпуно верно огледало.“ До краја текста аутор даје објашњење пројекта Дечаци: „За фантоме слобода заиста и постоји као ствар по себи. У институцији нема личности, већ

¹⁷ *Видици*, бр. 8, 1980.

само ликова, приказа, или, as you like it, технолога. То је и тајна ДЕЧАКА. Технологија је примећена као производња ДЕЧАКА. ВИДИЦИ су указали на приказе, ликове који постоје само као медиј, као технологија. У њима сви технолози могу да виде шта су: утваре без стварности. ДЕЧАЦИ не постоје, не умеју да постоје ван институције, ван технологије која их ствара као облик или привид живота. Они су сама историја. Њих треба разбити, јер они су лаж – идоли живота, они не постоје без обзира да ли су филозофи или фотографи.“ На самом крају, текст добија апокалиптичну ноту, и то не у колоквијалном смислу краја света, већ у смислу слутње и најаве, почетка новог света: „ДЕЧАЦИ су начин на који технологија од личности производи приказе. У неком од технолошких медијума (друштво, институција...) *биџи* значи бити ово или оно; *биџи* значи увек бити нешто друго. (...) Технологија је свет који је *насирам*, свет приказа, ликова, огледала. Зато се мора разбити огледало. Зато и говорим о апокалипси. Приказе се не могу убити, јер оне су „исто од чега и снови се праве“. (...) Огледало је стамено, али крхко. Само ако га уништимо, изаћи ћемо у живот. Њега може да сломи само личност. То време није дошло, али је близу; оно ће доћи када ми пролеће буде дошло. До тада ће се црно рефлектовати као плаво, али и плаво као црно.“

Из овог броја вреди поменути још неколицину текстова, попут „Идеологија као тајна“ Слободана Инића, у којем се даје типологија идеократа, или појмовима из *Речника* говорећи – „хијерархијских мајмуна“, а који текст, узгред, није изгубио ни зрнце од своје актуелности; потом дневник из Гдањска Зорана Петровића Пироћанца као директно сведочанство о пољској револуцији, као и текст Стева Шумоње „Слагање (аналогиа) личности и истине“ у којем се, на последњим страницама броја, даље тумаче и варирају основне теме *Технологије*. Јасно је, дакле, да се и у текстовима који припадају, условно речено, текућој продукцији не одступа од основне идеолошко-метафизичке концепције која је оцртана пре свега у Петровићевим, али и у другим текстовима који анализирају феномен технологије. Другим речима, сви овде анализирани бројеви јесу целине у којима постоји нека врста метафизичког синхронитета и корелативности на свим нивоима деловања, односно, једноставнијим речима, сви аутори се у том часу по свим кључним питањима налазе на истим таласним дужинама.

На основу свега до сада побројаног и анализираног, јасно је да *Речник теологије* треба разумети превасходно као *иресек стања*, односно, управо као речник једне феноменологије. Па ипак, већ сам поглед на то дело недвосмислено указује да је оно знатно више од тога. У текстовима објављеним у филозофском часопису *Тхеорија* практично сва четворица аутора истичу уметничку димензију списа, дочим се, са мање или више ироније, односе према његовом метафизичком науку; Даковић каже да је у питању „рђава метафизика“. Ови текстови, помало насумични, помало успутни, остали су до данас најозбиљније читање овог списа. Можда је примеренији епитет крња, наместо рђава, а можда заправо никакве метафизике и нема, можда речничка форма овог списа и јесте сведочанство немоћи да се метафизика заснује као целина, можда је *Речник* метафизичка срча која је остала од огледала у којем се некада видео свет. Извесно је, међутим, да *Речник* не доноси нити једну одредницу која није у претходним текстовима поменута и детаљније објашњена, те да заправо све одреднице јесу екстракт, или есенција дотадашњих текстова и тумачења. Али са друге стране, не мање очигледно је да *Речник* није мишљен, нити стваран за једнократну употребу, то јест као „регуларан“ број, већ првенствено као уметнички производ. Најубедљивији доказ уметничке природе списа је мајсторски потпис, који су аутори, на трагу средњовековних и ренесансних уметника, оставили у квадратићима у горњим угловима страница, а на коме пише AD VITAM AETERNAM LIBER & ALEX, односно стилизована слова „Т“ и „Ј“ на самом крају списа која упућују на Тамару Јерковић, која је калиграфисала цео текст. Не мање важан јесте и формат списа, који је за нијансу већи од тада највећег новинског формата, као и папир који се користи за прављење цакова, на коме је цео број одштампан. Дакле, читава уметничка и техничка реализација *Речника* сугерише (дуго)вечност тог производа и намеру аутора да спис и физички траје у времену. Несумњива је, дакле, у самој изради и физичком изгледу *Речника* референца на средњовековне рукописе, попут бестијаријума, Физиолога и слично, али и на друге илуминисане духовне списе као што су јеванђеља (пр. Мирослављево, Вуканово итд.). И један и други референтни корпус упућују на узак круг посвећених прималаца текста, односно на херметичко наслеђе. Тај ниво значења је од пресудне важности, та рука која исписује, исцртава спис у коме се говори

о технологији као најсавременијем цивилизацијском феномену, тај спој нечега што пледира на вечност и онога што је најтренутније, најактуелније, најпролазније, дакле, тај спој је несумњиво постмодернистички уметнички покрет у пуном смислу. Овде вреди напоменути да ће током осамдесетих година у нашој књижевности неколицина писаца и уметника имати сличне референце и реактивирање хришћанског средњовековног наслеђа користити као кључну поетичку компоненту (уметнички најреlevantније Басара и Угричић¹⁸, али и неки други аутори).

Сам *Речник* има нешто преко 150 одредница које по својој манихејској аксиологији могу бити подељене у две категорије: на добре и лоше, у оквиру којих се појављује подврста прелазних. Тако су нпр. добри Личност, Булгаков, постојање, објава, одговорност, а лоши Дечаци, Идоли, Амондилана, позитивизам, итд. У прелазну категорију иду Кант, Хегел, Декарт и др. Вредност сваког појма у аксиолошко-метафизичком систему *Технологије* се најједноставније може прочитати у пољу синонима, где су увек дати појмови чија је вредност недвосмислена. Занимљиво је да чак и апстрактне именице као што су постојање, патња, рад, радост имају своју прецизну позитивну, односно негативну вредност. Другим речима, *Речник* не оставља могућност за слободу интерпретације и личног доживљаја чак ни када су осећања у питању.

Још један важан слој текста је његов референтни корпус. Петровић и Шкеровић као примере, поред предсократоваца, Канта, Хегела, Дантеа или Ничеа, дају наводе из дела Шестова, Берђајева и Јустина Поповића, дакле, оних мислилаца који би се данас сврстали у конзервативни или десни корпус, али који у часу када се *Речник* појављује носе несумњив субверзивни потенцијал. Или прецизније, у *Речнику* је видљив отклон од свега што има било какве везе са левицом и марксизмом, да се и не помињу неки овдашњи класици тог идеолошког усмерења.

Ипак, из наведеног не треба закључити да је *Речник* искључиво усмерен против тадашњег социјализма. Намере *Речника* су несумњиво обухватније и тичу се читаве савремене

¹⁸ Басара пре свега религиозном димензијом целокупног свог опуса, као и позивањем на низ средњовековних мистика, док ће Угричић, такође у низу својих текстова и књига реферирати на ово наслеђе, а посебно у књизи прича *Нејоновољиво нејоновољиво* (1988), која има поднаслов „четворојеванђеље постмодерног романтизма са коментарима“.

технолошке цивилизације, са нешто конкретнијим, разумљиво, референцама на овдашње друштво. И уколико би требало у једној реченици сажети основну поруку *Речника* онда би она могла бити одређена као *јединствено мишљења, деловања и живљења као еџисџенџијални имџератив* упућен сваком појединцу, сваком читаоцу.

То је лако видљиво у озбиљности и страсти са којима су исписивани сви ауторски делови одредница, односно значења и тумачења појмова. Дакле, у тим деловима је упадљиво да аутори себе доживљавају сасвим озбиљно, што је заправо неозбиљно и што донекле потиरे постмодерну ауру *Речника*, јер једна од кључних разлика између модерне и постмодерне у књижевности јесте у саморазумевању аутора: постмодерни аутор не доживљава себе као издвојеног, ексклузивног појединца у друштву, који друштву треба каже шта су истина и лепота, већ као произвођача текстова. Утолико се *Речник*, чини се, може читати најпре као протопостмодерни документ, у којем се мешају и сусрећу позни модернизам и постмодернизам. Не мање, *Речник* треба читати и из перспективе авангардних манифеста, јер поседује све кључне одлике тог жанра: оспоравање постојећих уметничких и друштвених структура, дехијерархизација, антиестетизам, деперсонализација уметничког дела итд.¹⁹ Оно што је донекле различито јесте чињеница да *Речник* долази после, а не пре одређеног корпуса текстова; *Речник*, дакле, не најављује одређени покрет, као што је по правилу случај са авангардним манифестима, већ подвлачи црту испод онога што је у претходних година у нешто дана било речено у часопису.²⁰

Објава *Речника* поклапа се са још два магистрална дела: компилацијом *Пакеџ аранжман* и филмом *Дечко који обећава*. Сва три дела изашла су у размаку од неколико месеци у првој половини 1981. године и свакако означила у готово свим пољима уметности и културе један битно нов сензибилитет. Иако би било привлачно тражити везе међу њима оне су ипак више ствар епохних и епохалних доминанти, него што

¹⁹ О томе детаљно говори код нас Александар Флакер у низу својих студија посвећених авангарди, између осталих и у *Сџилским формацијама* (1976).

²⁰ Мада и ту постоје слични примери у историји наше авангарде, попут „Објашњења Суматре“ Црњанског, које долази после објављене поезије, као њено тумачење. Иако првобитно није био тако мишљен, у каснијим читањима тај текст се разуме као манифест.

подразумевају некакво заједничко деловање њихових аутора. Међутим, оно што јесте заједничко то је свакако раскид, макар и манифестни, макар само декларативни, са идеологијом југословенског социјализма.²¹

До краја те године изашао је још један изванредан број посвећен филму, у којем се својим уводним текстом и главна уредница Славица Стојановић, као и песник Живојин Стојковић²² уписују у пројекат *Технологија*. Тај број већ сасвим припада постмодерним уметничким играма јер садржи, између осталог, измишљене интервјуе са неким познатим редитељима. Међутим, крајем те године фронт се пребацује у лист *Стигуенџи*. Неколико текстова објављених у новембру и децембру те године, међу којима су апсолутно најважнија два потписана псеудонимом Мирослав Јеринић: „Зашто смо остали у мраку?“ (16.11.81.) и „Политичка архитектура и стамбено питање“ (16.12.1981.) прелазе из сфере уметничко-метафизичке у сферу текуће практичне политике. Уколико се све до тада и могло говорити о уметничком пројекту, ова два текста, која заправо и јесу непосредан повод за напад на редакцију, директно доводе у питање цео систем. Дакле, у овим текстовима није реч о нападу на политичке појединце из система, који забијају клипове у точкове револуције, већ о конкретним примерима из политичке праксе који недвосмислено показују трулост читаве политичке грађевине. Први од наведених текстова говори о распаду електроенергетског система Југославије²³: „8. децем-

²¹ У последњој сцени филма *Дечко који обећава* главни лик, кога игра Александар Берчек, главом разбија огледало. Сценариста Небојша Пајкић, међутим, у кратком разговору који смо водили, порекао је сваку везу са *Технологијом* и *Видицима* уопште, додавши да му и иначе *Видици* и њихов концепт и идеје нису били блиски. Но, било како било, разбијање огледала постоји свакако у оба пројекта и то као један од најважнијих мотива.

²² У време трајања пројекта *Технологије* Живојин Стојковић је живео у шуми на Торлаку и водио тзв. „Сатирско-герилско позориште Апачи са Торлака“. Однос између Стојковићевог пројекта и *Технологије* у основи је исти као и у случају Дечака/Идола. Реч је о паралелним и донекле духовно сродним уметничким акцијама, које су се у неким тачкама додиривале. Стојковић је објавио неколицину извршних песама у *Видицима*, а часопис му је урадио рекламни плакат на којем се види он како седи испред свог вигвама окружен групом насмејане деце. Поред те фотографије је писало „Откријте нове видике“ и „Са очима изван сваког зла“. Суштина ситуационистичких Стојковићевих акција састојала се у следећем: он је организовао децу из тог краја града да пресећу и „заробљавају“ људе, које би потом пуштали на слободу за шаку бомбона или ситан новац.

²³ Под псеудонимом Мирослав Јеринић крију се Света Булатовић и Александар Петровић. Петровићев „потпис“ заправо и није тако тешко препознати с озби-

бар показао је да нема моћи у тој врхушки, у том индуктивном огледалу. Догађаји се одвијају по сопственој логици пропадања, без икакве могућности да се на њих делује. Зар није јасно, систем се распада, а савезни диспечер, једини који је у могућности да све то види, све што може да учини је да посматра мноштво огледала с хиљаду различитих слика једног истог лика. На свом врху систем је потпуно беживотан, само рефлекс неког стварног догађаја. Он нема моћ, већ само идеологију моћи, јер је његова целина само механички збир делова који га чине. Његова целина није стварност већ идеологија.“ На крају стоји позив на деловање: „Ви, одабрани, који имате моћ свога даха, створите њиме вртлог живота, удахните дах живота систему, створите стварност. Устаните и разбијте већ једном то проклето огледало немоћи и погледајте свет не на контролном екрану, већ раширеним зеницама својих очију.“ У другом тексту, који се тиче стамбених проблема иде се корак даље. Наводећи примере појединих апаратчика који имају по 12 станова, аутор текста предлаже револуционарно-анархистичку, али унутар тадашњег система заправо ни по чему нелогичну меру, која се састоји у једноставном преузимању станова од стране оних који живе у њима као подстанари од оних чији су ти станови. Ови текстови, као и на самом крају године објављен текст „Мера за меру“ о погубним ефектима тзв. стабилизације и нешто раније објављено Шкеровићево отворено писмо Бори Мишељићу представљају завршетак пројекта *Технологија*.

Тачку на пројекат који је почео опасно да се шири ставила је „Анализа“, која је припремана по комитетима у другој половини те исте године, и у чијем су припремању учествовали студенти који су заправо били део ширег круга студената и млађих интелектуалаца који је гравитирао овим гласилима. Све оно што је касније уследило и није прича о *Речнику* нити о *Технологији*, већ, чини се, пре трилер у којем има свега, од смене редакције која је била нека врста „малог убиства међу пријатељима“²⁴, преко потпуно бесмислених акција Службе државне безбедности, која прати и прислушкује чланове редакције, па све до једне љубавне афере, повређених или узлетелих ром на стилске карактеристике овог текста. А Света Булатовић је тада радио управо у поменутом диспечерском центру.

²⁴ Александар Јерков и Жељко Симић, који „преузимају“ уредништво *Видика* у часу када избија афера су уредници у *Студенци*.

сујета, ресантимана и осталих помешаних пилула горких успеха и слатких неуспеха који заправо и нису необични за период ране младости. То што се на далеким рубовима ове приче појављују и ликови Бориса Тадића, који је наводно, по разуме се нетачним урбаним легендама као близак пријатељ Дечака продавао као колпортер *Речник* по граду, па и Милорада Додика, који рецимо у то време мимо процедуре и конкурса бива инсталиран за уредника Радија Студентски град, а јасно је ко је у то време инсталирао уреднике, све то дакле може бити занимљиво за сиву зону наше историје, али са историјом културе и историјом идеја то нема много везе. Неки други уметници пак, нешто непосредније умешани у пројекат *Технолоџија*, попут Басаре или Жике Стојковића, можда и нехотице, можда и несвесно, у спонтаним стваралачким, али и животним гестовима понудили су, чини се уверљиве егзистенцијалне парадигме које је *Речник* поставио као свој идеал. Тако се на крају, у неком ширем контексту, *Речник* и све што се дешавало око пројекта *Технолоџија* може читати и као увод у једну чудну и напету деценију на чијем крају са оног сломљеног огледала почиње да се слива крв.

ЛИТЕРАТУРА

Извори:

а) примарни:

Видици: часопис за друштвена, културна и политичка питања, 1977 – 1982, Београд: УК ССО Београда

Петровић, Александар; Шкерковић, Слободан; Јерковић, Тамара (1981) *Речник технолоџије*, Видици, бр. 1 – 2, Београд: УК ССО Београда

Студени: лист за друштвена, културна и политичка питања, бројеви 18, 21, 22 – 23, 25, 26 – 27, 1981. Београд: УК ССО Београда

б) секундарни:

1. рукописи:

Басара, Светислав (20. VII 1982) *Приче у нестјајању*

Петровић, Александар; Шкерковић, Слободан (7. јул 1982) *Одбрана животиној начела и Речник слабости технологије*

(Шкерковићев потпис додат руком, те није до краја јасно колики је његов удео у ауторству текста. Његов већи део, али верзија коју потписује само Александар Петровић и која има наслов „Мрежа“, доступна на адреси https://resniktehnologije.files.wordpress.com/2014/10/a_all_ujednacenije.pdf)

Шапер, Срђан (1982) *Видици: Речник технологије*

Петровић, Александар; Михајловић, Мирослав; Деспотовић, Ратомир (мај 1986) *Криза просветљења: речник варавој залаза.*

2. публикације:

Басара, Светислав (1988) *Фама о бициклистима*, Београд, Загреб: Просвета, Глобус, Младост

Басара, Светислав, (1997) *Looney tunes*, Београд: Дерета

Стојковић, Живојин (1984) *Јортован који љуца у небо*, Цетиње: Књижевна омладина Цетиње

Шкерковић, Слободан (2005) *Индиџо*, Библиотека „Сигнал“, Београд: издање аутора

Публикације:

Ђурић, Владимир, Ђура (1998) *Мишологије техносвета: есеји*, Београд: Студентски културни центар

Ђурић, Владимир, Ђура (2003) *Гламур и езошерија*, Београд: Неа

Longinović, Tomislav Z. (1994) „Postmodernity and the Technology of Power: Legacy of the Vidici Group in Serbia“, *College Literature* Vol. 21, No. 1, pp. 120 – 130

Петровић, Зоран, Пироћанац (2012) *Nomenclatura serbica*, Београд: Институт за политичке студије. Друго издање 2015.

Стојановић, Бранимир (2012) „Сентиментално васпитање, логика једне биографије“, *Симпљоми нерешеној сукоба*, Београд: Културни центар Београда

Флакер, Александар (2001) „О појму авангарде“, *Авангарда: теорија и историја појма 1*, библиотека „Појмовник“, књига 2, Београд: Народна књига (стр. 7-18)

Marjan Čakarević
TECHNOLOGY AND MECHANISMS
Texts and contextual range of the Technology project

This paper deals with identifying the narrower, as well as the wider core of textual and other praxes that are comprised in the corpus in whose center Dictionary of Technology is, their relationships, meaning and contextual networks. Dictionary of Technology itself is viewed as a literary text and a first-class proto-postmodern culturally-historical document which is semantically and “metaphysically” dispersed towards other texts of the Technology project, but whose meanings and value are, on the other hand, “upheld by” those other texts. Dictionary of Technology is also read and thought in the context of manifest-like texts characteristic of avant-garde movements. Finally, the paper provides a possible evaluation and attempt to determine the significance of the text and thus implicitly of the entire project – today, 33 years after publishing.

Keywords: Dictionary of Technology, Technology, postmodernism, proto-post-modernism, avant-garde, new wave.

Смењени чланови редакције *Видика* - Ратомир Деспотовић, Александар Петровић и Живојин Стојковић - после последњег дана у редакцији (Теразијски плато, март 1982) У позадини су прозори редакције *Видика*, с погледом на Теразијски плато, пре него што су коначно затворени зградом назиданом после 5. октобра 2000. (Снимео Сл. Шкерковић)

KENOTAF: GROBNICA ZA REČNIK TEHNOLOGIJE

*Čini mi se, rođače, da je standard
pokvario ljude: jeđu govna i sanjare*
Branimir Štulić, 1981.

*Ja ne postojim,
jer mene nema,*
Električni orgazam, 1986.

Rad se bavi problemom istorijskog pozicioniranja umetnosti sa antikomunističkim ciljevima u kulturi Jugoslavije tokom '80-ih godina. Slučaj Rečnika Tehnologije je viđen kao paradigmatičan za aktuelno razumevanje prirode beogradskog novog talasa potkulture tog vremena, posebno razumevanje njegove vodeće uloge u poslednjih deset godina Titove Jugoslavije: njegove mistične ideje, potvrđivanje rano-hrišćanskih doktrina pomešanih sa pank stavovima i idejama zen budizma, buđenje novog buržujskog duha i slično. Ukratko, Rečnik tehnologije predstavlja jedan vrlo poseban slučaj postmodernističkog obrta – „postmodernistički romantizam“, kako je jednom Sreten Ugričić nazvao ovu kulturnu pojavu.

Ključne reči: *konceptualne prakse, postmoderni romantizam, nad-realizam, marksizam, misticizam.*

Zurenje u jedno prošlo vreme, povodom koga ne posedujete ni pouzdana sećanja ni osećanja, može vrlo lako da se izvr-gne u nepristojnost kojoj je istinski ekvivalent jedino još golotinja fraze o *zabadanju nosa u tuđi tanjir*. I iz te penetrirajuće nepristojnosti istorijskog pogledanja ništa, zaista, plodotvorno ne može da proistekne, izuzev dosezanje visokog stepena pervertiranosti pogrešnog gledanja – u ovom slučaju – u tanjir časopisa *Vidici*, posebno njegovog broja pod nazivom *Rečnik tehnologije* (1981), pa i grešnog uzimanja iz tog istog tanjira. Sablazan koja će se pripisati istoriografu savremene kulture sadržana je u nedoumici utvrđiva-

nja romantičkog kapitala za jednu novu budućnost: da li je, dakle, u igri 1) parabola o kosmičkoj nepravdi ili možda 2) zavist prema jednom dobu uređenog i organizovanog Levijatana? Možemo li, dakle, na ovoj Poslednjoj večeri, uz pomoć voajerizma, da artikuliramo i neku treću alternativu neizbežnom romantizmu? Pa ako „prošlost ne čine događaji po sebi, nego dešavanja snabdevena aktuelnim smislom“, kao što to piše Todor Kuljić (2005), koji to konsenzus, uspostavljen povodom „aktuelnog smisla“ *Vidika i Rečnika tehnologije*, treba da rukovodi našim današnjim romantičnim preduzećem? Šta bi naše vreme želelo da vidi u pomenutom projektu: 1) još jednu epizodu antikomunističke pobune; štaviše, možda i jedini preostatak disidentskog defilea za proteklih trideset godina ili 2) jezgro nekog novog, drugačije osmišljenog romantizma, poput prevarenog geštalta o nekom srećnom, prošlom dobu?

I dok se u ovom našem današnjem geštaltu suočavaju dva vremenska profila (mada se ne može pouzdano tvrditi da nije reč o dodirivanju dve vremenske faze), dok se, dakle, polako uspostavljaju odnosi crnih i belih planova, davna Sloterdijkova opaska ubrzava odrađivanje našeg posla, podmetanjem pitanja o mogućem ocenjivanju neke kulture – njene „uspešnosti“, odnosno njene „neuspešnosti“: „Šta bi pak bila uspjela kultura? Nije li kultura na-prosto svodiva na suptilni program samoumrtnjenja i samonasilja? Nipošto. Jer, makar da je sila stalni deo nasleđa kulture, ipak imaju budni sudionici civilizacijskog procesa tu slobodu da dokinu nasilja – u kreativnoj igri, u svjesnom podnošenju bola, u humorističkoj subverziji protiv najviših svrha“ (Sloterdijk, 1990, 157).

Ovim rečima – koje su, konkretno, bile posvećene „bolnom kentaurstvu“ Fridriha Ničea – želeo bih da nagovestim mogućnost „jednog boljeg“ istorijskog posmatranja složene kulturne situacije u SFRJ, početkom osamdesetih godina; i to mogućnost govora koja neće uzeti u obzir „diskurs plakanja“. Tako bi i jedna ubedljivija istorijska slika *Rečnika tehnologije* mogla da bude nešto bolje učvršćena prikucavanjem ideje o „neodređenoj uznemirenosti“ jedne „napredne zemlje“: da je SFRJ bila, dakle, zemlja u kojoj je humanistika dostizala izuzetno visoki nivo učešća u javnom životu, što je za neposrednu posledicu imalo pojavu intelektualnog fatalizma koji je „[t]eoriji [...] pristupa[o] još uvek kao što se nekada pristupalo religiji ili kao što se nekada odlazilo u revoluciju.“¹

¹ Citirano prema predgovoru koji je Lis Žijar (Luce Giard) napisala za knjigu Mišela De Sertoa, *Invenција svakođevnice*: De Certau (2002).

Želeo bih da navodnu hristoliku žrtvu *Vidika* i *Rečnika tehnologije*, ali i drugih „žrtava“ koje su preduzete u slučajevima mnogobrojnih polemika iz „vunениh vremena“, provokacija i subverzija, manje ili više humoristički intoniranih – razmotrim isključivo kao neotuđivi sadržaj kiničkog provociranja socijalističkog Levijatana – i to uz pomoć konceptualističkih umetničkih sredstava. Zato će jedan drugi dramolet iz osamdesetih godina pomoći današnjem nošenju krsta: slučaj jednog od brojeva časopisa *Theoria*, iz 1984. godine, u kom je publikovana skaredna montaža komunističkih svetitelja, Lenjina i Staljina. Povodom ovog gotovo internacionalnog incidenta, Mladen Kozomara je napisao jednu od uzornijih odbrana iz tog vremena, tekst pod nazivom *Fotogeničnost teorije*, u kome je zauzeo stav da je „fotogenični incident“ posledica nepretenciozne „vesele nauke“. „[D]akle, zajebancija“, reći će ovaj u kadenci svoje „laičke kritike“ (Kozomara, 1984)².

Zajebancija (još i „čaćkanje socijalističke mečke pod plećku“) predstavlja polazišnu tačku koju ne bi trebalo prevideti čak ni danas, trideset i tri godine nakon *Rečnika tehnologije*, u ovom još uvek sudskom egzegetskom ambijentu.³ A ako se nešto može sa pouzdanošću tvrditi o prirodi kiničke „zajebancije“, koju kao gest humorističke subverzije (socijalističkog Levijatana) „laička kritika“ želi da aktivira, onda je to sledeće: da ona, pre svega, želi da izrazi specifičan otpor: kinički otpor, onaj koji „plazi jezik logosu“, koji „[k]ad prvo promisli, zapravo i nema da kaže strašno važne stvari budući da se koristi svim jezicima, da bi pokazao kako se njima najzad ništa ne može kazati“ (Sloterdijk, 1990, 159). „Laička kritika“, kao govor uvežbane, poetski odgovorne prozaičnosti – i sada Mladen Kozomara kao da potpisuje Sloterdijkove reči – jeste Ona, „seksualno zrela kritika“, koja je spremna da uđe u erotsku provokaciju Drugog, igrom „za koju je potrebna cela jedna ars amandi, dijalektički iskusna strast u istraživanju ljudski i povesno relevantnih figura veneris“... A u razvratno praktikovanoj kritici, cerećoj i laičkoj, „svašta je moguće: i neverstvo, i patnje, i dosada, i onanija – i sve je moguće, ali nikako i bezgrešno začće“ (Kozomara, 1984, bold autora).

² *Theoria* – časopis Filozofskog društva Srbije, 3-4, Beograd, 1984. – Broj se osvrnuo na privremenu zabranu 3. broja istog časopisa iz 1983. zbog fotomontaža Staljina i Lenjina sa polunagim ženama.

³ ...kao što to, recimo, sugerišu nekadašnje stradanje i sadašnja strast Zorana Petrovića Piroćanca. Vidi Piroćanac (2012).

Šta bi trebalo da znači uvođenje „lajanja“ i „zavijanja“ kao relevantnog sudskog dokaza i pravnog argumenta u jednom egzegetsom postupku? Ako bi „ujedajuća ispraznost“ bila predočena kao osnovni put u razumevanje i legitimisanje *Rečnika tehnologije*, ako je to upravo predlog za njegovu stvarnu romantizaciju, onda će priča o (nečijem) moralnom ogrešenju: bilo o ogrešenju izvođača *Rečnika*, bilo izvođača *Analize* – kao da je to uopšte ikada moglo da bude važno – biti srećno dokinuta. Ako se uzme u obzir da *Rečnik tehnologije* predstavlja simulakrumsku **igru** sa simulakrumom, paradoksalnu igru tehnologije sa tehnologijom⁴ – upravo „zajebanciju“ – onda bi trebalo da su ishodišta o neverstvu, patnji i dosadi, zabrani, diskvalifikaciji poznata već na samom početku, na samom rođenju ovdašnjeg „božijeg deteta“. I to bi bez odlaganja trebalo upisati u današnje gnostičko jevanđelje o uskrснуću *Rečnika tehnologije*, od čijeg su istorijskog razapinjanja upravo protekle trideset i tri simbolične godine, a koje bi i inače trebalo da budu stavljene ne samo u apolonske (sistemske) navodnike, već i među one performativne, vesele i provokativne – dioniske navode.

Otuda bi prvi i osnovni pravni lek za resantimanski duh, koji ne prestaje da obleće oko *Rečnika tehnologije*, predstavljalo već suzdržavanje od svakog izazova da se jedna u osnovi „vesela nauka“, puerilna subverzija, podredi načelu ozbiljnosti. A detinju farsičnost *Rečnika tehnologije* prvi je slutio još Milorad Belančić, uzvikujući: „Šta smeh! U *Rečniku* nema takve odrednice. Šteta. ... Tu dakle nemamo odrednice za smeh, ali ne pružaju se ni povodi za krokodilske subrogatuse smeha ... Šta nam onda nudi *Rečnik tehnologije*? Hladnu ozbiljnost? Ne baš uvek. Tu je najpre jedan lep povod za zdravi smeh: moderni tehnološki katehizis, tj. sam *Rečnik*“ (Belančić, 1984, bold autora). Ali nije to jedino što svedoke i saučesnike *Rečnika tehnologije* treba da zaceni od smeha. U jednom više nego poželjnom upotpunjavanju „zajebantskog karaktera“ *Rečnika tehnologije* trebalo bi bez ustezanja ići sve dok se ne utvrdi da je jedan od središnjih filozofskih podsticaja za *Rečnik tehnologije* mogla da bude i završna scena poslednjeg filma Brus Lija, osvedočenog antihegelijanca – *U zmajevom gnezdu*, iz 1973. godine: „Ne smeš zaboraviti“, setio se Li u „sobi ogledala“ pouke svog šaolinskog Učitelja, „neprijatelj ima samo slike i iluzije iza

⁴ „Ličnost jeste osnov kretanja, ali govoreći o njenom obliku, ja ne mogu po prirodi stvari da se spasem tehnologije, već i dalje učestvujem u tehnološkoj igri. Do duše na margini, ali ipak u igri“ (Petrović, 9-32).

kojih skriva svoje istinske namere. Ako uništiš tu sliku – slomićeš neprijatelja...” U nastavku ove antologijske scene borbe Li razbija ogledala kako bi savladao svog stvarnog protivnika, itd.

Odveden, dakle, na aksiološku granicu razmatranja uspeha ili neuspeha *Rečnika tehnologije*, govor o ovom pitanju zavisn je od toga da li advokatura ove, one ili neke treće strane konstatuje neozbiljni ili ozbiljni karakter *Rečnika tehnologije*. Međutim, zahvaljujući ovom skupu neodoljivo se čini da bi trebalo podići upravo reč o tobožnjoj ozbiljnosti rečene dioniske diverzije, kao da uopšte nešto ima da vredi to što bismo pribavljanjem teorijskog ili akademskog digniteta *Rečniku tehnologije*, dalekobilo, uspeli da opravdamo sopstveni metabolizam, koji i inače nije sviknut na puerilne teme! Ili smo pak zaista fascinirani onim što je pred nama?

Ako je tako, onda bi u tom slučaju stvari trebalo da su više nego ozbiljne. Međutim, pre toga: šta uopšte ima da znači govor o ovom projektu? Zar već to nije, samo po sebi, oblik neposrednog suočavanja sa vrednovanjem, sa sudom? Nismo li dovedeni u situaciju da govorom o *Rečniku tehnologije* posvedočimo ili poraz ili pak pobedu ovog projekta u odnosu na prezrenu akademizaciju? Zar se ne vidi da će se govorom o *Rečniku tehnologije*, ponovnim razvejavanjem njegove „radosne vesti“ u našem vremenu, dogoditi neminovno to da on sam u jednom više ili manje glasnom akademskom predstavljanju neminovno nestane sa i iz vidika, u vekove vekova?

Opasnost, koja je sadržana već u obrnutoj srazmeri *Rečnika tehnologije* spram akademizacije, čini sledeće: što govor o ovoj temi bude dinamičniji, toliko će postojanje *Rečnika tehnologije* danas biti i jasnije i vidljivije. Ali utoliko će neuspeh ovog projekta biti dublji! Jer neuspeh *Rečnika tehnologije*, njegov konačni neuspeh, bio bi onaj koji neminovno dolazi sa željom da se *Rečnik* prikaže u akademski vidljivom, akademski ovostranom, akademski istorijskom. A to je, svakako, u suprotnosti sa obećanjima *Rečnika tehnologije*, koja su od „onoga sveta“. To isto tako znači da uspeh *Rečnika tehnologije* može da proistekne tek iz doslednog ophođenja prema njegovom nihilističkom, metafizičkom karakteru – suicidalnom, pre svega: prema njegovom nepostojanju, njegovom ne-prisustvu. Uspeh je sadržan i u njegovom prihvatanju sopstvenog stanja smrti, u savim doslednom, poštenom i dostojanstvenom ophođenju prema vlastitom diskurzivnom, aistorijskom fundamentu.

Očito je da dosta toga danas ide protiv ovog davnog projekta; čak i činjenica da *Rečnik tehnologije* nakon trideset i tri godine želi da objavi svoju istoriju – upravo, svoje ispisane stranice (Hegel, 2006, 42). Zbog toga ni današnja situacija nije manje paradoksalna nego što je to situacija *Rečnika tehnologije*, dovedenog u Rim radi krunisanja. Šelingovim rečima: „Osećaj je veličanstven kada ostaje u dubinama, no, nije kada izađe na svetlost dana, sa željom da postane suština i da vlada“ (prema Arent, 2009, 50). Uprkos emotivnom fantaziranju, trebalo bi i sami da o *Rečniku tehnologije* pričamo pod pritiskom isključivo jednog jedinog uslova: da je predmet naše refleksije upravo refleksivno mrtav, *ergo* – da nije od ovoga sveta, da je njegova filozofija mrtva, ta „metafizička papazjanija“ (Belančić, 1984), da se razapela, razvukla sama od sebe i sama sobom; idejna nebuloza i saziv različitih glasova i ambicija koji su obeležili doba jedne nestale, razvejane kulture. A ne treba prećutati ni to da se upravo postupkom afektivnog pozlaćivanja *Rečnika tehnologije* i „novog talasa“ jednovremeno i o oponentnoj kulturi nekadašnjeg zapadnobalkanskog komonvelta stvara (ništa manje afektivan) doživljaj kao da je reč o „zlatnom dobu“ kulture naših naroda i narodnosti.

Zar ovaj nagovešteni čvor romantizovanja ne bi mogao da bude raspetljan po pouzdanoj hegelijanskoj recepturi i to tako što bi istorija bila shvaćena kao jalovo tlo za uzgoj sreće? Pa ako su periodi sreće samo prazne strane istorije, zašto brisanje *Rečnika tehnologije* sa tih stranica ne bi moglo da bude razmotreno kao posledica „viška kulturnog kapitala“ koji je SFRJ u tom trenutku posedovala? Drugim rečima (i rečima kliničkim), da li je gubitak *Rečnika tehnologije* (pod uslovom da je ikada mogao da bude sačuvan) tipičan simptom jednog srećnog, uspešnog doba ovdašnje kulture, onog njenog doba koje se sve agresivnijim proizvoljnostima određuje kao utopijsko? Najvišu cenu preduzete paušalnosti romantizacija će platiti već sa nedoumicom da li se kultura nekadašnje SFRJ može smatrati uspelom zbog *Rečnika tehnologije* (i sličnih provokacija i subverzija), ili je projekat *Rečnik tehnologije* uspeo (pa i drugi oblici „plaženja jezika“ socijalističkom logosu) upravo zahvaljujući samoupravljačkom Levijatenu, koji je, nakon raspleta sukoba na književnoj levisi u korist „estetskog pluralizma“, otpočeo rizičnu kulturnu politiku kalkulisanja sa vesternizacijom u polju umetničke proizvodnje.

Zaista, nije previše mudra misao da je – sledeći „prirodu“ ovih „tehnoloških“ stvari - posve razumljivo kako je romantični Levijatani sam proizveo svoje romantične neprijatelje, ušančene na jedinom mogućem mestu subverzije: u jednom od Levijatanih uređenih domova, u omladinskim publikacijama kao što su to bili *Index, Mladina, Vidici, Student, Theoria*, itd, a koje predstavljaju važan modus vesternizacije socijalizma, od kog je potom i ceo sistem bio urušen. Iz tog razloga bi savremeni romantizam morao „vunena vremena“ da razmotri konfiguralno: kao heterogeni prostor, saziv različitih glasova i različitih ambicija; kao *delire* – kao višeglasno buncanje jednog intelektualnog saziva, unutar koga se događala raznovrsna misaona i predstavljačka praksa: literarna, filozofska, vizuelna, audio-vizuelna, igračka, performativna. Bila je to jukstapozicija različitih ideja, namera, pa i različitih „uznemirenosti“ u jednom istorijskom trenutku, a svemu tome bi kao jedini smisleni okupljajući imenitelj mogla da bude dodeljena – ideja antikomunizma, koja bi mogla značajno da obeleži historiografski poduhvat prilaženju aferi *Rečnika tehnologije*: posebno ako njom markiramo neobično heterogeni disidentski front tog doba.

Konceptualni činovi i predigre: beogradski hod „drugom stranom“

Dogodilo se (i još se događa) da je *Rečnik tehnologije*, na žalost, znatno ozbiljnije želeo da promoviše svoju „zajebanciju“ i „čačkanje mečke pod plećku“ – bez svesti o sračunatom porazu, gubitku i nestanku. U jednom, tek nešto starijem slučaju sukoba Levijatana sa onovremenim ekstatičarima, Miroslav Mandić je u svoj zatvorski dnevnik, u jesen sedamdeset i druge godine, uneo sledeće rečenice: *Kriv sam bio i ostao. Ali, ja sam mnogo više kriv nego što sam bio osuđen* (Mandić, 1984). U *Urvideku*, Slobodan Tišma će se takođe opomenuti tog slučaja napada na *Index, Polja, Student* i na novosadsku *Tribinu mladih*, na zabranu delovanja grupe KOD i odlazak u zatvor Miroslava Mandića i Slavka Bogdanovića. Na ova dešavanja odreagovao je i „Dobriša Ćosarić“ – kako u svom standardizovanom kalamburu Tišma naziva Dobricu Ćosića: „Početkom sedamdesetih godina pripadao sam grupi mladih umetnika koja je imala ozbiljnih problema sa Titom, tj. sa „njima“, a sve zbog toga što su Titov lik i delo bili predmet umetničkih radova nekih članova te grupe, koji su kasnije zbog toga optuženi i osuđeni na

ozbiljne zatvorske kazne, koje su i izdržali u sremskomitrovačkom zatvoru. U svojoj knjizi o disidentstvu u Jugoslaviji, iako mi nismo bili nikakvi disidenti, pre bi se moglo reći da smo bili „domaći izdajnici“, veliki jugoslovenski pisac Dobriša Ćosarić, spominjući te moje prijatelje koji su dospeli u zatvor zato što su uvredili predsednika države, a što im uopšte nije bio cilj – daleko bilo, nije uspeo čak ni da se seti njihovih imena. Oslovljavao ih je u množini, kao „ti mladići“ ili što bi rekli njegovi gorštaci: „nijeme stvari“, pritom braneći ih na jedan sasvim pogrešan način, pokazavši da uopšte ne razume njihove postupke i njihove čineve. Njegova odbrana je bila molba za milost. Kao, pogrešili su, mladi su, treba im oprostiti, iz radničkih su porodica i slično. Zbilja, bedno. Braneći načelo umetničke slobode, Ćosarić je zaboravio da je suština odbrane umetnosti i umetnika u razumevanju i tumačenju te umetnosti bez obzira na posledice. Najcelishodnija odbrana je bila, otići sa „tim mladićima“ u zatvor. (...) No, očigledno, on te naše radove nije smatrao za umetnost. Umetnost je za njega bila nešto jako ozbiljno, uzvišeno, nešto što nije za svakog“ (Tišma, *Tito in Jazz*).

Nisam slučajno spomenuo iskustvo umetničke grupe KOD i njihovo iskušavanje stvaralačke sreće u vazda izvesnoj igri Apolona i Dionisa. Istorija *Rečnika tehnologije* neodvojiva je od istorije konceptualizma jedne „napredne i neodređeno uznemirene zemlje“. Slučaj časopisa *Vidici i Rečnika tehnologije*, kao njegovog prokaženog broja, mogao bi da bude predstavljen zapravo kao beogradski čin konceptualne predigre koja se dogodila na novosadskoj umetničkoj sceni, na prelazu šezdesetih i sedamdesetih godina. Hronologija konceptualnog umetničkog izraza, tih tzv. „novih umetničkih praksi“, može da se oprostori (spacijalizuje) na sledeći način: Ljubljana, u kojoj se razvija reistički poetski izraz i delovanje grupe OHO, Zagreb, Novi Sad, Zrenjanin, Subotica (Tribina mladih, *Polja, Index, Uj Simpozion, Bosch+Bosch, KOD, 3*) i 3) KOD, Laboratorija zvuka, Luna), Beograd (protokonceptuala: Leonid Šejka, fluxus, „crni talas“, grupa šest autora, *Vidici*, „novi talas“, *Student*). Kao i po pitanju *Rečnika tehnologije* i u novosadskoj predigri susrešćemo se sa sličnim simptomima, poput onih koji se vezuju za *Vidike* i *Student*: analiza ideološke orijentacije časopisa, privatizovanje odnosno zatvorenost redakcija, ideološko – umetničke provokacije, raspuštanje redakcija, presude – i ono čega u slučaju *Vidika* nema: zatvorske kazne (Slavko Bogdanović,

Miroslav Mandić). Početkom 1971. godine, u trenutku svog istorijskog nestajanja, novosadska grupa konceptualista, pod imenima Februar i Januar (sastavljena od članova grupe KOD, 3) i 3) KOD, koji predstavljaju istovremeno i raspuštene članove redakcije *Indexa*) rasemenjava revolucionarnost „novih umetničkih praksi“ na izložbama u Beogradu. Konceptualni pelcer, zametak „novih umetničkih praksi“ te godine se prenosi na beogradske akademce: na Dragoljuba Rašu Todosijevića, Gergelja Urkoma, Marinu Abramović, Slobodana Eru Milivojevića, Nenada Nešu Paripovića, Zorana Milivojevića.

Još je i ovo važno: Beograd u tom trenutku predstavlja istinsku modernističku, pre svega nadrealističku prestonicu. Ali i periferiju alternativnih umetničkih tokova. Beograd je centar oficijalne kulture i sa oprezom reaguje na novine iz Ljubljane, Zagreba i Novog Sada – ili je prosto ravnodušan. U Beogradu se bije briga i lome koplja oko važnijih stvari: onih prestoničkih, mejnstrim, funkcionerskih, birokratskih. I tu pre svega mislim na događaje u umetnosti. Alternativa se događa isključivo kao incident, ali uvek nekako povezan sa neoavangardnim Vojvođanima: tako Bora Ćosić, recimo, svoj *fluxus* časopis – *Rok* uređuje i objavljuje, kako sam u jednom pismu ispoveda Vujici Rešinu Tuciću (eksperimentatorskom *spiritusu movensu* vojvođanske scene), u stanju mikromedijalne usamljenosti, koju deli sa Brankom Vučićevićem. Tu je zatim i časopis *Student*, anarhistički kompromitovan prisustvom Slavka Bogdanovića i Vujice Rešina Tucića u uredništvu Jovice Aćina. U tom trenutku, *Vidici* su, recimo, izloženi snažnim kritikama povodom trošenja budžeta isključivo na luksuznu vizuelnu opremu časopisa, nasuprot tematskoj i sadržajnoj oskudici, koja će očitito biti prevaziđena tek 1977. godine, sa novim uredništvom (posebno u vreme Karela Turze) i zaoštavanjem odnosa marksističkih i nadrealističkih orijentacija, počev od 1979. godine. Svakako – ne bi trebalo zapostaviti i autentičnu pojavu tzv. „crnog talasa“, čije je crnilo svoj subverzivni vrhunac ostvarilo filmom *Plastični Isus* Lazara Stojanovića (1971), i koji je bez svake sumnje podneo najsnažniji Levijatanov udarac.

Iskoristio bih priliku da istoriju afere oko *Rečnika tehnologije* upotpunim još jednim historiografskim paspartuom koji je možda više očekivan nego predočeni, konceptualni: krajem sedamdesetih godina Beograd otpočinje hod „drugom stranom“, prepušta

se „novom talasu“ koji je praktično njegov prvi autentični muzički identitet i – kako o toj pojavi piše David Albahari, a potom i Lidija Merenik – u jednom kratkom periodu, od oko šest godina, hod „drugom stranom“ obuhvatiće „gotovo sve medijske oblike – književnost i pozorište, muziku i njene tekstove, video i fotografiju, likovnu umetnost, strip, nezavisno izdavaštvo i sl“ (Merenik, 1995, 23). Duh tog doba označen kao „nova osećajnost“ ili „novi senzibilitet“ upisao je sledeće novine u samoupravljački kulturni ambijent: da „tek s novim talasom priliku za iskazivanje dobijaju i neprilagođeni, kako u 'emocionalnom realizmu' postoji luda želja da se sve nazove pravim imenom, kako se kroz tzv. politizirane ili političke tekstove hrabro razvija ideja čak dotle da se pod znak pitanja stavljaju stvari i veličine, pokazujući da su autoriteti napukli“ (Kremer, 1983, 78). Ta važna instanca novotalasne estetike, ideja o naprslinama na (rok) idolu, ogleda se u konstataciji da su *new wave* i *punk* prve autentične rokenrol pojave u SFRJ; da su Bijelo dugme, Buldožer bili tek fenomeni, ekscesi, a da je sa „novim talasom“ rokenrol postao svakodnevna praksa, obično klupsko iskustvo, zbog čega ni „odlazak na rock-koncert nije bio dugoočekivani susret s idolom, već je tjedni odlazak u rock-klub bio prvenstveno motiviran željom da se odmjere dometi vršnjaka s kojima je posetilac koncerta nerijetko želio ukrstiti gitare pokretanjem vlastite grupe“ (Glavan, 1983, 14-19). Govoreći o samim rokenrol tekstovima hrvatski rok-kritičar, Darko Glavan, izneće, međutim, ocenu o beogradskoj verziji „novog talasa“, koju ne treba prevideti u ovom današnjem kulturološkom računu, uz već uzete izdajničke srebrnjake: da je reč o „tamnom nadrealizmu“ – o pokušaju da se pankersko buntovništvo, energičnost i beskompromisnost izraze pretežno umetničkim sredstvima. Kao izraziti primeri ovog Glavanovog određenja dati su album grupe Električni orgazam, *Lišće prekriva Lisabon*, iz 1982. godine, *Odbrana i poslednji dani*, VIS Idoli (1982), *Gluplji ili pametniji čovek biva kad...* grupe Šarlo Akrobata (1981), itd. Mesto *Rečnika tehnologije* u ponuđenoj duhovnoj konstelaciji beogradskog novotalasnog „tamnog nadrealizma“ jeste nesumnjivo centralno, što zbog prateće kontroverze, što zbog činjenice da je onovremeno uredništvo *Vidika* ponudilo najubedljiviju, a verovatno i jedinu diskurzivnu tehnologiju materijalizacije „neodređeno uznemirenog“ beogradskog duha.

Govor *Rečnika tehnologije* (ali i drugih brojeva *Vidika*, realizovanih pod istim uredništvom koji će potpisati i *Rečnik techno-*

logije), proizveden je kao karakteristično voluntarističko sredstvo izvođenja volje (*hteti/moći*); I ono – kao što to već nalaže voluntarizam od ranohrišćanskih filozofa do Šopenhauera i Ničea – nije uzelo u obzir šta govori, već kako. Svojim gestualnim karakterom voluntaristički govor je zasnovao ono što će povodom mističarskog diskursa Mišel De Serto nazvati „politikom iskazivanja“, što je razumljivo s obzirom na to da u određenom istorijsko-političkom trenutku – kao što je to Titova smrt – potreba za novim društvenim ugovorima presudna je u pogledu davanja prednosti tehnikama ubeđivanja u odnosu na logiku istine (De Serto, 2012, 238-239). U „ilokutivni“ karakter *Rečnika* ugradili su se sledeći voluntaristički elementi: antivavilonska retorika, negiranje istorijskog fundamenta mišljenja, prisajedinjenje različitih mističkih tradicija, poput pravoslavnih i zenbudističkih; buđenje antijugoslovenskog, varvarskog duha Ljubomira Micića, prezir prema mnoštvu, odnosno prema masama (proleterijatu), uz kompatibilno afirmisanje duhovne, odnosno stvaralačke akseze, itd. I u performativnom slučaju *Rečnika tehnologije* na delu je ono što De Serto određuje kao ključni poziv da u određenom istorijsko-političkom trenutku bude uspostavljen mističarski *speech-act*, a to je dvoličnost oficijalnog, sistemskog govora („tehnologije“) koji primorava misticizam da se formalizuje novim načinima iskazivanja. Otuda, „[u] trenutku kada „utopijski“ prostor, uspostavljen po ivicama istorijske stvarnosti koja je postala nečitljiva, ponudi određenom novom razlogu neko nemesto na kojem će ovaj upotrebiti svoju moć da proizvede svet kao tekst i da sam tekst pretvori u genezu sveta, pored različitih znanja uspostavlja se mistički prostor koji je i sam atopičan, ali ga je stvorilo kretanje koje želja za drugim izaziva u jeziku, to jest preokretom koji je ispraznio iskaze u nameri da u njima otvori prethodno pitanje *colloquiuma*“ (De Serto, 2012, 234).

Voluntaristički gest *Rečnika tehnologije* nemoguće je odvojiti od istorijsko-političkog konteksta koji je određen kao etatiistička kulturna politika. U susretu sa etatiističkim formama iskaza *Rečnik tehnologije* je simbolizovao mističarsko „htenje“ promene u nemogućnosti znanja, čin govorenja koji je nastojao da promeni „prirodu laži“, koja „se za govornika više ne sastoji u tome da stavlja jednu propoziciju na mesto neke druge – što je problematika proistekla iz iskaza – nego u tome da „bude drugo“ jezika, odnosno: da bude beskonačno – što je problematika proistekla iz iskazivanja (De Serto, 2012, 255). Baš u ovom performativu, u ovome „hteti“ *Rečnika*, u

njegovoj nameri (*moći*) da se nametne kao *drugo govora* („metafizička papazjanija“, pisao je M. Belančić), kao „beskonačnost“, sadržana je i naslovom ovog rada predložena ideja „kenotafa“, odnosno ideja o prikladnoj (praznoj) grobnici za „neodređeno uznemireni“ duh *Rečnika tehnologije* i, uopšte, beogradski duh osamdesetih.

„Novotalasnom“ *modus loquendi* treba pripisati sledeće osobine: 1) okretanje prošlosti, pre svega ranohrišćanskoj, vizantijskoj, srpskoj, imaginarnoj (o tome govori Škerovićev, Basarin opus; proza i slikarstvo Milete Prodanovića, sve sa grupom Alter Imago; postmoderni romantizam Sretena Ugričića i fantastična orijentacija beogradskih prozaista); 2) loony tunes mizanscen i karakteri: svođenje junaka i sveta fikcije na dve dimenzije (*Minut ćutanja* Tomislava Longinovića, *Napuklo ogledalo* Svetislava Basare, *Neponovljivo neponovljivo* Sretena Ugričića); 3) istočnjački misticizam, ponuđen u formi prepleta zenbudističkog i hrišćanskih učenja: učenje o ličnosti, negiranje materijalnog sveta, realiteta; ispitivanje onostranog kao reakcija na bezličnu stvarnost; nemuš-tost, tema slobode u izolaciji, negiranje sopstva, nirvana, itd; 4) postmodernistička dezintegracija vertikale, ali kao poseban, samoupravljački slučaj internacionalnog postmodernizma u kojem se partijska vertikala napadala u korist mistagoške otmenosti (ne daleko u korist proleterske horizontale, već u korist novopobuđenog građanskog idealizma). O tome govori i 5) prezriv stav u odnosu na forme popularne kulture, koju je novi beogradski misticizam shvatao kao tehnologiju-nad-tehnologijama, kao „opijum za narod“, kako su već u prvoj polovini dvadesetog veka to izrazili britanski kulturolozi; 6) sinhronicitet kao organizaciona forma romana (Basara), eufemistički nazivan „postmodernim činom razbijanja pripovedne forme“; 7) „stohastički metod“ – poetičko nasleđe signalizma Miroljuba Todorovića, koji navodno prilazi čitaocu, slušaocu, sa beskonačnim alibijem za svoju proročku zaumnost⁵, itd.

Za osamdesete godine Lidija Merenik pokazuje možda i tipične romantičarske simpatije, te povodom jedne izložbene prigode uobličava i sledeću rečenicu: da se te „osamdesete [...] mogu shvatiti kao trenutak pred katastrofu – trenutak 'umotavanja nebesa' i tišine pre nego zvezde padnu na zemlju“ (Merenik, 2004). Pokušaću da razvijem ovu tendenciozno estetizovanu sliku jednog vremena, posebno njegov neupitni metafizički/aistorijski alibi,

⁵ Obećanim kvantitetom „stohastički metod“ ubedljivo o sebi govori kroz delo Slobodana Škerovića.

komentarišući nakon predistorije *Rečnika tehnologije* i primere njegovih zemnih, istorijskih ostataka (kao što je to predočena retorika, neodvojiva od osamdesetih godina i beogradskog duha tog vremena koji je potragu za „novim“ zasnovao, kako je to potvrdio 1988. i Sreten Ugričić – *romantičarski*): kao krčenje mističnog puta kroz bezličnu socijalističku sadašnjost, „uz pozajmljivanje oružja i dokaza iz duhovnog arsenala prošlih epoha“ (Majstorović, 1978, 255)⁶. *Ponešto od toga / te ludosti / ludila / sna i satorija*, kao što je to upisano u pesmi *Amondilana* Slobodana Škerovića, u jednom jednostavnom mistagoškom gestu svodilo je sadašnjicu na metaforu Sotone. Zaista, diskursu „novog talasa“ nemoguće je dati veću, snažniju intelektualnu oznaku nego što je to „osećanje“, a misao zasnovana na „osećanju“ oslobađa jedan mistični ton, „mistični takt, skok (*salto mortale*) od pojmova ka onome što se ne može misliti, moć dohvatanja onoga što pojam ne doseže, očekivanje tajni ili, štaviše, zavaravanje s njima, a zapravo disharmonizovanje glava za zanesenjaštvo“ (Kant, 1990). Tako je i mistagoška otmenost beogradskog novog misticizma sva u nadanju, vizijama i slutnjama, a njena misao samo je surogat pojmovnog mišljenja, zbog čega u nemogućnosti bilo kakvog „sopstvenog saznanja predmeta“ mistagog poseže isključivo za natprirodnim, aistorijskim obaveštenjem, za mističnim prosvetljenjem, „što je onda smrt svake filozofije“ (Kant, 1990).

Daleko od toga da bih želeo da tvrdim kako „o filozofskim ukusima ne vredi raspravljati“, čini mi se da ne bi trebalo uskratiti razumevanje za visoku meru napetosti koja se nužno razvija između voluntarističkog gesta i etatističkih nazora. Ono drugo, međutim, što intrigira jeste zapravo sudbina mistagoških misao-nih surogata koji nisu nestali sa *Rečnikom tehnologije: Neponovljivo neponovljivo* Sretena Ugričića, kao *četvoroevanđelje postmodernog romantizma*, objavljeno je, recimo, pri „novim“ *Vidicima*, 1988. godine, i to sa diskurzivnim zapisima „na marginama ovog četvoroevanđelja“, koji predstavljaju neskrivene ivere, otpale sa klade *Rečnika tehnologije*. Bar se ovom knjižicom potvrđuje ideja da nevidljiva sudbina beogradske „nove osećajnosti“, artikulisane po-

⁶ Majstorovićevo mišljenje je ovde više nego zanimljivo kao referenca, s obzirom na to da je u činu afirmacije samoupravljačke kulturne demokratije, marksističkim sredstvima, kao metu „oslobođenja“ označio „tehnologiju“, koja proizvodi i slobode i neslobode, i spram koje – u aktu samoaktuelizacije i stvaralačkog potvrđivanja – deluje ličnost, proistekla ne iz hrišćanskog misticizma, već iz Marksove ideje „autokreacije“. Vidi Majstorović, 1978, 275-298.

četkom osamdesetih pri istom časopisu, nije predstavljala nikakav nepravedni ishod razumljivog sukoba etatizma i voluntarizma, već da je sve vreme reč o jednoj stabilnoj orijentaciji beogradskih stvaralaca tog vremena.

U odnosu na filozofske uredničke note Aleksandra Petrovića, „vulkansku filozofiju“ Slobodana Škerovića ili u odnosu na apokaliptično esejiziranje Svetislava Basare, zapisi Sretena Ugričića razlikuju se isključivo u pretenziji da se prirodi osećajnog i misaonog toka osamdesetih godina u Beogradu ponudi zasvođujuća oznaka. Sa knjigom *Neponovljivo neponovljivo* ovdašnji izomer postmodernizma je označen kao „postmoderni romantizam“, koji „nije još jedan iz niza literarnih stilova, već je – uprkos svemu, zbog svega, posle svega – nešto obuhvatnije, što bi u nedostatku boljeg izraza moglo da se okarakteriše ili kao način života ili kao specifičan tip duhovnosti“. Ne samo da je ovaj tip duhovnosti mistično određen kao „ono koje jeste“ („postmoderni romantizam jeste to što jeste“, pojašnjava Ugričić), već je reč „o stvarnom, živom i oživotvoravajućem duhovnom stanju u ličnostima i među ličnostima“, „o stanju koje neposredno zavisi od tih ličnosti jer ono nastaje kao efekat tihog vaskrsavanja njihove duhovne, telesne i svake druge energije. Postmoderna ličnost (ličnost sa srcem i dušom, sa umom i mišićima, sa brigama i sa radostima, sa idejama i sa suzama, sa osmehom i sa pamćenjem.) stvara ovo stanje duha vremena kao specifičnu duhovnu / kulturnu / životnu klimu“... Razumljivo je otuda i to što je ovakav govor o otmenosti uspostavio i svog nedostojnog oponenta – čoveka moderne, socijalističkog čoveka koji nije ličnost, „jer umesto pravog identiteta poseduje lažni – iluziju identiteta“ (Ugričić, 1988, 61-82). Sa takvom vizijom sveta, novi, postmoderni mistagog hrabro objavljuje istinu da je *car – go*, ali bez obzira na čitaočevu nedostojnost i skrušenost pred ovakvim svetačkim biografijama beogradske novotalasne proze ne bi trebalo prevideti ni onu istinu, koja je sasvim od ovoga sveta: da vest o carevoj golotnji objavljuju upravo carevi krojači, odnosno da je sa „novim duhom“, sa „novim talasom“, „novom osećajnošću“ na delu bilo osveščivanje kroz nesvest i buđenje snom.

Još o beogradskim ekstatičarima

Sasvim je, dakle, razumljivo što je ovdašnja kontrakultura, u aktu negiranja sadašnjice, kako je već pomenuto, „duhovnim

arsenalom prošlih epoha“, otpila nešto eliksira večnog života i iz Novalisove čaše nužnog romantizovanja sveta: „Na taj način što prostome dajem uzvišen smisao, običnome tajanstven izgled, poznatome dostojanstvo nepoznatoga, konačnome beskonačan privid, ja ga romantizujem“. ⁷ Taj mistički obrt takođe je odvajkada poznat, kao i sled po kom nakon romantizovanja sveta nužno nastupa nadvladavanje „blata stvarnog“ – koje je moguće vremenski smestiti u „naše devedesete“.

Nije ovde reč o tome da se zlo prebriše kao markacija na imenima balkanskih političara ove ili one generacije, a da se zauzvrat zlom markiraju pali anđeli „novog talasa“. Popularna kultura kao vološinovska/holovska arena ne dozvoljava da percepcija savremenih kulturnih fenomena bude vulgarizovana na taj način. Ali možemo i moramo da uskratimo njene filozofsko-političke ingerencije, kao i da sa nje spustimo mistifikujuće velove, poput onih „proročkih“, „genijalnih“, „otmenih“ i sl. Neka to ostane deo njihove neodoljive „ujedajuće ispraznosti“. I jedino u šta treba bezrezervno poverovati, najozbiljnije, jeste „neodređena uznemirenost“, pa i „naprednost“ – u svakom smislu antinomičnost pomenute generacije i pomnjanog vremena.

A kada se rascepuju velovi misticizma, šta preostaje tada onom koji zuri u prošlost, koja možda više i nije njegova? Možda je ovde sve vreme reč o govoru koji čini da iščezne razlika između života i govorenja“, da „[n]ema više semantike, samo još geste“ (Sloterdijk, 1990, 149)? Ovo je karakteristično verovatno za celu konceptualnu scenu u nekadašnjoj Jugoslaviji. *Rečnikom tehnologije*, međutim, insistira se na nečemu drugom: da postoji filozofija, ali kao znanje izvan istorije, dakle – *gnosis*, u formi gesta i konkretnog sistema značenja koji ulazi u duel sa vladajućim semantikama. Ekstatični revolucionari sedamdesetih i osamdesetih godina donosili su svojim dioniskim „radom“ i „delovanjem“ destabilizaciju bezlične tehnologije partijskog života. Orijentacija te vesele gerile ka gestu, u ime napuštanja – ili pre – u ime igranja semantikama („zajebancija“) često je doticala jedan detinjasti, puerilni nivo artikulacije. Utoliko pre, igra je postajala efektnijom koliko i šarmantnijom. Ali i rizičnijom. Puerilni gest i detinjasti misaoni kod dobrodošli su – naravno – u okolnostima koje su ozbiljne i stroge; detinjasti performativi: govorni, vizuelni, auditivni performativi

⁷ Ova čuvena objava romantizma citirana je i na Ugričićevim „marginama“.

ubedljivi su u svom susretu sa oficijelnom kulturom, posebno u bliskom kontaktu sa ideologijom. O tom gestualnom jeziku Sloterdijk će govoriti kao o jeziku post-metafizičkog čoveka: „možda samo vrsta dječijeg jezika – povratak vesele oralnosti, na visovima kulture“ (Sloterdijk, 1990, 150), a pada mi na pamet još i Delezova izjava kako je njegov i Gatarijev *AntiEdip* pisan tako da ga mogu razumeti i petnaestogodišnjaci.

Osamdesetih godina u našoj kulturi ova ekstatična puerilnost pokazaće, međutim, ambicije da napusti „detinjasti“ svet. Ne samo što će u slučaju *Rečnika tehnologije* čovekove starosne dobi dobiti druge pozicije u buntovnoj strategiji (dečak, ličnost, odrastanje, sazrevanje), već ponajviše zbog toga što će poželeti da pošalje utisak jedne drevne „starmalosti“. Braneci se voluntarističkim argumentom „autonomije duha“, umetnici su se razbacivali neprikosnovenošću svog rada, dela i gesta pred bilo kakvom hermeneutikom: kritičkom i pravnom. Njihovo je bilo Carstvo nebesko, a oproštajne reči odbrane ovih jazavaca ostajale su još poslednji adut za neku buduću karijeru ili mesto u kulturi. Nije se u argumentima ovih strastvenika, međutim, našlo previše ni mudrosti, ni morala, pa izgleda ni umetnosti. A takve situacije često pretvaraju hristolikost u modu jednog vremena, što je, sasvim izvesno, slučaj i sa „našim“, „beogradskim“ osamdesetim godinama.

U prvoj polovini osamdesetih godina hristoliki ekstatičari činili su jedan veliki ali neusaglašeni front spram Levijatana. Toliko različiti među sobom – to se dobro vidi danas – da bi neko besposlen mogao da sprovede montažu atrakcija, te izdvoji odgovarajuće gestove, izoluje neke upečatljive napade i neke upečatljive odgovore, poput onih navedenih Mladena Kozomare. A i od *Rečnika tehnologije* ostao nam je do dandanas jedan duh koji je neupokojen, nejasan (utoliko što slutimo da je već *shizoidan*). Ukazivanje na takvu osobinu pobunjene duhovnosti može da postane irelevantna jedino za onog ko misli da je već *buniti se* nešto što je dovoljno, neupitno i samorazumljivo za sticanje pedlja privatnog prostora u Carstvu nebeskom.

„U ovoj dramaturgiji ne važe više rečenice, nego još jedino scene; ne više ideje, nego potezi u igri; ne više diskursi, nego još jedino izazovi“ (Sloterdijk, 1990, 153-154), piše Sloterdijk o Ničeü, misliocu na pozornici. Sa ovako izmontiranim citatom, u

sopstvenoj kritičkoj drami koja se igra povodom *Rečnika tehnologije*, trebalo bi da smo sasvim poželeti dobrodošlicu ultimativnoj apologiji koja nam ništa drugo ne ostavlja „osim ohrabrenja za proizvođenje ekstatičnih slobodoumnika u njihovoj bezobzirnoj tjelesnosti, njihovom amoralnom intenzitetu i njihovoj sumnjivoj drugoj nedužnosti“ (Sloterdijk, 1990, 163). Sloterdijk će tek otpustiti jezik, pojašnjavajući ovo konzervativno, apolonsko stajalište. Sa namerom da uveća intenzitet svog ujeda, pitaće se: „Šta je sa društvenim [...]? Stoje li [...] ekstaze još na tlu ustavnog? Ne leže li čak i ispod [...] običnosti mine anarhije? [...] Je li sve što bi se [...] moglo očekivati subjektivizam bez subjekta, iz kojeg, kad ga se dalje promisli do općenitog, ne može rezultirati ništa više nego kolokvij o postmoderni, čitaj jesenji salon taština, na kojem među intenzitetima garantirano bez smisla i polilogički nastaje lom. Samo još tijela bez svjetova? Samo još izvođači bez angažmana? Samo još pustolovi bez osiguranja starosti? Samo još projekti antike bez kasnokapitalističkog realizma', samo još Nova žestina bez diplomacije i socijalne države? Želite li da nas svojim mladokonzervativnim romantizmom konflikta i svojom dioniskom manijom uklanjanja granica pozovete u kaos? Zar [...] kult trenutka i [...] veličanje izuzetka ne kvare socijalnopsihološke premise demokracije – tojest sposobnosti posrednog angažiranja, dugoročnog mišljenja i institucionalnog osjećanja? Nije li u osnovi svake individualističke agitacije igra s vatrom – čar uklanjanja blokada, koja obodruje brutalnosti i zastrašuje delikatnost, koja se dodvorava razularenju i uzima dah odgovornosti? Nije li svako isticanje singularnog ujedno otimačina od općega i ne doprinosi li ono time uvećanju napetosti između narcizma i osnovnog zakona? Postat ćete opasni za političku kulturu, gospodine Nietzsche, ako ne prestanete da najsenzibilnije zavodite u političko demisioniranje – da ne govorimo o oparenima, koji iz Vaših spisa pozajmljuju odvažne teze, ne bi li svojoj brutalnosti obezbijedili filozofski čistu savjest. Koja je to politika bila koja je vjerovala da je u svojoj energetskejoj romantici našla povelju kojom joj se dopušta da nasrne? Treba li biti još jasniji? (Sloterdijk, 1990, 163-164)

Nipošto! Za daljim pojašnjavanjem više nema potrebe pošto je kovčeg ionako prazan. A u zanošenje sa sračunatom društvenom odgovornošću ekstatičara treba dopisati i slučaj *Rečnika tehnologije*, koji je danas pred nama. Razume se, na sudu nije Niče, već ovdašnji strastvenici, subjekti dionizije, koje bi

sada trebalo razlučiti na one koji isihastički proživljavaju „bol-uživanje“, do granice „vesele nauke“, od onih subjekata koji su se u organizovanom begu od strašne istine pokazali najuspešnijima (Sloterdijk, 1990, 165).

Ironično, metafizička sudbina *Rečnika tehnologije* obnovila je Marksovu misao o tome da ne postoji čovek koji se bori protiv slobode, već u najgorem slučaju – on se bori protiv slobode drugih, zbog čega je dilema – koja bi se odnosila na cenzuru u štampi sledeća: „...da li je sloboda štampe privilegija pojedinih ljudi, ili je privilegija ljudskog duha“. Da li je onda i *Rečnik tehnologije*, ta porušena citadela stvaralačko-idejnih sloboda i konceptualistički konglomerat koji je sobom okupio performans, akcionizam, teoriju, pesništvo, prozu, popularnu muziku – da li on kao stvaralački akt danas treba da simbolizuje „neasimilovano jezgro negacije“, jezgro koje „pojam umetničke slobode, kao i slobode uopšte ... ne izvodi iz slobode društva, niti ga dovodi u vezu sa odnosima u radu i položajem masa i njihovim demokratskim težnjama, nego iz svojstava same umetnosti kao i predstava pojedinca o sopstvenom položaju i o silama represije“ (Majstorović, 1978, 239)? Na ovaj Markuzeov poziv Steva Majstorović će odgovoriti sledećim rečima: „Pojam slobode se izjednačava sa duhovnom autonomijom pojedinca, dok sadržinu te autonomije ne određuje njena funkcija, tj. lična sloboda u saobraćanju sa slobodama drugih, i koja bi se potvrđivala i ostvarivala u međusobnom delovanju ljudi i prijemima umetničkog dela od strane drugih, nego isključivo kao osporavanje ‘datog’, kao druga mogućnost i suprotstavljanje ‘datom’, kao viđenje ‘mogućeg’ suprotstavljeno ‘postojećem’. Sloboda se, prema tome, ne potvrđuje svojom funkcijom, nego samim postojanjem druge mogućnosti, poricajućeg viđenja“ (Majstorović, 1978, 240). Rečeno se više nego jednostavno postavlja kao jedino prihvatljivo osvetljenje istorijske uloge *Rečnika tehnologije*: da je ideja oličena ovim projektom bila sasvim suprotna gestu postmodernog izlaska u susret nižim društvenim slojevima, da je označila pojavu jedne nove mistagoške svesti – nadrealističke spram marksističke – kao uobrazilja koja „poriče ono što je na vlasti u ime onog što bi moglo da bude na vlasti – i u tome je njena revolucionarna priroda“. A to znači da bi i za *Rečnik tehnologije* moglo da se kaže da simbolizuje „večni protest protiv života organizovanog logikom vladanja, kritiku principa realiteta“ (Majstorović, 1978, 243).

Nije teško uočiti negaciju stvarnosti i problematizaciju realiteta od strane onovremene uredničke politike *Vidika*. Ali ono što je i važnije, jeste da ta negacija realiteta nije nestala sa označenom redakcijom, već da je nadrealističko negiranje stvarnosti kao ključno obeležje „beogradskog novog misticizma“, tog „novog talasa“, koji se – (svesno ili nesvesno) obnavljajući ambivalentni, ali u osnovi desničarski duh Ljubomira Micića – pojavio u neoromantičarskom aktu hibridizovanja socijalizmom zapostavljenog nasleđa, kom su skladno mogli da budu dopisani i činovi neoljotičevske revizije prošlosti. Kreiranje idealizovanih slika prošlosti nije samo karakteristično za *Rečnik tehnologije* – koji je, izgleda, ovde prisutan samo kao protagonist jednog vremena i koji je samo prividno platio visoku cenu namenjenu prvom mačetu – već i za likovnu scenu, posebno za grupu *Alter Imago*, koja će nastaviti mistifikacijsko-elitističku tradiciju Medijale; za rokenrol scenu, taj „novi talas“, za čiji je beogradski izomer Darko Glavan sasvim primereno primetio da bi trebalo da ponese oznake „tamnog nadrealizma“. Sa „novim talasom“ Beograd će, dakle, samo zanoviti krv svog starog identiteta kao nadrealističke prestonice, prestonice mistagoških pretenzija, prestonice onog neoromantizma, one postmoderne, koja je nasuprot socijalističkoj bezličnosti želela da razbudi ličnosti neke estetizovane prošlosti, kao i ličnosti sadašnjeg trenutka kroz koje je prošlost imala da progovori proročki.

Možda odgovor svih naznačenih problema ipak leži u onoj rigidnoj, iskrenoj aksiologiji koja bez ustezanja, a i volje da saučestvuje u bolu koji će sama naneti, želi da pokaže razliku između velikog, osrednjeg i promašenog stvaraoca.

LITERATURA

- Albahari David, *prir (1983) Drugom stranom: almanah novog talasa u SFRJ*, priredio, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd.
- Arent, Hana (2009) *Život duha*, priredila Meri Mekarti, prev. Adriana Zaharević i Aleksandra Bajazetov, Službeni glasnik-Alexandria Press, Beograd.
- De Certau, Michel (2002) *Invecija svakodnevice*, prev. Gordana Popović, Naklada MD, Zagreb.
- De Serto, Mišel (2012) *Mistička fabula u XVI i XVII veku*, prev. Aleksandra Mančić, Službeni glasnik, Beograd.
- Glavan, Darko (1983) *Na koncertu lekcije iz sociologije*, „Drugom stranom: almanah novog talasa u SFRJ“, priredio David Albahari, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd, st. 14-19.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (2006) *Filozofija povijesti*, prev. Viktor D. Sonnenfeld, Bardfin- Romanov, fototipsko izdanje, Beograd-Banja Luka.
- Kant, Imanuel, O jednom nedavno podignutom otmenom tonu u filozofiji, „*Filozofski godišnjak*“, 3/1990, str. 273-289.
- Kuljić, Todor (2005), *Anti-fašizam*, web.
- Kremer, Dragan (1983) *A ovo je uvod*, „Drugom stranom: almanah novog talasa u SFRJ“, priredio David Albahari, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd, st. 7-8.
- Majstorović, Stevan (1978) *Kultura i demokratija*, Prosveta, Beograd.
- Marks, Karl (1965) *Birokratija i javnost*, Vuk Karadžić, Beograd.
- Mandić, Miroslav (1987) *Ne, ne verujem da se ova rečenica ne čuje*, Književna zajednica Novog Sada.
- Merenik, Lidija (1995) *Beograd: osamdesete - nove pojave u slikarstvu I skulpturi 1979-1989 u Srbiji*, Prometej, Novi Sad.
- Merenik, Lidija (2004) Zamotavanje istorije - odmotavanje tišine: povodom novih slika Milete Prodanovića, u „*Mileta Prodanović: Rolling Skies*“, Prodajna galerija 'Beograd', maj-jun.
- Petrović, Aleksandar, Šta je tehnologija?, „*Negacija institucije - corpus Franka Bazalje*“, časopis za društvena, kulturna i politička pitanja Vidici, 5/1981, st. 9-34.
- Piroćanac, Zoran Petrović (2012) *Nomenclatura serbica 1982-2013: elite, entropijski model političke klase i kontinuitet srpske nomenklature*, Institut za političke studije, Beograd.
- Sloterdijk, Peter (1990) *Mislilac na pozornici*, Logos, Sarajevo.
- Theoria - časopis Filozofskog društva Srbije*, 3-4, Beograd, 1984.
- Tišma, Slobodan (2005/2012) *Urvidek*.
- Ugričić, Sreten (1998) Na marginama ovog četvoroevanđelja, u „*Nepovljivo nepovljivo*“, Vidici, Beograd

Dragan Dorđević
CENOTAPH: A TOMB FOR *DICTIONARY OF TECHNOLOGY*

The paper deals with a problem of historical positioning of arts with anti-communist aims in Yugoslavian culture during the '80s. The case of Dictionary of Technology has been seen as paradigmatic for current comprehension of the nature of a Belgrade *new wave* subculture of that period, particularly understanding of its leading role in the last ten years of Tito's Yugoslavia: its mystical ideas, affirmation of Early-Christian doctrines mixed with punk attitudes and ideas of Zen Buddhism, awakening of new bourgeois spirit and the like. In a word, Dictionary of Technology represents a very special case of a postmodern turnover – “postmodern romanticism”, as once Sreten Ugričić has named this cultural phenomenon.

Keywords: conceptual praxes, postmodern romanticism, neorealism, marxism, mysticism.

Дечаци као форма лажног идентитета, *Видици* 4/1980. (снимио Драган Папић)

Тамара Стојановић
Ђорђевић

ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ДЕЧАКА КАО ПЕДАГОГИЈА ПРЕСЛИКАВАЊА

Аутор сагледава педагошку интерпретацију и допринос Речника технологије сјрам критичке и револуционарне педагогије Паула Фреиреа и његових следбеника Анри Жируа и Пишера Мекларена. Оно што омогућава ујоредно размишљање о Речнику технологије и Педагогији пошлагених, најпознатијем делу Паула Фреиреа, јесте јасан напор оба дела усмерен против дехуманизације и претварања педагошког процеса у технологију. Фреире образовни процес види као симулакрум банкарског система док је Речник технологије веома блиско, али општиније сагледава као првласни привида без обзира ко и која утишава. Привид би постојао чак и у свету без односа надмоћи, јер се разрешењем шлагача нећемо ослободити историје.

Кључне речи: Речник технологије, Пауло Фреире, Клод Леви Строс, револуционарна педагогија, историја, Дечаки, дехуманизација, ошледало.

Добро је што је сада покренуто питање Речника технологије јер данас можемо боље да разумемо оно што је пре 33 године добрим делом било скривено.¹ И поред тога није лако схватити Речник, а да се не западне у површност неког идеолошког дискурса што се већ догодило одмах по његовом објављивању. Такво читање „на прву лопту“ показало се као потпуни промашај, јер није било у стању да види зашто Речник толико инсистира на критици технологије упозоравајући на безлични построј који на наше очи постаје све оно што ми више нисмо и не можемо. Сада су са технологије већ сасвим скинуте маске људскости или боље речено уљудности. Клод Леви Строс (Claude Lévi-Strauss) као најзначајније што је нестало из света види пристојност.

¹ Овај рад је део истраживања која се изводе на пројекту 178018 Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

„Господине, у ваш (заветни) ковчег бих ставио сведо-
чанства о последњим ‘примитивним’ друштвима која изумиру,
примерке биљних и животињских врста које ће човек ускоро
уништити, узорке ваздуха и воде још незагађене индустријским
отпадом, илустрације и записе о местима које ће цивилна или
војна постројења ускоро опустошити. Двадесет и пет прегра-
да не би било довољно! Али, када бисмо покушали предвидети
шта од књижевне и уметничке продукције из последњих 20
година заслужује да буде сачувано, сигурно бисмо погрешили.
А скретати пажњу нашим далеким потомцима на теорије и на-
учну опрему које ће они сматрати застарелим, било би охоло
и бесмислено. Зато је боље оставити им сведочанства о толи-
ким стварима које они, због наших грехова и грехова наших
настављача, никада неће упознати: чистоћу елемената, разно-
ликост бића, љупкост природе и пристојност људи“ (Леви Строс
1988: 264–265).²

Непристојност технологије је бескрајна, дрска, арогант-
на, подсмешљива – знајући добро људске слабости не осврћући
се она беспризорно производи све шта може не питајући се да
ли треба. Свет опседнут сликама разарања и пропасти вапи за
новом педагогијом пристојности која неће производити декон-
струкцију под видом идеологије или технологије „ослобођења“.
Крајем шездесетих година прошлог века када се по евро-амер-
ичкој трансверзали разлио талас покрета усмерених друштве-
ном ослобођењу, чинило се да се покрећу далекосежне промене.
Међутим, већ генерација која излази на интелектуалну сце-
ну крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година про-
зире да је реч о одглумљеној катарси која је учврстила поредак
неслободе. Као одговор на ту „револуцију у покушају“ почеле
су се ређати технолошке „револуције“ које су призивале прос-
већени оптимизам „савладавања природе“ и нудиле конкретне
резултате технолошког дејства. Нажалост, њихов циљ није била
одбрана или побољшање живота, већ конзервирање постојећих
друштвених односа. Технолошка револуција била је репресив-
ни одговор на могућност достизања нових друштвених слобода.
Када сагледамо историјске исходе протагониста производње

² Ово је одговор на питање новинара часописа *Le Figaro Litterature* да наведе до-
гађаје, открића, проналаске, књиге, слике из последњих двадесет година, који
би се као сведочанство о нашој епохи затворили у двадесет пет преграда једног
ковчега, који би био закопан и који би археолози пронашли године 3000.

ослободилачких привида у Европи, који су се трансформисали у промотере војних интервенција и обојених револуција, видимо да је дигнитет тог покрета највећим делом урушен.

У таласу који се разбио под бедемима технолошке револуције, ипак се издвајају неки покушаји који нису имали у виду инстант политичке промене, већ су намеравали да кореније утичу на сам поступак образовања свести што је, у дужим временским распонима, кључ сваке промене. Реч је пре свега о „микро-револуцији“ критичке педагогије која се шири од дела бразилског аутора Паула Фреиреа (Paulo Freire) *Педагоџија њошланих*, први пут објављеног 1968. на португалском (*Pedagogia do Oprimido*).³ Иако написано на ободу владајућих култура, ово дело је остварило велики утицај јер је напустило механику педагогије затворених прозора. Ослоњено на дух времена оно се заложило за ослобађање ученика и њихово самосвесно учествовање у наставном току. Фреире је желео да се настави борба за образовање као вид ослободилачког праксиса. Његова теоријска достигнућа у *Педагоџији обесправљених* имала су утицаја на научни рад у области социологије, антропологије, писмености, екологије, медицине, психотерапије, филозофије, педагогије, критичке теорије друштва, музеологије, историје, журналистике и позоришта. Његов допринос огледа се у томе што је помогао оснивање новог истраживачког приступа, познатог као партиципативно истраживање.

„Критичка педагоџија представља дијалектички и дијалогски процес који доводи до реципрочне размене учитеља и ученика – размене која се ангажује на задатку преформулисања, рефункционаисања и поновног постављања питања о разумевању саме себе, дијалектичког истицања структурних и релационих димензија знања и његових разгранатих димензија моћи/знања. У основи критичке педагогије је убеђење да је у демократском друштву образовање од суштинског значаја, те да ниједно демократско друштво не може опстати без јаке културне базе обликоване образовном праксом која обезбеђује услове у којима грађани израстају у свесне, критички настројене и

³ Неком чудном синхронизацијом исте године када и Фреирова *Педагоџија* појављује се прво дело перуанско-америчког антрополога Карлоса Кастанеде, *Учење Дон Хуана*, које такође доноси нову, ослободилачку педагогију. Међутим, оно припада другој парадигми о којој се радо не говори у академској средини, али која се може разматрати у контексту *Речника* због низа појмова повезаних с таквом врстом антропологије и педагогије. То би, наравно, захтевало посебну расправу.

добро обавештене јединке, способне да доносе моралне судове и понашају се на друштвено одговоран начин, при чему се, гледано са аспекта етике и политике, наглашава важност критичке анализе и моралног просуђивања. Тиме се омогућава да се преиспитају општеприхваћене претпоставке, размотре питања личног и друштвеног деловања, као и нових захтева и могућности демократског уређења“ (Жиру 2013: 90).

Фреире је направио искорак у педагогији идејом о *револуционарној педагогији* чија је суштина у новом односу наставника, ученика и друштва. „Она супротставља односе моћи/знања њиховим сопственим унутрашњим контрадикцијама; из тако снажно и често неиздрживог сукоба, уместо епистемолошког разрешења на вишем нивоу, рађа се привремени поглед на ново друштво ослобођено ропства прошлости, визија у којој прошлост одјекује у садашњости, истовремено изван и поред света. То се догађа на месту на коме субјекат схвата да се налази у свету и да му је подређен, али се креће кроз њега уз моћ да га ектопијски именује тако да скривене поруке могу бити откривене у случајностима свакодневнице“ (Мекларен 2013: 291). Поента као и свуда јесте уочити унутрашње противречности и на томе тражити могућност решења. Мекларен игра на праву карту схватајући да „фреиреовска педагогија је прича о борби за критичку свест тумачена у односу на јаке дијалектичке контрадикције капитализма које постоје између продуктивног рада и капитала и између производње и размене и њихове историјске повезаности развоја.“ Колико може Мекларен (Peter McLaren) покушава да разобличи опсене тражећи чврсто тло за педагошки процес. „Без обзира на личне, епистемолошке, онтолошке и моралне путеве које изаберемо као образовни радници, у неком тренутку морамо да станемо лицем у лице са сировом реалношћу капиталистичких друштвених односа, како у локалном тако и у глобалном контексту. Не можемо да игноришемо те односе, ако ћемо да се укључимо у револуционарни образовни праксис није довољно да оплакујемо патњу и невољу обесправљених, већ морамо да тражимо начине да их трансформишемо“ (Мекларен: 297). Овакво мишљење има своју заводљивост, јер се чини да води разобличењу педагошких утвара које служе профиту, али и ту као да се појављује противречност јер се разрешење антиномије педагогија – капитализам види у „трансформацији“. Можда то и јесте решење у начелу, али до

сада га практично нисмо видели и поред свих покушаја преображаја. Десило се само да смо изгубили време чекајући Годоа и да нам је остала само вера да ће се „трансформација“ заиста и десити. А видели смо и низ лажних „трансформација“ од којих шездесет и осма нипошто није највећа. Зар „трансформација“ не припада лукавости капиталистичког ума?

Наша намера стога је да спрам револуционарне педагогије, која је и данас жива у делима Фреирових настављача, сагледамо могућу педагошку интерпретацију *Речника шехнолоџије* и да у том контексту покушамо да вреднујемо његов допринос. *Речник* по духу и слову, као и времену настанка несумњиво припада „новом таласу“ скептичног погледа на „ослободилачке“ енергије шездесетих које јењавају заузимајући хијератичне гуру-позе у друштвеном систему. Он настаје као међуигра између времена политичких и времена технолошких револуција, између седамдесетих и деведесетих, и као такав природно није наишао на разумевање ни једних ни других. Оно што омогућава упоредно размишљање о *Речнику шехнолоџије* и *Педагоџији иош-лачених* јесте јасан напор оба дела усмерен против дехуманизације и претварања педагошког процеса у технологију. Фреире образовни процес види као симулакрум банкарског система док га *Речник* веома блиско, али општије сагледава као превласт привида без обзира ко и кога угњетава. Привид би постојао чак и у свету без односа надмоћи, јер се разрешавањем тлачења нећемо ослободити историје.

Три су основна концепта на којима почива наше педагошко читање *Речника шехнолоџије*. То су технологија, историја и огледало. Технологија је производња облика, историја отуђење живота у облик, а огледало претварање личности у облик. *Речник* доноси непосредно, „кратко спојено“ повезивање ових концепата – он их види као синониме. Ако се поиграмо, могли бисмо рећи да је историја технологија огледала или је технологија огледало историје. Аутори *Анализе* дешифровали су концепт огледала као „друштвено-политички систем“, што можда није далеко од истине ако огледало схватимо као Беконове (Васон) идоле или Платонове (Πλάτων) одразе у пећини.⁴ Огледало је технологија привида, савршена опсена. У том

⁴ Види: *Анализа идеолошке орјентације Видика и Стјуденџа*. Први пут, с промешним насловом, објављена у роману Светислава Басаре, *Фама о бициклизисти-ма*. На скупу *Речник шехнолоџије – 33 године после* утврђено је да је иницијал-

контексту технологија је производња облика – кретања које се, како увиђа *Речник*, судара са собом да би у сталним противречностима произвео нестварност. „Кретање и облик су једно које се двоструко показује: као природа и као технологија. Успоставити ову разлику значи историјски мислити... Из тога не треба закључити да су природа и технологија исто, већ да је њихов идентитет остварење историје“ (Петровић 1982: 9). Технолози преносе облике иза глава несвесних гледалаца прекидајући извор светла да би тако бацали разигране сенке на зид на коме се збива представа историје. То је технологија чији посао је обезбеђивање превласти привида. По лапидарној природи *Речника* пред нама се тако у синергији три концепта налази довршен цео „систем“. Огледало је основно начело, технологија практична производња облика која се служи „машином“ огледала, а историја је заслон на коме се све то догађа. Тешко да би се са само три одреднице могла боље изразити природа стварности.

„Фреире јасно каже да успех образовних и културних процеса чији је циљ ослобођење није у томе што ослобађају људе окова, већ што их колективно припремају да се сами ослободу“ (Мекларен 2013: 278). Фреире од ученика тражи да постану свесни своје недовршености (неуљудности) и да у потрази за употпуњавањем (повезаношћу) напусте страх од слободе на чему почива класична школа. „Угњетени, који су се поистоветили са сликом угњетача, и усвојили његове смернице, пуни су страха од слободе“ (Фреире 1993: 45). Већ у том почетном увиду јасна је његова филозофска лектира која није само марксистичка већ се непосредно наставља и на филозофију егзистенције. Рекли бисмо да је за њега поистовећење са сликом суштина педагошког надгледања свести. То нас опет непосредно упуђује *Речнику*, пре свега концепту огледала које „економијом привида“ управља сликама – облицима да би овладало стварношћу.

Речник је заиста писан посебним језиком, „езоповским“ како већ тврде његови први форумски критичари, и по томе се разликује од рационалног Фреировог текста. Наша идеја је да је један од његових кључева несумњиво педагошки, јер *Речник* у овим „езоповским“ концептима успева да општије схвати педагошки процес него што то може рационалистички дискурс. Они заиста на први поглед збуњују јер траже повезаније и „уљудни аутор проф. др Слободан Антонић. Интегрална верзија Анализе на <https://resniktehnologije.wordpress.com/>. Приступљено 15. фебруара 2015.

није“, нетехнолошко читање, али, с друге стране, имају већу моћ продирања у материју проблема. То је критичка педагогија у најбољем издању јер говори језиком могућности који се не стврдњава у догматику „ослобођења“, него симболичким асоцијацијама формира ликвидно језгро целовитог образовања. То језгро није центрирано ни према којој идеологији, већ се може „преносити“ у различите контексте, зато што је метафора, а не догма. Иначе, данас је очигледно да је рационалистичко образовање у расулу, јер прво нема повезаности међу концептима који се проучавају, а потом нема уљудности између наставника и ученика. Све је то једна култура неповезаности коју ће потоп Интернета збрисати.

Читањем *Речника* нека добро скривена значења европске педагогије избијају на површину. Он не користи конвенционалну педагошку терминологију, али, с друге стране, доноси ветар свежих идеја. То се посебно види у концепту Дечака. Ја које мисли да постоји, или коме се, боље речено, чини да постоји јер мисли, које је својим медитацијама октроисао Рене Декарт (René Descartes), упркос свим надама Просветитељства, није успело да у протеклих неколико векова одгаји Дечаке тако да постану субјекти. Оно је претрпело неуспех јер се пре чини да је створило роботе. Дечаци су се претворили у Технологије чији главни задатак *јесће* да мисле (јер они су просвећени) да би „трансформисали“ свет. Али иако су покренули промене, они нису њихов субјект, јер се промене отимају њиховим замислима. Они не владају, већ се невољно клизају на покретној траци историје. Да би привидно овладао променама, Дечак непрестано замишља крај историје, али који се обавезно претвара у неку следећу причу. У тој немоћи, добро прикривеној реториком свемоћне гордости, он подлеже опсенама огледала према коме се непрекидно одмерава и подешава. Свет изван огледала (пећине) њему није занимљив, а, Платон то добро уочава, чак и не верује и да заиста постоји.

Према етимологији наведеној у *Речнику* латинска реч *proles* је етимолошки извор термина пролетер, дете историје. Оно жуди да се ослободи, да превазиђе историју, али је све дубље заглибљено у њој, јер Дечак – пролетер никада неће изаћи из властите незрелости. Иако Имануел Кант (Immanuel Kant) тврди да је Просветитељство излазак човека из властите незрело-

сти, ослобађање од структура које су управљале његовим животом, изгледа да је управо технологија структура над структурама, највећа незрелост до које је довело управо Просветитељство. Проблем с филозофима просвећености је да су ширили лажне наде и да су сва њихова уздања у зрелост разума завршила у ирационалном глибу привида. Вероватно је томе допринело сливање богатства из освојених колонија током Доба открића које је добрим делом условило јављање нереалних перспектива, помутило разум и довело до губљења мере човекових могућности.

За разлику од Фреиреа *Речник* не говори о капитализму и неједнакости у огољеним терминима идеологије ослобођења. Он симболично описује Дечаке, пролетере који хоће да одрасту тако што ће произвести мноштво облика привида, мењајући слободу за њену форму, слику слободе, која не мора нужно да буде пресликавање угњетача, већ било која „ослободилачка“ слика. *Речник* је написан као педагошки спис да би помогао деци да одрасту и да заустави трансформацију Дечака у Технолога. Једини начин је да им се пружи право образовање, ширина простора који им даје могућност да оду у шуму појмова, симбола, метафора и ту се сретну са сликом свог „ослобођења“ и да прођу кроз то. Са критичком педагогијом Фреиреа *Речник* се разилази и у тумачењу појма историје. Фреире каже: „Дехуманизација која не одређује само оне којима је одузета хуманост, већ такође (мада на другачији начин) и оне који су је одузели, јесте изобличење позваности да се потпуније постане хуман. То изобличење догађа се унутар историје; али оно није позив историје. Заиста, признати дехуманизацију као позив историје водило би цинизму или крајњем очајању. Борба за хуманизацију, за еманципацију рада, превазилажење отуђења, за потврђивање човека и жене, била би безначајна. Та борба могућа је једино јер дехуманизација, мада конкретан историјски чин, није предоређена судбина већ исход неправедног поретка који изазива насиље угњетача које у повратку дехуманизује угњетене“ (Фреире 1993: 26).

Фреире види да је историја простор у коме се одвија дехуманизација, боље речено неуљудност и недораслост, али он покушава да спасе историју говорећи да она нужно не мора бити нечовечна. Он нема страх од слободе, али има страх од живота изван историје. Живот изван историје остаје за њега само

цинизам и очај. Чини се да је заиста потребан велики оптимизам када се тако, после свега, покушава да се спасе историја. Фреире види изобличење историје, али не и да је свака производња облика изобличење и да се унутар историје никада неће догодити трансформација Дечака у Личност. Њему проблем заједно његови главни појмови, угњетач и угњетени, јер му се чини да ће превазилажењем те опреке бити укинута отуђење и да ће Дечаки, они који су угњетени и они који угњетавају, наћи разрешење свог сукоба у праведном поретку. То је већ наравно теологија, а не социологија, јер у социологији нисмо до сада видели ни један праведни поредак – он је резервисан само за теологију. Марксизам пре свега и јесте теологија праведног поретка у игри потреба и могућности. Према Фреиреу, ми бисмо запали у цинизам верујући да ће историја у било каквом поретку увек производити Дечаке. Шта год да радимо, историја дехуманизује – за њега је то очајање. Међутим, не видимо из перспективе *Речника* зашто би појам историје био обавезан. Већина култура га уосталом није ни имала, а оне које су га имале нису га тумачиле на просвећен начин који Фреире неупитно прихвата. *Речник* се ослобађа уздања у појам историје, кога види као сам извор неслободе, супротно хегелијанској идеји да ће историјско напредовање остварити слободу. Самим тим он одустаје од потраге за праведним поретком који је суштинска апорија и апологија историје. Фреире не види да трагање за праведним поретком заправо производи историју. Историја није последица дијалектике угњетавања, она је њен узрок. Листом сви идеолози ослобођења замењују узрок с последицом. Али да би се то увидело, требало је проучити *Речник технологије*.

Како схватити ту велику замену тезе о којој говори *Речник*? Он сматра да Ја-мишљење не претходи делању, оно није његов узрок, јер Личност делује из неисторије, из пустиње, из самосвести, лишена биографије и отуда спремна за слободу. То, наравно, мора да изазове реакцију просветитељске културе која свима, осим себи, одузима право на историју (да би сам тако постала заробљеник историје) чинећи их тек станицом на путу ка просвећеном рационализму. Али историја је само привид повезаности, замотана у плашт времена она ређа облике у музеј исушених сећања. Свестан тога Леви Строс пише „Нису још задовољни, а нису ни свесни да вас уништавају, морају вашим сенкама да утоле свој људождерски жал за историјом која вас

је већ савладала“ (Леви Строс 1960: 40). Историја гута људе и уместо њих оставља само Дечаке и Технологе.

Речник је могао да се пробије до овако продубљене педагогије из једног суштинског разлога – он нема видљивог аутора, односно нема своје Ја. Он је отворено анти-декартовски спис, јер сматра да је Его-центричност темељ и неуљудности и неповезаности света. Историја почиње да се ствара тек када се Ја издвоји из света и почне да се сматра субјектом. Последња дела која нису имала своје Ја настала су у Средњем веку и то је можда разлог зашто *Речник* носи рухо старог рукописа. Аутори нису у првом плану тако да је већ и по томе реч о слободној асоцијацији којој историјски копирајт није битан. Већ и на тој равни види се значај *Речника* који ослобађа мисао од историјских сила, не допушта да читалац буде под влашћу историје, њеног тока и њених опсена. С друге стране, Дечаци су нешто што тражи историју као медиј свог развоја, као зид на коме ће оставити свој потпис уљуљкани у ток књижевне приче или идеолошког трактата. Дечаци желе да се развију тако што у историји постати Технолози који ће решити све тајне, од „тајне природе“ до „тајне историје“. Дечаци мисле, они имају своје Ја, али оно опстаје као субјект уколико њихова игра остаје заувек затворена у историји.

Декартово Ја које мисли окушава се као субјект, али да ли је оно слободно? Није ни једно ни друго, оно је једноставно равнодушно према слободи. Њему је довољно што мисли. Тешко је онда било којим педагошким средствима натерати то Ја да се образује за слободу. Просто нема смисла поставити питање слободе спрам Ја које мисли и у томе налази своје постојање. То увек и поред свих „трансформација“ завршава у ћорсокаку, а цела историја просвећене филозофије нам сведочи о томе. Субјект се не може ослободити јер се исцрпео у мишљењу. А ако не мисли, већ делује без задатог мисаоног оквира, он за егоцентричаре није субјект јер нема темељ: деловање за њих није могуће, а да претходно постојање није изведено из мишљења. Марксово (Marx) Ја које хоће да мења свет на основу раскринкавања „тајне историје“ је као покушај да се човек натера да лети да би брже стигао, иако он не може да лети јер нема крила, већ у покушају лета само дубље пада чудећи се што му крила нису израсла. Лет у комунизам завршио се зато падом у капитализам.

Фреире следећи Маркса говори о субјектима који у револуционарној акцији треба да промене стварност. Коју стварност? Шта је стварност? Стварност односа потлачених и завлашћених? А шта је субјект? Да ли је то Ја које мисли, или су то пролетери који снују преврат, или су то капиталисти који угњетавају? Ништа од свега тога није субјект, ни када угњетава ни када је угњетаван, јер су сви једнако робови својих привида. И привид над привидима – технологије. Све то није стварност, већ историја, јер технологија не води ка постојању, већ на супротну страну. Фреире пада у замку нововековних егоцентричних филозофија којима се чини да је стварност нешто што је нераскидиво повезано са субјектом који је дат као Ја у људима. „Нема историјске стварности која није хумана. Нема историје без хуманости, и нема историје за људска бића; има само историје хуманитета коју стварају људи и која повратно ствара њих. То је када већини није дато да учествују у историји као Субјекти и када постају подвлашћени и отуђени“ (Фреире 1993: 111). За Фреире стварност је историја, нешто што је дато на вољу људима. Његова обећана земља је учествовање у историји. Он не види стварност, људску стварност изван историје иако смо у току историје могли да видимо све осим уљудности. Док се бори против педагошке лажне свести, измиче му да права педагогија почиње тек с укидањем појма историје, главног извора лажне свести, стармалог чеда просветитељске педагогије.

Зато он и не схвата добро технологију. Она је за њега дуалистички рефлекс историје. „И нехумани угњетачи и револуционарни хуманизам једнако користе науку. Наука и технологија у служби првих користи се да би сводила угњетене на статус ‘ствари’; у служби потоњих она служи да би унапредила хуманизам. Угњетени морају да постану Субјекти потоњег процеса да се на њих више не би гледало као на пуке објекте научног занимања“ (Фреире 1993: 114). Каква илузија, заблуда великог педагога. Он је пустио вука у тор са јагањцима само зато што вук зна да на себе навуче јагњеће руно. Он није препознао суштинско отуђење, извор егзистенцијалног цинизма, технологију, према којој сваки људски угњетач изгледа као нимфа с харфом. Какву педагогију можемо очекивати пред захтевима технологије? Није више реч о отуђењу, већ о демонтирању природе човека на саставне делове. Суштина је да технологија не дозвољава Дечацама да одрасту. Као сурогат Велике Мајке она

уљуљкује Дечаке да не треба да сазнају и одрасту, већ је довољно да јој падну на груди. Стога у име технологије они одбијају да преузму одговорност Личности, већ делегирају своју слободу технологији која ствара илузију да образовање користи науку док практично наука употребљава образовање да би стварала технологију. То стара конзервативна, а ни нова револуционарна педагогија једнако нису у стању да схвате. Зато *Речник технологије* данас изгледа као најодлучнији педагошки допринос краја прошлог и, ево, почетка овог века.

Коме је намењен такав *Речник*? Пре свега Дечацима изгубљеним у лавиринтима просвећивања које треба да образује за живот у свету изван привида технологије и историјског испуњења. Затворени у пећинама Ја-рефлексије Дечаци имају неурозу школовања где су предмети без подмета, одвојени једни од других у расутим деловима које као да ништа не повезује осим непрозирног вела историје баченог преко света. Процес савременог образовања подсећа на прављење прве атомске бомбе која је бачена на Хирошиму. Све групе научника били су строго одвојене и нико није знао шта ради други тим и шта је крајни циљ истраживања. Слично томе, Дечаци се у обрзовном систему не чују и не виде, већ се споразумевају уз помоћ универзалног преводиоца који је технологија. Технологија преводи све чињенице света на језик Дечака који они могу да разумеју не питајући се да ли је превод тачан и шта је крајни циљ.

Када је Декарт у *Медијацијама* открио Ја као субјект, оно је убрзо постало универзални преводилац и заузело апсолутистичку позу – Ја сам историја. Другим речима, историја („учитељица живота“) је таутологија владајућег Ја. Учитељ мисли, каже Фреире, дакле он једини постоји. Дечаци се труде да преузму његов субјективитет и да се тако пробију до постојања. Али између учитеља и Дечака је историја која *увек* води на слепо пут. Хегел (Hegel) с извесном дозом чуђења, јер не одговара његовом оптимизму напредовања Духа, уочава, упоређујући токове Француске револуције с античком Грчком, да оно чему историја учи јесте да субјекти никада нису ништа из ње научили и да никада нису поступали према поукама које су се могле из ње извући. Историја отуда није смислени увод у самопознавање, већ само орнамент нарцисоидне педагогије која зна све, све „тајне“ које „демистификује“, а збуњеном ученику не до-

пушта да дође до даха и до речи и да направи смислени корак напред. С друге стране, у *Речнику* између одредница повезаних синонимима читалац има довољно времена да се замисли, да удахне свеж ваздух неспутане мисли, да изнова кружно повеже растројени свет и да то кретање искористи као возило које ће речи – синониме водити једну према другој. То је више него довољно за нову педагогију синонима која би Дечаке, пролетере који су постали технолози, навела да престану да надувавају облике, већ уместо тога да их повезују. *Речник* је управо школа повезаности. То је и највише што педагогија може да учини у историји. Повезивање, пресликавање, рекло би се „струјно коло“ симбола и појмова је битна посебност *Речника*. Он није угодан за читање, захтева мисаони напор читаоца кога не носи струја „развоја“ неке историје, описана у роману или трактату, већ он сам мора да се „учитава“, да премошћује, повезује и ствара ток који му по природи ствари аутори романа или трактата (про)дају. И на тај начин *Речник* исказује напор да се ослободи историје, њених слапова и да читаоца суочи с неисторијском ситуацијом читања. То је већ сасвим друго образовање читаоца који мора да се „пробуди“, а не да се успављује слушајући жубор ауторових мисли.

Ако би по начелима *Речника* педагогија била устројена циклично као феноменологија пресликавања, и снoliko, без рационалистичке цензуре, њен домашaj био би много већи од Его-центричне просветитељске техно-логике. Структура одреднице у *Речнику* може да се схвати и као структура могуће педагогије – полази се од етимологије, историје, прелази се преко значења и тумачења, али се знање, образовање успоставља тек у циклусу синонима који мире одвојена значења и дају могућност да се иза привида развоја и супротности препозна идентитет. Образовни мехур управо се ствара у све напетијој разлици стварности и нарцисоидног рационализма који, често без било икаквог покрића, производи нове информације. Оне се глумећи знање, „друштво знања“, намећу као израз и тумачење стварности, док се заправо труде да је покоре. У том циљу систем образовања производи, као у индустрији, нове едукативне алате који даље генеришу нове генерације алата, а да нико више много не брине шта се заправо производи, тако да се брзо надувава мехур који може да разнесе цео систем образовања. Тај мехур данас се сасвим јасно види као Интернет.

Рационалистичка педагогија верује када покаже, изложи историју, када изведе обред рационалистичке демистификације догађаја, извуче њихову рационалну суштину, направи од њих бели хлеб без мекиња и клица, да је рекла све и тиме образовала Дечака. Али ништа погрешније од тога. Она је њега увела само у рационални театар, у обред апстраховања стварног живота и свођења на догму била она и „реформска“. Али нешто битно остаје изван тог театра. А шта је то битно? Ништа мање и ништа више него живот у својим неухватљивим променама и пресликавањима који тече између свих рационалистичких педагошких замки које су му постављене. Живот се не креће кроз дедукцију и индукцију, већ кроз синонине од који сваки у себи носи скривену целину и снагу да препозна другог као себе. Рационалистички смо решили тајну историје, набројали смо све њене године и догађаје, али смо изгубили живот. Живот је цена овладавања историјом. Права педагогија је спремност да се та цена не плати и да се историјски ток уравнотежи циклусима синонима.

У том контексту Дечаци треба да дођу до искуства посвећеног кружења синонима, које има прошлост, протекло време, али не и историју, јер историја је трактат што има почетак и крај док је *Речник* нешто што кружи без престанка. Таква педагогија није шупљи облик у који се пакује мишљење, већ „руке у тесту“ које захватају пуноћу присуства. Педагогија *Речника* је језик који се креће на неомеђаном пољу прочитаних и учитаних замисли и одредница које се оштро не граниче као у каквом класичном *Речнику*, већ садејствују. *Речник* несумњиво јесте текст, али је више средина, као што је вода средина или је ваздух средина у којој се догађа живот. У *Речник* треба да се зарони, да се у његовој средини дише да би се открило каква форма живота ту опстаје. Он је очито посебна конфигурација лингвистичког терена којој не одговара ни један нама познати *Речник*. Разлика је у томе што су речници или емпиријски, пресликавају значења без односа према смислу или се служе *Речником* као спољашњом формом своје приче. *Речник шехнолоџије* се разликује од таквих покушаја – у овом случају форма *Речника* је изабрана јер садржи у себи најмање историје. Он не гомила податке и појмове, већ тражи да их сагледамо упућене једне на друге. Друге литерарне употребе *Речника* ослањају се на ток, време, еволуцију приче настојећи да на тај начин прикажу повезаност ствари. Тако је и у *Хазарском речнику*, који се појавио први после

Речника технологије, а само овлаш усвојио форму *Речника* као естетску, чулну форму, док заправо читаоца притиска својом причом и даје значења само као функцију историје.

Циљ *Речника*, с друге стране, јесте да иза значења успостави везе – не кроз причу, не кроз еволуцију тока, већ кроз идентитет, кроз синониме који отпочињу чудно пресликавање и кружење продубљујући тако мисаони простор и дајући му неочекивану Не-Ја дубину. Чини се да он тоне сам у себе да би се из мноштва синонима родила мисао идентитета супротности, невидљиви кључ сваког смисла. *Речник* успоставља везе, метафоре, повезује слично и супротно, и помаже тако језику да пронађе свет. Пратећи кружења синонима видимо како се оцртавају појмовна језгра око којих се окупљају остали појмови и речи и стварају сазнајни чворови који привлаче појмове који круже. Нема хијерархије, нема објашњења сазнајног избора зашто неких појмова има, а неких нема, одреднице само наступају. Када тако неко време читамо *Речник*, хоризонтално кроз итерације синонима, постаје нам јасно зашто је он своју мисао записивао на тај начин, зашто није трактат, дневник, манифест, меморандум... Што је текст ближи речнику, сведеном, огољеном значењу, без оправдања и тумачења, тада се лакше памте везе, утисци, идеје јер нису претоварени причом, апологијом, еволуцијом... Уколико текст пада под неки приповедачки образац, он има мање празнине у себи, његове речи постају слепљене као тонови композиције која није модулисана дужином паузе.

Основна идеја *Речника* је да истина речи не лежи у појмовима, већ у њиховим односима. Ти односи нису ни дедуктивни, повезани логиком, ни индуктивни, повезани искуством, већ синонимни. Јерес *Речника* у просвећеном свету могла би се назвати синонимизмом. Она значи да се неопходн савез речи и језика успоставља тиме што свака реч има свој синоним, и што се флуид таквог *Речника* светлуцаво прелива у реци која се не зауставља ни на једном посебном значењу све док не дође до своје супротности, до пола, одакле се поново враћа ка равнотежној тачки смисла. Ако је тако, онда нам нису потребне форме простора и времена да би повезале свет, већ су довољни синоними који то чине у времену, али и у идентитету изван времена. Језик контемплира самог себе не у значењима, већ у си-

нонимима који су у сваком тренутку исти и различити. Ниједна реч нема значење сама по себи већ само у односу према властитим синонимима.

Тако у *Речнику* видимо епистемологију идентитета која буши информатички мехур, не допушта му да се надува. Повежемо ли две ствари, две речи, две идеје, мехур не може да се шири, јер настаје када ствари беже једна од друге, уз неизбежни алиби „просвећивања“ или модерно речено „информисаности“. *Речник* делује као спрег сила, као чвор који се не може пресећи мачем, већ држи на окупу појмове једне могуће нове педагогије. Погледајмо пример кружења синонима у њему: дечак – технологија живота – анализа – разум – инквизиција – наука – сат – напредак – просветитељство – амнеза – историја – кретање – технологија – Запад – огледало... Тако се може читати једна „симболичка стратегија“ из скупова међусобно повезаних значења која као да се непрекидно мењају чувајући идентитет у различитим контекстима у којима могу бити схваћена. То су као неке „укрштене речи“. Разлике значења речи, гледане тако, представљају површне разлике, спољашњост *Речника*. Речи су метафоре, преносници који се препорађају кроз своје синониме да би се завртеле око празнине смисла, око процесора који поставља могућност језичког израза. Синоними су и нека врста асоцијација о чему говори Фројд (Freud) као о једној од суштина психоанализе. Асоцијације раскривају подсвест и дају могућност нецензурисаног погледа у право збивање. Тако и *Речник* синонимима који се повезују у асоцијације даје могућност да се завири у цивилизацијску подсвест и да се у тој игри назре скривени мисао.

Испод полуспуштених трепавица може се читати и оно што иницијално није написано у *Речнику*, али што је виртуелно присутно у бесконачном циклусу који он покреће. Чак би се могло читати затворених очију, јер једном покренута енергија синонима пресликава се у нове облике, нове речи и као ураноборос изводи сама себе. У том смислу *Речник* је близак снови-ма који не трпе цензуру – има нечег сноликог већ и у његовом изгледу, а посебно што се између одредница може интуитивно осетити присуство сна из кога је настао. Снови су повезани иако их разум, да би успоставио своју хегемонију, назива неповезаним. Исти тај разум који је скидао овај свет на неповезане де-

лове, на предмете којима се у име „историјских циљева“ баве надлежни специјалисти.

Речник продира уснолики облик живота тако да његове идеје не морају да се виде само као појмови, већ и као пукотине кроз које просијава живот. Део ослободилачких могућности *Речника* лежи и у томе што се не зауставља на појмовима, већ се служи и метафорама, симболима, сликама – свим оним што сну стоји на располагању. Просветитељство има неурозу симбола, које жели да избегне јер нису рационални. Тако убија душу сваке ствари која говори кроз слике и симболе. За разлику од распричаног *Хазарског речника*, који остаје распарчан у историји и историјским проблемима, у *Речнику* скоро на сваком месту можемо да осетимо дах другог света, нечега неодређено историјског, неке Не-Ја стварности која није производ мишљења, већ далеко дубљег пресликавања. *Речник* је на лицу места, он није историјски оклевао да сачека нешто, већ је историјски увек сада и овде гласник потиснутог сећања.

Леви Строс говори да „све док смо ту и све док свет буде постојао, постојаће и она крхка барка која нас повезује с недостижним и која ће нам показивати пут супротан путу нашег ропства“ (Леви Строс 1999: 330). *Речник* је та барка, јер има једну димензију више од историје, има у себи нешто надисторијско и недостижно. Он јесте текст, али то је дводимензионални одраз његове тродимензионалности. Непосвећени читалац, Дечак, разуме *Речник* као што би становник дводимензионалног света разумео биће три димензије. Он види само отисак и верује да је то стварност. Проблем с Дечацима није што су изложени угњетавању, већ што им је одузета трећа димензија: воља. Педагогија никада не може да образује, ни од кога да направи субјект, историјски субјект, колико год да даје добро образовање и праведну слику света, ако Дечак није донео одлуку да одрасте. Без одлуке Дечак, ма колико мислио на себе, остаје то што јесте и неминовно се пресликава у Технолога чак и ако реторички прихвати идеологију ослобођења, становиште субјекта или личности. Воља се тешко може улити знањем, а без воље он није способан да дође до одлучене (на латинском *absolutus*) стварности, не може да превлада Технолога у себи. Он има страст за испуњењем, али и жудњу за његовим одлагањем. Без воље, без одлуке Дечак тежи да буде Технолог. Дечаци верују да ће

као субјекти моћи да преобразе стварност, али само производе историју као точак који се врти стојећи у месту.

Другим речима, *Речник технологије* се бори против Технолога и технологије као облика одсуства одлуке, као истрајавања у заблуди која се појављује као нарушавање природног реда. Дечаци савладавају природу јер су незрели за суочење са собом, они одлажу препознавање до тренутка када све буде нестало у технологији. Дечаци мисле, они су субјекти, али они су безвољни, не могу да донесу одлуку јер их мори жудња за историјом. Идеја *Речника* у овом контексту чини се да је једноставна. Дечаци могу да постану личности сада и овде не чекајући да открију циљ историје и „тајне природе“. Али они се непогрешиво откривају управо по томе што говоре о смислу и циљу историје одлажући тренутак личног остварења. „Трансформација“ је друго име за одлагање које има само имагинарне границе.

За разлику од педагогије просвећености, *Речник* је педагогија посвећености. Усмерена је према Дечацима, пролетерима, деци историје, која сањају да одрасту као технолози. Уместо привидне трансформације Дечака који од детета историје постаје отац историје, а једнако заробљен историјом, ова педагогија малим корацима прилази најважнијем циљу, ослобођењу Ја које мисли од историје. Идеја *Речника* је да кружењу није потребан Ја-покретач већ се оно одвија само по себи – вештачки импулси идеологија ослобођења доводе само до привидних промена. Револуционарна педагогија види да је Дечацима одузет субјективитет, њихово Ја није успостављено, али када се Дечацима врати њихово Ја у томе такође нема разрешења јер ће Дечаци постати Технолози који ће трошити субјективитет на стварање нове историје. Капиталисти су приграбили образовање – то је разлог да револуционарна педагогија отпочне акцију, али она је кратког даха јер нико неће спречити Дечаке да постану Технолози. Таква револуција је идеја непотпуног циклуса, заустављеног кретања, уверење да Дечаци неће прећи у своју супротност. *Речник*, насупрот томе, допушта бескрајни циклус где све стално кружи и не зауставља се ни у једном постигнутом стању, било оно и рај на Земљи. Револуција је ипак идеја просвећености, да ће Дечаци у промењеном контексту, звао се он и комунизам, рационално увидети да не треба

као Кафкин (*Kafka*) Грегор Самса да постану капиталистичке бубашвабе. Ту је адвокат Дечака, Карло Маркс, наравно скроз промашио, јер он је дете просвећености и неограничене вере у разум. Он није свестан снаге фантазма који се неће зауставити ни на једној граници ма какво задовољење према потребама она нудила. Јер он је много више адвокат, као и његов отац, него педагог. Свакоме је јасно да ако на основу неког обећања тражиш од некога да нешто учини или дела у неком правцу, ту нема ни трага моралности. А до ње Марксу и није уопште стало. Он не образује Дечаке, већ их користи и жртвује за славу своје идеологије. Као на давним инквизиторским ломачама *ad maiorem dei gloriam* ватра се диже до неба, свет се мења, да би се убрзо заборавило зашто је све то почело, а сва енергија бацила на усавршавање инквизиторског поступка.

Задатак педагогије је да се ослободи идеологија, макар оне доносиле данашње дарове ослобођења, да загаси ломаче и омогући Дечацима да се изразе без преводиоца и посредника, кроз симболички помак, кратак асоцијативни спој, ходање по траговима које је смисао оставио у синонимима. Таква школа била би прелазак из једног егзистенцијалног нивоа у други, нека врта култа преласка, иницијације. То је неопходно јер за разлику од свих култура које су имале култове иницијације, просвећена култура је одустала од њих и покушала да их замени рационализовањем свести у инструмент за посматрање, тумачење и нагледање. Педагогија, насупрот томе, треба да предочи другу раван непреводивог, ненаспрамног живота и омогући саобраћај другим језиком у коме речи нису посвађана, већ циклично хармонизована значења. Та педагогија упућује на циклусе у којима је целина увек нешто више од пуког збира делова. Она треба да врати нерелевантну присутност у којој људи нису одвојени и удвојени Ја-субјекти већ се изједначавају са светом, постају његови синоними. Када се дође до синонима света и човека тада нестаје историје. Вероватно је због тога и написан *Речник*, као нека врста цикличне иницијације у којој учећи граматику циклуса Дечак постаје личност.

Речник технологије нема неку преинсталисану, теоријски коректну стварност, већ се сваки пут открива из неког новог угла. Он није сервиран и спреман за употребу, готов и заслађен до блутавости. Читалац игра улогу ловца, иде за траговима које

су звери смисла оставиле, тражи свој плен и када га ухвати, бар за тренутак, циклична педагогија повезаности је остварила своју намеру. Он је научио, јер је прешао пут, сам, својим умом и зна да постоји излаз који га неће одвести у неки „изам“, већ до њега самог. То би се терминима *Речника* назвало разбијање огледала, делотворно разоткривање технолошке трансформације стварности у зрцало заборавља. Зато се чини да у заветном ковчегу који помиње Леви Строс свакако треба наћи мало места и за *Речник технологије*, јер је у њему очуван траг оне ујудности која је нестала у свету Дечака.

ЛИТЕРАТУРА

- Freire, Paulo (1993), *Pedagogy of the Oppressed*, London: Penguin.
- Freire, Paulo (1994), *Pedagogy of Hope*, New York: Continuum.
- Леви Строс, Клод (1999), *Тужни шроји*, Београд :ЗБВ
- Леви Строс, Клод (1988), *Структурална антропологија*, Загреб: Школска књига
- Мајо, Peter (2004), *Liberating Praxis: Freire's Legacy for Radical Education and Politics*, New York: Praeger.
- Мекларен, Питер (2013), *Че Гевара, Пауло Фрејре и педагогија револуције*, Београд: Едука
- Мекларен, Петер (2014), „И реформа и револуција“, *Зеници* 14: 88–98.
- Miller, George David (1982), *Negotiating Toward Truth: The Extinction of Teachers and Students*, Editions Rodopi, Amsterdam: Atlanta.
- Петровић, Александар (1980), „Откривање огледала“, *Видици* 8: 9 – 15.
- Петровић, Александар et al. (1981), *Речник технологије*, Београд: Видици 1 – 2.
- <https://recniktehnologije.wordpress.com>(приступљено 15. фебруара 2015).
- Стојановић Ђорђевић, Тамара (2011), *Школа, темељна знања о прошлости, актуелностима и перспективама развоја*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Wolf, Eric (1982), *Europe and the People Without History*, University of California Press.
- Wolf, Eric (1999), *Envisioning Power: Ideologies of Dominance and Crisis*, University of California Press.
- Жиру, Анри (2013), *О критичкој педагогији*, Београд: Едука.

Tamara Stojanović Djordjević
PHENOMENOLOGY OF KIDS
AS PEDAGOGY OF CORRESPONDENCE

The author examines the pedagogical interpretation and contribution of *Dictionary of Technology* (published in 1981) and critical revolutionary pedagogy of Paulo Freire and his followers, Henry Giroux and Peter McLaren. A comparative reflection on *Dictionary of Technology* and *Pedagogy of the Oppressed*, the most renowned book by Paulo Freire, is possible due to the clear effort of both works directed against the dehumanization and conversion of the pedagogical process into technology. Freire sees educational process as a simulacrum of the banking system while *Dictionary of Technology* sees it, very closely, but more generally, as the predominance of illusion, no matter who oppresses whom. The illusion would exist even in a world without a relationship of dominance, because the dismissal of oppression will not liberate us from history.

Keywords: Dictionary of Technology, Paulo Freire, Claude Levi-Strauss, the revolutionary pedagogy, history, Boys, dehumanization, mirror.

Једене књиџе – представа „Сатирско - герилског позоришта“ Живојина Стојковића поводом објављивања Речника шехнологије (Теразијска тераса, јун 1981)

ЛИЧНОСТ И ТЕХНОЛОГИЈА

Овај рад иреисципиује однос филозофије, теологије, науке, технологије, политиике према личности. У првом делу, на сирам изразној логицикој ја у основи метафизике појма, ушемељује једну слободну власцишциосци у основи метафизике језика, са осврциом на неке особеносци сриској језика. Зашиим показује да скоро сва досадашња наука, филозофија личности поствавља у групи план у име нечеј сцаријеј, док је у релицији, вецином обрнуто. И мада сав практицини животи подразуева слободну личности, природна наука слободно и појединачно живо своди на ошцие и нужно неживо. У заврцином делу рад се бави основним поствавкама Речника технологије, који разоцикрива да, зацриво, кроз ошцие идеје науке, филозофије, умешциносци технологишки ум покорава конкретну личности. На самом крају рада се кроз нацисторцијску, наци технологишку слободну вољу и суйсцианцијалну личности ушемељује практицина филозофија.

Кључне речи: метафизика језика, личности, филозофија, наука, технологија, политика.

Метафизика језика¹

Свака логика, филозофија, наука претпоставља неки језик. И мишљење је неки разговор између речи. Тек је по целини језика све споља један свет и све унутра једна свест. И мада се почетна емоција схвата без речи, ако сећање кроз дубину, ширину речи не прошири осећање и осећање сећање, осећања ће ослабити и почетна ватра угасити. Ретка су она најдубља осећања која не траже више никакав говор, која целим животом, бићем стоје иза онога што се воли. Жива реч мора пробудити срце човека за скривено, откривено познање лицем к

¹ Метафизика језика се наставља на метафизику чисте воље и једну слободну властитост, а на њих метафизика полности, рода и метафизика мириса и укуса. На крају долази једна микромакркосмологија. О тим основним начелима видети више на сајту www.filozof.rs

лицу кроз ватрени језик, дух. Шта вреди да човек зна мноштво језика, ако нема оно највише духовно разумевање где се чак и различита бића разумеју између себе, као просветљен човек са просветљеним човеком.

Првостејени значај речи није у правилима писања, говора или слободној језичкој игри него много пре у садржају говора, у поштовању обећаног-испуњеног чврстог договора, уговора или дубоког питања-одговора. Релативизација говора, а поготову свесна лаж, доводи у питање све суштинске вредности наших мисли, осећања. Речи нису никако “само цепо-ви”, логички прибор, оруђе да човек с њима купи, прикупља по потреби за неког, за нешто. Оне су пре као паметне, вредне, организоване пчеле које носе у себи скривају, откривају наше најчистије мирисне мисли, осећаје, доживљаје, јаким сећањем, замишљањем чувају скупочено скупа сву целину искуства.

Нико не зна како је настао језик, и да ли је уопште настао. Свето писмо тврди да не само да реч постоји од почетка, него да је све настало по Божијој речи.

Једно је писмо, знакови, говора, језика, друго је сам говор. Иако је по емпиричарима свака реч само *слуѝа* опажаја, или још примарније егзистенцијалне потребе, речи нису могуће без говорног јединства, а сам говор без онога који именује све, говори, одговара за све.² Језик је, са зубима у устима, орган с којим се једе, пије, осећа укус, и говори; истовремено нешто најинстинктивније и најсвесније и најосећајније, најузвишеније. Ватрени сувишак срца за тело, душу и дух, за једење, пијење и говор, реч, љубав.

Говор, такође, није само говор речи. Све је, на крају, директно или индиректно знацима, информацијама неки говор. Осети се глад, жеља, па се кроз сваковрсни “разговор” даје упутство сигнаlima за свако биолошко, хемијско дејство, извршење. Тај биолошки говор који повезује и најситније и најкрупније органе, подоргане, најразуђенији „разговор” целине са сваком посебном функцијом, или најразноврснијих функција између себе у свеобухватном јединству живог или најситнијем делу неживог, остаје подједнако велика тајна као и наш говор речима.

² Хајдегер сматра да је језик не само кућа бића и кућа човека, него да је првостепено биће, бивствовање по себи и за себе. Да првостепеном говору, причи, језику служи сва природа, историја, сваки човек и народ.

Пре *Ја мислим* и закона, категорија логике стоји старије *Ја њоворим* и категорије језика; пре сваког, имена, појма, име само по себи. Вољно Ја из једне исте властитости нема никакав проблем да укључи другост, суштинско Ти, било коју, какву различитост, супротност или сличност, истост, или јединство, заједништво. Да би се схватило (именовано) било шта, прво се мора схватити само именовање, име. Тек се од конкретне личности и властитог имена по основи тврде речи, уговора обећаног-испуњеног договора утемељује чиста субјективност пре све објективности. Властито име је и сада (још увек) нешто најнематеријалније у материјалном бићу, свету и не може никако бити својство, атрибут него као власник и ималац свих осталих именовања зове, призива, сабира, бере, бира у целовитом језику скупочено скупа све-једно-једно-све. Човек прво има име и из имена духовно имање. Звање духом светог имена је суштинско звање (и знање) човека. Тајна речи је садржана у тајни имена, а тајна имена у светом имену самом по себи, као исходишту духа за све остале речи. То име се не може се свести на друге речи, објашњавати другим речима, него се управо све речи, имена утемељују из светог имена, имена самог по себи.³

Додатак: напомена о српском језику

Иако су слова А и Е први, основни самогласници, а слово Ј сугласник, у српском језику нема ни једне речи која почиње са А и са Е, иако многе речи почињу са осталим самогласницима: И, О, У! Зашто је то тако? Зато што у најбитнијим речима, у српском језику увек стоји Ј испред А и Е, као нужно на почетку и битније од А и Е. Прво од Ј ка А заменицом Ја своје јасно и гласно представљање, јављања, па даље: Јако, Јасно, Јавно... Или од Ј ка Е у Је, Јести, Јесте, Језик, Језгро, Јесам, Једе, Је.е.... Слово Ј, као кука руке, да спаја све везе главе, тела. Ослонац у средини јаког десет руке и доле ноге ка горе глави, једном, један. Држи се, садржи сав садржај из једне прапочетне куке од Ј ка А и Е, хвата, схвата, обухвата као прстима руке спаја за једно, заједно као из ништа најмање и највеће све. Рука је, прсти, цело тело, удови у кукама; стисак срца као руке, прима,

³ Више о овој теми погледати на сајту www.filozof.rs у раду *Метифизика језика-избор*.

узима крв, држи и пусти. Виси са висине одозго, држи се, качи, ослања један о десет као о Божијој руци. Зато је *Речник технологије* исписан руком, да конкретно пренесе одсудно сећање руке. То је његова предност у односу на све модерне списе који су заборавили на руку.

Јако из руке ка глави вољно, синтетичко Ј пре логичког, аналитичког А и Е. У енглеском обрнуто. Почетак од А ка Ј, као од логике ка вољи. И код Италијана, Немаца са почетним самогласником на почетку је опет више наглашена аналитичка страна разума, свести.

Такође, у енглеском, италијанском, француском ... језику, глагол *имаџи*, уз основни глагол *биџи* је један од основних глагола за грађење реченице. У српском језику уз глагол *јесам* и *биџи* је суштински битно оно *хџеџи*, као воља пре логике и у основи логике. *Јесам* и *биџи* пре траже оно вољно *хођу*, *хџеџи*, него *имаџи* (које је у српском сасвим обичан глагол).

Заправо, глагол *имаџи* у наглашава прво имање *имена*, да се давањем имена, именовањем има у духовном власништву скупочено скупа све-једно-једно-све, сабира, бере, бира речима језика. То звање, знање имена држи у јединству воље сва значења, знања, чува у сећању, памћењу, замишљању све ствари, догађаје, доживљаје или будуће одлучивање, деловање...

У српском језику значење речи *јесџе* дато је истовремено са оним *јесџи*, као и обрнуто, што значи да оно једе се, *једно*, пре сваког сабирања, бројања, броја, наглашава по телу, души, духу укусно бирање узбирање, брање јестивог јесте. Устима, зубима, језиком једе се, говори и осећа, изражава љубав, свако је и свако *га* процењује кроз неко (за тело, душу и дух) старије *један*.

И иако су много више лепе ствари које се виде, чују, говоре, него оно што се једе, пије... опет се лепо повезује са *укусом* Зашто?

Зато што се највиши смисао лепоте и уметности разоткрива кроз мирис истине и укуса љубави, као првостепено умеће, уметност које стоји испред сваке друге уметности и нужно се мора претпоставити за лепоту свих посебних облика: боја, звукова, мелодије, покрета... То умеће не саставља само све остале уметности, него и филозофију, религију, науку, тело и дух, човека и државу, човечанство. Као жива уметност од це-

ловите личности ка целовитој личности самог живота, из самог живота, то је умеће за све људске и „надљудске“ моћи.

Технологија речи и речник технологије

Прво умеће технологије од личности ка облицима, заправо је, *језик*. И као што се сваковрсним говором могу споразумевати не само целовите личности, него језиком знакова чак и различите врсте живих бића, језиком се такође и лаже, обманује, дволичи.

Животиња има реп а змија је сам реп и отровни зуб. Опаснији је у срцу лукави језик лажи, зла него отровни зуб мржње. Отровни зуб мржње убија тело, а лукава, зла мисао, реч трује људе и народе и завађа сва поколења. Из добре мисли човек се супротставља злој мисли, из добре речи злој речи, из добре одлуке лошој одлуци, из доброг дела лошем делу...

Речник технологије уочава проблем, сваку врсту наспрамности: тотеме, иконе, култове модерне науке, технологије, културе, уметности, политике који кроз вавилонску кулу језика, сваку врсту медијума и медија посредних облика маргинализују непосредни однос између људи и осталих живих бића.⁴ Моћ технике, технологије са вештаственим стварима иде све више ка виртуелном свету, наспрам стварног догађања, дешавања и унутрашњег живота.⁵ Због тога *Речник технологије*, наспрам научне, технолошке, политичке, уметничке свести, огледала другостепених облика и општих идеја које воде историјски развој, поставља надисторијску вољу и целовиту личност.

Савремена наука, технологија не стаје само наспрам сваке трансцендентности: Бога, духа, идеје, него и саме душе, трансцендентне основе личности. Идеал научног сазнања у оквирима појма-опажаја и сва технологија која га прати је да

⁴ Од некадашњих натчулних идеала све се данас помера ка идеалима чулне спољашности. Ипак су све те комуникације у данашњим друштвеним мрежама много пре површни квантитет, него лицем к лицу првостепени квалитет. Без обзира на могућност брзог упознавања, ту врло често оно најдрагоценије лично служи центрима финансијске или политичке моћи.

⁵ Жан Бодријар у књизи *Симулакруми и симулације* уочава да наспрамни свет знакова, симбола, сваке врсте симулације у које мутира подржавање кроз иконе, култове савремених медија, технолошким, инфомацијским, комуникацијским умом иде ка кибернетичком, виртуелном свету, који потпуно маргинализује реални живот. Занимљиво да *Речник технологије* излази исте године као и *Симулакрум и симулације* (1981).

са вештаственим стварима на крају загосподари самом личношћу. Научно *шиша је, колико је, какво је, у ком односу је* (нешто) нигде се не зауставља, па чак ни код човека. Наука унапред одбацује личност и слободно и непоновљиво живо своди на опште и нужно неживо. „Идол науке је објективност, потпуно презрена личност. Наука не преза ни од чега, чак и од самог уништења личности.“⁶

Личност и филозофија

Парменид одбацује сав свет појавних облика у име једног – бића. Предсократовски филозофи све разноврсне облике спољашњег, унутрашњег света своде на праелементе: воду, ваздух, вечни логос ватре, бесконачно, елементе и љубав и мржњу, бројеве и њихове хармоније, или атоме различите по облику, реду и положају у сталном кретању у празном простору, *νοῦς* и прасемена... Платон у име љубави ка мудрости, најјачег осећања, сећања у умној души вечних идеја, стаје изричито наспрам сваког техничког или уметничког подражавања. Сав свет видљивих ствари, облика проглашава за копије идеја, а све појединачне идеје за копије (надсазнајне, надсуштаствене, надбивствене) највише идеје добра.

По Аристотелу природни, смртни живот појединачних бића по сваком роду, врсти, која га кроз унутрашњи облик, сврху покреће од његове могућности ка његовој стварности увек је неко јединство вечног живота самог по себи, Божијег савршеног духовног бића и само могућности материје. Човек само из највишег облика свих облика Божијег вечног живота има духовним додиром сврховито покретање умом, а у свему осталом јединство и животиње и биљке и могућности материје, неживе природе, елемената...

За Декарта су сви материјални и духовни облици само испољења мишљења или простирања. За Спинозу су сви облици само коначни модуси бесконачних атрибута, а бесконачни атрибути само вечне суштине једне са свих страна бесконачне супстанције. За Лајбница су сви бесконачно разноврсни облици само непоновљиве представе супстанцијалне монаде. За Канта су сви облици спољашњег и унутрашњег света само сазнајно-појавно јединство празног појма – слепог опажаја, трансцен-

⁶ Речник *технолоџије*, стр. 16.

дентална конституција чистог опажања, суђења и закључивања. Фихте све форме, садржаје посматра кроз субјективно-објективни идентитет апсолутног Ја-сазнања-мишљења-деловања. За раног Шелинга постоји само субјективно-објективни тоталитет; природа је несвесни дух а дух свесна природа, а сви облици само неки прелази између те две крајности. Хегел све своди на апсолутни дух, самосазнајући појам по себи и за себе, коме служе и природа и историја, сви људи и народи.

Шопенхауер све привидне представе, мисли, идеје спољашњег, унутрашњег света своди на представе супстанцијалне воље. Ниче одбацује све натчулне идеје и идеале оностраних религије и филозофије у име овостраних уметности, као највишег вида воље за моћ. Ипак, та негација религије, метафизике се не врши у корист афирмације конкретне личности, него у име супстанцијалне *воље за моћ*, којој (слично као Хегеловом апсолутном духу), служи сва природа, људи и народи.

Егзистенцијализам се, пак, насупрот Кантовог трансцендентализма, Хегеловог апсолутизма, научног или логичког позитивизма или аналитичке филозофије враћа конкретности егзистенције. Кјеркегор увиђа да све историјско кретање општег и нужног научног, или филозофског појма или натчулне идеје маргинализују човекову слободу и његов најличнији однос ка Богу, и зато се насупрот сваке овоностраности, коначног сазнања или деловања враћа оностраној вери и Божијој бесконачној егзистенцији. А рани Хајдегер, насупрот трансцендентног духа, идеје, оностраних вере, вечног бивствовања, или научног позитивизма, из једине (по њему) могуће метафизике коначности, властите смрти, окреће управо овостраном просторно-временско-светском тубивствовању,⁷ а касније првостепеној слободи, која пре сваког *шјиа*, из најстаријег *нишјиа* у човеку, уобличава и само бивствовање. На крају, под утицајем предсократоваца, Ничеа, највећих песника, тврди да је говор, прича, казивања првостепено бивствовање коме служе људи и народи...

⁷ Готово је невероватно да Хајдегер не види да његова супстанцијална егзистенција бачена, затечена у просторно-временски свет и њено највластитије *зашјиа*, које из предсуштаствених егзистенцијалних категорија осмишљава коначно тубивствовање, „пре“ сваког *шјиа* бивствовања, или Кантове трансценденталне субјективности и чистих форми чула, разума, ума, подразумева прекритички простор-време-свет, заправо, претпоставља све што се могло претпоставити! За шире видети на истом сајту. рад: *Феноменологија и теологија* (одељак: Кантов трансцендентализам и Хајдегеров егзистенцијализам...)

Хусерлова интенционалност стаје наспрам празног *Ја мислим*, или априорних форми (иако је већ Кантов празан појам нужно упућен на слеп опажај у једином субјективно-објективном сазнању), и својом „трансценденталном феноменологијом“, као „универзалном онтологијом“, насупротив појавног сазнања, враћа „самој ствари“, „суштинском“ сазнању. Заправо и он са општом и нужном трансценденталном субјективношћу и феноменолошком методом ка суштини (само појединачне, посебне или опште) *појаве*, кроз првостепено *сазнање* (као, уосталом и Фихте, Хегел пре њега), маргинализује над-сазнајну, недопажајну појединачну личност и ону далеко битнију практично-моралну страну ствари.⁸

Закључак: скоро сва досадашња филозофија *конкретној личности одузима сујестанцијалности, постоваља у друштану* илан у име нечега старијег; већином у име старијег субјективно-објективног сазнања-мишљења.⁹ *Речник* види да се управо то, безлично без супстанције, осамосталило као технологија, производња облика – „умских облика (λόγος) мишљењем, техничких облика (τέχνη) радом.“¹⁰

Личност у будизму и јудео-хришћанској вери

За Буду нису привидни само спољашњи облици тела или чула, или изведене мисли, осећаји, појмови, идеје, него и сама воља, личност. Нестанком оностраног света кроз све облике чула или изведене мисли, идеје, нестаје и оно онострано. „Технолог“ не производи само привидне облике спољашњег света, него и привид воље и личности унутрашњег света: душе, духа, Атмана, Брахмана.¹¹ Све спољашње зависи од унутрашњег, а све унутрашње од спољашњег и зато је за њега и једно и друго ништавно, само болни привид, те сваки говор, сем онај о спасењу и нестанку патње, губи смисао. Заправо, већ у предбудистичкој индијској филозофији када нестану сви чулни

⁸ Погледати на наведеном сајту рад: *Привид немачкој идеализма*.

⁹ За више о односу *личности и филозофије* погледати на истом сајту радове: *Основа за сваку будућу филозофију* и *Чистиња воља у Кантовој Кривици чистиој ума/Начела практичне филозофије*.

¹⁰ *Речник технологије*, Технологија, стр. 24.

¹¹ „У овом телу чији је узраст ограничен и спознаја оскудна садржан је свијет, појава свијета, докончавање свијета, и пут који води докончавању свијета.“ (Angutara-nikaṃ, IV, 45 Превод Чедомила Вељачића).

облици или посредни појмови, идеје, нестаје и сама личност и остаје само душа везана дахом уз дух... А у будизму нестаје и та сама душа везана дахом уз дух. И остаје само нирвана, утрнуће свих потицаја тела, чула, разума, ума, воље, сваког микро-макрообличења, архитектонике спољашњег-унутрашњег света, светлости.

У јудео-хришћанској религији, ствар је обрнута. У Старом и Новом стално се наглашава да Божија *creatio ex nihilo* апсолутна воља и стварајућа слобода или надсазнајна, надпажајна личност стоји пре било којих појавних облика створене природе или вештаствених ствари, дела руку својих, или дела својих чула, разума, ума.. Човек не сме замишљати Бога ни у каквом облику чула, разума, ума: између Бога и човека не сме бити ништа, или може бити само ништа. Однос човека ка Богу је личан и апсолутан. Ништа крије Бога (као што га крије и само зло), и зато је за човека, пре сваког *шиша* (како, колико, зашто) облика, то ништа чистилиште до властите личности, лица и лица, личности другог човека.

У првој заповести: „Ја сам Господ Бог твој и немој имати других богова осим мене“ се наглашава да само из једне апсолутно афирмативне стварајуће слободне воље Божије долази једна неподељена власт у себи, властита слободна воља. А у другој: „Не прави себи идола, нити каква лика, немој му се клањати, нити им служити“ да само потпуно одбацивање свих идола чула, разума, ума из једне неподељене власти над собом, властите, слободне воља – која се не клања ничему створеном од земаљске, небеске моћи – долази апсолутно слободној, стварајућој вољи Божијој. А прва и друга заповест заједно, наглашавају: Само ако си *Божији*, ти си свој, и ако си *свој*, ти си Божији.

У новом Завету такође, пре сваког умећа руку својих, технологије, уметности или богатства хране, куће, одеће коју човек ствара, производи технологијом или уметношћу, наглашава умеће љубави ка Богу ближњем; богатство Бога у свакој врлини; храна, одећа за душу, или одана одаја срца, горња соба себе за вечног домаћина-госта. То је пре свих вештаствених облика и технологије чула, разума, ума, у јединству чисте мисли, речи, одлуке и дела, из правога образа самоубличење властите личности, лица. Човек се ту рађа по други пут, тек се стварно

родо кад је духом родио, у савршеној личности сазрео за вечност, дао духовни род који се заувек може јести.

Свака реч Христова тражи да се човек у љубави ка Богу, ближњем пре сваког појавног облика врати вером у најјачу, најчистију, Божију апсолутну вољу и стварајућу слободу од ништа ка било чему, свему. „Реците планини овој помери се и помериће се... И већа чуда од ових ће чинити.“ Насупрот будистичког: „Коме је ништавило логично, њему је све логично, а коме ништавило није логично, њему ништа није логично (Нагарђуна) стоје речи: Кома је крст логичан, њему је све логично, а коме крст није логичан, њему (у ниједном, никаквом могућем, свету) ништа није, нити може бити логично. У јакој вољи и стварајућој слободи је преокрет у вери – највиша квадратура круга.

Појавни и суштински окрет. Појавна и суштинска субјективност. Појавни и суштински ум.

Кант прво тврди да се предмети управљају према нашем сазнању, а на крају закључује да не знамо ни саме ствари, ни суштину нас самих!¹² Очигледно да би он у складу са тим закључком много пре требало да тврди обрнуто: да се сами предмети *не управљају према нашем сазнању!* Тачније, ако је теоријски ум *појавна* страна ствари, а практично-морални ум *суштинска* страна ствари, онда је очигледно да се суштински окрет не извршава у теоријском уму, него у *практично-моралном!* И да наше сазнање није ограничено и појавно због немогућности наших сазнајних моћи, него зато што је наша суштина практично-морална, и све другостепене сазнајне форме и трећестепени сазнајни садржаји служе надсазнајној, надопажајној практично-моралној суштини: наше сазнање је појавно и ограничено!

Такође, парадоксално је да се Кантов сазнајно-појавни ум утемељује као *кријички*, а да *самокријички* практично-морални *суштински* ум почива на *посцулашима*: Бога, слободе и бесмртности душе! Првостепено *чистио* не може никако бити у *празним* формама теоријског ума (*чисте* чулности, разума, ума), *одвојених* од слепих садржаја, које су *појавна* страна ства-

¹² „До сада се претпостављало да се све наше сазнање мора управљати према предметима... нека се једном проба... да се предмети морају управљати према нашем сазнању.“ (Immanuel Kant, *Kritika čistog uma*, BIGZ, 1976, Предговор другом издању, стр. 17).

ри, него само *самокритичној* чистој вољи и једној слободној властитости у јединству чисте (исте) мисли, речи, одлуке и дела, која је *суштинска* форма и садржина ствари.

Свакако, за утемељење тог *суштинској* окрета практично-моралног ума пре сваке појавне објективности сазнајно-теоријског ума, није било довољно ићи само до слободне воље у основи општег и нужног законодавног практично-моралног ума, него до *једне слободне властитости* у јединству чисте мисли, речи, одлуке и дела, и јасно рећи да самокритична чиста воља не стоји само у основи практично-моралног ума, него и теоријског (*чистој* ума, разума чула)!

Заправо, Кант уопште није доследан у утемељењу практично-моралног ума. Иако закључује да је сазнајни ум појавна страна ствари, а надсазнајни, надопажајни ум чисте воље и законодавне слободе суштинска страна ствари, он опет питање „шта је човек“ проглашава за суштинско питање целе филозофије, чиме поново суштински (надсазнајни, надопажајни) практично-морални ум враћа под појавни сазнајно-логички и тако релативизује надсазнајну практично-моралну суштину човека-људског рода! *Управо би* супстанцијална властитост и слобода надсазнајног, надопажајног практично моралног ума требало да спречи да појавна питања–одговори сазнајног ума сведу човека–људски род на „ово“ или „оно“, да не одређују човека појавним сазнањем, већ да човек на делу добра сведочи оно надсуштаствено лично и моралну суштину људског рода – општечовечанско, надлично.

Заправо, када се пита: *шта је човек*, ту се тражи да се неким „потпуно познатим“ или више јасним појмом, стварју, бићем, објасни потпуно „непознат“, или „мање јасан“ појам *човека*?! Међутим, свако знање претпоставља нешто познато. Тако се непознате, нејасне ствари објашњавају тиме што се свде на јасне, познате. Опет, која су то несумњива сазнања, потпуно поуздане истине, самоочигледне ствари? Постоји ли таква знања, такве ствари!? Или сва знања, па чак и први самоочигледни принципи, претпостављају неко старије знање, где се једна ствар објашњава другом, а ова опет трећом... и тако у бескрај. С друге стране, шта би уопште значило *суштински* знати себе, своје *Ја*? Да ли такво нешто као што је *суштина нас самих*, уопште припа-

да хипотетичком сазнању!?¹³ Зашто би, уопште, наша суштина била неко суштинско знање, које треба да нас схвати, обухвати мислима, појмовима, изрази речима?¹⁴ Зашто би човек своју надсазнајну суштину, или надсазнајне идеје: *Бога, слободе и бесмртносности душе*, мерио јојавним сазнањем?

У предговору *Критике чистог ума* Кант, такође, каже: „Ја сам... уништио знање да бих добио места за веру“¹⁵ (под изговором да се не би људи због различитости религиозних принципа убијали кроз верске ратове) и зато покушао да ауторитет надсазнајне религије замени законодавном слободом практично-моралног ума. Заправо, тачно је да он чини баш супротно: са критичким умом релативизује онострану метафизику и теологију (надсазнајно јединство Бога и човека и човека и природе) да би добио места за науку – утемељио опште и нужно појавно сазнање а са општом вољом законодавног ума, насупрот трансцендентне религије, кроз већинску гласачку вољу, утемељио онострану политику.

На крају, ако већ тврди да ми не сазнајемо *суштину* ствари него само *појаву*, с правом се намеће питање: у чему је онда *суштина* његовог окрета? Свакако није у томе да се „предмети управљају према нашем сазнању“ (јер то очигледно није случај), него да једино субјективно-објективно сазнање (без обзира да ли је појавно или суштинско) *мери* (потврђује) *саме предмете*, ствари, свако стварсто, само (свако) *постојање!*¹⁶ То јест, без обзира да ли сазнање остаје у границама искуства или зна „саме ствари“ суштина скоро све даље филозофије је да *првостепено сазнање* одлучује о самој (свакој) ствари, стварности! И да се све оно изван јединог субјективно-објективног сазнања (свеједно да ли *суштинског* или *појавног*), мора одбацити као *непостојеће*. И то је управо из једне апсолутне науке ума (сазнања саме ствари, или субјективног-објективног сазнања као саме ствари) прво тврдио Фихте, па рани Шелинг, па Хегел, на крају и Хусерл... а са становишта сазнања

¹³ Какво би било то било „неограничено, “ сазнање, „по себи“ (које не зависи ни сазнаваоца или предмета сазнања)?

¹⁴ „Кант је затворивиши себе у тамницу заиста дошао до потпуне извесности. У тамници је заиста све извесно. Потпуно нађена извесност јесте потпуно изгубљена личност.“ (*Речник технологије*, стр. 9).

¹⁵ Immanuel Kant, *Kritika čistog uma*, BIGZ, 1976, Предговор другом издању, стр. 23.

¹⁶ „Услови могућности искуства уопште су у исто време и услови могућности предмета искуства.“ (Immanuel Kant, *Kritika čistog uma*, BIGZ, 1976, стр. 137).

у границама могућег искуства: позитивизам, емпиризам, логички атомизам, аналитичка филозофија...

То схватање да сазнање *мери све*, прво у почетној премиси (код Канта) тврди да се не може сазнати ствар по себи (Бог, природа, суштина света или нас самих), а касније у другој „премиси“ (код Витгенштајна) да „о ономе о чему се не може говорити“ (што ни по могућности не може бити предмет сазнања, верификовати као истинито или лажно), „треба ћутати“, да би на крају (кроз савремену науку и филозофију) из две претходне премисе закључило да све оно изван оквира (јединог могућег субјективно-објективног сазнања) – *не постоји!*¹⁷

Међутим, Бог, ни душа, „ствар по себи“, све до немачких филозофа *никад нису биле сазнање, нишпи су могле биши предмет* појавног субјект-објект сазнања, него подручја вере, или нешто надсазнајно, надсушттаствено (као код Платона идеја добра), у којој се темељи свако сазнање, и свако бивствовање, те се ни на који начин из несазнатљивости једне ствари (у коју се верује) није имало права закључити да она *не постоји!*¹⁸

Заправо, пре него што било који сазнајни органи (чула, разума, ума) или свака наука са својим општим и нужним појмовима, судовима критичким умом схвати било шта ван и унутра, мора да претпостави самокритичку надсазнајну, недопажајну слободу и једну исту властитост. Само зато што је недопажајна, надпојмовна властитост практично-моралног ума оно надсушттаствено и дедуктивно, наши опажаји, појмови, судови, закључци сазнајно-теоријског ума су појавни и индуктив-

¹⁷ Парменид каже да не можеш мислити, говорити, сазнавати *нишпи*, него само *нешпи*. Међутим, све то што се *мисли, изриче, говори* не мора уопште нужно бити *нешпи*, јер све наше сазнање, говорење такође може бити *нишпи*! Заправо, управо би он, насупротив сазнања, мишљење, говора нужно у супротностима, много пре требало да закључи да је једно – бивствовање надсазнајно, надмислено, надизрециво!

¹⁸ Сумња (као ни лаж) не може никако бити по себи него се мора ослањати на неку старију истину. То је најпре самоизвесна надсазнајна, недопажајна властитост што остаје, стаје стоји у ослонцу сваког појма и опажаја. И када човек сумња у неку истину, или било коју, какву ствар, не жели да га неко или нешто превари, слаже, обмане, очигледно да се не ослања на сумњу, него старију *истину*. И иако свако истраживање, пут ка истини кроз све своје кораке, преиспитивање, проверу укључује једну дозу сумње, то није због саме сумње него старије вере да ће се нешто сазнати, открити, урадити, створити, усавршити... Према томе, сумња није никако нешто првостепено да би се свима набијала на нос, лепила на чело као основно начело, него постоји ради строже провере, преиспитивања у служби саме истине.

ни! А та надсазнајна, надопажајна властитост је утемељена пре свих боја, облика, звукова, мириса, укуса, додира, пре сваке, речи, и препознаје се (а не сазнаје) тек лицем к лицу од целовите личности ка целовитој личности. Као што су очи, уши, мирис, укус, додир дати за старију вољу, душу, личност, тако су дати и разум, ум, и свако сазнање, знање. Сва појавна наука, техника само појачавају нашу моћ опажања, сазнавања, деловања, шире комуникације, информације, али не мењају њихову суштинску функцију да све ово само служи надопажајној, на-сазнајној супстанцијалној вољи и једној слободној властитости.

Коментар: Суштинско и појавно знање

Човек хоће да сазна свет око себе, и себе. Међутим то уздизање сазнања и самосазнања као највиших идеала: *сазнај суштинину, самој себе, ствар њо себи*, управо разбија много старије надсазнајно јединство (човека и човека или човека и Бога, човека и природе...). И мада Кант тврди да *ми не знамо ствар њо себи*, очигледно да разлог што ми не можемо сазнати суштину саме ствари, или нас самих, нису наше ограничене сазнајне моћи, него *што сазнање не може бити њо себи*, већ само другостепени, трећестепени атрибут надсазнајне ствари по себи! Или, сазнање није ограничено што ми не можемо сазнати суштину ствари, него што наша суштина и суштина ствари није знање! Зашто да сазнање мери све ако не зна *саму ствар* и нас саме, него само са стране посматра појаву саме ствари или појаву нас самих? Ваљда би суштинско сазнање требало сагледавати из угла саме ствари, да оно буде у самој ствари, једно са ствари (без обзира на то да ли је ми знали или не), припада самој ствари, као и надсазнајној, надопажајној суштини нас самих. То је знање у првостепеном смислу, једно са самим деловањем, по унутрашњој сврси сваког бића присутно у свакој ужој и широј целини живе или неживе ствари и у било којем најмањем делу па, свакако, и у самом човеку. Све се дешава по том суштинском, стварајућем знању, по коме свака ствар, биће јесте то што јесте.

Човек, рецимо, сазнаје дрво – разликује у њему корен, стабло, гране, листове све посебне функције.... Међутим неко дрво (као и свака друга ствар, биће) много пре *зна све шта му је њошредно!* Да ли је првостепено сазнање са стране ствари то што човек зна о дрвету, или је то оно знање, умеће у самом дрве-

ту (самој ствари), једно са дрветом (самом ствари), у јединству живог и неживог по коме дрво (сама ствар) јесте то што јесте, расте, развија се, рађа плод? То суштинско, стварајуће знање саставља живо и неживо, одржава од физике до метафизике тело и дух. Све се дешава, живи, извршава по том преобликујућем, предпојмовном, предопажајном, предмисленом *стварајућем, одржавајућем – суштинском* знању. То умеће једно са ствари, у самој ствари, које пре наше свести из подсвести и надсвести прави слику, звук, реч, мисао, дах, сваки орган, ћелију, цео организам много је пре суштинско знање него наше испосредовано „сазнање“ спољашњим и унутрашњим сазнајним органима чула, разума, ума с којима видимо, чујемо, мислимо, говоримо... само појаве! Оно држи, одржава у надсазнајном, надопажајном јединству сваку спољашњу и унутрашњу телесну и духовну страну човека, води сваки делић, сваки и најмањи процес у ћелији, подоргану, органу, целом организму у сваком трену и целом живљењу – без обзира да ли човек спава, не зна за себе, или је дете – пре него оно појавно сазнање, када човек само види, чује, мирише, куша, додирује, мисли, одлучује, дела.¹⁹ Заправо, с правом се може поставити питање, да ли је човек онај који прави слику, звук, реч, мисао, сваки и најмањи орган, цео организам, или само онај што: гледа, чује, види, мирише, куша, додирује, мисли, осећа, говори кроз појавне облике. Да ли је та свест кроз посредне облике уопште *свести* (човек), или је наша свест, знање према том стварајућем знању другостепена, а првостепено управо то суштинско знање једно са самом ствари (стварајући човек), стварајућа свест истовремено кроз подвест и надсвест?²⁰

Може ли се човек вратити у то суштинско, стварајуће знање, суштинског, стварајућег човека, стварајућу личност, свест? Мора проћи не само идоле лажних божанстава, него и идоле својих очију, ушију, мисли, речи, осећаја, дела и пре сваког шта вратити до *creatio ex nihilo* из старијег ништа. То значи,

¹⁹ „То што се речју не изриче, а по чему је реч изречена ... То што се мишљу не замишља, а по чему је мисао замишљена... То то што се оком не види, а по чему очи виде...То што се ухом не чује, по чему ухо слуша...То што се дахом не дише, а по чему је дах удахнут, то спознај да је брахман, а не ово што овде штгују“ *Роџери индијске мисли*, Kena upanišada, BIGZ 1981, str. 204.

²⁰ „Пет боја заслепљује вид човеков, пет звукова слух му заглушује, пет зачина покваре укус, а трке и лов разуларе срце људско.“ (Lao-tse, *Knjiga puta i vrline*, Mladost, Zagreb, 1981. (песма 12).

само ако си *свој* (пре свих идола ока, уха, мириса, укуса, додира, мисли, осећаја, разума, ума) ти си *Божији*, и ако си *Божији* (пре сваког шта облика из старијег ништа утемељен вером у апсолутној вољи и стварајућој слободи) ти си *свој*, у властитој вољи и стварајућој слободи *која може све*. Да у том првостепеном смислу: кроз стварајући дух, стварајуће знање, дело, вољу, свест, треба разумети веру.

Природна и духовна наука²¹

Природна наука било коју јединку или врсту живог утемељује кроз опште и нужне законе (материје – енергије) неживог. Наспрам аналитичке основе разума-чула у основи разликовања, раздвајања, разврставања од почетних најједноставнијих атома првостепеног неживог и њиховом сједињавању ка једноставнијим и сложенијим неорганичким и органичким молекулима у основи живог, синтетичка основа духовне науке полази од оног све-једног, једног-свега надсазнајне основе: Бога духа, душе, свеобухватне идеје и у основи сваке појединачне, посебне, опште ствари и најједноставнијих елемената.

Апсолутно једно у духовној науци стоји над сваком појавном ствари, бићем а апсолутно једно у природној науци претпоставља бесконачну праенергију скоро геометријске тачке и њеном праексплозијом настанак читаве васионе.

Природна наука не прихвата унапред телеолошку основу неке сложене целине над сваким појединачним, посебним, општим делом, него својим општим и нужним појмовима, судовима сазнања полази од једноставних делова ка мање или више сложеној (случајној) целини, а духовна, обрнуто, сврховитошћу надсазнајне, надопажајне телеологије иде од најсложеније целине ка сваком мање или више познатом делу. За њу је првостепено живо *вечно живо*, савршени духовни живот који из највише сврхе покреће кроз душу сваку посебну врсту, род бића.

Аристотел. нпр. појединачно живо, које укључује смрт, истовремено и неживо, не утемељује у неживом, него облик, сврху сваког појединог рода врсте која их покреће од могућности ка стварности, утемељује у савршеном облику свих облика, сврси свих сврха, покретачу свих кретања, Божијем животу по

²¹ Овде није узет уобичајени наслов природна и *друшћивена* наука, јер се суштина проблема тек види када се стави наслов природна и *духовна* наука.

себи, вечном духовном бићу, наспрам само могућности без-обличне, несврховите материје.

Еволуционизам претпоставља иза свих општих и нужних закона математике, физике, хемије вероватноћу и случај састављања од једноставних елемената сложенијих молекула неживог и најсложенијих молекула живог. Са једне стране, не даје предност ниједној врсти живог, мада протежира животиње испред биљака, а човека испред једних и других, по принципу најјаче јединке, врсте... Биологија, еволуција не укључује никакву телеологију, склад унапред, него за случајне или наметнуте генске мутације много пре борбу, несклад и непредвиђене лоше околности, као покретач за еволуцију једног облика у други, или промену, развој једне исте врсте.

Личност и наука. Личност и држава. Устав и установе.

Иако се ауторитет природне науке односи на појавну, а не апсолутну страну ствари и не постоји неко непротивречно јединство свих њених општих и нужних судова ни за природно-научно „вјерују“, а камоли за неки „научни“ у-став, „научно“ установљење, „усмерење човека, заједнице, човечанства, тај критеријум научне проверљивости из појединачних, посебних, општих проверљивих судова се поставља као ауторитет за свако све, целину, свет, светскост.²² И мада природна наука оно најсуштинскије у практичном животу – *слободу и власнишћоси* не истражује и унапред одбацује, тај ауторитет општих и нужних проверљивих судова природне науке се као универзално, универзитетско начело једне „непристрасне“ истине шири не само у друштвену науку него и у сва подручја практичног живота! И иако се кроз све институције политичког система (од породице до државе) претпоставља слободна воља и једна конкретна властитост именом и презименом: за идентитет личности, приватну својину, породично и наследно право, основу физичког, духовног одржања, чистог образа, васпитања, емпиризам, еволуционизам у основи институција образовања од ос-

²² Кад не би било човека (свесног живота) каквог има смисла да ли је нешто милионска температура звезде, хладна планета, или скоро апсолутне нула празног простора; да *јесће* а не *није*, да је то а не нешто друго, треће, сто, хиљаду треће... Ако је све дато преко нечег другог ни једна ствар нема суштинску предност над другом ствари нити *све* над *ничем!* „Све што је различито од личности, а што нема вољу и није живо јесте ништа.“ (*Речник шехнолоџије*, стр 16).

новне школе до академије науке потиरे сваку трансцендентну основу личности или слободе и са општим и нужним законима свако слободно и појединачно живо унапред своди на опште и нужно неживо!²³

Иако је тај научни, економски, политички, културни либерализам већином индуктиван и променљив, природна наука са те своје универзалне, такорећи *универзумске* основе у основи свега (спољашњег и унутрашњег) света, светског даје себи за право да пориче сваку трансцендентност и заувек укида другу страну, прекида сваки суштински дијалог са филозофијом, теологијом... Да кроз апсолутизам (претежно једне културе, традиције, сличне групе народа, језика) врши агресивну образовну кампању, освајачку политику, идеологију према природи, сваком човеку, народу, човечанству...²⁴ Да потиरे не само сваку појединачност, посебност, суштинску различитост света и живота других народа, култура, него и осталих живих бића. Наука је, поготову, према биљкама субјективна, а техника деструктивна.²⁵

²³ При томе и сав државни буџет без обзира на облик политичког система, па и онај за науку или научна истраживања, одобравају по својој слободи управо конкретне личности! Такође, у основи свака науке, било које научне теорије, па чак и саме математике, логике, не постоји само неко општеприхваћено, чисто логичко Ја које држи у јединству, повезује различите појмове, судове, представе научног посматрања, резултате експеримената, све своје закључке у једној доследној, непротивречној теорији, и тако на крају и све знање, искуство, него чак и то опште „научно-логичко“ јединство мора од почетка, са сваке стране, краја да укључи синтетичку основу чисте воље и једне исте властитости. Свака наука, научна теорија, тражи, захтева једно стручно и одговорно Ја, свако научно веће, колегијум, претпоставља најширу основу чисте воље и једне слободне властитости за јединство свих различитих судова, закључка, представа научног посматрања, резултате експеримената, уопште јединство сличних теорија, у једну свеобухватну теорију, која нуди највише правих одговора на кључна питања која се тренутно постављају или на ону коју је већ поставила традиционална наука (философија).

²⁴ Не потиру се само трансцендентни идеали у природној науци, него и у уметности. Апстрактна уметност, слично науци покушава да одбаци све трансцендентне идеје и идеале и бави сама собом, „чистим облицима“ по себи. Зато се савремена популарна култура у виду филма, рок културе, стрипа, поп арта, штампаних и електронских медија, друштвених мрежа враћа непосредној хоризонталности од конкретне личности ка конкретности личности. Не изражава само бунт наспрам вертикале институције, него и наспрам уметности по себи или и науке по себи која их потиру.

²⁵ Иако биљка претвара неживо у живо, производи кисеоник, „једе“ највиши вид енергије – светлост, производи храну за све животиње, човека, у теоријама еволуције, при објашњењу развоја живог, она се маргинализује. Међутим, ни животиња, ни човек, као „више“ организације од биљака не могу неживо да преобразе у живо, нити да „једу“ директно најсавршенију енергију – светлост!

Тај емпиризам, материјализам са ауторитетом општег и нужног неживог са еволуционистичким начелима преживљавања, одржања и ширења најјаче јединке врсте чак врло често отворено стаје наспрам надсазнајних моралних начела човека према човеку, другој култури, цивилизацији, врсти, биљкама, природи, иако је не само у живој, него чак и неживој организацији, много теже објаснити социјално начело сједињавања, спајања, него борбу за опстанак, издвајање најјаче једнике, врсте!²⁶ Иако је слобода појединачног, посебног у самом тељу живота и начело *сви за једној један* за све првостепено чак и у неживој, а камоли живој организацији, општа и нужна природна наука у име одржања и ширења најјаче јединке, врсте кроз унификацију језика, културе, традиције једне сличне групе народа, наспрам свих осталих језика, традиција, култура, претендује на једино све, светско, свет спроводи највећи тоталитаризам у историји, и то представља као нужен пут развоја митолошког, религиозног, уметничког, филозофског ума некадашњег полиса града-државе, ка модерном научном, политичком, комуникацијском, информацијском, медијском, виртуелном уму савремених мегаполиса и будуће светске државе.

Суштина сцијентизма, где је филозофија слуга науке и све сложено своди на просто, различито на исто, живо на неживо, конкретна властитост различитост и слобода на општост и нужност, и јесте да се кроз унификацију језика, културе, модела понашања, укине не само трансцендентна основа метафизике иза физике него и трансцендентна основа личности и слободе и ауторитетом опште и нужне овострани науке и моћи технике, технологије из једног центра завлада природом и људима ... Када се потиру трансцендентни идеали и начела и наспрам њих тврди да се човек (уопште, све појединачно и непоновљиво слободно живо) настаје, развија из *нишија* (општег и нужног неживог), да је, заправо, *нишија*, онда се са њим се без икакве гриже савести може чинити све, свако живо има право мењати, преображавати па чак и уништавати, слободно претварати у *нишија*, и за тако нешто унапред амнестирати од сваке одговорности!

²⁶ Ако емпиризам, еволуционизам у свом објашњењу настанка, одржања живог из неживог од најједноставнијег неживог до најсложенијег организма живог претпоставља хиперморално, хиперсоцијално начело сви за једног, један за све, како се може апсолутизовати првостепено начело борбе за опстанак најјаче јединке унутар сваке врсте или између различитих врста!

Међутим тело и свако чуло, па и сам разум, ум тек у неком јединству живог утемељује све наше одлуке, мисли, осећања, деловања... Свако чуло и његово опажање и разум и ум, мишљење, суђење, закључивање припада супстанцијалној вољи, иначе зашто неживо уопште иде ка живом, има уопште поред тела, чула, разума, ума и надсазнајну, надопажајну слободну личност? Како ће се, уопште, са основе материјализма, еволуционизма – опште и нужне природне науке или емпиристичке филозофије – утемељити слободна личност именом и презименом, без које се не може ни замислити сфера практичног живота? Како ће емпиризам, еволуционизам доћи до једног највишег става, као суштинске бране, границе закона, чврстог начела што стаје, стоји у основи устава и сваке даље установе? Утемељити *основу закона, законийности*, коначне границе сме не сме где се зауставља појединац и држава? Или метафизику полности, рода (*завеш брака, йородице*) за основу породичног и наследног права, а пре свега самоидентитет, слободну личност именом и презименом, непоновљиво лице, властитост?

Одакле иде установљење тог највишег става где се појединац и држава зауставља, стаје, стоји, или из њега води, усмерава да чврсто постоји? На први поглед изгледа да држава по највишем закону, уставу, установљује све институције, по једном највишем практично-моралном начелу, ставу води усмерава, сваку личност, а заправо су та начела дошла из откривене религије или их је темељио ауторитет конкретних личности, док су све установе само проширење основне социолошке и биолошке заједнице, породице.²⁷ Само се из чисте воље и једне исте властитости у јединству слободне мисли, речи, одлуке и дела могу извести највиша начела за одржање човека и зајед-

²⁷ Негде је то основа моралне заједнице дата из откривене религије (десет Божијих заповести), негде је то идеална држава по идеји праведности (Платон), негде држава, као највише добро кроз политичку суштину човека (Аристотел), негде апсолутна власт краља у оквиру природног права, закона, а за све остале поданике грађанско право, закон наспрам природног права, закона јачег (Хобс), негде неутуђива слобода појединца из основе природног права у темељу слободне државе и грађанског права (Русо), негде природно право сваког човека на приватну својину, властити живот и срећу (Лок), негде категорички императив моралног ума, као суштина човека-људског рода у основи целокупног практичног живота (Кант), негде објективни дух обичајног права који моралност човека, породице, сваког staleжа потврђује у самосвесној држави у апсолутном духу уметности религије, филозофије (Хегел), негде политичка слобода, која сав морал и законе обичајног права индукују из првостепеног интереса појединца (Мил)...

нице. Никако по начелима општег и нужног сазнајно-појавног ума индуктивно, него само из чисте воље и једне слободне властитости практично-моралног ума – дедуктивно.

Без једне трансцендентне основе чистог образа у основи лица, личности: не лажи, не кради, не убиј.., чврстог моралног става у основи устава што стаје, остаје, стоји, првостепено постоји, већинска воља оличена у државе, или грађанина наспрам варварина, грађанског права наспрам природног права јачег, и саме личности човека и државе *нема ушемељење*. Првостепено у ставу, уставу стајање, остајање, постојање за основу највишег закона, устава, иде управо од чистог образа ка лицу (ко си, ко смо), из чисте воље до једне слободне властитости.

Вертикала институција представља да је држава оно првостепено, а непосредна хоризонтала од личности ка личности, сретање, сусретање лицем к лицу нешто произвољно и другостепено. А, заправо, најчешће се из политичке слободе простим гласањем слобода одузима властитости и предаје општој вољи, другом човеку, личности.²⁸ Међутим, као што се види својим очима, чује својим ушима, осећа својим срцем, једе својим устима..., говори својим језиком, тако сваки човек и народ мора мислити својом главом и одлучивати својом вољом?²⁹ Ако личности, којима се предаје власт, немају оно јасно дефинисано у ставу, што чврсто остаје, стаје, стоји, постоји, не вреди све оно што је присутно у највишем закону, уставу. Без јаке и карактерне личности које води државу и држава губи своје „лице“, „личност“, а са губитком јаког карактера, лица државе губи се и део сваке личности, лица саме те државе.

Да ли је *Речник шехнолоџије* „субверзивно“ дело?

Речник шехнолоџије, који је изашао као посебан број часописа *Видици* 1981. године није никакав протест једне

²⁸ Ако човек нема право да насрне на своје тело, живот да одрекне душу, с којом му је дато право на живот, већ је дужан да је брани (као што по основи природног права брани своје тело, живот), тако још више нема право да се одрекне своје духовне слободе, као суштине саме душе, преда је другом; било другом човеку, групи, партији и остане (*суштински*) човек. Тачније, оно прво право постоји за ово друго, јер иако животиње имају право да бране своје тело, живот, нико не каже да су оне због тога слободне.

²⁹ „Личност је за све одговорна. Никакав објективни разлог не може да укине њену одговорност“ (*Речник шехнолоџије*, стр. 17).

револуционарне или реакционарне групе људи против социјалне, политичке или егзистенцијалне ситуације у којој се налазила држава или писци самог *Речника*, нити неки уметнички, филозофски „постмодернизам“, већ одговор на сваки могући историјски, политички или егзистенцијални контекст у коме се слободна личност конкретног човека подређује историјском развоју државе, науке, технологије.³⁰ Субверзивна страна *Речника технологије* је много пре у томе што не следи политичке форме свог времена него што им се изричито супротставља.³¹ Тачније, он се ништа мање не супротставља било којем другом политичком или идеолошким обрасцу Запада или Истока; не само идеологији партије, система у коме се појављује, него свакој политичкој партији, систему, заправо, целокупној технолошкој цивилизацији, која вештаствене облике историјског ума поставља наспрам (надисторијске, надтехнолошке) личности.

Речник технологије раскрива да просветитељске идеје науке, филозофије, уметности чак отворено стају наспрам личности човека! Образовање врло често са науком, филозофијом, уметношћу са општим и нужним законима стаје наспрам правог образа човека и уместо слободног сусретања лицем к лицу води повезивању људи технологијом, мртвим облицима. Технологија није само побољшавање услова живота човека, помоћ његовом преживљавању и јачању, него врло често и деструкција, уништавање. *Речник технологије*, заправо, много пре верује у Русоовог племенитог дивљака, спонтане анархо-заједнице, него у медијумске, медијске посреднике технолошког ума науке, образовања, културе, уметности супер-развијене цивилизације. Вертикала државе кроз институције науке, културе, образовања, све облике технологије или опште идеје подржава и подражава типизирани политичке узор, културне иконе и тако надисторијску личност утапа

³⁰ Свакако, у одредницама кључних речи *Речника* технологије директно и индиректно се препознају многе идеје светске духовне баштине: од Тао Те Кинга, Упанишада, Старог и Новог завета, Платона, Аристотела, до многих аутора из модерног времена.

³¹ Заправо, сасвим је очигледно да је технолошки ум много више изражен на Западу, у чијем се најразвијенијем, најзападнијем делу управо проглашава крај историје, али не са идеалом супстанцијалне личности на крају, него идеалима научног, технолошког, политичког ума, и идолима, тотемима, култовима савремене информативне, комуникативне, виртуелне, медијске свести.

у историјске образце и моделе или уметнички или технолошки модернизам.³²

Зато личност ту, насупрот физичких и метафизичких циљева државе и свих њених институција, остаје у надисторијској, надтехнолошкој вољи, што једино од почетка, са сваке стране, краја остаје, стаје, стоји, постоји. Сви другостепени облици морају бити њоме покренути, претпоставити старију личност, она им даје живот, без ње су они мртви.

Напомена о Дечацима

Дечаци нису више деца, а нису ни зрели људи. Тај велики расцеп нагонског и разумског, мисли и осећања у периоду сазревања ретко пролази без тешкоћа. Многи користе тај осетљиви период да под видом прихватања младалачког бунта, необавезности, спонтаности, лаке забаве наметну младима естетику ружног и негативне јунаке сваке врсте. Иако тај судар генерација по природи ствари у свим временима, и некада је јачи од социјалних супротности или супротности полава, када се боље истраже младалачки бунтови у оквиру поткултуре од седамдесетих година прошлог века до данас, види се да су најчешће припремани са једне нетранспарентне инстанце и „извожени“ у свет. Тако једна група народа, одређене културе, језичког подручја користи моделе своје поткултуре да спонтани младалачки бунт прошири у политичке протесте, и тако не само шири утицај своје културе на рачун других него и подрива институције и традиционалне вредности других народа и држава и умањује будућу одговорност младих људи према обавезама које треба да прихвате као зрели људи.³³

Дечаци у пројекту часописа *Видици* нису имали тај смисао, али су хтели да покажу да се преко измишљених или наметнутих идола, икона популарне културе може лако утица-

³² „Личност је необразована, она је само политична, воља се не може образовати“. (*Речник шехнолоџије*, стр. 18).

³³ Заправо, у савременој култури има безброј измишљених ствари кроз филмове, литературу, стрипове, видео игре, са којима западна култура преко светских медија шири утицај на друге културе, или користи измишљене „јунаке“ да по тренутној моди, због профита или лаке забаве с њима искривљују историјске чињенице; идеализује подобне историјске „личности“, државу, културу, а хиљадугодишњу историју и културне вредности осталих народа бескрупулозно ниподаштава, њихове јунаке и идеале маргинализује ...

ти не само на младе, него и на привидно зреле особе. Виртуелним светом свакојакних медија и медијума не намеће се само укус, модели понашања, већ се преокрећу критеријуми вредности личности и тако управља самим људима. *Речник* сматра да технолошка цивилизација чини да личност регресира у Дечаке. И тај ће се регрес наставити све до коначног поистовећења личности и технологије, јер је највиши, коначни циљ технологије да кроз вештачку интелигенцију постане на крају личност, потпуно замени личност.

Личности и технологија³⁴

Идеал природне науке је да замени Бога у природи, а технологије да замени душу у телу. Међутим сва технологија тела, чула, разума ума губи смисао без јединства у вољи, а воље у личности. Сва природна наука поред општих и нужних закона, мора опет укључити стварање, а држава кроз највиши устав и све законе тражи конкретну личност и њен слободан став за своје установљење.

Да ли је воља душе „технолог“ тела, или је тело, са чулима, разумом, умом „технолог“ душе? Некад је душа слуга тела, чула, разума, ума, а некад су они слуга воље.³⁵ На крају, чије су све те моћи, умећа, ако нису моћи, умећа душе? И да ли неко највише умеће душе може да стоји над свом технологијом?

Надтехнолошка, надисторијска личност, би свакако, требало да стоји над свим својим историјским облицима, технолошким оруђима, а поготову оружјима, справама, као продуженим моћима нашег тела, чула, разума, ума, а не они над њом. Да чиста воља и једна иста властитост у јединству слободне мисли, речи,

³⁴ Т у основи технологије наглашава занатску вештину, у проширеном смислу. У *Речнику технологије* свака врста материјалне и духовне производње вештаствених облика, не само у занатима, уметности, техници, науци, него и филозофији, религији, праву, политици која стаје наспрам човека и подређују себи његову слободну личност.

³⁵ За Бергсона интелигенција сазнањем посебних облика од почетка стоји наспрам синтетичке целине инстинкта или интуиције. Кроз моћи аналитичког раздвајања органским справама чула, разума, ума разликује све посебне облике, а инстинкт из интегралног мириса, укуса, моћи размножавања, води ка највишој интуицији за моћ одлучивање кроз синтетичку вољу, целовиту личност. „Цео овај рад настоји да утврди да се животно састоји у правцу вољног. Могло би се дакле рећи да ова врста реда врста животног или вољног, наспрот другом који је својствен неживом и аутоматском“ (Анри Бергсон, *Сиваралачка еволуција*, Каријатиде, Београд, 1932. Исто, стр.215.)

одлуке и дела стоји над сазнајним облицима чула, разума, ума, потребама, нагонима тела, као душа над мртвим облицима.³⁶

Сва је технологија за производњу хране, одеће, куће за тело, другостепена према умећу хране, одеће за душу, која по мирису истине и укусу љубави саставља целе личности. Пре сваког подржавања чула, разума, ума, другостепених облика науке, уметности, филозофије или вештаствених ствари технике, технологије стоји то највише умеће у човеку и држави за састављање свих разлика, супротности и познање лицем к лицу од личности ка личности. „Душа личности је њено лице. Историја пориче постојање душе. Она тврди да је храна довољан разлог живота. Међутим, нити је храна узрок, нити довољан разлог живота, већ је то душа: квалитет непоновљивог живота у вољи да се безусловно буде личност.“³⁷

Као што је ваздух без облика тек погодан за дисање или вода, течност за пијење, или храна у телу прима тек на капиларном нивоу када изгуби сваки облик или невидљива светлост омогућава виђење свих облика и боја, прост звук чујење сваког посебног тона или мелодије, тако је и онај најдубљи осећај у неподељеном срцу без усмерења, као ватрена душа која по својој вољи иде на све стране, подноси све облике, стоји унутра у нама пре, изнад свих чула или речи, облика, идеја разума, ума... Чак ни душа не може бити никакав створени, видљиви, чулни, замишљени облик, јер је облик, као оно створено, задат по чулима, телу, а старији дух у личности је оно што ствара... Сва чула, разум, ум покреће душа, а душу оживљује дух пре свих коначних облика тела, чула, разума, ума.

Данас се кроз науку, технологију, политику, филозофију, па чак и савремену уметност човек обезличује, не иде ка највишем јединству него се профитира на њеној „фисији“, разбијању језгра личности и раздвајању човека од човека. Не „деконструишу“ се само трансцендентни идеали у име науке по себи, уметности по себи, политике по себи, него се кроз вештаствене облике технике, технологије, историјске облике или моду, модернизам за једно време, потире надисторијско, надтехнолошко јединство личности. Међутим наспрот „непристрасног“ сазнајно-научног „објективизма“, или историјског

³⁶ „Стога је личност власник живота, а не обратно“. Исто, стр. 7

³⁷ *Речник технологије*, стр. 7.

развоја, науке, уметности, политике по себи, једино надсазнајно, надопажајно јединство личности остаје у промени, стаје, стоји, пре свега вештаственог *истоји*. Зато само старија „фузија“, ланчана реакција у директној хоризонтали, сусрету најјачих личности може сву расцепканост, раздвајање, све супротности у човеку и заједници, у највишој хармонији да преокрене на сједињење, спајање.³⁸

Речник технологије и политика. Личност као циљ.

Иако *Речник технологије* сагледава да технологија и вертикала институција стаје наспрам личности, он, парадоксално, не стоји наспрам политике, него покушава (слично Прудоновом анархизму), да супстанцијалну политику утемељи у конкретном односу од личности ка личности у непосредној хоризонтали.³⁹ То је негација политике општих идеја и симбола који међу конкретне личности у историјској есхатологији, политичком дешавању или обезличују у технолошком уму и наспрам свих општих и нужних облика историје и технологије понављањем сличног и истог, из супстанцијалне личности почетак политике из непоновљивог и различитог!⁴⁰

Политика би требало да буде подручје првостепене воље која из јединства личности суштинског практичног ума стоји над свим сазнањем, науком, технологијом, чула, разума, сазнајно-појавног ума... У идеалном смислу оно је средишње подручје које уравнотежује супротности нагонског и умног, инстинктивног и духовног. Као политичка суштина код Аристотела која усклађује све поларитете у човеку, држави, или између човека и природе, физике и метафизике, или у човеку животињско и божанско. Суштина (zoon politikon) супстанцијалне политике по Аристотелу је да у сваком подручју човека

³⁸ „Човек технологије може да зна и уме све, али он нема силу да учини било шта. Личност може да не зна и не уме ништа, али она може све, па и да зна и уме све.“ (*Речник технологије*, ст. 18).

³⁹ „Личност је за све одговорна. Никакав објективни разлог не може да укине њену одговорност.“ *Речник технологије*, стр. 17.

⁴⁰ Исто, истина, исток, прво од почетка чисто, источник чисте реке речи није само знање, него и један исти ваздух или једно исто сунце, киша свима, Бог изнад сваког опажања, мере и знања, за слободу и поштовање сваке непоновљиве личности, не из једне исте мере времена и технологије, него из среде, средишта срца и старије вечности прави ред ствари за свако непоновљиво сада.

и државе кроз праведну равнотежу у средишту влада врлина по природи ствари. Државотворност, по њему не само да чува, одржава заједничко добро него омогућава сваком човеку да развије и испољи своју врлину, да и прими и да другима свако посебно добро. „Политичност треба раздвојити од идеологичности која је њена наспрамност. Права политичност је негација идеологичности.“⁴¹

Зато се праведна равнотежа у човеку и држави тражи кроз политику, која пре општости и нужности науке, технологије кроз практично умеће целих личности претпоставља старију различитост и слободу. Зато супстанцијална политика из практичног умећа надсазнајне, надтехнолошке личности влада над свом науком, техником, технологијом, историјом ... појавним облицима, вештаственим стварима. Личности, заправо, покрећу историју, и науку и уметност и државу, политику. „Политичност је пресудност постојања: начин личности.“⁴² То је од полу-лика, неодлучности, двострукости нагонског и духовног, инстинктивног и умског (само делића личности), пут ка јединству личности у средишњем подручју супстанцијалне политике хармоничној држави, где сви имају све.

Свакако да су интуитивни одблесци у *Речнику шехнолоџије* далеко од једног заокруженог утемељења. Заправо, у *Речнику* је много јасније шта душа неће, не жели, не може, одбацује, негира, него оно да, јесте, што хоће, потврђује, афирмише.

Критички осврт на *Речник шехнолоџије*

Човек не може сам опстати, поготову дете, стари људи. Као што човек од рођења зависи од породице, тако породица од ширег рода и државе. И како човек не живи само са себи сличним људима, него и са људима који од њега често имају различита или чак супротна гледишта или начине живота, свака заједница зависи од договора конкретних људи. Како ће човек прихватити, разумети другог? Како ће се саставити различити личности, често са супротним схватањима, начинима живота? И мада се ти различите интереси међу људима усклађују данас кроз економију, политику, чак и економија и политика морају претпоставити неку *еџику*. Ако човек нема праведан однос са

⁴¹ *Речник шехнолоџије*, стр. 18

⁴² Исто, стр. 18

људима с којима живи, или послује (не воли своје ближње), како ће изграђивати државу (волети државу)? Само ако постоје морални односи конкретних људи у микросвету, постојаће и они макросоцијални у макросвету. У архитектоници међуљудских односа статика у темељу државе је етика, закони стубови свих институција, а динамика практична способност политике. Политички представници су изабрани у парламент да доносе законе и воде рачуна да се исти спроводе и зато се суштина политике не може никако одвојити од етике.

Шта ће утемељити сазнајно-теоријски критички ум, ако не чиста воља и једна слободна властитост – самокритички практично-морални ум.⁴³ Чист образ није огледало, него заклон најскривенијег срца и одбрана властитог лица. „Када не би имао границу, недостајало би му све“⁴⁴. Добро је квалитативна мера сваког спољашњег, унутрашњег савршенства из Божијег безмерја. Само јасно не, нећу, не дам лажи, злу може утемељити јасно да, хоћу, дам.⁴⁵ То је из јасног нећу, не дам, јак ослоном гажења из ножног, мирисно, укусни окрет у бити битке срца од убити ка љубити, за јасно пружену руку, длан – да, хоћу, дам. Међутим у данашњој институцији образовања све је мање присутан онај васпитни идеал чистог образа човека што штити његово срце, душу, непоновљиво лице, личност и остаје

⁴³ „Морал је потребан само технолозима да се не би сударали при кретању, али личности није потребан. Идол морала је бити у другом, бити исти као други, делатно се огледати у другом. Морал је делатни егоизам, мноштво, одрицање... „Морални суд припада једном степену незналаштва у коме недостаје разликовање стварног и привидног“ (Ниче, *Сумрак угола*). *Речник технологије*, стр. 15. Међутим, иако основа морала: *не чини зло*, није довољна, него је чак изведена из првостепеног: *чини добро*, без моралне основе не може се достићи карактерно јединство слободне мисли, речи, одлуке и дела, разликовати својевољу од слободне воље. *Чин зла* нарушава првостепено лице човека а несупротстављање лажи, злу образ човека. *Неко је добар из своје слободне воље, што воли, жели добро, хоће* да буде добар, као што неко други *неће*, а не по некаквој „мора“ или „треба“ основи. Одбацавање лажи, зла не само да не смањује свет, него га слободним чином добра суштински повећава, савршава ка квалитативном безмерју. Злочиначку вољу, колико год имала јединство у лажи, злу, чека, ако не већ данас, или сутра, онда у блиском или даљем времену сукоб, нејединство у себи и са другим вољама.

⁴⁴ Парменид, Поема

⁴⁵ На крштењу се тражи јавно одрицање од сатане: чврста одлука душе из дна срца, јако и јасно: не, нећу, не дам, па чак и телом потврда одрицања од све лажи, зла: (каже се „пљуни и згази“), за најјаче да, хоћу, дам. То је мирис истине и укуси љубави, Бога за чисту вољу и једну слободну властитост насупрот змијског зуба, језика отрова лажи зла, пре сваке логике и у основи сваке логике.

само захтев за производњом вештаствених облика разума, ума, науке, технике, технологије.

Не може човек достићи највише јединство личности као највиши ванисторијски циљ ако нема карактерно јединство слободне мисли, речи, одлуке, и дела. Како ће човек бити суштински слободан, без властите мисли, речи, када слуша само туђе мишљење и туђе одлуке? Ако говори празне речи, које не изражавају његове мисли, ни дубину властитих осећања не само да неће имати чврсте одлуке за своја дела, него ће слабити и његова личност и његов дух.⁴⁶

Мишљење није мишљење ако није доследно. Када човек нешто озбиљно мисли, мора стварно и да смисли. Не да „копа“ као кокош кад нађе зрно него као кад копа бунар, или драгоцену руду, док не дође до воде или руде, па други виде да ли се то пије, користи, или не. Такође, када једно мисли, друго говори, треће одлучује, четврто ради, како ће знати да је то уопште он сам и да је то његова властита воља? Само када су му мисли речи, одлуке и дела у јединству то ће бити његова властита воља, живот. Јака личност мора знати шта хоће, да би сазрела духом за вечност родила, дала род који се може заувек јести.

Коментар

Само религија и традиционална филозофија, пре свих појавних облика и вештаствених ствари науке, технологије, укључују унутрашње безмерје за духовни склад сваке непоновљиве личности са сваком другом непоновљивом личности у једној слободној заједници, и то јединство виде као свој највиши циљ; да у чистој вољи и највластитијој личности човек духовно сазри, роди за вечност.

⁴⁶ „Прво треба бити личност па тек онда говорити: разлагати своје искуство.“
(Речник *технолоџије*, стр. 20).

ЛИТЕРАТУРА

- Aristotel (2007) *Metafizika*, Paidea, Beograd.
- Aristotel (1984) *Politika Bigz*, Beograd.
- Baudrillard, Jean (1991) *Simulakrumi i simulacija*, Novi Sad, Svetovi.
- Бергсон, Анри (1932) *Стваралачка еволуција*, Каријатиде, Београд.
- Берђајев, Николај (2002) *Човек и машина*, Бримо, Београд.
- Veljačić, Čedomil (1990) *Budizam*, Opus, Beograd.
- Vitgenštajn, Ludvig (1969) *Filozofska istraživanja*, Nolit, Beograd.
- Dils, Herman (1983) *Predsokratovci I-II*, Naprijed, Zagreb.
- Iveković, Rada (1981) *Počeci indijske misli*, Bigz, Beograd.
- Kant, Imanuel (1976) *Kritika čistog uma*, BIGZ, Beograd.
- Lao-tse (1981) *Knjiga puta i vrline*, Mladost, Zagreb.
- Levinas, Emanuel (1976) *Totalitet i beskonačno*, Veselin Maleša, Sarajevo.
- Levinas, Emanuel (1999) *Drukčije od bivstva ili s onu stranu bivstvovanja*, Jasen, Beograd.
- Mil, Džon Stjuart (1988) *O Slobodi*, Filip Višnjić, Beograd.
- Ниче, Фридрих (1972) *Воља за моћ*, Каријатиде, Београд.
- Новаковић, Томислав (2010) *Чисто Ја и Атомика Кантове Критике чистог ума / Начела практичне логике*, Desire, Beograd.
- Новаковић, Томислав (2013) *Етика и Политика*, Desire, Beograd.
- Petrović, A. et al (1981) *Речник технологије*, Видици, Београд.
- Platon (1976) *Država*, BIGZ, Beograd.
- Rols, Džon (1998) *Teorija pravde*, CID, Podgorica.
- Ruso, Žan Žak (1993) *Društveni ugovor*, Filip Višnjić, Beograd.
- Свето Писмо Старога и Новога завета.*
- Sosir, Ferdinand de (1977) *Opšta lingvistika*, Nolit, Beograd.
- Tokvil, Aleksis de (2002) *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Novi Sad.
- Fichte, Johan Gotlib (1976) *Učenje o nauci*, Bigz, Beograd.
- Hajdeger, Martin (1982) *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd.
- Хајдегер, Мартин (1999) *Предавање и расправе*, Плато, Београд.
- Хајдегер, Мартин (2000) *Шумски Путеве*, Плато, Београд.
- Hajzenberg, Verner (1972) *Fizika i metafizika*, Nolit, Beograd.
- Hegel, Georg Vilhelm Fridrih (1987) *Enciklopedija filozofskih znanosti*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- Hobs, Tomas (1961) *Levijatan*, Kultura, Beograd.
- Huserl, Edmund (1991) *Kriza evropskih nauka*, Dečije novine Gornji Milanovac.
- Šeling, F. V. J. (1985) *O suštini ljudske slobode*, Grafos, Beograd.

Tomislav Novaković
PERSONALITY AND TECHNOLOGY

This paper reconsiders an individual's attitude towards philosophy, theology, science, technology, politics... In the first part, it establishes a free singularity in essence of language metaphysics against an empty logical I in essence of conceptual metaphysics, with a view on some Serbian language peculiarities. It then suggests that, so far, almost all sciences and philosophy place an individual in an inferior position for the sake of something senior; whereas, in religion it is, in most cases, the other way around. Despite the fact that entire practical life implies a free individual, natural science reduces everything free and individually animate to general and necessarily inanimate. In its final part, this paper deals with the fundamental theses of Dictionary of Technology, revealing that in fact, technological mind subdues a particular individual by the means of science, philosophy and art. At the very end of the paper, practical philosophy is instituted through supra-historical, supra-technological and substantive personality.

Keywords: language metaphysics, selfhood, philosophy, science, technology, politics.

Дечаци се у гусеници развијају у Идоле, *Видици* 3/1980. (снимио Драган Папић)

“РЕЧНИК ТЕХНОЛОГИЈЕ” –
ПОГЛЕД ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ
КЛАСИЧНЕ ТЕОРИЈЕ
АУТОМАТСКОГ УПРАВЉАЊА

„Речник технологије“, вишеслојно филозофско-уметничко дело, које је на самосвојан начин указало на проблем технологије који у различитим контекстима и значењима пулсира у свим периодима друштва до данас, моћу је је чистији из мноштва различитих перспектива. Једна од њих је свакако и класично-технолошка, занимљива као моћност за испитивање проходности кроз време кључних појмова „Речника технологије“, од настанка документа под називом Анализа до савремене технолошке иренушка.

Кључне речи: „Речник технологије“, технологија, аутоматско управљање, Александар Пејровић.

Тридесет три године од настанка *Речника технологије* је период у којем су се догодиле трећа и четврта индустријска револуција: аналогно-дигитална и cloud computing технологија¹. Трећа револуција је значајно изменила готово све области живота, а четврта, која је управо на сцени, то ће тек драматично учинити, па је данас тешко замислити да се без погледа из перспективе технологија може целовито сагледати *Речник технологије*.

Мишљења о *Речнику* која су до сада изrekli његови савременици односе се на значајне видове идеолошко-политичких разматрања, на контекст новог таласа у уметности који је обележио последње деценије прошлог века, говори се и о субверзивности у доменима друштвеног ангажмана, аспектима визуелности и естетике, а најшире гледано и о еколошком ангажману.

Поглед из перспективе науке о будућности људског искуства, како гласи једна од дефиниција херитологије – теорије и праксе у заштити културног наслеђа, међутим, методолошки долази са сасвим друге стране – из искуства посматрања

¹ Истраживања презентована у овом раду финансирана су од стране Министарства културе Републике Србије и Министарства просвете и науке Републике Србије у оквиру пројекта ТР-34028.

живота уметничких, филозофских и научних дела кроз технолошко *време*, технолошки *проспир* и технолошку *перспективу* (Polic-Radovanovic S. et al, 2010).

Од тренутка када дело настане, без обзира на околности које су довеле до његовог настанка и пратиле његов улазак у живот, оно има свој пут у будућност, тако да његова судбина може или не мора бити повезана са судбином аутора, битно одређена или потпуно независна од места настанка, може бити у блиској вези са друштвеним околностима у којима је дело настало, или потпуно независно од њих. Из таквих увиђања гради се поглед на перспективе једног дела да буде и остане баштина за будућност.

Време, простор и технологије имају последњу реч – када се говори о проходности кроз време, однос *Речника технологије* према технологији, који одређује његову прошлост, као и однос технологије према *Речнику технологије*, који одређује његову будућност, показују се као много важнији од односа који је *Анализа идеолошке оријентације часописа Видици и листа Студент* имала према *Речнику технологије*. Потврда ове тезе већ се догодила. Настојање *Анализе* да спречи да *Речник* настави да живи, збрисано је технологијом: *Речник* је оживео и живи у виртуелном простору, доступан безбројним потенцијалним корисницима на свакој тачки земаљске кугле, у било ком тренутку, у *времену* и *проспору* који немају никакве везе са оним што су термини *време* и *проспир* означавали када је *Речник технологије* настао. Успоставило се дакле, да је технологија та жива сила која му је удахнула нови живот, да је она упркос нашем негодовању, одрицању и дистанцирању, наша бит, као што смо и ми једнако њена бит, о чему тако живо сведочи и судбина самог *Речника*. Зато се из угла технологије однос *Речника* према технологији види на други начин него из угла друштвених наука, па могуће и из угла самих аутора, концентрисаних на тамне стране употребе технологија, које ипак реално не припадају технологијама, него човеку који их (зло)употребљава.

Насупрот виђењу, које се неретко може чути, да је *Речник технологије* дело које за тему има борбу против технологије, а и призивање њеног краја, теза овог рада је да је *Речник* дело које говори о крају једног технолошког света и почетку новог цивилизацијског корака објављеног трећом индустријском

револуцијом. Ова промена је објективно помогла да се отвори пут решавању проблема нагомилавања знања и притиска његове дисперзије која се без нових технологија више није могла обухватити (Polic-Radovanovic, S., et al, 2003). Због тога технологија у свом облику у којем је постојала до 1980. више није могла да траје, те *Речник* уочавајући ту дубоку кризу призива крај такве технологије.

Време је тражило следећи степен технолошког развоја и он се догодио у размерама које се из тадашње перспективе нису могле ни слутити. Почела је ера новог човека и новог друштва на глобалном нивоу. Ту еру, као и све претходне, прате велике злоупотребе технологија, али те злоупотребе не би требало да замагле све оно позитивно што данас технологије раде на добробит човека. И као што је технологија оживела *Речник технологије*, она може пресудно да помогне и да не ишчезну живе врсте, културе и језици (UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage), она данас на много начина омогућава да човек достојанственије и смисленије живи. Анализирајући однос човека и технологије од праисторије до данас са извесношћу увиђамо да нити је било, нити данас има антагонизма човека и технологије, већ да је одувек било, а да и данас има великог антагонизма између човека и човека, о чему заправо *Речник технологије* и говори. У том смислу, у контексту заштите наслеђа, херитологија у жижку ставља не само дело већ и његове ауторе као носиоце знања и стваралачких процеса, или херитолошким речником речено, као живе људске ризнице (у међународном стандарду – living human treasures).

Друга теза је да је *Речник технологије* превасходно дело чија је основна велика тема – знање, те да висок степен антиципације који дело показује није случајан, него методолошки резултат који у анализи овог дела треба разликовати од феномена уметничке провокације, како би се нашла и одговарајућа методолошка средства заштите ових вредности. Разрешењем методологије антиципације биће могуће целовито валоризовање дела и његова заштита у складу с новим просторима које отварају технологије и које ће отворити будуће технолошке револуције. То уједно треба да помогне и да се омогући заштита *живих људских ризница* – научних и филозофских умова и уметнич-

ких гласова уз очекивање да ће нека нова технологија успети и да потпуно заустави репресију коју владајуће структуре друштва одувек исказују према антиципацији, и то у сваком систему, не само ауторитарном, већ и оном такозваном демократском.

На садашњем степену развоја, заштита наслеђа већ увелико припада пољу вештачке интелигенције (Polić, S, 2014), а сва је прилика да ће на овом стадијуму технолошког развоја прву технологију заштите интелектуално усавршених дела високог степена антиципације, какво је и *Речник шехнолоџије*, дати вештачке неуронске мреже (Lukić, D, 2014). Због тога је важно да се разуме шта је то што технологије могу да ураде у домену разумевања дела какво је *Речник шехнолоџије*, имајући у виду да је са становишта друштвених и уметничких дисциплина незамисливо да би један филозофско-уметнички пројекат могао бити сагледан из области аутоматског управљања, дакле са становишта у којем преовладава машина која управља без помоћи човека. Сматра се да одговарајућу перцепцију и разумевање дела може да има само човек, будући да машина не може да осећа нити да прими и сагледа уметничку вредност.

Међутим, поглед из перспективе аутоматског управљања и не тежи да замени човека у нечему у чему то није могуће, али свакако може да помогне или чак и разреши проблеме перцепције с којима нисмо у стању да се изборимо. Поглед на текстове различитих аутора који су до сада писали о *Речнику шехнолоџије* показује нам са колико дилема, различитих тумачења, проблематичних судова и чак и тоталног нераумевања (као што је мишљење неких „филозофа“ да је ово дело *џајазјанија*), поједини аутори изричу судове о тексту које их својим концептом и сложеном структуром доводи у беспомоћност. Искуство показује да где има нераумевања има и потцењивања, али има и осећаја угрожености, због којег се неретко и подмукло напада. Отуда и питање због чега не бисмо призвали у помоћ приступ који може да унапреди барем неки сегмент разумевања.

Да подсетимо, теорија аутоматског управљања у центру свог занимања има с и с т е м као део *џросџора* у којем постоји повезаност с другим деловима простора. Важно је разумети да говоримо о систему који има динамичко понашање. У случају *Речника шехнолоџије* показало се да дело има изразито

динамичку хоризонталну (концептуалну) и вертикалну (семантичку) структуру: појмови који чине *Речник* данас имају нешто другачија значења (да пођемо од значења речи *технолоџија*) и у овом времену изазивају другачије асоцијације. То је неминовно јер чак када би аутори и хтели њихова се значења и асоцијације не могу замрзнати у времену. Објективно гледано, већ сада на-раштајима који имају двадесетак година није сасвим разумљива терминологија друштва у којем је настао *Речник*, не разумеју до краја начин конструисања идеолошких квалификација, начин комуникације у таквом систему, као ни сам систем вредности, па у складу са тим не препознају ни праву меру провокације коју је дело стварно имало у тренутку објављивања, као ни меру идеолошке јавне осуде и последица које је она изазвала у животима аутора.

Због тога, уколико желимо да *Речник технолоџије* херитолошки штитимо и обезбедимо му проходност у времену, треба да имамо преглед промена динамичких карактеристика значења одређених термина и њихових односа, да утврдимо кореспонденцију асоцијација у новом времену и простору, да имамо систем који помаже да дело буде разумљиво у сваком будућем простору и времену.

Теорија аутоматског управљања у том смислу погодна је и зато што се бави стабилношћу система, без учешћа човека. Најзанимљивији део ове теорије односи се на Лапласову трансформацију која нам омогућава један готово уметнички процес – да неки проблем изместимо из временског домена у комплексни... Међутим, да бисмо знали шта се на пољу терминологије, асоцијација, кодираних структура догађа, морамо имати могућност да спознамо све те узајамне везе, путеве асоцијација и метафора, тај езоповски језик, кодове и све друго што су аутори употребили стварајући *Речник*.

Технолошки поглед указује да управо вештачке неуронске мреже имају ту могућност да пронађу везе појава које измичу људском интелектуалном апарату потпомогнутом класичним софтверским алатима. Оне су идеално средство за разумевање путева информација – њихова предност је способност да уче, што им даје природност у моделовању реалног света у односу на класичне системе који се програмирају. И оно што је најважније – способне су да уопштавају: ако им се предочи не-

потпун скуп улазних података, мрежа ће ипак бити у стању да да излаз. Другим речима, када би у систему појмова и асоцијација и постојала нека недоследност, мрежа би пренебрегнула недостатак и дала целину контекста.

Четврта технолошка револуција омогућава нам да се из огромних база података смештених у такозваном *облаку* (*Cloud*) дође до могућих разрешења неких недоумица упоредним анализама појмова и концепата, тако да ће место и улога сваког дела, па и *Речника шехнолоџије*, у свом времену бити објективније сагледана, а аутори стављени у контекст светског знања. Ишчитавање књига и целих опуса аутора на делотворнији начин помоћи ће да индивидуални напори оних аутора који трпе притиске и одијум средине у којој раде, буду ваљано сагледани. Другим речима, технологија ће помоћи да човек у мањој мери буде човеку вук и да спрече оно што се догодило *Речнику* – да буде избрисан из сећања. Методе математичког моделовања и подражавања процеса могле би да остваре сан о увиђању како би изгледала цивилизација да није кренула путем оваквог технолошког развоја, што такође представља једну од значајних тема *Речника*.

Речник шехнолоџије у том смислу припада ширем европском кругу који испитује време и простор у којем је цивилизација направила историјске грешке. Објављен је и пре чувеног дела *Ерос и маџија у ренесанси 1484*. (Culianu, J., 1984) које говори о периоду када се у европској историји редефинише људска цивилизација и разоткрива моћ креативне енергије. Аутор књиге, Јоан Кулиану, истраживач и универзитетски професор, заступао је тезу да је Ренесанса последњи период који афирмише имагинацију, несвесно и еротско, а да је протестантска реформација, гушењем и потискивањем имагинарног, отворила пут модерној технологији, рестриктивним политичким институцијама и савременој неурози човечанства.

Проучавајући мислиоце попут Фичина, Мирандоле, Бруна и Ал-Киндија, за које је идеални свет имагинације био подједнако стваран као и свет који називамо реалним, а који је „само сенка или одраз дубљих духовних сила“, Кулиану је сматрао да се историјске промене дешавају као резултат мутације, а не еволуције, деловањем сила које су скривене од учесника у тим догађајима, у универзуму у којем живимо, који има знатно више димензија него што савремена наука претпоставља.

Истражујући *системску предвидивост мишљења*, Кулиану је развио метод антиципације, а своја предвиђања објављивао у форми прича. Једна од њих, *Инишвервенција у Јорманији*, у време када то нико није очекивао, практично предвиђа пад Чаушескуа, док друга, под називом *Слободна Јорманија* такође много пре реалног времена, описује пуч који се догодио у сред аутентичне револуције у Румунији. (Anton T., 1992) Због идеја које је заступао, као и тачне антиципације коју је остварио, велики ерудита, критичар културе, политике и румунске цркве, амерички професор румунског порекла, Јоан Кулиану, убијен је 1991. године у Чикагу, као први универзитетски професор на тлу САД на којег је извршен атентат.

Пример професора Кулиануа указује на домете репресије, даје оквир за разумевање отпора који може да генерише филозофско, уметничко и научно дело, усмерено к антиципацији и провокацији идеолошких и политичких структура. У том смислу осветљавање јавне осуде коју су доживели аутори *Речника* може се ставити у контекст процеса који су имали шири значај од оног који је до сада сагледан и свакако представља још један од могућих углова гледања на судбину *Речника шех-нолоџије*.

Србија, на жалост, има и своју неславну традицију знаних и мање знаних епизода у оспоравању и спречавању изузетних личности да остваре своју стваралачку мисију. Због тога је важно да док земља не прихвати међународне стандарде у заштити живих стваралаца, научна заједница учини све што је у њеној моћи. У теоријском смислу у овој области могу бити од помоћи радови истраживача Института за етику и технологије у настајању или Института за проучавање будућности људског рода Универзитета Оксфорд (Bostrom, N., 2008) који разрађују питања савременог односа према Достојанству као Квалитету. Постоје и значајне праксе на које се треба угледати у земљама као што су Канада и Кореја, које брину да личности које буду проглашене за *национално културно блага* имају све што је неопходно за несметани рад, укључујући и обавезу да се њихова дела проучавају на одговарајућим степенима образовања, да медији на погодан начин прате и помогну да се у систем највиших вредности друштва уграде дела аутора док су они још увек у пуном стваралачком напону.

Савремена наука показује да технологија живи у мишљењу много пре него што се материјализује (Fanta-Vagenshtien Y., Chen, D., 1993.) па је борба за слободу мишљења и деловања једнако важна и за технолошки напредак друштва. Уз недостатак релевантних података о опусу Слободана Шкерковића, овде је важно истаћи да је време показало како је *Речник шехнологије* између осталог најавио истраживача и универзитетског професора врло специфичног мултимедијалног опуса, др Александра Петровића, који је упркос судбини *Речника* и екскомуникацији коју је због њега претрпео, отворио нове путеве да афирмише вредности и поруке тог раног дела којим је исказао самосвојни критички поглед на свет. Та стваралачка нит веома јасно зацртана у раној фази његовог стваралаштва траје и данас док покушава да опет прошири хоризонте овог пута градњом модела небеске механике и њиховим имплицитним повезивањем с критиком модела технолошког развоја, што је данас једнако необично и „ван контекста“ као што су некада биле саме идеје *Речника*. Међутим, неоспорно је да је та нит могла много слободније да повеже нове правце мишљења да се није догодила афера јавне осуде *Речника*. Радови из филозофије технологије, историје науке, антропологије, рад у значајнијим међународним и националним научним пројектима и часописима, академски и уметнички доприноси професора Петровића, посебно они повезани с друштвеном термодинамиком Косте Стојановића и каноном осунчавања Милутина Миланковића, данас су само потврда те пропуштене перспективе друштва затвореног у сопствене идеолошко-политичке борбе. Међутим, тек ће проучавање целокупног опуса професора Петровића показати да ли је *Речник шехнологије* истовремено и његово програмски најважније дело, каква је његова улога била у радовима из каснијих фаза и на који је начин *Речник* профилисао његово разумевање проблема с којима се касније суочавао.

Херитолошки поглед на *Речник шехнологије* указује да је реч о делу које припада српској културној баштини у домену сазнајне културе и нематеријалног културног наслеђа, док у европским оквирима припада критичком истраживачком кругу преиспитивања темеља развоја цивилизације. Заштита овог дела заснована на очувању динамичког потенцијала и проходности кроз време у најужој је вези с применом нових технологија у раз-

umevaњу složene strukture dela, његовој валоризацији и заштити његовог наслеђа за будућност. Неопходно је да наредна истраживања обухвате интегралне опусе аутора *Речника* како би се сагледала улога и допринос дела и његових аутора у свом времену.

ЛИТЕРАТУРА

- Anton, T. (1992), *The Killing of Professort Culianu*, Lingua France, Vol.2, No 6, Bostrom N., *Dignity and Enhancement*, 2008. https://bioethicsarchive.georgetown.edu/pcbe/reports/human_dignity/chapter8.html
- Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage UNESCO, <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/FIELD/Apiia/pdf/00031-EN.pdf>
- Culianu, J. (1984), *Éroset Magie à la Renaissance*. Paris, Flammarion.
- Fanta-VagenshtienY.(1993), Chen, D., *Technological thinking among illiterate Ethiopian immigrants in Israel*, Journal of Science Education and Technology, Vol 2, No.3.
- Lukic, D (2014), *Integrisani CAPP sistemi i tehnološka baza podataka*, Fakultet tehnickih nauka, Univerzitet u Novom Sadu.
- Polić S. (2014), *Savremena zastita nasledja i njeni izvori - Hipoteza noosfere i konceptualizacija robotike*, Zbornik radova naučnog skupa IEN2014, "Savremene metode ispitivanja i evaluacija u nauci", Mašinski fakultet u Beogradu, decembar 2014., Naučno društvo za razvoj i afirmaciju novih tehnologija NANT, Beograd, pp.99-105
- Polić-Radovanović, S. (2014), *Combination of Cloud Robots and numerical simulation of pollution – one possibility to protection open archaeological sites*, Book of Abstracts, Robotics: Innovation for Cultural Heritage RICH 2014, Venice, pp.3
- Polic-Radovanovic, S. (2010), et al, *Metodološki i tehnički aspekti primene novih tehnika u zaštiti kulturne baštine*, Institut "Goša" : Centralni institut za konzervaciju, Beograd.
- Polic-Radovanovic, S. (2003), et al, *Kultura naučno-tehničkog informisanja, Zbornik radova IX naučnog skupa "Tehnologija, kultura i razvoj"*, Palić, 10-14. septembar 2002., str. 238-244, Udruženje "Tehnologija i društvo", Institut "Mihajlo Pupin" Beograd, Ekonomski fakultet Subotica.

Suzana Polić
“DICTIONARY OF TECHNOLOGY” – A VIEW FROM THE
PERSPECTIVE OF CLASSICAL THEORY
OF AUTOMATED CONTROL

Dictionary of Technology, a multilayered philosophical-artistic work, that has, in its autonomous way, indicated the problem of technology which has been pulsing in all periods of society up to this time, in different contexts and meanings, can be read from a multitude of different perspectives. One of them is certainly a classical-technological, interesting as an opportunity to examine patency through time of the basic concepts of *Dictionary of Technology*, since the creation of the document entitled *Analysis to the moment of modern technology*.

Keywords: “*Dictionary of Technology*”, *technology*, *automated control*, *Aleksandar Petrović*.

RAZLOZI ZA SEĆANJE 33 GODINE POSLE

Rečnik tehnologije, u svom štampanom izdanju (od pre 33 godine), naravno, postoji i danas, kao što postoji i njegova digitalna pdf varijanta. Ipak sećanja ne postoje, jer ona nikada ne postoje, uvek su tek zadata, njih moramo obnoviti, vratiti iz nigdine, kao što i tumačenja moramo vratiti. Sećanja su nužno nova ili ih nema. Bez sumnje, 33 godine podrazumevaju seriju rekontekstualizacija koje pomeraju smisao onog što je „izvorno“ nastalo u tim godinama. Kaže se: pobednik piše istoriju. Nju je pre 33 godine protiv Rečnika tehnologije pisao neko ko se smatrao pobednikom, a ko se danas prepoznaje kao poraženik. Ali, zar sada nismo svi pomalo poraženi?! Eto zašto nam je potrebna jedna tehnologija ne samo pobedničkog nego i poraženičkog čitanja. Mislim da nam Rečnik tehnologije iz Vidika, već u svojoj prvoj rečenici nudi moguće (da li i dovoljno?) rešenje za tu aporiju: „Zapisan je zbog života, ličnosti i volje, a ne zbog reči koje su u njemu.“

Ključne reči: sećanje, časopis *Theoria*, postmodernizam, Politika ekspres, Slobodni univerzitet, praksis filozofija, avangarda.

Dopustite mi, najpre, da se zahvalim što sam uopšte i pozvan na skup *Rečnik tehnologije – 33 godine posle*. Posle dvodnevno slušanja izlaganja shvatam da je vrednost skupa u mojim očima značajno porasla, čak i u odnosu na moja najoptimističkija očekivanja... Bilo je tu raznovrsnih izlaganja i svedočenja, uključujući i ova dva koja smo upravo slušali.¹ Iako su se odnosila na događaje od pre 33 godine, mnoga svedočenja su bila zaista uzbudljiva, informativna i neočekivana, posebno onda kada su bila „insajderska“. Reč je o izlaganjima zanimljivim po svojim unutrašnjim dilemama, ambivalentnostima u koje su autori pokušavali da uđu, ili da izađu; dakle, o sećanjima koja nama ostalima nisu bila poznata, s kojima nismo imali nikakav dodir u prošlosti, a još manje u novije vreme. Budući da nisam bio u epicentru samih događanja oko *Rečnika tehnologije*, moje iskustvo je nužno suženo, tako da, pred

¹ Reč je o izlaganjima Slobodana Antonića i Miloša Kneževića

ovim svedočenjima koja sam upravo čuo, mogu da izložim samo nešto veoma, kako bih rekao, parcijalno. Postoji jedna epizoda o kojoj ću govoriti. To je odnos nas nekolicine iz filozofskog časopisa *Theoria* prema *Vidicima* i *Rečniku tehnologije*. Naime, u broju 2-3 ovog časopisa iz 1981. godine smo tekstualno i filozofski komentarisali *Rečnik*, ali to ne bi imalo neki posebni značaj da nije imalo i jedan neočekivani javni epilog, o kojem ću takođe govoriti.

U ovom trenutku, hteo bih da se osvrnem na činjenicu da ja zapravo nemam pripremljeno (pisano) saopštenje, kao što je to najavljeno. Nažalost ili, možda, na sreću ja sam ovde došao, potpuno – nespreman. Došao sam pre da slušam nego da govorim. I pogotovo kad sam čuo sva ta veoma zanimljiva izlaganja, shvatio sam da ja, zapravo, konstitucionalno nisam spreman da se upuštam u složene dileme koje su formirane u tom nizu politički i kulturološki spornih situacija onog vremena, centriranih oko *Rečnika tehnologije*. Sve u svemu, dobro je što se nisam naročito spremao za ovo izlaganje, jer to bi verovatno bile neke neprimerene konstrukcije, a ovako sam dobio izvesnu slobodu da se pripremim za ovo izlaganje, ako tako mogu da kažem, u toku samog izlaganja... Jednostavnije rečeno, preostalo mi je da se, ovde, upustim u nekoliko malih improvizacija.

Naravno, na insistiranje Dušana Boškovića ja sam poslao jedan tekstić kao objašnjenje ili anticipaciju mog izlaganja... U njemu sam naznačio ključni problem – sećanje, a sećanje je problem koji me, ne samo sa svoje subjektivne, nego i sa neke objektivne strane sada još dodatno okupira. Naime, objektivno posmatrano, sećanje je dokument ili, preciznije rečeno, dokument je na izvestan način objektivirano, opredmećeno sećanje. Znači postoji jedan broj dokumenata ili objektiviranih sećanja od kojih su neka javno dostupna, a neka nisu. Pri tom, mi znamo da su u takvim dokumentima uvek prisutna i neka tumačenja. To je, bez sumnje, ono što u sećanju ili dokumentu ostaje subjektivno. Zato je svaki dokument ujedno zadatak za subjekta, za čoveka da se „priseti“ sopstvene ili tuđe interpretacije toga, da rekonstruiše hermeneutički smisao dokumenta, ukoliko je naravno to u stanju, i posebno, ukoliko je bio učesnik svih tih davnih događaja. Ali sada vidimo: kao što nema dokumenta bez interpretacije, tako nema ni istorije bez interpretacije, jer istorija nije skup golih činjenica, istorija nikad nije potpuno objektivna, ona je uvek, rekao bih, i sukob interpretacija. Tako,

u tom, tada aktuelnom trenutku, pre 33 godine, pa zatim, i u svakom trenutku posle toga, a evo konačno i sad, na ovom skupu, suočavamo se, kako juče tako i danas, sa različitim interpretacijama, različitim istorijama ili različitim sećanjima i, najzad, sa poznatim, otkrivenim i nepoznatim, nedostajućim dokumentima, pa najzad i sa autorima nekih dokumenata koji su čitave 33 godine bili nepoznati, anonimni. Time postaje moguće da se, donekle, upoznamo i sa tehnologijom moći, odnosno sa raznim taktikama i strategijama objektiviranih sećanja, sa „tokovima“ tih dokumenata unutar i izvan onovremenog ideološko-političkog sistema...

Meni su se sve te priče koje sam čuo dopale upravo zbog ove složenosti i razlika u objašnjenjima i tumačenjima. Pri tome, nisam sklon da tvrdim kako su to bile puke protivrečnosti, odnosno kako je tu jedan mislio jedno, a drugi nešto sasvim drugo, te da su to, onda, tumačenja i tvrdnje koje se naprosto isključuju i da, na taj način, ukupna priča, a s njom i događanje, istorija, ostaje nepomirljivo protivrečna, neraspletiva. Ne, ja u svemu tome nalazim jednu mogućnost, jedan hermeneutički ključ koji rešava tu spornu situaciju, a taj ključ bih nazvao: *dekonstruktivni obrt*. Naime, protivrečnosti moraju, uz dobru volju tumača, da se objašnjavaju kao razlike, a ne kao nepomirljivi antagonizmi. Sve u svemu, imamo razloga da verujemo kako su u tim tumačenjima bile prisutne *pre razlike nego protivrečnosti*. Bar ja sam u svim tim izlaganjima video niz razlika u tumačenju onoga što se dešavalo pre tih 33 godina i zatim u razmaku od tih 33 godina pa sve do danas, a konačno, video sam i kako se te stvari vide danas, naravno, opet za razliku od toga kako su se videle pre 33 godine...

To su bila, bar što se mene tiče, neki put veoma dramatična svedočenja o razlikama i zato ću, u ovom trenutku, pokušati da, vrlo kratko, u taj kontekst unesem i svoje nekadašnje i sadašnje tumačenje „afere“ koja se dogodila s *Rečnikom tehnologije*. Pokušaću, naime, da kao filozof i član časopisa *Theoria*, ponudim izvesno tumačenje tragova i uticaja tih meni dostupnih, ali i nedostupnih dokumenata. Kad pominjem *dokumente*, onda pre svega mislim na sam *Rečnik tehnologije* i moj tekst koji je *Theoria* objavila povodom *Rečnika*. Najpre da vas obavestim – jer ne znam koliko svi ovde znaju tu činjenicu – kad se *Rečnik tehnologije* pojavio, onda se redakcija okupila oko ideje – mislim da je Mladen Kozomara tu stvar inicirao – da se reaguje na sam događaj, odnosno da se na-

pravi neka vrsta razgovora ili reagovanja povodom *Rečnika*. Nama je *Rečnik tehnologije* bio veoma zanimljiv kao pojava. Tako smo, naime, na to gledali. U stvari, za nas je *Rečnik* iz više razloga bila iznenađujuće zanimljiva pojava i, naravno, počev od samog krajnje neobičnog izgleda.

Mislim da je sada neophodno da objasnim našu tadašnju poziciju. Časopis *Theoria* je bio organ Filozofskog društva Srbije. U Filozofskom društvu dominantan uticaj, godinama u nazad, imala je grupa oko praksis filozofije. Razlog tome je bio, naravno, ugroženost na Univerzitetu praksis filozofa od strane zvanične ideologije i politike. Njihov uticaj u Filozofskom društvu, iz moralnih razloga, naprosto, nije mogao da slabi ili jenjava. Ipak, mi smo imali ambivalentan odnos prema praksisovcima i praksis filozofiji. Jer, s jedne strane, oni su bili naši profesori i mi smo veoma poštovali njihovu borbu za slobodu reči, za Slobodni univerzitet, kao i, generalno uzev, za slobodnu poziciju svake individue, i najzad, za slobodu kritičke, angažovane misli u društvu. Ipak, s druge strane nas je pritiskao sam autoritet praksis filozofije. Jer mi smo mislili ili, bar – mogu to bez predumišljaja za sebe da tvrdim – ja sam verovao da postoje i mnogi drugi značajni filozofi koje praksis filozofija nije uzimala u obzir. Verovao sam da, ako neko već hoće da se slobodno bavi filozofijom, on je dužan da konsultuje i niz značajnih filozofa koji, međutim, nemaju afinitet za samu praksis filozofiju... Međutim, upravo zbog pomenutih spoljašnjih ideološko-političkih pritisaka, praksis filozofi su se formirali kao avangardna grupa koja se bori protiv avangarde na vlasti. Bez sumnje, to je bio neravnopravni sukob dve avangardne ideologije. Na samu filozofiju, uključujući tu i onu koju su praksisovci zastupali, ovaj sukob je imao prilično represivno dejstvo. Umnogome, praksisovci su se uobličili u jednu ideološki profilisanu, ako ne i isključivu grupu. Nas je – kad kažem *nas* mislim na tu srednju generaciju, okupljenu oko *Theorie* – sve to prilično ograničavalo, ako ne i tištilo. Naravno, mi nismo bili protiv, recimo, kritike staljinizma koju su praksisovci preduzimali... Ali, s druge strane i ekipa na vlasti je takođe bila protiv staljinizma... Zatim, jedni su bili za autentičnog Marksa, mislim na praksis filozofe, ali s druge strane i zvanični ideolozi su bili to isto, samo što svoje marksističko opredeljenje nisu iskazivali istim rečima, istom retorikom i sa istom rafiniranošću. Kod njih, dakle, nije bila reč o autentičnom Marksu, već samo o Marksu, često i dijamatovskom, dogmatskom... Sve to je za nas

bio jedan zatvoreni krug koji nas je nekako ograničavao, opterećivao i iz toga smo želeli da iskoračimo. Tako se, konačno, časopis *Theoria* – uz svo poštovanje za antistaljinizam i Marksa filozofa – spontano orjentisao ka izvesnom otvaranju. U tom smislu, on je išao u pravcu (pravcu bez pravca?) ovog otvorenog, evropskog duha vremena.

Najzad, svako ko bi uzeo časopis *Theoria* i pogledao šta se tu prevodilo, šta se tekstualno pojavljivalo, video bi da je to bio pokušaj nekog približavanja evropskim intelektualnim vrednostima i pluralizmu. Eto to se, dakle, dešavalo u časopisu *Theoria*. I tako, mi smo odlučili da pišemo, da pravimo razgovor o *Rečniku tehnologije* naprosto zato što smo videli da se taj rečnik pojavljuje, na domaćoj sceni, kao deo pomenutog pluralizma, i kao nešto što je u tom smislu, naprosto, zanimljiva pojava, nešto drugo, nešto što je inovacija koju ne treba prećutati, sve u svemu, to je bila stvar koja izlazi iz okvira standardnih ideoloških i drugih teorijskih, akademskih i sličnih priča. U tom smislu, *Rečnik tehnologije* nam je bio višestruko zanimljiva pojava. Eto zašto smo, tim povodom, u časopisu *Theoria* tekstove napisali: Mladen Kozomara, Slobodan Žunjić, Nenad Daković i ja.

Najpre – Žunjić. On je napisao jedan sasvim korektan prikaz. Bio je to dobronameran prikaz *Rečnika tehnologije* koji se članovima redakcije *Vidika*, tj. onima koji su napravili *Rečnik tehnologije*, verovatno ponajviše dopao. Međutim, Kozomara i ja smo napisali drugu vrstu teksta. Pre nego što uđem u kratko tumačenje tih tekstova mislim da je neophodno, najpre, ukazati na njihov efekat. Reč je, naravno, o ideološko-političkom efektu! Dakle, kad se pojavila *Theoria* sa našim tekstovima o *Rečniku*, onda se, ubrzo, pojavila anonimna *Analiza* čija je prva verzija, kako smo upravo doznali, napisana iz pera Slobodana Antonića. Zatim je pristigao i tekst u *Ekspres politici* u kojem je neki novinar, oslanjajući se na *Analizu*, napao *Rečnik tehnologije*, ali tako što se, u isti mah, pozivao i na tekstove u časopisu *Theoria*: „Evo, čak su se i filozofi obračunali sa *Rečnikom*... itd.“ Na to smo mi ovom novinaru odgovorili tekstom koji oštro osporava njegove tvrdnje. Ali, sam taj odgovor nismo svi potpisali. Naime, potpisali smo ga samo Kozomara, Daković i ja. Žunjić to nije učinio, jer je on, očigledno, imao drugačija merila od nas šta treba u to vreme potpisivati, a šta ne. E sada, mi smo napisali taj tekst koji je objavljen i koji je bio potpuni

demant i odbacivanje toga da je nas moguće instrumentalizovati u pravcu bilo koje partijske, ideološke, ove-one dnevno-političke potrebe i tome slično. Taj odgovor je, dakle, bio potpuno jasan i nedvosmislen. S druge strane, ja sam se pitao šta je ponukalo ovog novinara da pokuša da nas tako grubo instrumentalizuje, tj. da nas uvuče u svoju prozirnu ideološku osudu *Rečnika tehnologije*. Nije li to, možda – mislio sam – činjenica da je, recimo, Mladen Kozomara čitajući *Rečnik tehnologije* pravio analogiju sa Alisom u zemlji čuda, u okviru jedne analize koja je bila malo hermetična, tj. ne sasvim jasna, pa se mogla „natezati“ na razne strane. Ali, u Kozomarinom tekstu nije bilo ničeg zlonamernog. Slično je bilo i sa mojim tekstom. Naime, ja sam napisao tekst koji je bio prilično šaljiv. Napisao sam, takoreći, nešto nalik na parodiju. Ali ne toliko na račun samog *Rečnika* i ekipu koja ga je stvarala ili okruživala, već, pre, na vreme u kojem smo živeli, pošto sam nagovestio da je u tom vremenu *Rečnik tehnologije* za mene pre svega bio jedan novi, inovativni kulturni događaj.

Postoje neki paradoksi i protivurečnosti koji mogu da se objasne jedino sa stanovišta onih termina koji su već tada, u filozofiju poststrukturalizma, odnosno u dekonstrukciji, dakle u Derridinim i Delezovim tekstovima, a kasnije i u Liotarevoj knjizi *La condition postmoderne* – koja je objavljena čini mi se '79. godine – postali popularni. Među tim terminima privilegovanu poziciju ima, bez sumnje, termin *igra*. Ja sam želeo da tumačim, odnosno da dam jedno tumačenje *Rečnika tehnologije* upravo sa stanovišta (ili koncepta) *igre*. U tom trenutku meni je sve ličilo na igru i ja sam se u toj dekonstruktivnoj igri na svoj način zaigrao, zabavljao. Ali zato sam, takođe, u svom tekstu iskazao i jednu malo kritičku „notu“ koja se odnosila na nešto što sam nazvao *ozbiljnost*. Ozbiljnost se pojavljivala u *Rečiku tehnologije* kao neki duhovni stav u kojem nije bilo igrice, nije bilo smeha – na čemu sam ja insistirao – nego je to bilo jedno krajnje ozbiljno modernističko opredeljenje ili stanovište, ili kulturni istup, objava... i tako dalje. Dakle, ja sam stavio ovu primedbu, ali sam na neki način i sam shvatao da u tom trenutku biti ozbiljan, zastupati stav ozbiljnosti, može da na svoj način predstavlja *deo igre* ili *udeo u igri*. Naravno, kasnije se pokazalo da je to zaista bio deo igre, koja je bila igra isključivosti.

Mislim da grupa oko *Rečnika tehnologije*, tada još nije bila samosvesno postmodernistički ili dekonstruktivno orjentisana.

Kad čovek čita *Rečnik*, njegove termine i kategorije, dakle, ono na čemu počiva čitava ta građevina, onda se jasno vidi da tu nije sve skroz-naskroz postmodernistički „modelirano“, nego da tu ima i nečeg (to je čini mi se i Miloš Knežević pomenuo) što bi se moglo nazvati *visokom modernošću*. Eto, danas smo čuli kako se pominje i jedna uticajna lista modernih filozofa, od Kjerkegora pa nadalje, čiji tragovi se navodno mogu učitati u *Rečniku tehnologije*... I zaista tu ima i nečega takvog, kao što ima i nekih naših modernista, počev, recimo, od Micića i njegovog Barbarogenija: ti motivi su veoma srodni ovom što se u *Rečniku* zastupa... Ali, po mom uverenju *Rečnik* je pre svega jedan samosvojan sklop ideja. Izvesna genealogija bi možda mogla da pokaže kako tu ima ovih ili onih uticaja, ali možda bi pokazala i da ih nema u prevelikoj količini. Najzad, moguće je i to da ima uticaja iz treće ruke, ali ne iz prve ili druge. Ali, gde nema uticaja iz treće ili pete ruke? Jedino što putevi takvih uticaja nikada nisu sasvim belodani.

Ako se upitamo o današnjem značaju *Rečnika tehnologije*, onda moramo reći da je on aktuelan – ukoliko je aktuelan! – samo zato što je (upravo na tome je u svom izlaganju insistirao i Aleksandar Petrović) otvoren za savremene tokove evropske misli i, pre svega, filozofski gledano, reč je o postmodernizmu, ili dekonstrukciji, ili kako god hoćemo to da nazovemo... Samo, u ovom trenutku, nećemo izbeći pitanje: da li je *Rečnik tehnologije* aktuelan sam po sebi? Ja mislim da pre izvesne interpretacije, dakle, faktički ili po sebi uzev, ništa nije aktuelno. Tek izvesna interpretacija, recimo, ova koja se dešava ovde, ovaj naš razgovor i eventualno knjiga koja će se napraviti, zatim odjeci i tome slično, mogu da stvore sliku o izvesnoj aktuelnosti *Rečnika tehnologije*. On sam po sebi naravno uopšte nije aktuelan. Za njega se, naprosto, 33 godine nije čulo. Niko o njemu ništa nije pričao. Nije bilo tumačenja. Nasuprot tome, recimo, *Biblija* neprestano ima nekakva tumačenja. Mislim da je neko ovde pominjao *Bibliju*... Bez onih silnih, a neki put i silovitih, dobro institucionalizovanih tumačenja, to naprosto ne bi bila nimalo aktuelna knjiga, ostala bi bez značaja i značenja. Zato smo, možda, preuranjeno postavili pitanje o značaju *Rečnika tehnologije*. On je u svom vremenu, znači pre 33 godine, bez sumnje, imao neku aktuelnost, neki značaj, a daleka svedočenja o tom „slučaju“ mi smo ovde imali priliku da vidimo i čujemo, i to u prilično živopisnom obliku. Svojevremeno, nažalost, čitavu priču ne završava *happy end*.

U ovom trenutku, hteo bih da dam još samo jednu malu opasku o praksis filozofiji. Naime, kao što je poznato, praksisovci su imali težak konflikt sa vlašću. Najureni su sa fakulteta. Zatim su osnovali Slobodni univerzitet. Tih Univerziteta je bilo više. Ja sam učestvovao u radu prvog i drugog. Kasnije sam čuo da je bilo i trećeg i četvrtog...

Glas iz publike (Olujić): „Nisu ga oni osnovali, mi smo ga osnovali, a oni su se priključili posle“.

Kad kažeš *mi*, pretpostavljam, misliš na srednju generaciju kojoj sam i ja pripadao? Zaista, jednom je i kod mene, odnosno u mom stanu održan Slobodni univerzitet... Ali ključni motiv za održavanje slobodnog ili slobodnih univerziteta bio je, upravo, progon praksisovaca sa Univerziteta. Ali, to nije bio samo njihov problem. Najme, tu smo svi mi imali problema, i on je trajao godinama. Najgora godina možda i nije bila ta osamdesetprva, kad je izašao *Rečnik tehnologije*, već neka koja je pridošla kasnije... Naravno, uvek su oko nas bili izvesni ljudi koji su nadgledali naš „rad“, a zatim su došle i presude Vladi Mijanoviću, Nikoliću i drugima, i tada je bilo prilično „gusto“. Meni su dvaput dolazile ekipe „nadležnih“, jednom u komšiluk, a drugi put u šah klub. Jedan moj drugar, u šah klubu upitao me je: „Slušaj Mido, da li ti, možda, uzimaš drogu?“ Naravno, ovo je mala digresija koja, međutim, dobro ilustruje to u kakvoj smo atmosferi tada živeli. Pri tom, moram da kažem da nisu sva vremena bila ista. Postojale su razlike u periodima; nekad je pritisak bio prilično velik, a neki put i nije bilo tako strašno... Pa tako, da su neka gora vremena bila u trenutku kada se pojavio *Rečnik tehnologije*, onda bi možda neko od njegovih tvoraca, naprosto, odleteo u zatvor. Srećom, to se nije desilo.

Hoću sada da kažem da je nepravedno, potcenjivati ili minimalizovati značaj i uticaj filozofa u tom vremenu, a tu, naravno, pre svega mislim na praksis filozofe. Njihov značaj je bio veoma velik i pored ograničenja koje proizlazi iz njihove filozofske pozicije. Naime, i samo *delovanje* te grupe bilo je veoma značajno, mada je to bila jedna avangardna grupa, kao što su devojke i momci okupljeni oko *Vidika* i *Rečnika tehnologije* takođe bili avangardna grupa, a na taj način su bili i deo te modernosti o kojoj je ovde bilo reči. Naravno, problem je u tome što su avangardne grupe uvek, po definiciji, malo zagrižene. Avangardist, naprosto, tera svoju priču i eliminiše sve ostalo. Samo što, pri tom, ni praksis filozofi, ni

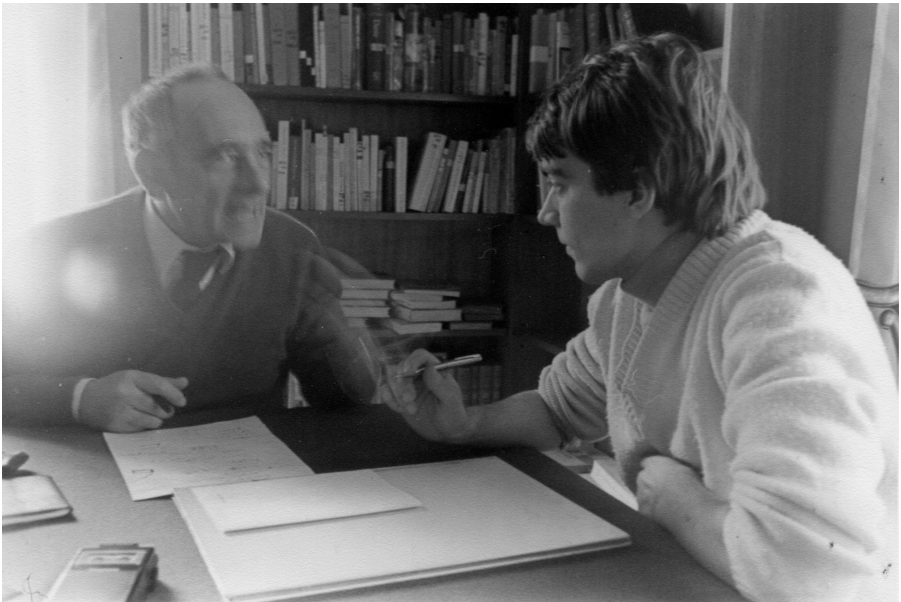
oni okupljeni oko *Rečnika tehnologije* nisu imali u rukama nikakva represivna oruđa ili sredstva – pošto to nije ni bili dostupno ljudima u kulturi – da od svoje avangardne pozicije načine neku robi-jašnicu ili mesto gde će da se ljudima politički sudi i tome slično...

Mislim da sam se ovde već dovoljno raspričao, odnosno, zahvaljujući drugima, osvežio svoja sećanja, pa bi bilo u redu da ovde negde i završim svoje izlaganje. Hteo bih, za kraj, još samo da dodam jednu rečenicu, a to je u stvari citat prve rečenice iz *Rečnika tehnologije* koju sam u svom uvodnom tekstu „Razlozi za sećanje“ naveo da bih ukazao na svoj afinitet, na svoju bliskost sa tim pokušajem ili tim projektom, koji je naravno *Rečnik tehnologije*. Ta rečenica glasi: „Zapisan je zbog života, ličnosti i volje, a ne zbog reči koje su u njemu.“

Milorad Belančić
REASONS FOR MEMORY AFTER 33 YEARS

Dictionary of technology, in its printed form (of 33 years ago), of course, exists today as well, as its digital pdf variant does. However, memories do not exist, because they never exist, they are always given, they are to be reconstructed, brought back from nowhere, like analyses are to be brought back as well. Memories are necessarily new or they do not exist. Undoubtedly, 33 years include a series of recontextualization that move the sense of what was “originally” created in those years. There is a saying “History is written by the victors”. It was written 33 years ago against Dictionary of Technology by someone who considered himself a victor, and is recognized today as the defeated one. But right now, are not we all a little bit defeated?! That is why we need a technology of not only the victorious but also the defeated reading. I think that Dictionary of Technology from Vidici in its first sentence offers possible (if enough?) solution for this aporia: “It is written for life, selfhood and will, and not for the words it contains.”

Keywords: memory, magazine Theoria, postmodernism, Politika ekspres, Free University, praxis philosophy, avant-garde.

Марио Томазини, блиски сарадник Франка Базаље, с Александром Петровићем у разговору о пројекту негације институције (април 1982, Београд).

РЕЧНИК
И ЛОГИКА ПРОМЕНЕ
О (им)потенцији система
и његових „противника“

Догађаји који су се одиграли пре више од три деценије поводом објаве Речника технологије користе се овде за антиролошко промишљање односа моћи у друштву. Њихова повезаност са кризом друштвеног система испољава се када контролира „противника“ система пређе у сукоб и усмери се на одстрањивање противника. Ово дешавање има аналогију у ритуалима племенских култура које су симболички, проширивањем „жривеног јарца“, циклично обнављале свој идентитет. Развој модерне технолошке културе доприноси несвајану дошаташњих облика симболичког односа према свету, а изолацијавање обележених „противника“ се одвија најоредо, на егзистенцијалном плану. Искусво догађаја везаних за Речник технологије сведочи о жаловити шакој постојања, не само из људске перспективе, него и из перспективе система, будући да механичко пошкривање друшачије мишљења води пренебрегавању идеја које би могле да покрену друштвени преображај и редугреде урушавање целој друштва.

Кључне речи: моћ, систем, технолошка култура, преображај.

Убрзо по објављивању Речника технологије, специјалног издања часописа *Видици* (1981), смењено је његово уредништво, јер га је тадашњи режим анатемисао као „непријатељско“. Да би се евоцирао контекст у коме се то догодило на скупу посвећеном Речнику приказан је документарни филм *Дан младости 1977*. Филм је добро дочарао атмосферу тог времена и подсетио нас како је то изгледало: маса Југословена (или „Југословена“?) се усхићено тискала на прослави Слета и уручивања штафете доживотног председнику. Иако је Тито остарео његова смрт је била табу, а он оличење вечно младалачке наде. Овације озарених лица на филму указивале су да је социјалистички систем, као носилац модернизације, успешно остварен.¹ А онда

¹ Емитовањем оваквих и сличних збивања (нпр. радних акција које су приказивале младе како обнављају ратом разорену земљу) усавршавања је технологија организације система.

се за кратко време све променило. Наша намера је да *Речник* сагледамо као један од интелектуалних ослонаца за схватање логике те промене.

Запажање да је организација друштва – „мега-машина“ – врхунски облик технологије и *conditio sine qua non* сваког технолошког развоја потиче од Луиса Мамфорда (Lewis Mumford). На основу ове идеје можемо размишљати о разликама древних и модерних система друштвених организација.² Затим можемо размишљати о разликама у квалитету живота или сложености система. Са технолошким развојем модерно доба је донело и усложњавање система организације друштва, чинећи све тежим да појединци имају целину знања тако да су људи постајали све више зависни од технологије која у себи сабира знање. Познато је да се систем усложњава с већим приливом енергије.³ Огромна експлоатација ресурса довела је до великог прилива енергије и веома сложене друштвене организације која је у спрези са даљим прогресом технологије. Осим што се у том процесу уништавају равнотеже природног окружења, постоји још и тај проблем да људи постају застарели пред навалом технолошке модернизације.

Доба *антирпоицена* у којем живимо, одликује такав утицај човека на природу да је она, посредством технологије, постала „друга природа“ (“next nature”). Текст Кевина Келија (Kevin Kelly) објављеног у интернет издању часописа *Technium* носи наслов: „Људи су сексуални органи технологије“. Са његовог становишта, будући да је технологија људска креација, ми људи смо обавезни да је негујемо као своје чедо док не стаса и не осамостали се. У том процесу родитељи служе као логистичка подршка постајући све мање потребни. Развој аутоматизације може учинити људски фактор превазиђеним.

² Познато је да се захваљујући друштвеној организацији могу остварити достигнућа попут египатских пирамида или Кинеског зида, једине људске грађевине видљиве с Месеца. Ове грађевине су настале у оквирима централизоване друштвене организације и искоришћавања неслободне радне снаге. Предност модерних људи требало је да буде слобода, али модерна друштвена машинерија иде у правцу глобализације. Уколико то подразумева централизацију онда треба размислити о њеним последицама с обзиром на развој технологије који масовну радну снагу чини излишном.

³ То је полазиште еколошких ставова о одрживости. Они претпостављају да су ресурси Земље и њихова обновљивост исцрпиви и предлажу редуковање индустријског раста. Али будући да раст доноси профит који је повезан са прогресом технологије, ови предлози се не спроводе.

Становиште да је „људски фактор“ излишан у ствари следи из уобичајених навода да је само он одговоран у погледу опасности од технологије. Међу критичарима технолошког прогреса мало је аутора који не сматрају да технологија по себи није ни добра ни лоша и да се опасност може приписати само њеној (зло)употреби, односно људском и друштвеном фактору. Мишљење Сержа Латуша (Serge Latouche) се разликује јер он сматра да ови аутори, вероватно из страха да не буду проглашени заговорницима мрачњаштва, не доводе у питање технологију, и не изводе до краја могуће последице. Латуш их критикује што заборављају да су као друштвени научници позвани да „разумеју свет живота“, али и начине на које се замишља свет (Latouche 1998).

Утолико позив и смисао теорије јесте расветљавање и „деконструисање економске и технолошке колонизације модерне имагинације“ (Latouche 1998: 670). На тај позив су тадашњи *Видици* настојали да одговоре. Један број часописа *Видици* који је претходио *Речнику* био је насловљен *Технологија*. Ту су објављени интересантни текстови значајних аутора, попут Вилиама Барета (William Baret), Ортеге и Гасета (Jose Ortega y Gasset), Сенлија Хецера (Stanley Hetzer), Луиса Мамфорда (Lewis Mumford), Александра Коханског (Alexander Kohanski), Маршала МекЛуана (Marshall McLuhan)... Помињемо само неке од објављених аутора, јер сада после више од три деценије требало би да употпунимо тада изнете идеје, пошто смо их у међувремену промислили и увидима других аутора који тада нису могли да буду увршћени.

Упутно би било, рецимо, следити Латушово надахнуће хајдегеровским завештањем деконструисања технике као суштине модернитета. Додуше, Латуш критици технологије приступа конкретно – преко политичко-економске динамике модерног друштва. Идејно се надовезујући на Елила (Jacques Ellul) и Хотоа (*Gilbert Hottois*) он у том духу разматра посебност модерне технологије – кроз њену артикулацију у култури, политици и економији друштва. На овом трагу, требало би да наше суочавање с моћима и слабостима система мега-машине, узме у обзир хоризонт духа времена на којем видимо како са напредовањем технологије људи постају сувишни. *Речник технологије* је критички био настројен према хуманитету. Реч „хуманост“

је била протумачена као „апотеоза историје“, „идол љубави“, „редукција (личности) на самовољу, саможивост“ (РТ 1981:26). Тек знатно после укидања ових *Видика* дошло је до одређења овог доба термином „постхуманост“. Али када данас мислимо кризу (ове речи није било у *Речнику*) модерности, коју видимо као кризу концептуализације, етичких и естетских референци, схватамо да је она настала због општег поништења замисли да је смисао историје развој хуманитета. Уместо људске врсте, напредовала је технологија.

Данас се глобална друштвена прича приказује као дилема: да ли је већи проблем „превише људи на Земљи“, или што (се раширило уверење да) „без технологије нема опстанка“. Будући да су, као потврдне, обе те стране делови исте приче, која се намеће као једино замислива, изгледа да нема избора до неминовности којима управља мега-машина. У ствари, мега-машина није однекуд споља приспело чудовиште које лебди над нама, већ њено деловање зависи од тога како ми, људи, замишљамо шта она треба да буде.

Својевремено је *Речник технологије* предложио један сценарио изласка из неодговарајућег система. Био је то предлог настао из младалачки борбене, „варварске“ енергије, позив на „разбијање огледала“. Вероватно је фреквенција тако формулисаног позива узроковала да завибрирају сукобљавајуће страсти. Међутим, оне су биле подстакнуте и склопом других околности у времену после Титове смрти, када се општа криза наслућивала, те је требало потврдити систем, пре свега идеолошки.

Да ли се са ове дистанце може говорити о томе да се могао претпоставити распад југословенске машинерије и да ли се, да се изнутра почело другачије размишљати, распад Југославије као државе могао предупредити, остаће непознато. Али у том тренутку, немоћ система се испојила парадоксално, управо кроз демонстрацију његове моћи у обрачуну са испројектованим „противником“ – уредништвом *Видика*. Догађаји које је *Речник технологије* покренуо испојили су неке особине које, између осталог, пружају прилику за разумевање општих карактеристика људске природе. Зато их можемо посматрати као грађу за антрополошку „студију случаја“. Таква могућност је прилика да овај оглед буде допринос антропологији која кори-

сти анализе случајева за поткрепљивање теоријских полазишта. Ова метода амплификације примерима осветљава идеје. Тако су процеси који су се одвијали поводом *Речника технологије* пример који поткрепљује сазнање о ефектима које односи моћи имају по људе и друштвени систем. Тако добијено знање може да служи за унапређивање организације друштва, као и за утврђивање приоритета вредности које су важне, како са становишта одрживог управљања системом, тако и са становишта одрживих полазишта културе. Затим, на примеру уводног документарца видимо да је потреба за пројектовање м кардинална људска карактеристика коју је модерни поглед на свет потискивао у несвесно, али није успео да искорени.

На филму се јасно видело како људска психолошка потреба за пројектовањем није уопште нестала, иако се не испољава на исти начин као некада. Слет се, наиме, такође може посматрати као модеран вид ритуала. Услед развоја технологије, модерни ритуали су, с једне стране, постали више рутински и периферни (Baret 1980:19), дакле, отуђенији него што су то били племенски ритуали. С друге стране, судећи по френетичном држању масе на филму, и овај модеран ритуал је људима пружао неко стање слично трансу иако није као код племенских народа намерно и свесно упражњаван ради досезања дубинских стања повезаности са целином, стања потребних и појединцима и заједници.

То поткрепљује идеју да су људска бића универзално одложна утицајима пројекција. Њихове могуће разноврсности би се рецимо могле класификовати степеновањем на силазној скали од индивидуације до идолатрије. Такође је међутим, могуће да би класификација са степеновањем била неодговарајућа уколико би замаглила могућност прелазних облика или прожимања у неком облику који би споља могао изгледати и бити исти, али би се у унутрашњем психолошком доживљају разликовао. Тако су и модерни људи могли доживљавати стање љубави пројектујући је у неког идола, на пример, Тита. У сваком случају, опште место је пројекција као пратилац ритуала, дакле и ритуала жртвовања, без обзира да ли је њихова сврха да омогуће искупљујуће прочишћење, тј. катарзу, или да је уместо спасења, као у културама које су усмрћивале своје жртве, успостављан „прикључак“ са тамном страном несвесног.

Са становишта ослобађања личних потенцијала и кроз то развоја људских вредности, културе које су гајиле мрачне култове интуитивно сматрамо примитивним. Мада се левибриловска теза о „примитивном менталитету“, од које полази теорија културног еволуционизма, не уноси у тамну страну ирационалности, она начелно сматра примитивним однос према свету који западна метафизика класификује као ирационалан, без обзира што ни са становишта датих култура и њихових припадника, ни са становишта њихове одрживости, то не мора да буде тачно.

Поглед на свет племенских култура, које су биле органски повезане с природом, имао је симболички интегритет и то антрополози не оспоравају. Није реч, дакле, о томе да су припадници ових култура били ирационални у том смислу да нису разликовали унутрашње од спољашњих садржаја, него је њихово културно окружење неговало свест о повезаности ових садржаја. Тако је, у ритуалима жртвовања, симболичко „преношење свих зала“ на жртвену животињу пре њеног прогањања могло да буде психички делотворно за обнову појединачних учесника, као и за заједницу у целини.⁴

Технолошку еволуцију Елил је тумачио кроз процесе симболизације и десимболизације које карактерише дијалектичко кретање деструкције старих симбола и стварања нових. Ови садржаји почињу да се сматрају ирационалним са престанком непосредне повезаности са окружењем и са развојем технологије. Ови процеси су пратили технолошки прогрес и одвојили људе од природе и од себе самих, пружајући им другачије стање које је постало њихова ситуација. Као што је установио Симондон (Gilbert Simondon), техничка стварност је конституисала људски свет и људи су постали „бића у технолошком систему“.⁵ Са развојем технолошког система симболизација се

⁴ Треба имати у виду да су и разговори који су се одвијали у кругу одраслих у оваквим заједницама били веома важни за усклађивање целине. Вероватно је кључ што су такви разговори водили решавању проблема био у томе што је у току тога свако добијао прилику да се изрази, уз пажњу осталих чланова. По угледу на то, данас се користе терапијске технике (као што је „Породични поредак“ Берта Хелингера) које откривају да такав „круг разговора“ индукује информациону поље које учесницима омогућава потребне увиде.

⁵ Симондонова „механологија“ истражује постојање техничких објеката у њиховом току усавршавања, она сугерише да је погрешна традиционална концепција технологије као опозиције култури, већ да је сама култура техничка и технолошка (Simondon 1980).

више не односи само на моћ човека, већ се подређује другој функцији, мада је обе створио човек. Употреба те функције показује да је технологија постала право људско окружење (Ellul 1980/ 1977:177).

Антрополошки посматрано, симболизација је процес који ствара везе људи и природе, богова, или духова, преко објеката, попут тотема, фигура и сл. Ти симболи (нпр. симбол земље као мајке) бивају „превазиђени“ када се технолошки развој прилагоди другим културним чиниоцима, попут рата и глади. То се уклапа у Вирилијеву тезу да је технолошка култура пре свега израз доминације милитаристичко-индустријског комплекса који детерминише просторну организацију културног живота и развој града.

Технолошки развој настаје стварањем ефикасног аутоматског система који доводи до смањивања утицаја традиционалних вредности и облика живота, а пре свега до одстраивања симбола који су били укључени као посредници различитих сила у пређашње ритуалне праксе. Магијска умећа древних култура модерно доба техничке рационалности је истиснуло из свог система, а њихов повратак у микросфере модерног друштва не значи да оне опет могу постати нормалан чинилац друштвене организације. Напротив, оно што у технолошки све напреднијој ери глобализације постаје „нормално“, јесте ишчезавање посебности култура. Латуш то назива *културоцидом*. Али могуће је да различити културни системи, који су уопште успели да преживе, добијају са развојем технологије информационалних система, шансу да се обнове на нови начин. Истина, они попримају претежно виртуелне форме и, наравно, остају маргиналне за систем.

Треба се ипак запитати: да ли глобализација културе само представља поистовећивање са потрошачком културом (коју из много разлога можемо презирати), или се може замислити могућност *универзалне културе* која обухвата и усаглашава све индивидуалне и колективне разноликости као и целокупан живот планете? Наравно да се ту јавља питање да ли би тако нешто било могуће без технологије. Проблем је, међутим, како са људским вредностима усагласити технолошку културу у којој живимо (која зависи од техничке рационалности коју не ограничавају морални ни религијски разлози), с обзиром да

технички разлози, који стварају технолошку културу, нису довољни. Такође нису довољни ни било који други партикуларни разлози који имају у виду само партикуларне интересе (у име партија и свих осталих корпорација) а занемарују интересе целине. Јасно је да је еколошки однос саставни део замишљања и саме могућности универзалне културе. Могло би се чак рећи да ово замишљање јесте етичка обавеза, дужност свакога ко није вољан да пристане на аутоматизам мега-машине. Треба узети као аксиом да су аутоматизми штетни када поништавају људскост. Они тада изазивају кризу.

Вратимо се на кризу саморазумевања система, мега-машине, коју је изазвала појава *Речника технологије* почетком осамдесетих година у СФРЈ. Ова криза је била „идеолошког“ порекла, али, у новије време дешавају се слични процеси, који су израз кризе „финансијског“ порекла. Изгледа да постоје понављајући обрасци који се испољавају у кризи а односе се на успостављање моћи (што више моћи, до „свемоћи“...). Односи моћи се јављају по аутоматизму код: опозиционих позиција, супротстављених страна, неслоге неистомишљеника, сукоба, подређивања, ауторитарности... итд, и представљају тежњу да се некоме наметне нешто. То је јалова тежња, ма како наизглед успевала, јер наметање идеја, правила, обавеза, па и намета, које се остварује путем „штапа и шаргарепе“, насиља, завођења, рата, трговине, суштински не побољшава никог и ништа. То су општи принципи који се односе на све ситуације и сва времена.

На основу општих принципа налазимо антрополошке аналогије које повезују ритуале древних и оне модерних култура. Тако на пример, жртвени ритуали који су некада упражњавале племенске културе, подсећају на ритуале комунистичког режима проистекле из „мита о непријатељу“. И први и други су имали као сврху прочишћавање и обнављање заједничког идентитета. Антрополошки релевантно би било сазнање на основу чега су такве аналогије могуће, путем којих то општих и универзалних принципа. Изгледа би се одговор могао тражити у њиховој повезаности са архетипским слојевима људске психе.

О таквим повезаностима говоре њихове просторне раширености, временске учесталости и трајања.⁶ Сазнања о томе

⁶ Ритуали жртвовања су постојали широм света: у Америци (Инке, Астеци, Хаваји), Африци (Египат, Картагина), Азији (Месопотамија, Кина), Европи (Келти, Етрурци).

да оне потичу одвајкада пренета су до модерног доба преко уметности и религије (Библије)⁷, и преко различитих записа антрополошких и културолошких садржаја. Рецимо, у нашем језику је сачувано сећање у изразу „жртвени јарац“ иако се нико жив не сећа упражњавања тих ритуала. У модерном социопсихолошком смислу познат је механизам свађивања кривице на некога ко се посматра као „жртвени јарац“. Изгледа да провоцирања „људске природе“ постоје у свим временима и да се она могу испољити као (зло)употреба моћи у различитим врстама људских односа, и индивидуалних или групних сукоба.

Уколико модерни поглед на свет почива на рационалности као начину превазилажења ирационалних сила несвесног, онда је он био, бар делимично, полазиште модерног социјалистичког режима југословенског друштва, наравно са свим његовим посебностима и принципима изведеним из комунистичке идеологије. Ипак, могло би се рећи да су се „ирационалне“ силе показале сложенијим и тежим него што је била снага рационалности да их сагледа и савлада. Можда је чак рационализација утицала на слабљење способности препознавања смисла, тј. значаја и улоге универзалне симболике. Модерно друштво је потиснуло њену свесну употребу у корист друштвеног развоја који је изражен у облику неомитова, попут „мита о прогресу“ или „о непријатељу“.

У сваком случају, испоставило се да механичко потврђивање „идентитета“, изопштавањем „противника“, иако се споља може приказати као да се одвија на основу модерних принципа и рационалних разлога, у дубини често може да има несвесне (личне) побуде које се могу сматрати ирационалним (са становишта колектива) више него што су то била жртвовања у време премодерних култура која су заправо била рационална, како са становишта заједнице, тако и са становишта појединаца у њој, а означена су као ирационална због перспективе модерног погледа на свет.

Суровост жртвовања која су се дешавала у премодерним цивилизацијама (нарочито жртвовања људи, којих је било у не тако мало култура), пре би се могла навести као аргумент који говори у прилог модерном прогресу (који се још од Сен-

⁷ У Старом завету се хебрејски термин *азазел* (који значи „отклонити“, „одстранити“), преводи као „онај који је отпао“ (због греха) и као „пали анђео“. У грчком преводу *Septuaginta*, и у латинском преводу *Vulgate*, *азазел* значи «послата коза» (грчки: *tragos apopompaios*, латински: *caper emissarius*).

Симона тумачи као усмеравање човечанства од стадијума магије, преко религије до науке).⁸ Али овај прогрес такође треба и да се преиспитује, с обзиром на то да научнотехнолошки напредак не укључује напредак људских вредности.

То што технолошки прогрес не води нужно до људског напредовања може се узети као аргумент за одбацивање покушаја да се „примитивним културама“ припише „примитивни менталитет“. И људи који живе у модерно време могу живети далеко „примитивније“ од људи који су припадали такозваним „примитивним културама“, а имали су достојанство које одликује човека. То показује да у погледу личног развоја рационалан начин мишљења веома мањкав. Тако је и у погледу повезивања људи, које је некад људима било природно, не зато што нису били у стању да разликују себе од других, или субјективне од објективних садржаја, него зато што су живели у култури која је ове садржаје органски повезивала. Зато су њихови ритуали и технике, које су биле део таквог начина постојања, имали психолошку ефикасност и постизали су усаглашеност друштва. Прекидом континуитета културе с природом модеран поглед на свет представља отуђење људи од окружења, па није ни чудо што су ритуали модерног друштва постали превасходно рутински и механички. Такав приступ је друштвено проблематичан јер не тежи суштинском усаглашавању људских чинилаца система. Непосредност споразумевања заменили су правни уговори са бројним рупама у закону. Међутим, уколико постоји воља да се учи из почињених грешака, из којих се највише и може научити, онда се из тока историје која није хтела да чује оно што су *Видици*, закључно са *Речником шехнолоџије*, покушавали да кажу, може разумети потенцијал разговора и важност споразумевања. Може се такође разумети како је на дуге стазе контрапродуктивна крутост ауторитарног испољавања моћи јер она онемогућава заједнички развој и преображај.

Догађаји који су се одвијали након отпора представника тадашњег система да узму у обзир смисао другачијег раз-

⁸ Већ од Еванс-Причарда настају критике Леви-Бриловог концепта примитивног ума и менталитета. Њих углавном износе противници идеје културног еволуционизма (као нпр. Adolf Ellegard Jensen (1963) *Myth and Culture among Primitive People*, Univ. Chicago Press). Витгенштајн (Ludwig Wittgenstein) такође, на основу сличног схватања сматра Фрејзера (James George Frazer), који је своју *Златну грану* конципирао на вери у прогрес људске врсте, „већим дивљаком од већине дивљака“.

мишљања, били су праћени оним што је названо „нови талас“. Потврђујући моћ елиминисањем „противника“ које су заправо сами измислили, они су суштински продубили слабост система. Уместо да предложене идеје буду искоришћене за потребан преображај друштва, стварани су предуслови за његово урушавање. Тако се на случају *Речника шехнологије* показала далекосежна импотенција приступа који злоупотребљава моћ. Психолошки поглед на то против чега је била покренута идеолошка и политичка машинерија моћи, указује на страх и осећај угрожености. Јасно је да у том стању критика може да изазове бес. Заправо, надахнуће критиком технологије, према којој је био насловљен претпоследњи број *Видика*, добила је у *Речнику шехнологије*, сасвим радикалан тон. Позивом на разбијање огледала, на „излазак из историје“, на укидање мишљења, друштва, институција..., могло је изгледати да се та радикална авангарда лако може отргнути контроли и изазвати несагледиве последице.

Наравно, добронамеран поглед је у *Речнику шехнологије* могао открити и позив на радост, живот, делатну љубав и личну моћ, чији извор је непосредовано искуство, са оне стране технолошки створеног привида огледала. Међутим, такав поглед нису имали тадашњи „бранитељи система“. Можда је зато одувек и било сумњиво да ли је њихово ангажовање за одбрану система било у ствари борба за неке друге интересе. Често испадне да је тако, да неке промене које се називају „револуционарним“ дођу пре као последица остваривања личних циљева. Уосталом, зар није то последица рационалности чијом утилитарном страном се такође условљавају модерна друштва и појединци? Чини се да називање *Речника шехнологије* „шифрованом метапапазјанијом“ и његово омаловажавање од стране филозофских позера не полази само од оних аспеката његовог постструктуралистичког стила, нити од постмодернистичког става и деконструкције, већ и од неспремности на разумевање његове поруке. Можда би неспоразум могла да исправи комуникација да је до ње дошло. Тек тада би било јасно да ли је било могуће усаглашавање, јер да оно није могуће не проистиче из међусобног етикетирања противника, као „непријатеља“ или као „стаљиниста“.

Постоји могућност да је порука *Речника шехнологије* неприхватљива, не само за ондашњи систем, него и данас. Јер

да није тако, размишљање о технологији, која је окосница модерности и услов за разумевања света у којем живимо, било би развијеније. Уместо тога, технологија се прихвата „здрово за готово“, као пука датост у окружењу и, као што је показао Вирилио (Paul Virilio), сам појам технолошке културе остаје неразвијен. На тај начин, појам технолошке културе остаје изван критичког мишљења научне и владајуће елите. Тако, за разлику од уметничке и литерарне културе, разумевање технолошке културе остаје ван домашаја популарне културе, али и изван практичних демократских идеала. То је, пак, како тврди Вирилио, једна од најгорих опасности за демократију, јер доприноси да друштво у целини нема контролу над технолошким развојем (Armitage 2001).

Није за утеху, ни оправдавање, да се промишљање технологије заобилази глобално, а не само овде, код нас. У ствари, постоји свашта инспиративно и корисно што је у међувремену написано и што и даље ту и тамо искрсава, али остаје то да друштво као целина нема контролу над својом судбином – над одлукама које се доносе у наше име, како у погледу технолошког развоја, тако и у погледу технологије управљања. Као да језик моћи толико заслепи оне којима постане доступан, да се више не могу одупрети поистовећивању са њом. Тако полуге мега-машине јачају, а слаби воља да се замишљају другачији начини постојања. Зато мега-машина тешко може да чује другачији језик и оне који би да га говоре спречава у томе да се повежу и да поврате личну моћ коју им одузима. У сваком случају, чини се да мега-машина постаје такорећи незауостављива са прелажењем у фазу такозваног „аутоматског управљања“.

Пример *Речника технологије* показује принцип одговора мега-машине, наравно посредством „људског фактора“, тј. посредством оних који се, због моћних позиција у институцијама система, идентификују са њом па мисле да „бране њу“ бранећи сопствене интересе.

Позивом на „разбијање огледала“, „излазак из историје“, „укидање“ мишљења, друштва, институција..., све је звучало као одашиљање радикалних идеја, мада су се те замисли првенствено односиле на спасавање личности. Због тога можда и није било толико реално претпостављати да би те замисли довеле до неке шире друштвене реакције. Постојала је нека мала опасност

да се неки занесу могућношћу бекства из нехуманог система. Јер да систем није био нехуман, сигурно би се изнашао неки до-бронамеран поглед и нека воља за разговор. А у *Речнику* је било могуће наћи и позив на радост, живот, делатну љубав и личну моћ, које су, утврђено је тамо, повезане са „непосредованим искуством“ „са оне стране технолошког привида“ и „огледала“.

Показало се, дакле, да ове позиве није могуће разумети из матрикса који везује људе себичним интересима чинећи да све изгледа као последица трезвеног рационалног мишљења. Може бити да разлози за одбацивање *Речника* као „шифроване метапапазјаније“ нису изазвани само његовим метафоричним и постструктуралистичним стилем приповедања и деконструкције, већ површношћу и догматичном затвореношћу. У хуманом систему у којем је разговор могућ, уместо обележавања „противника“, биле би пружене веће шансе да се дође до споразумевања. Међутим, тешко је споразумети се са онима који су унутар мега-машине изгубили себе, своју личност, који су чак престали да буду грађани, постајући уместо тога полуге механизма за који верују да ради за њих.

Тих осамдесетих година прошлог века је бар било могуће покушати замишљати излазак из система, али да ли је то могуће данас? Латуш сматра да би се у случају урушавања мега-машина, укључили суптилнији механизми глобалног тржишта који и сада пред нашим очима ангажују различите видове мега-машине планетарних размера: машину – универзум. Као под дејством невидљиве руке, која пружа друштвене и политичке технике, као и економске и производне технике (од играчака до роботике, од биотехнологије до информатике), које се мењају, фузионишу, комплетирају, артикулишу један широки глобални ресор који покрећу транснационални гиганти (мултимедијалне групе, агронутритивни трустови, индустријскофинансијски конгломерати свих сектора) стављајући у своју службу државе, партије, секте, синдикате итд. (Latouche 1998: 671).

С обзиром да је све учињено да се сва друштва довољно умање, под моћном доминациом све развијеније технологије, судбина било ког појединог друштва изгледа потпуно маргинализовано. Управо зато порука *Речника технологије*, сада када изгледа да нема времена за оклевање, делује изазовно, јер „(м) аргиналци су сви они који не могу да нађу свој смисао у там-

ници невидљивих зидова...“ који не учествују у технолошким облицима и медијима... и баш ти (маргинални људи и народи) докрајчиће (владавину) технологије“ (РТ 1981:13). Било је то заиста оптимистичко размишљање!

При том, реч „маргиналци“ није смишљена у свесној повезаности са неким покушајима у свету који су замишљени у истом духу. На основу сличних идеја настао је и покрет пермакултуре који добија све више присталица. У односу на постојећи глобални систем који почива на идеји профита и чије су последице разорне за све, идеје пермакултуре као и они који их следе, свесно одлазе на маргине трулог система који немају потребе ни да руше јер ће он то учинити сам себи. Уместо да се њиме баве, они верују у еколошке принципе, уважавају мудрост природе схватајући човека као њен део. Пројекат перманентне културе почива на остваривању самоодрживог склада целине, а технологију користи с мером успостављања општег добра.

Насупрот томе, мега-машина чини да људи практично немају избор него да прихвате све одлуке које им она намеће, јер друштво постаје све сложеније, а машине све паметније док не постану далеко паметније од људи и не постигну ефективну контролу, тако да људи више ни не могу без њих ако им је циљ да преживе. Наравно, контрола мега-машине је у рукама елите, као што је увек и била, само што сада масовни људски рад постаје непотребан а људи сувишан терет за систем. Уколико су елите безобзирне могу просто да помоћу усавршених технологија истребе сувишну масу, ако су хумане, користиће пропаганду и друге врсте психолошких и биолошких технологија да би редуковале масу човечанства и да би свет остао њима (Јоу 2000).

Мада неке наведене идеје свакако изискују домишљање, овде треба закључити да *Речник шехнолоџије* има или би требало да има своје место у култури⁹. Не само зато што су догађаји на

⁹ О култури овде говорим уопштено зато што *југословенска* култура у којој је *Речник* настао више не постоји, али и зато што је постојање Југославије пореметило континуитет и идентитет *српске* културе. Универзалност поруке *Речника шехнолоџије* то може донекле да оправда, али чињеница да је *Речник* настао у овој овде култури изискује преиспитивање проблематичности да се она назове *српском*. (А у то сам виšekратно имала прилику да се осведочим када неки моји саговорници нису разумели шта подразумевам под *шим појмом*. Да ли због тога што је од *југословенске* културе у међувремену настала „метанапазјанија“? Значи ли то имплицитно да *Речник* дели судбину не/разумевања српске културе?). Изгледа као да је, осим можда за неке посебне нише, погрешно мислити да је *југословенска* култура истовремено била и *српска*. Да ли је то што

које је упозоравао ускоро почели да се остварују, него и зато што су реакције изазване објављивањем *Речника шехнологије* показатељ судбине идеолошки опијеног друштвеног окружења. Мега-машина југословенског социјализма „програмирана“ је на основу замисли које се, у складу са тезом о универзалности архетипова, могу сматрати „модерним митовима“. Главни су: „мит о прогресу“, који је уопште значајан за развој технологије и „мит о непријатељу“, који је посебно значајан за систем тзв. „револуционарних поредака“. Овај последњи функционише преко контроле „одбране и заштите“ друштвених токова, захтевајући сталан опрез и изазивајући страх од неистомишљеника. Када је редакција *Видика* неочекивано оштро поставила проблем технологије, био је покренут тај програм, а деловао је чак блаже него што се могло очекивати с обзиром на дотадашње деловање. Наравно, треба имати у виду да је заплет, који се драматично развио поводом објаве *Речника шехнологије*, настао у кризном тренутку преласка у пост-титовско време када је, упоредо са опадањем моћи комунистичке идеологије, расло ишчекивање благодати технологије.

Предвиђалачки за оно време, *Речник шехнологије* је упозоравао на одсудне опасности, које су се касније испојиле као урушавање комунистичког система. Међутим, за нас је прави проблем у томе што већина тада изречених упозорења није застарела. Будући да је технологија заједнички именитељ свих модерних система, њено промишљање је било важно, као што је важно и данас, мада *српска* академска мисао не показује велику

после распада Југославије *сви* који живе у Србији не могу више бити обухваћени под појам *српски*, пример за „културоцид“, или за шта? И није ли чудно што се то дешава у време када остале културе у окружењу, мимо лингвистичких норми, преименују српски језик према називима својих етничитета не би ли истакле што боље свој културни идентитет? Да ли је до тога дошло зато што се још током постојања социјалистичке Југославије, а још више после њеног краха, појму *српско* почело приписивати значење *етничитетска*, иако је историјски, још од стварања српске државе, тај појам означавао политичку, а не етничку заједницу. Како то да је слом југословенске државе расточио политичко значење идентитета српске културе? Да ли се може преокренути ово свођење *српске културе* које, под притиском негативних етикетирања, одбија и много њих који немају друго етничко полазиште? Како је могуће тај процес преусмерити ка нормализацији идентитета који може обухватити све грађане Србије и тако прекинути инволуцију једне културе? Да ли тај процес треба да буде повезан са чини се, удаљеном критиком технологије? Да ли се Југославија може тумачити као технологија српског идентитета? На ова питања још нема одговора, јер немамо неки могући *Речник* де(кон)струкције југословенске технологије.

спремност за то. *Речник технологије* је истовремено био резултат промишљања и деконструкције „пројекта–Технологија“ и стваралачко уметничко дело које је тражило свој пут. Десило се да су се у њему уметнички и филозофски елементи стекли у позив на преиспитивање и превредновање. Он је показао да је првенствено потребно преиспитивање врховне технологије – друштвене мега-машине која је окриље развоја свих других облика технологије. *Речник технологије* је био својеврстан епистемолошки и етички изазов мега-машини и, с обзиром на то, није ни чудо што је њен одговор био анатема, јер она није била у стању да чује критичку реч упућену њеном пројекту присвајања света. Тадашњи догађаји које је покренуо *Речник технологије* показали су неспремност или немоћ инертне друштвене машинерије да чује другачији језик, да прихвати могућност другачијег мишљења и погледа на свет који би могао да допринесе обнови људских вредности у друштву и осмишљавању одрживог система и начина живота. Напротив, мега-машина тежи да уљуља јавност у аутоматске илузије које она контролише. Тако се показало тада, а ни данас није другачије. Зато је важно схватити колико су ретки списи који попут *Речника технологије* уједињују уметност и филозофију и покушавају да буде успавану јавност.

ЛИТЕРАТУРА

Armitage, John (2001) *Virilio Live: Selected Interviews*, (ed) John Armitage London: Sage.

Baret, William (1980) „Šta je tehnologija?“, *Tehnologija*, Vidici 5,6: 19-20

Ellul, Jacques (1964) *The Technological Society*, Vintage Book: New York.

Ellul, Jacques (1980) [1977] *La philosophie de Simondon*, Paris: Librairie Philosophique J.Vrin.

Hottois, Gilbert (2000) „La technoscience : entre technophobie et technophilie“, (ed) Y. Michaud, *Qu'est-ce que la vie?*, Paris: Odile Jacob.

Jensen, Adolf Ellegard (1963) *Myth and Culture among Primitive Peoples*, University Chicago Press.

Joy, Bill (2000) „Why the Future Doesn't Need Us“, *WIRED*, Vol. 8, No. 4: 238-262

Kelly, Kevin (2007) „Humans are Sex Organs of Technology“, *Tech-*

nium, <http://kk.org/thetechnium/2007/02/humans-are-the/> (pristupljeno 08.11.2014.)

Latouche, Serge (1998) „La société moderne face au défi technologique : la mégamachine et le destin”, *Études internationales*, Vol. 29, 3: 669-681. <http://id.erudit.org/iderudit/703923ar> (pristupljeno 13. 05. 2014.)

McLuhan, Marshall (1964) *Understanding Media*, New York: McGraw/Hill.

Mumford, Lewis (1967) *Technics and Human Development: Myth of the Machine*, Vol. 1. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Publishers.

Petrović, Aleksandar et al., „Rečnik tehnologije”, *Vidici* 1,2 /1981: 1-28

Simondon, Gilbert (1980) *On the mode of existence of technical objects*, Ontario: University of Western Ontario.

Wittgenstein Ludwig (1987) *Remarks on Frazer's Golden Bough*, *Humanities Pr.*

Jelena Đurić

DICTIONARY AND THE LOGIC OF CHANGE
On the (Im)potence of System and its “Enemies”

The events that took place more than three decades ago upon publishing Dictionary of Technology are used here for broader examination of societal relations in an anthropological perspective. The connection with the crisis of social system appears when the control of “enemies” turns into the conflict that focuses on their elimination. This attitude corresponds to rituals of tribal cultures which cyclically renew their identity by symbolically ostracizing a “scapegoat”. Modern development of technological culture makes actual forms of symbolical relations disappear, concomitantly ostracizing designated “enemies” on the real, existential level. The experience of events related to Dictionary of Technology stresses the fruitlessness of such approach, not only from humane perspective, but also from the perspective of system, as mechanical suppression of different opinions leads to neglecting of ideas which could initiate social transformation, thus preventing the breakdown of the whole society.

Keywords: power, system, technological culture, transformation.

Завршно разбијање огледала – представа „Пучког позоришта иза огледала“ (Александар Петровић и Слободан Шкерковић – Торлак, јун 1982) Снимио Миодраг Шурјанац.

Речник технологије указује да је човечанство уронило у интнзивиру разорности технолошког напретика: ишчезавају хуманости, духовности и умености. Индустријски развој није ништа учинио да би се човекова гуша осећала боље, најпротив све више постоје индустријски производ. Побуну против оваквог ошуденог света моуће је пронаћи у тесуалној делотворности појединца, који се бори за планету, човечности и космос. Парадигме шакве побуне ће стварати мале оазе (острва) с ренесансним замахом као што су Речник или Породица бистрих постока. Између несимистичких чињеница и оптимистичких надања дешава се ипак да побуне свој глас.

Кључне речи: технологија, шарени фашизам, Породица бистрих постока, Ерик Хобсбаум, цензура, инквизиција, обмана, ошудености, технолошки фундаментализам.

Покушаћу да кажем нешто о Речнику технологије чији сам помало био сведок и са којим сам у критичном тренутку његове забране саосећао. Са ове дистанце увиђам да је Речник с правом забрањен јер је иритирао дух времена и окупио номенклатуру одметника који никад нису припадали одобреним мислима, усмереним теоријама или стимулираним позицијама које су отварали могућност деловања и промоције у контролисаном друштву. Сада добро сагледавам значење одбира аутора наведених у Речнику, од Платона, Конфучија, преко Ничеа, Артоа и даље, на које су се аутори Речника ослонили у својој борби са суженим и помраченим духом времена, не водећи рачуна о томе како ће цензура деловати и да ли ће инквизиција трајати до краја света, како каже Волтер. Увек су на сцени инквизиције, увек су на сцени цензуре, технологија на жалост, и поред свих наших илузија, не ослобађа, већ потпомаже да се оне развијају. Задатак одметника је да не пристане на то, да се отме, да буде ангажован, да се пробуди и томе храбро супротставља. Управо

то су учинили аутори *Речника* – призвали су у свом теоријском ритуалу слободу, и због тога, како је већ ред у инквизиторском свету, поделили судбину свих оних жртвованих на олтару мисаоног и укупног егзистенцијалног ропства. Отуда су они део најбоље европске традиције, која нема толико везе с мисаоним струјањима и стиловима, већ са нашом најдрагоценијом вредношћу – слободом. У једном свету заточеном марксизма, структурализма, либерализма они су поново подигли заставу слободе. Можда најдирљивије одреднице *Речника* које памтим су о доброту, о новцу и заједници. Мени је жао што нема одреднице о нацији зато што мислим да су три највећа зла у последњих пола века сва на „н“: наука, нација и новац. Да има нације у овом *Речнику технологије*, моја би сатисфакција била још већа.

Намера ми је да поставим *Речник технологије* не само у теоријски већ и у лични контекст. Припадам комуни Породица бистрих потока, заједници која 38 година егзистира у шуми на планини Рудник и која је на својим почецима дошла до блиских односа са члановима редакције *Видици*, који су још 1982. међу првима дошли да нас посете на Руднику и потом објавили први јавни осврт, текст о постојању и раду комуне. Верујем да су у нашем раду они видели практичну потврду вредности за које су се залагали. Слободан Шкеровић у великом тексту у *Рејоршеру* пише: Божидар Мандић је занимљив јер у нашој средини представља једну могућност *новог човека*. Бошко покушава да буде *йлемениши дивљак*, митско створење обдарено свим врлинама које је цивилизација искварила и ослабила. Уколико је индустријска револуција и велика миграција из села у град била Први талас, онда ово кретање, чија је претеча Бошко и његова породица треба назвати Другим таласом. Али Бошкова револуција није спољашња, индустријска револуција, већ унутарња, лична револуција. Бошко је решио да мења не спољашњи, већ свој унутарњи свет.¹

Али одлуке мог живљења и борбе против технологије почињу и пре оснивања Породице, још од седамдесетих година прошлог века у авангардним догађањима новосадске сцене. Она није довољно позната, поготово у академским рецепцијама, заљубљеним у увоз „изама“ из Европе. Тада је у Новом Саду

¹ Слободан Шкеровић, *Породица бистрих потока*, *Рејоршер*, април 1982, стр. 42 – 47.

основана једна урбана комуна која је издржала седам година. То су били млади људи, који су тада деловали заједно у ненационалној спреси против Партије, против окошталих естетика, против репресија: Мирослав Мандић, Слободан Тишма, Тибор Варади, Ото Толнај, Јудита Шалго, Богданка и Дејан Познанивић, Желимир Жилник, Пеђа Врањешевевић, Влада Копицл, Чеда Дрча, вероватно сам заборавио још четворо-петоро. Тада се зачињу моје идеје да никад не треба пристати на време у којем живиш, да треба имати личну одговорност, иако историја стално мења задатке: некад је то друштвена одговорност, некад комунитарна, некад породична, мада се мени чини да је у овом тренутку одсудно важно да имамо одговорност појединца. Појединац у овом тренутку може и треба да се одупре, може и треба да есенцијално делује као што указују одреднице *Речника* које истовремено носе своје посебне историје (етимологије), али својом везом синонима остварују једно аксијално братство комуникације унутрашње логике језика и стварности. Наша комуна није била репресивна ни према својим члановима ни према другима, већ је напротив била прогањана. Од дванаестак људи које сам набројао четворо је отишло у затвор, многи су и данас дисквалификовани: осуђени су као уметници, не као политичари.

Та субверзивна комунална клица која се тада јавила у великој мери по мом мишљењу кореспондира и са *Речником шехнологије*. После толико година осећам радост да као неакадемски човек, као човек дивље перцепције, као неко ко сагледава кроз биљке, камење, ветар шта се дешава са светом и временом, учествујем на овом скупу, ослањајући се на неприпремељену и нестудиозну, али интуитивну асоцијативност. Свој исказ сам насловио „Крај технологије“, јер доста пишем и борим се против технологије – то је постала мисија мог живота. Поменутих седам година политичка јавност није видела као нову поетику света, већ као неку врсту тероризма са којим се треба борити. Пре око три месеца политичар Чанадановић ме је напао у *Полицици* говорећи: „Нисам ја осудио те младе људе него судија“. Подухват је насилно окончан, а моји пријатељи и ја схватили смо да су неке револуције завршене и да треба отврати нове перспективе. Ја сам помислио да је одлазак у шуму, изоловани ангажовани поглед, нешто што даје наду. Када је Карла Штајнера, једног од највећих шекспиролога, питао сту-

дент: „Шта да радим између бруталног стаљинизма и одвратног капитализма, за шта да се одредим?“, Штајнер му је рекао: „Данас бити ангажован значи не бити присутан“.

Вођен тиме читаву ту једну субверзивност започету седамдесетих на уметничком, политичком, друштвеном плану сам настојао да преведем у нови живот, у једну парадигму у оквиру које бих се суочио с новим темама, новом географијом изазова градећи тако спиритуални рефлекс чији основ сам пронашао у шуми. С мог гледишта, а оно траје 43 године, мора се преузети одговорност да би се изнео овакав покушај – јер живот је увек само покушај, никад дефинитивни доказ – да се оствари путања на којој би се остварио живот без зависности од модерне технологије, којом је омеђен цивилизовани човек. Ми данас препознајемо човека који се налази под јаким седативима који му не допуштају да иде својим путем, већ га заносе десно или лево, традиционално или модерно... Видимо само успаваност и непрепознавање надирања новог „шареног фашизма“. Данас имамо купопродајну психологију, хегемонију у којој је технологија једно од најсавршенијих средстава репресије. Због тога сам ја, ево просто повезујем, отишао да живим са технологијом развијеном до мотике. Значи обрађујем земљу, живим у кући од земље, дом ми је отворен и створили смо једну парадигму од 38 година, зове се Породица бистрих потока, да колико је могуће избегнемо технолошку замку. Данас ретко срећем човека који може да се извуче из Шехерезадиног плашта који је бачен на њега, а који је опијум за народ – некад је то, веле револуционари, била религија, која је нудила васкрсење, реинкарнацију, метапсихозис и тако даље, док сад имамо технологију која исто тако омамљује човека, успављује га, нудећи све исто као религија, само што више није потребан лични напор већ се све остварује „лако“. Од те „лакоће“ ми видимо само заробљеног човека у технологији, видимо немоћног човека, видимо бића без душе, обездушену, елиотовску пуну земљу која се као најмрачнија сенка наднела над 21. век. Напредак технологије је наша највећа слабост. То сада ваљда већ сви знају. На путу ме је недавно повезао један Ром, „Извините, јесте Ром?“, запитао сам га. „Нисам, али тако нешто. Ал’ немојте мислити да сам сиромашан човек, брат, сестре и ја имамо циркус. Имамо пуно пара, али смо“, каже, „много осећајни људи“. Ја кажем: „Пријатељу, шта мислите о данашњем времену?“ Он вози мерцедес и каже:

„Шта да вам кажем, 21. век“. Значи, када се каже 21. век, већ се подразумева један стравичан прогрес болести. Хобсбаум је говорио: „Наспрам стаљинизма и фашизма, оно шта ће се десити у 21. веку, то ће бити наивна деца“.

Када се на овај начин схвати пошаст технологије која нас обузима са свих страна, мислим да је јасан мој доживљај *Речника технологије* који је међу првима увидео где води технолошки пут и хорско заклињање политичке класе да с њега не скрене. Неки ипак ни данас не верују да смо пред самим крајем технологије и да ће ускоро морати да се изабере – или технологија или човек. Све се ипак ломи на питању слободe. Слобода није у томе да ти неко да слободу, него да је ја ослобађам, да је производим, да будем њен аутор. Данас имамо политичку атмосферу у којој је као све слободно, а никад човек није био тако аутокастриран, затрпан безизгледним ситуацијама. Како можеш бити слободан кад дишеш смог? Како можеш одлучивати сам кад је толика бука, када је нестало 50% шума на планети, када је дванаест пута смањен доток пијаће воде, кад за само сто година имамо седам пута демографску експлозију. Врло велика питања за новог пробуђеног човека који се по мом мишљењу зове појединац, који претвара одговорност у овом тренутку, нек ми се опрости, могуће да је наивно, у планетаризам. То је идеја која би могла да окупи цео свет у смислу безинтересне, антропоцентричне усмерености и без социолошке грешности, увек и у свим историјама, скренутости ка фашизмима.

Планетаризам је наметање одговорности према целовитости, према свеопштостима, према бићу од којег живимо, а то је планета. И ми данас видимо да су први пут оружје и оруђе „опасност опасности“ истог карактера. То ипак није било до пре 40-50 година. А онда се '70, '75. како каже Ерик Хобсбаум десио снажан експоненцијалитет кад се технологија отела човеку, када је почео стравичан раст о којем говори Карел Косик као највећем карциному савременог друштва. Само раст, раст, раст и ко је гледао *Чуго у Милану*, сигурно се сећа оне сцене: „Ун милионе, милионе, милионе, милионе, милионе“, а овај каже: „Мени један више“. Значи глад човека, који нема суштинну и који је упао у океан немогућности, притиснут технолошким репресијама, које су нова суптилност против које дижем персонални бунт док мноштво интелектуалаца ћути. Значи то

није питање ни нације, ни економије, него једноставно хуманог рефлекса. Да ли ћемо ми опстати, то је питање свеопштег хуманог процеса јер оно што је очито технологија је отишла ка политичком фундаментализму. Као последица нараста разарање племенитих особина човека. Уз новац и профит, политику и медије створен је амалгам, наметнут човеку, вишепартијског једноумља. Први пут видимо људе огромне разноликости, а све је исто. Није једно. Ја бих волео да је једно, али је исто у смислу мултиплицираних предмета, у смислу умножених модела и свестране послушности. Све је помешано, а ништа уједињено. Нигде репресије, а никад више страха у човеку. Развијен је напредни механизам вођења психологије масе. И зато човек мора да побегне ако томе хоће да се супротстави. Наравно да увек видим човека који се супротставља – то је песничтво, то је оно што иде испред, што предњачи. И брзина која је данас толико иритирајуће доминантна, већ почетком '80. била је флоскула, која је у швајцарским лабораторијама дефинисана као „ђаволска честица“, а сада као „анђеоска“. Данас је успостављена брзина технолошким моћима, она пре него што уђе у простор, већ изађе. То је смрт. Значи, видимо децу која се рађају смртна, прорадио је некрофилни нагон у човеку, нема биофилског, видимо технолошки доминион, нови глобални естаблишмент против кога појединац мора-може да се брани. И треба да се бори. Због тога Џојс Бекету већ '20. године претходног века каже: „Брзо клизимо низбрдо. Има ли иког да заустави овај свет“? А Бекет наставља – „Лудаци који говорате брзина никад, понављајте то.“ Бела Хамваш '60. пише исто: „Има ли иког да каже овој цивилизацији ‘стоп!’“? Појединац може то да каже.

Често ме људи сусрећу и кажу: „Ма не може више нико да заустави технолошки напредак“. Технологија иде ка освајању, то је сигурност која се најчешће плаћа скупо, у једном дану као и Атлантида, са незнањима о пропадању препотентне сигурности. Како да тако снажна сигурност, та убеђеност да то нико неће моћи зауставити ил' уништити, ипак пропадне. Довољно је да један човек каже „стоп!“ И технологија није виша сигурна. Као што у једној репресивној држави, ако један човек може да се супротстави диктатору, он више није сигуран. Он се не боји седам милијарди људи, али једног се плаши. У том смислу, моје осећање је да су нове парадигме изазов којим би интелектуалне могућности могле да се остваре, да развију своју смисаону

постојаност. Да не пропустимо свој живот, проћердамо га као у свим другим временима или у свим другим епохама, мало парафразирам Кавафија. У сваком случају, мој осећај је да технологија јесте ново зло. Увек говорим – никад није било овако. Људи ми кажу – јесте, увек је било овако. Можда јесте, али су се интезитети повећали, а томе је технологија допринела.

Много су се умножила технолошка средства за испољавање зла. Раније сте морали једно дрво да тестерите ручном тестером два-три дана, сад можете за два-три минута да га срушите. Можете да срушите планину. Можете да уништите реку, да је преградите и одузмете јој природну чар. Девастиран је цео планетарни простор. Можда је Јонеско наговестио да ћемо живети у ћелавости, да ћемо живети једну сасушеност на којој више човек неће бити човек, него адаптирано или можда уништено биће. Али никад још човек није добио рат против природе и сваки напредак, а супротно је хармонија, увек је био по саму штету човека. Поред свог напретка, не видим да је човек задовољан у овом свету, не видим да је срећан. Скоро нисам чуо да је неко употребио реч „срећан“. Ја сам срећан јер живим у шуми међу невиним бићима, борим се за природу, душу и уметност и то је моја визија коју сам остварио. Желим да будем срећан јер је то атрибут који разара технологију. Јер технологија, то је индустрија, то је серијска трака, то је машинерија, то је систематизација доктрина – сурови облик деперсонализовања и деиндивидуализовања. Ухватити човека у тај склоп, ништа лакше од тога. Да ли је то под Стаљином, да ли под Хитлером, да ли под невидљивим диктаторима као што су новац, технологија? Извесно је да је крај 20. века обележен страшним преломом, који се зачиње још од Прометеја, Гутенберга, и иде све до виртуелне реалности. Са друге стране, најављени су јахачи апокалипсе: поцепани атом, поцепани озонски омотач, клонирано биће и генетички манипулисана храна, виртуелни свет огромних импотенција. Ја у принципу нисам против развоја технологије ако препознам неку, ипак племениту интенцију у њој. Али дешава се да је човек почео да служи технологији, а не она њему. Техничка открића, то је нешто друго – хуманум који ипак служи човеку. И *Речник технологије* разликује технику од технологије која је преузела убрзани модел производње у којем нови модел убија претходни. Модел не траје природно, а овим принципима технологија једе саму себе. Кад сам рекао „крај

технологије“, нисам нимало хтео да будем ироничан у смислу парафразе са префиксом крај: „крај историје“, „крај времена“, „крај човека“, „крај културе“. Није у питању досетка, већ антиципација да и технологији мора доћи крај. У том смислу *Речник шехнологије* је креативна антиципација краја технологије, њено унутарње докидање, у појмовима и речима, у погледу на свет који изнад свега истиче личност, живот, вољу да се донесу одлуке а не тоне у стихији.

После краја технологије волео бих да дође доба поезије, доба езотеричког стања, доба плеса, музике, уметности, доба детета. Завршен је и патријархат и матријархат, и економија и политика, то су импотентне супстанце прошлости. Опростите ми што овако екстатично говорим, али схватио сам да је читав мој живот отпор технологији и једном нехуманом прогресу и ритму који намеће. Мене занима ауторско биће човека у уметности, и у економији. Мислим да се Небојша Попов није шалио када је рекао: „Тебе треба економски тумачити“. Зато што смо успели да покажемо да може да се живи са мало новца, да се може истовремено огромно дати и огромно увек свега имати. Јер данас сви плачу због недостатка новца, које је постао божанство, омамило слободно тржиште и створило безброј сиромашних људи. Новац није само одштампана економска вредност, већ капиталистичка спекулација како да се увећава.

Тома Кажински, један од највећих анархиста, у затвору је јер је нажалост убијао људе кад су му повредили шуме, зову га још и Унабомбер, каже: „Људи ми исто то говоре не може се без технологије“, а ја им кажем: „Само се сетите како је пре извесног времена могло“. Технологија је уништила памћење и обескоренила човека и тако га типолошки учинила зависним. Ретко ћете где срести интелектуалца који примећује најезду технолошког фундаментализма. Спас неће доћи из научних лабораторија, већ из шуме и песништва. Рађа се ново праскосорје, по мом мишљењу, нових интелектуалних реакција и спиритуалне пробуђености појединца који има храбрости да крикне „стоп!“ јер је технологија постала гигант савремене обмане.

ЛИТЕРАТУРА

Слободан Шкеровић, *Породица бисџрих ѿоѿока, Реѿорѿер*, Београд, април 1982.

Бождар Мандић, *Породица бисџрих ѿоѿока*, Дневник, Нови Сад 1982.

Ерик Хобсбаум, *Иниѿересанѿна времена – живоѿи у 20. веку*, „Интервјуи 1917 – 2012“, Београд 2007.

Božidar Mandić

WHAT TO SAY, 21ST CENTURY

Dictionary of Technology indicates that humanity has plunged into intense dubiety of technological progress: humanity, spirituality and arts are disappearing. Industrial development has not done anything to make human soul feel better; contrariwise, it is increasingly becoming an industrial product. There is a possibility of finding a rebellion against such an alienated world in the gestural effectiveness of an individual who struggles for the planet, humanity and cosmos. The paradigms of such a rebellion will create small oases (islands) with Renaissance-like sweep such as *Dictionary* and *Family of Clear Streams* are. Among pessimistic facts and optimistic hopes, a child-poet should raise their voice.

Keywords: technology, colorful fascism, Family of Clear Streams, Eric Hobsbawm, censure, inquisition, deceit, alienation, technological fundamentalism.

VIDKI VIDKI VIDKI VIDKI
VIDKI

дечаки

*dzugi mgea
ENLO:
LELO!*

KNJIZARA U CETINSKOJ

VIS
Jdali

*ЗДЕНКО У
БОЖАУ
ЗАВРКО ЧОЛИК*

I ISTO TAKO DOBRI
GANG OF FOUR
THE HUMAN LEAGUE
THE MEKONS

ORCHESTRAL MANOUVRES IN THE DARK
JOY DIVISION SMPLE MINDS

18.06.80.

БЕГЛАЈ, СРЕЏА

Трнци, Сутрне, Ђуричи

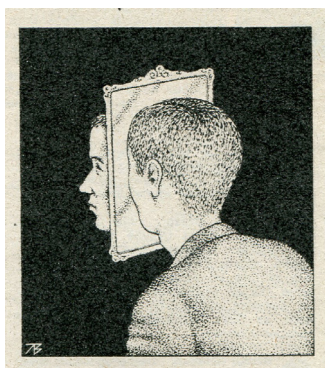
П Р О М О
К И Ј А

КО ПОД ИЕ МРК НЕ ДОДЈЕ У ПРЕВТИКОМ ПР ИИ
А КО ЈЕ УПУЦЕН У ТАЈНИИ НЕЗАВИСНИИ ИЗДАВАК
ИИ НОВИНА ДОБИЦЕ ПЛОЦУ НА ПОКЛОН

VIDKI VIDKI VIDKI VIDKI VIDKI VIDKI VIDKI

Плакат за представљање Дечака као Идола и промоцију њихове сингл плоче *Помоћ, помоћ* у издању *Видика*.

ЕПИЛОГ

Југослав Влаховић, Дечаци пред огледалом

Учесници научног скупа *Речник технологије - 33 године после*
у Институту за филозофију и друштвену теорију.

Расправа после излагања
на скупу *Речник технологије – 33 године после*.
Институт за филозофију
и друштвену теорију

РЕЧНИК И ЊЕГОВА АНАЛИЗА

Први дан, 12. новембар 2014.
Председава Зоран Петровић Пироћанац

Милош Кнежевић: Ја се надам да ћу сутра имати прилику да више говорим, а сада бих само рекао неколико реченица, реплика, инспирисаних коментара на ово што смо чули. Нарочито ми је било Љубино излагање занимљиво јер је имало холистичку интенцију ситуирања *Речника технологије* у контекст времена, које није било било које време. Оно није случајни узорак неке равнодушне, апатичне деценије, него је реч о првој години после Титове смрти. Значи једна изузетно интензивна, емотивна и неизвесна година раздобља које је наилазило. Ја сам га назвао рани пост-титоизам. Тај пост-титоистички период је заправо и најмање истражени период код нас поготово његова прва фаза о којој овде говоримо. *Речник технологије* је објављен управо у првој години тог периода. То није био толико културни, или културални догађај јер је имао непосредне политичке импликације. Он је у првој политичкој години једне политичке деценије био политички инцидент. Иако је по својој садржини, по својој структури, композицији и сплету идеја био документ, артефакт, програм... сасвим друге врсте. Није примарна жеља писаца, за које је више пута речено да су дуго били деперсонализовани (тек сад сазнајемо ко су заправо ти анонимни аутори које можда можемо да гледамо и као претече данашњих Анонимних), била да обзнане политички програм, већ да се културно, филозофски, антрополошки одреде према југословенском пројекту за који су они сматрали у том часу да је утопија и то не било каква утопија него крахирана утопија, што се заиста и показало као тачно после неких двадесетак година.

Њихов подухват је постао политички иако жеља писаца, колектива, групе његових стваралаца и није била таква. Ту димензију прибавила је пре свега владајућа партија која је *Речник* схватила као провокацију, односно субверзију. И не само она, него и све друге пратеће организације које су се повезане у пирамидалну структуру друштва укључиле у политичку дебату поводом *Речника*. На сајту *Речника* се та игра домина може лепо видети, чак су дати и аутентични записници тих организација, било да су биле ветеранске, кључне партијске или омладинске. То је уједно и доказ о политичности начина на који је схваћен *Речник технологије* без обзира да ли су га или како су га читали. Биће да је било оних који су читали само *Анализу* или су чули мишљење некога ко је прелистао калиграфски исписан манускрипт *Речника*.

Друго моје запажање је да управо из чињенице анонимности аутора извире субверзивност, јер је та прва година нове ере била опасна година. Година опасног живљења, претила је опасност да се у инеррегнуму догоди слобода. Љуба је лепо реконструирао историјат алтернативних идеја, критичких идеја дисидентског покрета. Има ту много актера, много догађаја, артефаката, ауторских дела, научних доприноса. Међутим, они су били пре тог периода. Значи они су се дешавали од '68. интезивно до '71. и, а онда с извесним јењавањем ушло у креативну кардељијанску утопију '71, '74, све до Титове смрти. *Речник* се није појавио '68, већ '80, значи кад је Тито умро и када се поставило питање његовог наслеђа, односно, континуитета пројекта који је пре тога импостиран у претходној деценији, који су критиковали и други, праксисовци између осталих, али који су аутори *Речника технологије*, ако се узме титоизам и кардељизам као двострана медаља тог система који се показао утопичним, одлучно, не чекајући „шта ће бити“ узели у фокус у првој години пошто је владар умро. То време је изузетно и не може се релативизовати такође значајним, морално вредним и храбрим дисидентским критикама тог система у претходној декади и оној која је била пре тога, можда још од пада Александра Ранковића. Хронотоп појаве *Речника технологије* стога је од изузетне важности као мерило његове процене. У првој и другој години после Титове смрти почели су да се нижу проблеми повезани с редефиницијом југословенске комунистичке федерације и њеним опстанком, то је Љуба лепо назначио. У свету тада неолиберални

токови узимају замах, почиње детант, истовремено је ту и еврокомунизам. Поред тих крупних догађаја који су опхрвали Југославију без Тита, једино што се овде чује је „После Тита Тито“, као да се ништа не догађа. Зато се касније десила катастрофа. Већ и према том исходу не може да се умањи чињеница да су на Универзитету у том часу, у гласилима какви су *Видици* и у *Студенту* јавили људи који су видели, наслућивали куда се иде и предузели једну врсту езоповске критике, метафоричке критике, помало езотеричне, чак и дизајнерски гледано херметичне утопије, једне стварности коју су сматрали да је неодржива. Док је све стајало, док је коло колективног руководства хипнотички ротирало, они су изашли са својим склопом појмова иза кога се видео други поглед на свет.

Постоји битна разлика групе око *Речника* и праксисоваца, јер су праксисовци веровали да ће Југославија да опстане. Ови живописци *Речника* нису у то веровали јер су имали другачију интуицију коју су исказали кроз читав један систем појмова и категорија, о томе ће ваљда сутра да буде такође речи, апокалиптички указујући да слом наилази, крах долази. Наравно у том часу људима из партијских структура, из етаблираних делова система на свим нивоима, то је изгледало заиста страшно, наговештај слома, пропасти и тако даље, и природно је да су уследиле критике. Било је оних који су на форумима такође, на разне начине о томе говорили и заиста је потребно с пажњом се подсетити на Печујлића који је, није он био ту једини, мислим да су ту били и Зоран Видаковић и Владимир Милановић, они су бранили ауторе *Речника технологије* покушавали да схвате откуда сада такав став привидно неповезан с оним што је било друштвени консензус. Занимљиво је да су у том колопету, у том догађају били укључени заиста неки од каснијих врло значајних људи. Значи који су доживели лепе ауторске каријере, универзитетске каријере у разним областима. Потенцијал тог догађаја је био у том смислу и плодан, без обзира кол'ко је био нејасан, конфузан већини ових учесника у том часу и оних који су то опсервирани споља, из политичке сфере. Мислим да је неопходно анализирање догађаја из периода најранијег посттитоизма, од Титове смрти па прве две-три године, и због тога што су тај тренутак преслијили и бацили сенку каснији догађаји из Милошевићевог, досовског и постдосовског раздобља у једној веома густој историји у којој се заборавља како је све почело, бар како

је почело у часу кад је Тито завршио. Ово о чему се данас расправља на овом округлом столу је корисно и потребно и није, како да кажем, ни суђење нити нека евокација годишњице неке матуре. Лепо је пре свега када се људи сретну, овде има људи који се нису видели двадесет или тридесет година. Да, значи добро је то, значи... Боже, колико је ствари само протекло, како су се мишљења мењала. Сви смо доживели еволуције, али мислим да је добро и да се покаже да је неко остао тврдо на свом становишту. Неко је доживео и преобраћај, метаноју, има и таквих. Политички плурализам је довео и до прелетања из јата у јато. Значи, ствари су се искомпликовале, управо зато треба видети како се еволуција десила. Прошло је 33 године, трећина века, значи, а да се о том догађају није говорило ни у једном часу, никада. Мада морам да признам да сам изненађен када сам чуо да је штампано само шездесетак примерака *Речника*. То би значило да осим нас овде само тридесет, кол'ко нас има, у руке читалаца је доспело још само петнаестак примерака.

Марјан Чакаревић: А одакле је тај податак, ја се извињавам само што прекидам, јер сам од главне уреднице дошао до потпуно других података?

Милош Кнежевић: Је л' она каже да је било више? Добро.

Марјан Чакаревић: Мене само занима одакле тај податак? Дакле где сте ви наишли шездесет, деведесет...?

Милош Кнежевић: Само да завршим последњу реченицу. Феномен *Речника технологије* сам баштинио на два начина. Прво као артефакт, уметнички артефакт. И уопште *Видици* су имали ту нарочиту естетику која је пленила пажњу и то је, само по себи, у тим оскудним временима свакако било драгоцено. Чувало се. Тако да сам већ због уметничког израза сачувао свој примерак. Нажалост, нисам могао да га донесем, а као што видим ни други то нису учинили. Негде сам га затурио, али нисам га бацио. Сигурно га имам. Значи негде ми је у архиви. А други начин на који сам доживљавао *Речник* у оном времену био је више емотивно инфилтиван. Говорим о својој априорној перцепцији. Слутио сам да ту нешто има, нешто позитивно, разгибавајуће, размрдавајуће али нисам до краја знао шта. Касније сам наравно сазнао, али не бих сада да говорим о рационалним увидима из каснијих времена. Потребно је имати свест о еволуцији перцепције и разумевања, не само *Речника технологије* него и

других феномена из периода раног посттитоизма. И још само последња реченица. Док сам долазио овде, гледајући излог *Службеног гласника*, видео сам високог човека да листа законе - погледам Крстић, овај, Небојша Крстић „Идол“. Дакле драматис персона, човек из ове приче. Мислио да он долази овде па га ништа нисам питао, међутим, он није дошао, али, ето, у сусрет нам је дошла коинциденција, синхронизитет.

Зоран Пејровић Пироћанац: Како до данас није утврђено, нека нам Саша Петровић каже тачно колики је био тираж *Речника*. Од неколико људи тада блиских редакцији дошао сам до броја који се кретао између шездесет и деведесет. Сада сам чуо нешто сасвим друго.

Марјан Чакаревић: Мени су главна уредница *Видика*, мислим да није овде, која је као таква потписала број, и главни уредник *Стјуџенџа*, Мишељевић, рекли да је *Речник* изашао у потпуно регуларном тиражу од три-четири хиљаде.

Зоран Пејровић Пироћанац: Не, не то није. Дакле, ево, Саша Петровић.

Александар Пејровић: Како сам био у редакцији и ми смо потписивали налоге за штампу, потпуно је егзактна тврдња – у коју не би требало да буде било какве рационалне сумње и коју може да посведочи Драган Благојевић који је на Теразијама на киоску специјализованом за студентску штампу продавао *Речник* као алву – да је тај број штампан у три хиљаде примерака. Све остало су нагађања, гласине, приче.

Љубомир Кљакић: Чекај, а откуд код Зорана шездесет, деведесет?

Александар Пејровић: Не улазим у то. Говорим само оно што поуздано знам. Драган Благојевић је од *Речника* живео ваљда наредних годину дана, јер смо му дали све расположиве примерке да не би пали у руке цензорима који би их уништили. Да је бојазан била оправдана види се и по томе што је целокупна архива часописа, сва преписка, уметнички радови, текстови... уништена кад је дошла следећа редакција. Успео сам само да спасем оригиналну слику Мирка Илића. Постоји и посредан доказ за ову тврдњу јер је сам Димитрије Вујадиновић, како је рекао, купио ван Београда три примерка и тако би већ добрим делом намањео неки мали тираж. Такође само чуо...

Димитрије Вујадиновић: Не, не, купио сам га ту.

Александар Пешировић: Да, ван Београда, у Тузли, примерак *Речника* купио је Слободан Кљакић. То је доказ да су *Видици* имали југословенску дистрибуцију, не можете по Југославији дистрибуирати шездесет примерака. Басара, писац, ми је тада причао да је негде где је служио војску такође купио у том граду, и да је поручник ујутру будио цео тај њихов вод речима, машући *Еск-џрес џолишиком* – „Ви овде спавате, а студенти руше државу.“ То су чињенице. Друга ствар која је такође од значаја, кад сам већ сад узео реч, да разрешим чињеничке недоумице, јесте питање потписаног-непотписаног документа. *Речник* је потписан у самом *Речнику* и то свако ко је пажљиво читао може да види. Потписан је на аутореферентан начин, као постмодерно дело које је и по томе постмодерно, да не улазим у теорију књижевности, јер је разорило субјективитет аутора – и аутор је део текста, а не само да је текст ауторско дело. У *Речнику* нема аутора који ће на дело накачити своје знаменито име и презиме – он је самостварајући део властите приче, и он је тиме врло јасно потписан. Аутори *Речника* су у јеку форумских расправа тријумфално откривани, препричавало се да су се потписали на један посебан начин који одговара духу целе ствари и њеном визуелном изгледу. Поводом изгледа хоћу опет да искажем огромно дивљење које сам исказивао и током саме израде *Речника* за Тамарино уметничко дело. Али при томе треба знати да *Речник* није био вежба калиграфије. Калиграфија је ту у функцији идеје, која је руци отворила простор слободе. Калиграфски рад је велико, значајно дело, он диже ствари на један виши ниво, идеолошки напушта Гутенберга, али истицање калиграфије саме по себи је погрешан приступ који не додајује до саме ствари. *Речник* је мисаона целина која је, да би се доследно изразила калиграфски изведена. Реч је о последњем отпору руке машинском, аутоматском свету о којима смо говорили. Те дрхтаве, слабе руке, не могу се мерити с учинком машина, али у себи носе слободу коју технолошки свет жели да поништи.

Дозволите ми још неколико речи о чињеницама које могу да унесу више јасности. Током тих догађаја практично сам свакодневно имао прилике да се виђам и да разговарам са Печујлићем који је одиграо изванредну позитивну улогу. Човек који није имао страха пред оним што се дизало. И тај Печујлић ми ниједног тренутка није рекао, ни непосредно ни кроз алузију ни на било који трећи начин да је ова цела ствар дигнута да би њега

лично, политички или морално рушила. Заиста би било доста натегнуто претпоставити да се дигне толика халабука да би био срушен Печујлић који јесте имао свој издвојен став, али није имао политичку моћ нити је представљао активну опасност за систем. Није постојала прека потреба да се он елиминише, није постојала завера у којој је Печујлић учествовао. Није постојало никакво активно формирање неке политичке алтернативе које би било довољан разлог да се идеолошко-политичка борба с *Речником* подигне до те мере да месецима заузме целокупну политичку запремину јавног простора. Чланци с нападима на *Речник* не излазе у студентској или београдској рубрици, већ на ударним политичким странама дневних новина где се решава политичка судбина земље. Мислим то не може да буде случајност. Зна се ко то диктира и на који начин се тиме управља. И да поменем још једно име које је значајно. Нису били само чланови савета уз нас, што је била новост у тим односима јер су савети по правили били уз ставове Партије, већ је ту био и Слободан Глумац. Он је успео да слободно и смело организује седницу Градске конференције ССРН. На тој седници се ствар преломила. Видело се да *Анализа* неће ићи даље на јуриш јер је ипак подигнут један зид отпора. Чланови Савета и Редакција више нису били у изолацији. Ми много тога не видимо, али то не значи да се нешто није догодило и да нечега није било. Видим да је у овом разговору Љуба Кљакић еволуирао од става који је имао у *Књижевној речи* где је назвао целу ствар највећом социјалном патологијом у Југославији. Сад је та *Анализа* значи у његовој новој интерпретацији постала друго лице *Речника*. То је лепа, да тако кажем, вежба из дијалектике, али, мислим, има она проблем са етиком јер ако се ствари тако натегну, онда морамо да у исту раван ставимо инквизиторе и оне јаднике које су горели на ломачама, и рећи: „Па добро, ломача комплементарно допуњује њихову судбину“. Можда је тако, али човек мора стварно да буде циничан и то у доброј мери да би могао на тај начин да говори и изједначи агресију и одбрану.

Љубомир Кљакић: Али ви сте нисте ни бранили, бре човече. Нико у редакцији. Ви апсолутно реч нисте рекли. Значи све то време причали су и Социјалистички савез и Слободан Глумац и Печујлић и Видаковић..., али ви ни слово, ни слово до данас.

Александар Пејровић: Али Љубо, ми смо баш због тога...

Љубомир Кљакић: То је потпуно фантастично, мени лично.

Александар Пејровић: Слажем се, али види, само хоћу да се држим чињеница које су најсигурније тло. Ми смо баш због тога ставили на сајт све оне медијске написе који су се појавили у том времену.

Љубомир Кљакић: На том сајту има два моја текста човече, немој ништа да ми причаш.

Александар Пејровић: Али има и других текстова.

Љубомир Кљакић: Па не знам, нисам видео.

Александар Пејровић: Сад ћу да ти кажем. У тим другим текстовима у новинама се помињу чланови редакције, њихов став, њихова прича и тако даље. А има и чињеница да тај исто лист у коме си ти сарађивао, имао привилегију да сарађујеш, одбио да објави наш одговор.

Љубомир Кљакић: Опрости, који лист?

Александар Пејровић: *Књижевна Реч*. Тамо где си се ти...

Љубомир Кљакић: Одбио је да објави ваш одговор?

Александар Пејровић: Тако је. Лично је Вучелић одбио да објави наш одговор који смо ми лично однели, са образложењем да је тај текст сувише поетски. Он је очекивао некакав другачији говор, ваљда не трпи поезију и једноставно није објавио.

Милош Кнежевић: Тај одговор се налази на сајту *Речника*...

Александар Пејровић: Да на сајту ће га бити. Хоћу да кажем да је јако тешко пребацити жртви да није показала довољно напора да се спасе ломаче. Мислим, ми смо учинили што смо могли, а нисмо ништа могли. То је била потпуно јасна ситуација јер смо се налазили у окружењу, у блокираној ситуацији. Непрекидно смо били не само под политичким притиском већ и под полицијском пратњом. То уопште није весело. Не знате шта ће учинити, посебно јер у новинама читате да вас оптужују за тешко дело против народа и државе. Било је и црно-смешних ситуација о којима раније нисам говорио али сада их треба поменути као илустрацију целе ствари. Док Шкеровић и ја шетамо по Савском кеју неки полицајац у ципелама и оделу трчи поред нас са некавим вокменом на ушима не би ли снимео сваку реч коју смо говорили. Било је прислушкивања телефона и других полицијских ритуала. Било је и директних претњи Ста-

нета Доланца од којих су се неки препали толико да се више никада нису појавили у редакцији. Није била нека весела ситуација, али нисте могли изаћи из тога. Мома Унковић се лично бавио случајем. Он је био начелник управе за „унутрашњег непријатеља“ Градског супа. Није било ни мало једноставно да бисмо могли изаћи у јавност с нашим ставом. Нико није желео да нас слуша, на крају крајева, ни власт ни опозиција. Зашто би нас слушали? Сви као да су живели у једној срећној земљи и очекивали испуњење обећања које је велики пророк неколико деценија давао и само што није уследио пад капитализма и превазилажење грађанског друштва, у шта нас је такође парадоксално уверавала и његова праксисовска опозиција. Кома да се обратимо? Није било разлога да нас слушају.

Да не бих изашао са терена чињеница да укажем још само на књижевно-теоријски моменат који је Љуба апострофирао. Ми смо написали да је то први постмодерни спис у нас. Он по својој природи јесте. Он се појавио пре *Хазарског речника*, кога теоретичари књижевности уздижу у том смислу. Ако мало натегнемо тај концепт постмодернизма, ми њега можемо да читамо и '60-их година, можемо да га читамо и у надреализму, а можемо, вала, да га прочитамо и у Сервантесовом *Дон Кихоту*. Али питање је када ће то натезање да пукне. *Речник* по својој природи, по својој измештености у техничку форму лексикона, по самоодређењу ауторског субјекта, што је кључ за постмодерно дело, фактички јесте постмодерно дело. И јесте прво јер се програмски разрачунавао с идеолошким и политичким модернизмом. Он је свој постмодернизам потврђивао када то није било ни мало лако и када није постало млађење празне сламе теоријских згубидана. У сваком случају јесте аутентичан постмодерни чин који је пре *Хазарског речника* доживео своју славу. Она није била локална, јер су идеолошки потрес забележили сеизмографи *Монга*, *Њујорк шајмса*, који су доносили notiце о ономе што се догађало овде. Ствар се брзо проширила, сви су били наелектрисани, сензитивни и очекивали шта ће да се догоди.

Тај политички инцидент носио је у себи драму тренутка и један антиципаторски поглед. О њему данас нисам стигао да говорим јер мене и дан данас иритира та политичка тупост људи који ништа не разумеју и који не желе ништа да знају. Мало

сам више причао о језику и политици. Али *Речник* има у себи и један племенитији вид, један племенитији осећај овог света у покушају да се успостави нека нова повезаност, која није могућа у дискурзивном тексту. Он је покушај да се ствари које се распадају, које су у расулу, које су растројене у метастази, ипак, овако или онако, повежу. Ми јесмо узвизивали да је та стабилизација пропаст по себи и да та слепа реторика не може да помогне. Дан данас, опет имамо концепт стабилизације који је рециклиран сигуран знак да смо још увек на истом путу и да се и даље кунемо да с њега не скренемо. Цела ствар ми се понекад учини потпуно узалудном. Не можете никога ништа обавестити, научити, пренети, већ можете само да дате глас од себе да је могућ други језик. И да тај други језик има могућност да се у густој тмини неке Атлантиде која тоне објави и каже своју поруку и да она, иако тиха, ипак буде довољно снажна да дође и до нас у данашњем дану.

Зоран Пејровић Пироћанац: Ја сам још увек у малом шоку око ових бројки. Како припремам друго издање, настојаћу да то ускладим. Углавном, не могу у овом тренутку да кажем нешто одређено јер сам потпуно болестан, отрован сам, али ћу ово што сте ми рекли сигурно имати у виду.

Љубомир Кљакић: Значи сад је три хиљаде.

Драјомир Олујић: Скочило је.

Љубомир Кљакић: Скочило је са деведесет на три хиљаде.

Зоран Пејровић Пироћанац: Три хиљаде, да, то је много више, али важно је да изађемо на крај с том цифром.

Љубомир Кљакић: Је л' могу ја да питам нешто?

Драјан Ђорђевић: Сигуран сам да ће међу вама да се распламса нека полемика, ја ћу излагати сутра, само бих хтео да коментаришем оно што сам успео да ослушнем данас. Готово се нико није осврнуо на идеје *Речника*, све време се говори о гесту *Речника*. Све време се говори о неким спољним стварима, а ни у једном тренутку нисмо дошли до приче. Она је само наговештена у неким апстрактним формама о технологији, функцији технологије, која сад може да се натезе. Ни у једном тренутку се није говорило о тој, да кажем, филозофији, о идеји самог *Речника технологије*. И одједном се просто продаје идеја постмодернизма. Мислим, мени је немогуће да расправљам

идеју постмодернизма само тако што смо се овде бавили неким личним претресањима ко је шта радио, а да ни у једном тренутку нисмо рекли шта је овај *Речник*, које идеје он излаже, на који начин излаже, да бисте онда ви говорили шта се овде, где се натезање догађа. Заиста хвала на спомињању Медиале, зато што мислим да се ту једна идеја постмодерне заиста родила, ако не у целој Медиали, онда сигурно Шејка је родоначелник једне такве идеје. Не бих прескочио никако Борин *Рок* који је пар екселанс постмодернистички гест. Ја не знам зашто бисмо морали да улазимо у причу о натезању и позивању на неке чињенице. Све чињенице које се овде износе, мислим да су овде све глуви телефони, који заправо желе да употпуне слику ко је ту шта, када, где радио. То је потпуно незанимљива ствар. Искрено речено, овде смо и у Институту, ја сам срећан и захваљан на позиву, али ја сам искрено мислио да ћемо ми слушати озбиљније ствари.

Зоран Пејровић Пирићанац: Изволи Љубо.

Љубомир Кљакић: Хтео сам, у ствари, Милоша да замолим да ли би могао, мени лично, а верујем и другима, да скрене конкретно пажњу на та места у *Речнику технологије*, за која си рекао да постоје, која реферишу на распад Југославије, реферишу, на те крупне, крајње теме једног историјског часа. Ја рецимо нисам нашао таква места унутра.

Драгомир Олујић: Па нема.

Љубомир Кљакић: Молим?

Драгомир Олујић: Па нема их.

Љубомир Кљакић: Али Милош каже да их има, па бих га замолио ако му то, како да кажем, не би било тешко...

Милош Кнежевић: Ја немам овде *Речник*, али рећи ћу.

Љубомир Кљакић: ...да просто ту ствар мени лично учиниш мало видљивијом, јер ми је то и даље нешто што не баш видим.

Драган Ђорђевић: Мене само то...

Марјан Чакаревић: То што тражите је у тексту *Зашто смо остали у мраку?* То је кључни текст због чега, колико сам ја ...

Љубомир Кљакић: Ако је то кључни текст, ја сам написао у *Полицици* те исте године један мали чланак у суботњем додатку, под насловом *Сужени простори слободе*. То је такође била прва

година, та иста, '81. Уопште не сматрам да тај текст има какву епохалну, како да кажем, функцију, значај, поруку и тако даље. То је био текст који има један добар наслов. Тај наслов је могао да буде интерпретиран и данас може да буде интерпретиран са учећавањем вишка значаја. Каже, види га, човек је написао '81. да су сужени простори слободе. Ја јесам то написао, али тако је тада мислио један огроман број људи. То није никакав новум, то није открио ни *Речник шехнолоџије*, ни критичари *Речника шехнолоџије*. То је нешто што је уопште било у јавном мишљењу не '81. него и '80, '79. и да не причам како је то све даље ишло.

Драгомир Олујић: У сваком броју Праксиса има...

*Љубомир Кљакић: Према томе, оно што сам желео да кажем, то је у ствари пледирање да то учећавање не би било добро и за *Речник шехнолоџије* и за Сашу као једног од његових аутора. И за све људе којима је до тога стало. Та ствар мора да се заиста лоцира у једну конкретну сцену, да се измере, ако је до мерења, њени досези, да се она критикује као што и све друго треба да се критикује и да се она ни на који начин не глорификује. Нарочито не као нешто што је прва застава '81. Ма хајте молим вас, то је смешно. То је стварно, мислим просто недостојно *Речника шехнолоџије*, јер није истина.*

*Милош Кнежевић: Хеуристички гледано, добро је да сте то рекли. Нећу ништа нарочито да кажем ако подсетим људе који су гледали, читали *Речник шехнолоџије* да он има у себи једну велику персифлажу, има метафорички, езоповски језик који је у том часу чак и на тај начин, као посредни, измештени начин говора имао храбрости. То је прво. Није било потребно бити директан у смислу партијског дискурса или револтног политичког дисидентског дискурса. Било је довољно у овешталом јавном простору довести ствар до нивоа некакве алегирије или литерарно-књижевног израза који у себи као категорије као што је *Апокалипса*, један од средишњих појмова *Речника*. Већ је то политички став с јасним импликацијама. Ти можеш да кажеш да је то спиритуализам, окултизам, езотерија, пракса тајног друштва, али ја сматрам то разложним ставом јер имам у виду низ појмова који су у *Речнику* логички спрегнути. У форми речника од 161 или 167 речи, садржан је један назор, сагледавање друштва у том часу и то не било ког, него оног о коме ти људи који о томе пишу, ма колико они били анонимни, живе и раде. А то*

су категорије, речи и појмови, одреднице, како год, као што су *Дечаџи*, *Личноси*, *Оіледало*, *Цркџа*...

Љубомир Кљакић: И шта значи *Дечак*, 'ајде? Да чујемо шта значи.

Милош Кнежевић: Шта је *Дечак* то ће Саша као аутор боље од мене да тумачи, али ја могу да кажем свој доживљај тог појма.

Љубомир Кљакић: Шта је *Дечак*? Какав је то појам?

Милош Кнежевић: *Дечак* је конструкт, идеолошки конструкт индивидуе која није *Личноси*. *Личноси* је опозит *Дечака*, који је у ствари у пољу политичке манипулације незозрела, несвесна, идеолошки индоктринирана личност с фрагментарним погледом на свет, ако уопште и има. Кроз политичку манипулацију она може да буде претворена у *Идола*. Поменуо сам Крстића „Идола“, сви знамо његову судбину. То је она струја која води до новог таласа, некој врсти, рецимо, политичког или културалног инжењеринга. *Дечаџи* се претварају у *Идоле* јер не могу да постану *Личноси*. Наравно, ти можеш да ставиш примедбу какав је то језик, који су то појмови, зашто се говори езоповски кад може рационално, то је небулоза, и тако даље, али...

Драјомир Олујић: Зашто је то био проблем да се то каже директно?

Милош Кнежевић: Па зато што би се ишло у затвор.

Љубомир Кљакић: Па како би се ишло у затвор?

Милош Кнежевић: Па како ишли су, била је јака цензура.

Љубомир Кљакић: Ма то су глупости што ти говориш, апсолутне глупости.

Милош Кнежевић: Не, нису глупости. Било је опасно.

Љубомир Кљакић: Па човече људи су писали. Види, Изашла је '81. књига Јована Мирића која се зове *Сисџем и криза*.

Милош Кнежевић: Јесте, *Сисџем и криза*.

Љубомир Кљакић: Да ли у *Сисџему и кризи*, која је и данас одлична књига, може да се нађе било шта што би било овако закуљено-замумуљено и компликовано?

Милош Кнежевић: А што то смета ако је закуљено?

Љубомир Кљакић: Види, мени лично не смета. Али из тога не смеју, нити могу засновано да се извлаче тако далекосежне консеквенце као што ти радиш. Те консеквенце су до сада извели само аутори *Анализе о идеолошкој орјентацији Видика*. Зато

ја и кажем оно што ми Саша приговара да је *Анализа* друго лице *Речника*.

Милош Кнежевић: Није. Није.

Љубомир Кљакић: Да нема *Анализе*, *Речник* не би постојао.

Милош Кнежевић: Они јесу у интеракцији, али *Речник* и *Анализа* нису појаве истог типа.

Љубомир Кљакић: Значи, *Анализа* је нама објаснила *Речник*.

Милош Кнежевић: Јесте?

Љубомир Кљакић: Да није постојала *Анализа*, ми уопште не би данас разговарали о овоме. Јер *Речник* за нас после 33 године...

Милош Кнежевић: Али чему та одиоза према евокацији, меморисању једног артефакта од пре 33 године?

Љубомир Кљакић: Па немој. Па немам је никакве...

Милош Кнежевић: Нема разлога за то...

Љубомир Кљакић: Па види Милоше, немам никакав, ја само желим...

Милош Кнежевић: Нема ту глорификације, веруј ми Љубо, него само повезивање чињеница.

Љубомир Кљакић: Ја само желим да истерамо ствар колико је год могуће. Овде су коришћене крупне речи. То је оно што мени смета. Брани се одједном несумњиво... 'ајд да тако кажем, да се одредим, нешто важно, значајно и тако даље. Али не сме да се прави више од тога него што то заиста јесте, То је цео проблем.

Милош Кнежевић: А је л' сме да се евоцира успомена?

Љубомир Кљакић: Али не да се прави историјски рез у српској јавности од *Речника технологије*. Па како, на основу чега човече? Поред хиљада страница које су објављене.

Милош Кнежевић: Није тако Љубо, демантују те чињенице... Да је то тако минорно и ирелевантно, зашто би се онда...

Љубомир Кљакић: Ма није то минорно. То има своје место и треба да остане на свом месту. Не постоји никаква ревалоризација тог места која од тога догађаја може да учини нешто друго.

Милош Кнежевић: И да остане у тами заборав?

Љубомир Кљакић: Ма није у тами, каква тама заборав, у научном институту два дана разговарамо о томе после 33 године.

Милош Кнежевић: Да, али да нема порива да се разговара, било би у непамћењу, у несећању.

Љубомир Кљакић: Извини, а шта би изгубио ако би се тако нешто догодило?

Милош Кнежевић: Значи ипак си на становишту да не треба да се разговара.

Љубомир Кљакић: Извини, али то је питање.

Зоран Пејровић Пироћанац: Сметнули смо с ума да су се идеје људи у *Видицима* прелиле у *Студени*, а да *Анализа* обухвата и *Студени*. Ја се сећам, један из те групе око *Анализе* је несташни Ратко Кнежевић, који је годинама у оним интерцрногорским заплетима и не сме да се појави овде. Вероватно би дошао из Лондона, али је то опасно по његов живот. Одавно ми је причао да је један мој текст из *Студениа* о разбијању огледала, а реч је била о догађајима у Пољској, он у тој екипи анализовао, и да је текст био оцењен, цитирам као „покушај рушења друштвено-политичког система СФРЈ“. Ви сте нешто хтели да кажете...?

Марјан Чакаревић: Не, не, само сам приметио да се у исто време догађа Ђого.

Зоран Пејровић Пироћанац: То значи да је одмах у почетку ствар имала шири смисао...

Љубомир Кљакић: Има ту...

Зоран Пејровић Пироћанац: Ево Саша.

Александар Пејровић: Још нека реч ако може опет нешто да се појасни. Већ сама чињеница *Речника* говори да се он ни једног тренутка није узносио да буде дискурзивни текст. Није *Речник* настао због неког скривања и страха пред влашћу. Могли смо то рећи у некој стандардној форми, али то би била онда једна од хиљаду страница о којима је говорио Љуба. Реч је о исказу другог нивоа који има померену, да кажем, послемодерну суштину, а то је да више не постоји обавеза рационалног дискурса да све јасно образложи, већ сами појмови, будући истрошени као идоли, престају да буду преносници смисла, а ту улогу преузимају симболи, алегорије. *Речник* иде мимо рационалне, линеарне каузалности и практично афирмише круг, синониме, аналогije који се најбоље изражавају оним што је названо езоповски језик. На тај начин *Речник* политички посредније, али смисаоно интензивније саопштава поруку која би се иначе у логичкој ли-

неарности изгубила и заморила читаоца. Очигледно је да је он цео компонован у тону објаве коју испуњавају блескови интуиције који се повезују и дају могућност да цео систем ради сам у себи. То је Слободан Жуњић у *Теорији* када је о томе писао пре 33 године, детектовао говорећи о „оракулској атмосфери коју *Речник* шири“. Он је био први и најбољи читалац *Речника* и та чињеница додатно успоставља његов смисао. Ако се већ оспорава политичка предикција *Речника*, не треба при томе себи скакати у уста и говорити данас мимо својих некадашњих теза. Ако је *Анализа* друго лице *Речника*, онда је то констуктивни елеменат читања. *Анализа* је прочитала...

Љубомир Кљакић: Па јесте, па то је тачно.

Александар Пејровић: *Анализа* је у ствари све то видела и прочитала шта стоји иза тога, дешифровала то као звона распада Југославије, видела то као идеју *Речника*, *Анализа* је ту...

Љубомир Кљакић: И сад види, ја нисам...

Александар Пејровић: Само да завршим па ти онда.

Љубомир Кљакић: Да, да.

Александар Петровић: Покушаћу кратко. У *Речнику* се конституише пре свега један другачији језик и један поглед на свет. Он при томе не пада у дискурзивне замке, поготову не ове идеолошке које тада владају у Југославији. Он жели да направи искорак тако да даје један склоп догађаја, склапа алегоријску предикцију онога што ће се збити, предосећај експлозије прегрејане паре у неконтролисано политичком реактору. Осетили смо да се небо руши, да немамо кров над главом и да се то неће зауставити ни на Југославији. У таквим осећањима окружили смо *Речник* другачијим размишљањима, пројектима и текстовима који су практично ударили и на политичку архитектуру. *Речник* није у вакууму, он делује у испуњеном духовном простору. Зоран, чули смо, види разбијено огледало у Пољској. Успоставила се комуникација међу пројектима и ауторима. Штета је што је у српској култури, култури индивидуалаца који брзо потезу пиштоље, разорена једна разнородна, а повезана група која је имала снагу да изнесе некакву другу идеју, други језик, можда да понуди, иако Љуба сматра да није аутентична, неку алтернативу о којој би се бар могло разговарати. Уместо тога појавиле су се неке поједностављене приче које нису имале мо-

гућност нити намеру да разреше оно што је будућност носила. Тако да је тешко после 33 године повући један хируршки рез и рећи: „Е ово ћемо сада дискурзивно анализирати. Да видимо где и шта то пише?“ Па добро Љубо, а где шта пише у *Библији*? То такође није јасно, али људи се тиме баве, имаш две хиљаде година егзегезе...

Љубомир Кљакић: Постоји низ библиотека, тамо ћемо наћи текстове, књиге који се баве само *Библијом*. Је л' тачно?

Александар Пејровић: Ми се бавимо само *Речником* данас.

Љубомир Кљакић: Ти си рекао да је *Анализа* препознала *Речник*. И ја исто то мислим, али не сматрам да је *Анализа* добро препознала. То је цео заплет у овом малом сплету. Ја сматрам, и то сам сматрао и '81, и '82, када сам писао та два текста, да *Анализа* у ствари није добро интерпретирала оно што је садржај *Речника*.

Александар Пејровић: Знам али...

Љубомир Кљакић: Не, али то није безвезна...

Александар Пејровић: Питање је само да ли је то могућа интерпретација. А да ли ћеш ти арбитарно утврдити да је то тачно или није, то је мање важно.

Љубомир Кљакић: Није арбитарно.

Александар Пејровић: То је једна конзистентна интерпретација која стоји у својој логици. А да ли ћеш ти то одбацити, прихватити или не, то је потпуно...

Љубомир Кљакић: Није свеједно да ли ћеш ти Базаљу да интерпретираш овако или ћеш да га интерпретираш онако. То је велика разлика. Ја сам, као што знаш, можда и не знаш, у своје време организовао скуп о антипсихијатрији. Главни тадашњи светски ауторитети су били наши гости у СКЦу.

Александар Пејровић: Зато си ти и више него добре воље данас.

Љубомир Кљакић: Не, не, данас имам апсолутно добру вољу. Ја данас имам такође и 63 године.

Александар Пејровић: Шта то значи?

Љубомир Кљакић: Из перспективе некога ко има 63 године и има искуство једног времена, слегнуто искуство времена, могу, морам да просто будем против тога да се ствари представљају онаквим каквим нису. То је цела моја прича. Никакве ја друге амбиције немам.

Александар Пејровић: Ми се сад разликујемо само у томе што ја не знам да ли се ствари око *Речника* представљају онаквим какве нису или онаквим какве јесу. Без обзира на то, много је важније да је *Речник* понудио конзистентну интерпретацију света.

Љубомир Кљакић: Ја много поштујем, пројекат, како се зове, *Речник технологије*, све оно што су у њега људи уложили, ауторски рад и тако даље. Међутим, заиста сам апсолутно против и даље. Као што сам био против када сам писао против те *Анализе*, тако сам и данас против ове друге постфестум анализе која сад прави нешто што није. Ни било, ни јесте. Јер да јесте било то што се овде сад говори, онда би ми данас разговарали с резултатом о 33 године ауторског рада једне групе људи који су упркос свим напорима режима, поретка да их самељу, издржали, који су успоставили своју естетику, своје филозофско становиште и тако даље, и тако даље. Не. Ми разговарамо о једном догађају који се одиграо тада и никад више. Никакве последице из тога нису наступиле. Никакве. Сад Милош објашњава *Дечке*, па немојте. То је смешно.

Милош Кнежевић: Па ти си ме питао.

Љубомир Кљакић: Ја сам те питао, али хоћу да кажем да је то смешно човече. То је, мислим, безвезе.

Драјомир Олујић: Али си ти то одабрао као одговор.

Зоран Пејровић Пироћанац: Колега, јесте ли завршили? Да дам колеги реч.

Драјан Ђорђевић: Драго ми је да је поменут и Гојко Ђого. Не знам да ли сте имали прилику да видите он сада објављује своју забрањену књигу у издањима која су допуњена судским списима где је песник додао и нека своја поетичка оправдања. Ту се меша судски амбијент са херменаутичним судом. Мислим то се претвара у један, као и у случају *Речника технологије*, сусрет херменаутика. У свом раду сам се позвао на Козомару који је '84. то одредио као, цитираћу, „зајебанцију“, јер се буквално у то претвара. Значи – ја сам нешто написао, ти то тумачиш, а ја ћу да ти покажем како машта може свашта, да то може да значи и ово и оно. Мислим да је то проблем. Иначе, драго ми је да сте увели идеју видљивог-невидљивог. Додуше, нисам био задовољен вашим консеквенцама, али поводом тога да једна група разорена и да је нешто уништено (чини ми се чак да и

у једном допису у позиву за овај скуп била слична реченица, или је то можда била и у преписку између организатора и вас) што је могло да нешто учини, али је нестало са лица земље. То ми изгледа као кључ у овој игри видљивог-невидљивог, јер се то претвара у један неологизам који тешко можемо сада да рашчланимо, шта се све ту издешавало, мада се чини да су ствари прилично видљиве. Басарин опус, Марјан Чакаревић је то и показао, говори у прилог томе да је једна таква прича могућа; Сретен Угричић, могућа прича; Томислав Лонгиновић, могућа прича. Београдски нови талас тако ће бити означен као „тамни надреализам“ и разликоваће се од загребачког. Цела та идеја и даље ће опстајати после *Речника технологије*. Овде је проблем шта заиста треба препознати као вредно. „Жртвено јагње“, „крст“ апсолутно је депласирана прича, да треба да се наднесемо на неке друге ствари, да видимо шта је стварно остало вредно. Мислим да *Речник* симболизује једно време. Једно необично време. Једно чудно време у коме су раме уз раме стајали Добрица Ћосић, Гојко Ћого и ви (Александар Петровић). И Басара. И сви су заједно били у том антикомунистичком миљеу, или како бисмо га већ назвали, у коме се свашта догађало. И тешко је идеолошки рашчланити ко је ко и какву је позицију заузимао.

Зоран Пећровић Пироћанац: Колега, изволите.

Димитрије Вујадиновић: Контекст у коме је настао *Речник технологије* неоспорно је важан и о томе смо доста чули. Мислим да је о томе Љуба говорио, и ви сте сада о томе нешто рекли, али мене интересује актуелност тог дела. Да ли оно што је написано и данас актуелно? Да ли млади могу о томе да читају и да се препознају? Интересују ме идеје, ви сте указали да није овде довољно речено о идејама. Ја сам покушао, на поједностављен начин свакако, да ли онако како је у *Речнику* одређен феномен новца, моћи, да ли је то и данас применљиво у оквиру онога што би се назвало културна политика, културна продукција. Да ли се то потврдило? Уверен сам да се још више потврдило него што је било пре 33 године. Ја мислим да су појмови *Речника*, као што је рецимо новац, као што је моћ, данас, након 33 године, актуелнији него што су можда били пре 33 године. И ту мислим да ће сутра о томе какав је био политички контекст бити доста расправе. Али треба да видимо, то је била моја сугестија ауторима сајта, да се објаве нови текстови да би се видело да је

ствар актуелна, да не би остала као један историјски, политички документ који је имао овакво или онакво значење. Да ли је *Речник технологије* моме сину занимљив да га данас прочита и шта ће му значити? То ме интересује.

Драјан Ђорђевић: Рецимо у вези са оним постмодернизмом. Ако смо ми представници нове генерације које се у принципу овакве историјске ствари не тичу, моја груба процена је да је мом читању *Речник технологије* пре модернистички него постмодернистички акт. Све око њега креће се у границима презира према свету, доњем свету културе, као што је, рецимо, популарна музика. Причу о технологији која масе чини идиотима, о опијуму за масе, модернистичка је прича коју већ познајемо. Чак је и та синтагма изговорена, мислим да је господин Мандић то и споменуо, то је стара синтагма културолошке школе из Британије да је култура просто опијум за масе. Ту се понавља прилично стара идеја о таквој култури. Прича о *Идолима* јесте презир према било којој технологији која уобличава масе. А заправо се афирмише аутономија духа што је модернистичка идеја. Ништа ново, микс медија, мислим да није драстично нешто променила.

Зоран Пејровић Пироћанац: Данас смо чули многе критичке ставове, али и излагања која се додирују у неким моментима. Нисам скоро на скуповима у Београду видео такав плурализам мишљења што је већ само по себи успех. Та атмосфера више не постоји. Ни у Паризу не постоји више сучељавања мишљења, ни на Западу. Верујте ми нема телевизијских емисија такве природе уживо. Све је цензурисано. Дали сте добар пример Гојка Ђога и антиподног *Речника технологије*. Погледајте, шта је заправо Ђого? Није ли то добра инвестиција у затвор уз неку наводну кураж говора о Титу, јер он само што није рекао „Тито је тај зликовац“ и то је све. А шта даље? Овде су постављени и проблеми новца, као што сте рекли, и власти и критика демократије као цркве, и свих ријалити институција, и психијатрије. То су све појмови који данас надолазе, као што сам и написао... Погледајте та два света, огромни зјапећи канал између њих. Овде видите да мноштво покрета, алтернативна музика '80-их имају родно место у идејама које су се шириле из *Видика* и *Студенша*. Нема новог таласа без Идола и *Видика* који су их први објавили, нема Басаре без *Видика*, нема Насмејаног којота, непознатог

али једног од најбољих песника, нема ни Папића... Ја сам био тамо, знам како је то било. И Драган Папић је један од генијалнијих људи тог таласа. Данас није дошао јер је разочаран потпуно утоноу у виртуелне мреже. Он као највећи рудник корисних информација и критика савременог друштва данас скоро и не излази из куће. А има најбоље дигиталне архиве које сам уопште видео у Србији. Дакле на неки начин сам...

Драган Ђорђевић: То дође као парадигма попут Мандића? Више је могуће...

Зоран Пешировић Пироћанац: На свој начин. Да поновим, Папић је генијалан човек. Уопште, око *Видика* се окупила највећа концентрација на свој начин генијалних људи. Не морате то директно да видите, али у том окружењу је генерисано низ концепата авангардних у односу на окружење тог времена. Погледајте, с друге стране, Европу. Могу то да кажем јер у мојој генерацији нико није путовао више од мене и направио више интервјуа с цивилизацијским стожерима, радим то још од времена *Шугенша*, ви се нисте скоро ни родили. Шта су урадили чувени дисиденти које су Американци рекламирали и које су они теме имали? Борили су се против ауторитарног режима. Да ли је Хавел, председник Чешке, власник неколико блокова зграда и којечега још, био омиљен овде? Аца Илић га је преводио, његове представе су постављене у Београду док је играо улогу дисидента. У шта се претворио Валенса, у шта Кон-Бендит...? Кад поређам све европске дисиденте, сматрам да је овај покушај и ово што је урађено с *Речником*, без обзира што не може да га чита свако, јер тражи пре свега добро образовање, да то у броделијанској перспективи претеже на ваги историје иако је пропагандна машина САД наметала пластичне хероје свог дисидентског Холивуда који су после добро наплаћивали своје улоге. Сматрам да је ово што је дошло из Србије апсолутно постигло велики културни и историјски домет. У контрасту с тим погледајте на сајту о чему се говорило у омладинским форумима, Савезу комуниста, градској партији, које будалаштине смо слушали у то време.

Љубомир Кљакић: Могу ли да укажем на нешто што верујем да ће свима бити занимљиво? Реч је о мојој књизи, коју сам објавио пре много година, али у њој се налазе и поменути моји текстови о *Речнику шехнолојје*, али и други текстови из '81, '82. и

тако даље. Овде бих прочитао уводни пасус у један од тих чланака који је објављен у *Књижевној речи* број 182 од 10. фебруара '82. године. У истом броју сам објавио и текст *Консирација и демократија*, који Саша нарочито воли. Уводни део овог чланка *Реконструкција и идолаирија историје* гласи: „Ко смо, одакле смо, куда идемо? Питања су која на крајње недвосмислен начин повезују несмањен интерес позоришне публике за *Карамазове*, *Јовановића* и *Ристића*. 'Оставинску расправу' око појављивања дијалектичког антибарбаруса *Мирослава Крлеже* у часопису *Књижевности*, број 3 за '82, први пут после готово 43 године“, тад је први пут објављено, после 43 године, „и незапамћени интерес извесних стручних друштвених и политичних тела и појединаца за недавно објављене нове прилоге за биографију *Јосипа Броза Тита* чији је аутор *Владимир Дедијер*. У години у којој су трошкови живота порасли за апроксимативно 45 посто“, реч је о '81, тада се појавио *Речник*, „суочавамо се са парадоксом – улазнице за *Карамазове* у Београдском СКЦ-у“, који сам имао задовољство да водим као директор, „буквално су разграбљене (650 улазница по представи по 180 и 100 динара).“ То данас изгледа мало, али то су тада биле најскупље карте у ондашњој СФРЈ. „*Књижевности* број 3 разграбљена је у уторак 12. јануара, када се и појавила у београдским књижарама, 70 динара по примерку. *А Нови прилози за биографију Јосипа Броза Тита*, том 2, продали су се само у Београду у 16 хиљада (!) примерака по цени од 1400 динара за примерак(!).“

То је цитат. У том контексту се водила и расправа о *Речнику технологије*. Дозволићете да у таквом амбијенту где се све то дешавало у току два-три месеца, заиста би требало човек да буде прилично сујетан па да помисли да ће *Речник* да одигра, како да кажем, већу улогу него што је могао да уради. То је оно због чега сам прочитао овај мали уводни пасаж.

Милош Кнежевић: Поводом овог вашег лепог запажања да *Речник* спада у модерну, можда позну модерну, али како год он нам даје везу између тога и оног после. Он је метафорички прелазни облик и по свом исказу, форми, има вокабуларски карактер. *Речник* је фрагментаран, што је већ блиско неким компонентама постмодерне. Рецимо да је могао да буде нагвештај тог типа дискурса пре него што ће се он јавити у другим областима, рецимо у филозофији, социологији, да не говоримо

о уметностима, сликарству, архитектури и тако даље. Стога не бих одбацио ни постмодернистичку компоненту карактера *Речника шехнолоџије*. Наравно, неко је рекао да није било довољно речи о идејама *Речника*, али верује да ће сутра тога бити. На пример, који се мислиоци, уважавају, интерпретирају, реинтерпретирају у *Речнику*, који мисаони утицаји су препознатљиви, попут рецимо, дадаизма, зенитизма, надреализма, психоанализе, етичког...

Драган Ђорђевић: И Мицић је...

Милош Кнежевић: Мицић, наравно, и његов етички анархизам. Потребно је имати у виду литерарну вредност *Речника* који се налази на размеђу модернистичког и постмодернистичког дискурса. Друго што хоћу да кажем повезано је с борбом интерпретација. Нема овде наметања тумачења. Кроз дијалог, евентуално полемику дошло се до неких изненађујућих идеја, другачијих увида. На почетку сам изразио бојазан да нису сви спремни да признају еволуцију властитих становишта. Ја сам за то спреман. Сутра ћу вам објаснити како се код мене то десило. Исповедни карактер, персонални, биографски је нужан да би се схватило једно време. Пуко инсистирање на тврдим ставовима од пре 33 године није довољно. Када је реч о самом догађају, ту су јасно дистинговирани партијско-политички дискурс од дискурса *Речника шехнолоџије*. *Речник*, *речник Речника*, у *Анализи* је потпуно други текст од онога који је дат у њему самом. Мора се имати у виду да ниједно тумачење ниједног догађаја из периода раног постмодернизма и оног претходног није дефинитивно. Оно за шта се залажем није глорификација изабраног историјског случаја, а то је овога пута *Речник шехнолоџије*, него само став да су нас у евокацију, у меморију, културу памћења, политику памћења, у семантички-херменаутичку игру увели сви они важни запамћени догађаји, као и они који су заборављени. Не треба једне пренаглашавати у односу на друге. Шта је алтернатива? Да о неким догађајима и даље ћутимо као да их нема зато што се у једном типу тумачења ти догађаји квалификују као безначајни. А нису. Нису безначајни већ ако се узму записници партијског и државног врха Југославије и Србије, Србије поготово. Тада ће се видети да је у првих пет година после Тита било у само три-четири наврата разговора о инцидентима у култури, а један од та три-четири наврата је био *Речник шехнолоџије*. Да

није било тако, зашто би се око тога плели Дража Марковић, Добривоје Видић, Лазар Мојксов... не знам ко још од оних који су наведени у материјалима на сајту *Речника*. Оно што је било потпуно ирелевантно, према мишљењима тадашњих аналитичара и стручних сарадника у Централном Комитету Партије, у Градском и Универзитетском комитету, то онда није било на дневном реду. Добро знам партијску технологију и сутра ћу да објасним како се радило и који су репови били ових догађаја од '84. до осме седнице. Значи уопште није, кад је реч о подастирању основних типова интерпретације, овај скуп усмерен ка глорификацији догађаја око *Речника*. Ово је само покушај да се нешто реконструише или, жаргоном постмодерне, деконструише. Како је до тога дошло и које су импликације; ако није било импликација, зашто их није било?

Димићрије Вујадиновић: Ја бих да вас упитам само једно.

Милош Кнежевић: Изволите.

Димићрије Вујадиновић: Да ли ви сматрате да је текст *Речника технологије* и данас актуелан и да ће то бити и даље?

Милош Кнежевић: Како да не. Мноштво материјала на сајту то показује.

Димићрије Вујадиновић: Па то је...

Зоран Пејровић Пироћанац: То је алтернатива тој ситуацији. Да није *Речника*, шта бисте с почетка '80-их година могли да узмете као релевантно за интелектуалну историју?

Милош Кнежевић: Сутра ћу и то да покушам да објасним. Мислим да је технологија уметничког одлучивања итекако историјски релевантна, а то су аутори *Речника* осетили у оно време.

Сузана Полић: Али они и не памте тај...

Драгомир Олујић: Шта из *Речника* можеш да прочиташ '80-их година?

Зоран Пејровић Пироћанац: Мислим да се *Речник* бави будућношћу. То је, по мени, његова главна снага.

Драгомир Олујић: Утолико пре питање има смисла.

Драган Ђорђевић: *Речник* јесу '80-е. Апсолутно јесу, један кроз један. Можете то да пратите у ликовној продукцији, можете да пратите у музичкој продукцији, у литерарној продукцији.

Сузана Полић: Али нису само '80-е. Он на једном месту говори...

Драган Ђорђевић: И то се слажем.

Зоран Пејировић Пироћанац: Овде се прича о самом *Речнику*, а не о целом времену.

Сузана Полић: Он говори у распону од Ренесансе до данас...

Драјан Ђорђевић: Јесте, јер афирмише средњовековну идеју, а Нови век је апсолутно...

Сузана Полић: Значи он у себи има квалитет који је ван времена 80-их.

Милош Кнежевић: То је то што сте рекли, Медијала.

Драјан Ђорђевић: Да, да.

Милош Кнежевић: Али можда је још значајнија тежња да се објасни технологија, као и технологија политике, политика технологије, што је и данас релевантно.

Љубомир Кљакић: Али то је актуелно од Макијавелија до данас, да не причам о оном пре Макијавелија.

Милош Кнежевић: Јесте, и од Платона. Али релевантно је.

Љубомир Кљакић: Па где ћемо с тим класицима, с тим цинови-ма на чија рамена треба да се попнемо?

Сузана Полић: Можда нисам у свом излагању довољно нагласила пример Јоана Кулиануа и његове критике румунског режима. Кулиану је 1984. објавио књигу *Ерос и маџија у Ренесанси* где је довео у питање све од Ренесансе као што то на свој начин чини и *Речник*. *Речник* није случајно узбуркао политичке страсти, има ту нешто важније од пуке политике, нешто шире од локалне перспективе, јер са Кулиануом, професором на Универзитету у Чикагу, оштрим критичарем лажне румунске револуције, видимо да се дух времена који изражава *Речник* догодио и на другим меридијанима, само нешто касније. Хтела бих да истакнем да је вредност *Речника* и у томе што је покренуо светски дух времена на преиспитивање пре него што су, тражећи дубље узроке свеопште кризе, то покушали слични пројекти у свету. Тако да се заиста то не да тумачити само кроз '80-е, нити кроз праксис алтернативне уметности тог времена, јер је то сувише узак оквир.

Зоран Пејировић Пироћанац: Можемо ли с последњом дискусијом да завршимо и да оставимо нешто и за сутра.

Драјан Ђорђевић: Та преурађеност *Речника* *технолоије* мени је некако проблематична. Посебно што се цела прича завршава

некако на Београду. А опет ми је драго што је поменут Нови Сад. Нови Сад, концептуалисти Новог Сада су били суштинска предигра за овакав један догађај. Божидар Мандић је сугерисао такав континуитет. *Речник шехнолоџије* јесте концептуални догађај пар екселанс и исто ми је тако занимљив, не само што се показало да је постмодеран по речничкој структури. Мислим да овде не треба превидети и друге бројеве *Видика* који су пропраћени одличним, педантним текстовима Александра Петровића. Да не дајемо комплименте, али *Речник шехнолоџије* јесте врхунац једног периода од две-три године уређивања часописа и у том смислу тај артефакт је нешто важно, али рекао бих да није најавио, да није претходило неким дешавањима, већ је можда и окаснио у односу, рецимо, на алтернативу Новог Сада.

Сузана Полић: Не, ја не причам о уметничком, већ о политичком домену рушења ауторитарног система.

Драган Ђорђевић: Исто се овде догодило. Мирослав Мандић је објавио, мислим '71. године, песму *Филм шихи* или тако нешто па је отишао у затвор. Он служи казну '72. године. Такође се пишу идеолошке анализе у вези са часописом *Индекс* који излази у Новом Саду. Дакле, имамо целу једну предигру коју можете да препознате. Можемо сад да размишљамо шта је боље, да ли *Речник шехнолоџије* или новосадски концептуалисти, али у сваком случају реч је о једној истој ствари. Можемо да тражимо узоре било где у култури и историји, када поменемо дадаизам да се питамо да ли је ово неодадаизам, да ли је то понављање његове стратегије. Мислим да чак нису у питању технике и технологије израде колико историјски контекст у коме се одређена техника идеја догађа. Иако је ретроградна идеја повезана с *Речником шехнолоџије*, па чак и с београдском књижевном сценом '80-их, она је одговарајућа у датом тренутку, јер СФРЈ има све предуслове за догађање постмодернизма. Па ипак засићеност таквом културом узрокује поново враћање модернистичких идеја.

Зоран Пешировић Пироћанац: Ето хвала вам, у 11 часова сутра. Хвала што сте сви издржали.

Други дан, 13. новембар 2014.
Председава Милош Кнежевић

Милош Кнежевић: Претпостављам да делите моје мишљење да смо са излагањима Марјана Чакаревића и Драгана Ђорђевића добили битно на аналитичком и текстуалном квалитету који ће бити видљив када буде рађен зборник. Сада, како је обећано, имамо, сад је двадесет до четири, могућност да поразговарамо. Ако неко има коментар, примедбу, евентуално жели да уђе у неки дијалог, ево те могућности. Изволите.

Виктор Церовски: Чини ми се да ово може бити добар тренутак за читање овог *Речника*. Синоћ сам га прочитао по први пут, мада су ми о њему говорили још давно, али сад је била прилика да се коначно упознам с текстом и уједно да о њему детаљније чујем. Дакле, како питање јесте *Речник*, он може да почне да се чита било где као и сваки речник. Сам текст је иначе прелеп, мислим да је стварно диван, а битно је у целој причи да он ауторизује два читања. Прво читање ауторизовано је у филозофском смислу кроз предговор који је изложен на насловној страни. Овај *Речник* је скуп изузетно важних речи које аутори чувају за будућност, за људе. Које људе? На неки начин, људе будућности. Ако полазимо од филозофије, да ли је филозофија ту међу тим речима? Да ли је, тако да кажемо, ушла у овај *Речник* или чак опстала у њему? Наравно јесте. И чим уђемо у *Речник*, одмах смо у хипертекстуалној мрежи, имамо одреднице које се повезују. Ту одмах имамо једно познато име – Хајдегер. И чини ми се да је то одличан кључ за читање. Уз Хајдегерову филозофију може да се прође кроз овај *Речник*, кроз његову мрежу, да се успостави конхеренција разних појмова који изгледају само привидно повезани. Мислим да се тако може одговори на нека питања, рецимо ко је или шта је *Дечак*. То је питање већ постављено, а ако би се извело ово читање, дошло би се да је *Дечак* модерни човек, у ствари целокупно човечанство данас. Мислим, то може да изгледа као тривијалан одговор, али се он ослања на хајдегеровско схватање модерног човека. Хајдегер је јако значајан да би се прошло кроз *Речника*, мада остаје питање зашто је предмет *Речника Дечак*, зашто то није одрасли мушкарац? Ту се крије прави проблем – шта је будућност; *Дечак* је зато што човек не контролише технологију, већ зависи

од ње. То је велика Хајдегера тема. И онда следи питање изласка из технологије што по Хајдегеру сада није на реду, јер је немогуће супротставити се технологији. То је прво читање и мислим да *Речник* даје одговор чак и начином како је исписан, калиграфски, или игром с ћирилицом и латиницом да би се све то уклопило у једну причу.

Друго читање које ауторизује овај *Речник* појављује се када се на насловној страни каже: „Поједи ме“. Ту би била могућа полазна тачка за један деконструктивни приступ. Та деконструкција генерише питање шта значи појести текст. У овом случају значи појести *Речник* и то кроз игру, јер се не може раздвојити нешто тако озбиљно од игре. Шта све то заправо значи? У извесном смислу „поједи ме“ импликује идеолошку машину која то треба да уради и која је то урадила. *Речник* се сам нуди као жртва идеолошкој, али и технолошкој машини да га поједе што представља прави изазов. То није аутодеструктивно, већ мислим да се може схватити као неки перформатив. *Речник* тако улази у деконструкцију, о чему би требало размислити. Ја овде само набацујем те теме: да ли се *Речник* игра са својим будућим критичарима? У којој мери се конзумпција, једење овог *Речника* дешава и данас и овде? Можда, можда се увек изнова дешава. Јер он је профетски текст и у том смислу што ћемо га јести и данас и сутра. Шта то значи тачно? Протеклих 33 година релативно је мало било улазака у сам текст, читања, тако да то остаје читаоцима у наредне 33 године. Било је више речи о томе шта се дешавало у прошлости, како су догађаји проварени. Питање је шта се осећа у желудцу, како ће се, ако то није прејака реч, *Речник* канонизовати, како ће, на крају крајева, академски дискурс појести овај текст, усвојити га на свој начин. Ето, то би била два поменута читања *Речника*. Једно полази од Хајдегера да би се ту виделе неке врло занимљиве границе политике мисли. Друго би било деконструктивно, много директније политички повезано с игром идеолошке машине и уметника. У овоме постоји и некаква осцилација. Јер са једне стране имамо оне који тврде да је ово први постмодернистички текст; с друге стране да је ово игра која се игра, али се није разрешила, иако су сви актери напада идеолошке машине на *Речник* лепо збринути. Било би занимљиво ући у то и видети како се једе овај текст, шта значи јести га, варити, осећати укусе у желудцу.

Милош Кнежевић: Пре него што дамо реч следећем упутио бих Драгану Ђорђевићу и Саши Петровићу једно питање уз разумну запањеност да нешто уопште може да почне изван Београда, а да се не заврши у Београду. Да ли је међу концептуалистима за које сте ви рекли да су почели у Новом Саду икада било полемике да то што су они радили можда није иницирано од њих и овде, него на неком другом месту? Питање Саши Петровићу – да ли је концептуализам који је претходно *Речнику* утицао на вас?

Драган Ђорђевић: Хоћете ви?

Александар Пешировић: Не, вас је прво прозвао.

Драган Ђорђевић: Када је реч о концептуалистима, ствари нису сређене. Углавном, рецимо Мишко Шуваковић даје све од себе да нешто среди, али с обзиром на његов синтаксички-граматички потенцијал, само се умножавају хиљаде страна које су тешко проходне. Он је покушао све то да систематизује, да их окупи и да створи у њима свест о томе. Мислим да о Марини не треба говорити, она је најосвешћенија, али с друге стране рецимо у Музеју савремене уметности не можете тек тако да нађете прилоге о...

Милош Кнежевић: А Денегри?

Драган Ђорђевић: Да, али се овде највише тиме бавио Шуваковић. Мислим да је Денегри много бољи и поузданији, али је Шуваковић систематизовао. Дакле не постоји неко ко до краја документује ову еру, тако да морате да се сналазите да бисте направили једну историју и, што мене занима, једну упоредну историју стваралачких поступака. Рецимо, наука о књижевности уопште не комуницира с ликовном критиком последњих 30 година и ту су појмови апсолутно развејани. Ко шта прича и како – испоставља се да причају сви, да кажем, исту причу, али свако држи до неке своје терминологије и ту има великих прозивољности. Када је реч о самом Београду, у складу с модом тог времена имате неколико концептуалних група, као што су клокотристи, пример моде тог времена. И само бих хтео још нешто да додам ако ми дозволите. Ако хоћемо да одредимо дух времена, можда не треба узимати у обзир најужорније радове, него управо најлошије радове који описују дух времена. Мени је бољи пример клокотризам него, рецимо, *Речник технологије* зато што је мање успешан у својој идеализацији. Када је реч о мојој перцепцији *Речника технологије*, он се заиста учићао у ли-

ковну, визуелну, перформативну, књижевну и поп продукцију тог времена. Али исте симптоме можете препознати у „лирици“ групе „Ван Гог“ или још горе, „Пилоти“. Имате код „Пилота“ песму „Не, не, не веруј у идоле“. Реч је о поп музичким вешцима, камелеонима, који просто знају да пикирају на моду једног времена. Као и Кики Лесандрић и „Ван Гог“ који објављује први албум „Трагови прошлости у мени оу оу оу оу“ или тако нешто. На овим мање талентованим примерима можемо да видимо тај фронт кога су чиниле различите праксе. Моја теза је да је можда амбијент за *Речник технологије* промашен, а то је врло важна ствар. Мислим да је у питању гест, не мисао.

Александар Пејровић: Нисам стварно очекивао питање о концептуализму, али оно као да следи из онога што је колега Ђорђевић говорио. Још више од тога *ишиа* је говорио, на мене је оставило утисак како је говорио. Доста ме је подсетио на нашу енергију из *Видика*. Ви сте говорили слободном енергијом која је носила речи, а то је оно пресудно јер таква енергија не може да се увије у понуђене облике. И која се из понуђених облика једноставно пресипа. Ми смо тада стварно били заинтересовани шта се догађа у СКЦ. Није тада било наслова за те догађаје „Концептуализам“, већ се нешто занимљиво догађало. Тамо је био и Љуба који је пуштао да цвета хиљаду цветова, нешто се збивало и ми смо у неком тренутку одлучили да направимо један посебан број о томе. Тада нисмо знали да се то зове концептуализам. Није нас ни занимало. Али смо видели да се нешто отвара и онда смо распитујући се ко би могао да има документацију дошли до Јеше Денегрија. Наша идеја је била да направимо један посебан број о оним пројектима који су изашли у друштвени простор, који су напустили галеријски оквир, а који су имали свој извор у СКЦ. Један пројекат нас је посебно одушевио када је неко испред СКЦ отворио тезгу са врло лепим стварима које је он прикупио не зна се како, али које нису могле да се купе. Могло је само да се уђе с њим у неку размену где он процењује понуђену вредност и слободно одлучује да ли ће ући у размену. Нема принуде новца као средства размене што нам се јако допало. Када смо предочили нашу жељу да документујемо слободне енергије Денегри нам је понудио само нешто што је потпадало под наслов „Концептуализам“, где су били већ постројени уметници, имена, који су већ имали некакав свој ниво етаблираности. Уопште није желео да разговара

о потрази за слободним енергијама, доживео је то као потпуно неозбиљну идеју и што смо ми више притискали, то се он више окретао од тога и на крају је нестала и могућност разговора. Тако је на нас утицао концептуализам.

Драјан Ђорђевић: А знате ли које су то године?

Александар Пејровић: Сетићу се, сад не могу одмах да вам кажем, али то су године које су претходиле *Речнику*. Битно је да нас је много више узбудила енергија концептуализма, него форме до којих је он дошао и које су потом продаване као занатски урадак. И потпуно нас је разочарало то неразумевање. После схватите да сте окружени хладним кристалисаним структурама које имају своје хемијске законе и које расту као сталактити у пећинама кап по кап без икакве револуције. Тако да је концептуализам истовремено био одлично искуство и велико разочарање. Ово што сад видимо у историји концептуализма је кривотворење онога што се заиста догађало.

Драјан Ђорђевић: Свакако, да, да, конфекција.

Александар Пејровић: Али у принципу и природа историје јесте кривотворена, ви сте то лепо рекли, ствара се слика, академска слика и ми смо на том послу.

Драјан Ђорђевић: Да, да, да. Хвала вам пуно.

Милош Кнежевић: Имамо Слободана Кљакића и колегиницу Полић. Хоћемо ли прво њу да чујемо, она је..., хоћете реплику?

Слободан Кљакић: Да, јер је отприлике ово питање...

Милош Кнежевић: Хоћете ли ви да реплицирате тако да...

Слободан Кљакић: Не желим да реплицирам, већ да допуним. Да подсетим, односно да саопштим јер је вероватно непознато, чак и људима који су били блиски са Драганом Папићем у тренутку кад је он ушао у интернетовску, да тако кажем, самоизолацију почетком 2003, можда 2004/5. Он је брдом текстова преко имејла лансирао своја становишта кроз расправе, дијалоге, критике, чак и жестоке свађе с друговима, ранијим пријатељима и уопште уметницима. У току 2005/6/7. жестоко је критиковао водеће етаблиране уметнике са наше концептуалне сцене, укључујући и теоретичаре који су уздигли тај уметнички профил, Јешу Денегрија и Мишка Шуваковића. Шуваковић ће тек касније кренути у велике пројекте о српским уметностима XX века. Просто да допуним.

Сузана Полић: Ево ја нажалост немам још пуно времена па сам се уплашила да ће ово потрајати, да нећу стићи да кажем две-три врло једноставне реченице. Прво бих хтела да се захвалим заиста свим говорницима, сви су били потпуно интересантни и своји. Дали су ми нешто ново, једну нову перспективу и поглед не само на овај догађај, него на то време. Посебно захваљујем младим колегама Ђорђевићу и Чакаревићу који су ово стварно исцрпно обрадили. Међутим, морам да кажем да је у складу с мојом тезом о вибрантности идеја некако најјачи утисак оставио Слободан Антонић и хтела бих и њему да се захвалим. Ако сам и дошла на овај скуп с неким питањем шта ће то бити, да ли ће нешто од тога остати за историју или ће ова ствар бити комплетно исторична, сада ми је потпуно јасно да без присуства Слободана Антонића то не би било остварено, не би имало ту димензију. Наравно хоћу да се захвалим и професору Саши Петровићу. Та слика њих двојице данас некако је стварно историјски моменат у целој овој причи која заиста вибрира 33 године. То ми је најснажнији утисак и стварно хвала вам свима.

Милош Кнежевић: Хвала.

Љубомир Кљакић: Ето, ушли смо у историју, нема шта да се питамо око тога.

Милош Кнежевић: Изволите.

Небојша Миликић: Радим у Културном центру „Рекс“ и иначе интензивно због свог посла посећујем трибине, конференције. Могу да кажем да је у последњих десет година ово једна од најзанимљивијих којој сам присуствовао, ако не и најзанимљивија по стварној присутности учесника. Видим да је за многе, који су мислили да скоро све знају о том времену, овде било изненађења у скоро сваком излагању. Мислим да сигурно постоји врло важан политички разлог зашто је таква ситуација могућа. Постоји сигурно много параметара који су ову тему учинили на неки начин опскурном и неприсутном што у теоријским правима што у јавности. Звао сам многе пријатеље да дођу, неке учеснике скоријих догађања, међутим видим нису се појавили. Овако инспирисан сетио сам се, не знам тачно чије, изреке: „Ко не прича о осамдесетим, нека ћути о деведесетим“.

Милош Кнежевић: Више људи је то рекло.

Небојша Миликић: Добро, још само нешто поводом студентске културе и тона колеге Ђорђевића који је с правом подвучен. Нажалост не знам где колега Ђорђевић ради, тако да не знам која је његова перспектива.

Драјан Ђорђевић: Радим као професор у гимназији.

Небојша Миликић: Мени је прилично јасно његово огорчење, жеља да се ствари рашчисте, као што је можда и вама онда било јасно, јасан ми је тај тон. Покушавајући да разјасним те сличности и велике идеолошке, политичке разлике искористио бих оно што сте ви рекли у студентској култури. Она није нестала, али нестали су фондови који су темељито, дугорочно, стабилно омогућавали њену артикулацију и промоцију. У времену када је ово око *Речника* рађено, систем, назовимо га планског економског залеђа, омогућавао је развој, артикулацију и промоцију такве културе. У њему су вама (не говорим вама лично), онима који су наишли на неки проблем у покушају да тај проблем реше, највише засметале управо идеолошке поставке тог система. Људи који су сада у тим годинама, или у каснијим двадесетим, или на почетку својих каријера, виде да је један такав систем у ствари омогућавао развој њихових индивидуалних капацитета и немају потребу да сакривају чињеницу да је овај пројекат на неки начин ударио у идеолошке основе онога што такву једну културну политику омогућава.

Милош Кнежевић: Добро, лепо запажање, изволите. Да ли има још неко питање или коментар? Уколико нема, онда позивам Сашу Петровића да на неки начин да завршну реч, односно закључи скуп. Изволите.

Александар Пејровић: Милоше хвала ти, уз напомену да се за ову завршну реч стварно нисмо договорили. Осећам одговорност за оно што треба и морам да кажем после свега што је данас речено и после свих ових 33 година у којима је сећање у мени живело. С друге стране, овде је и за мене било доста новог. Ново ми је дошло по природи ствари из излагања Слободана Антонића чију јаку поенту је колегиница Полић одлично осетила. Та поента је лична, али због тога колегиница Сузана није мање у праву. При свему томе се стварно осећам мало, да кажем, противречно, и осећам извесну nelaгодност размишљајући о ономе што је колега Ђорђевић напоменуо – да ли смо ми сада у једном поступку позлаћивања *Речника*, зна-

чи претварању једног субверзивног чина (јесте био субверзивни јер му је било тесно у оним облицима културе који су тада владали) у академски дискурс и да ли тиме губимо прави дух те побуне. Ако нешто оправдава ову алхемију позлаћивања, онда то није само рад за ствар сазнања или рад на прикупљању чињеница историје, већ је то нешто што стоји и у *Речнику* и од чега нисам одступио ни до данас – а то је одбрана личности и личног вида стварности. Иза свега стоји човек, његова драма спрам кулиса историје. Овде смо се суочили с једном драмом, сукобом слободе и нужности, која је у ствари нека врста религије, личне религије човека који се суочава са собом – ја са собом, колега Антонић са собом, сви ми заједно са сопственим временом и са оним што радимо и што смо учинили једни другима. Ако постоји неко оправдање овог позлаћивања, оно је лично. Јер ми морамо отворити простор за драму обрта Павла на путу за Дамаск, када се једноставно окренемо и видимо да је мало велико, споља изнутра, а да је горе заправо доле. А зашто је тако, да ли то неко зна или не, није ни битно. И управо имајући то у виду и како сам чуо оно што нисам знао да *Анализу* чине два вида: сам текст који је колега Антонић написао и његова дорада која се потом конституисала као карта за игре друштвене моћи. Нисам био свестан да је и у *Анализи* био скривен лични обрт – док је *Речник* уздигао личност, *Анализа* као анти-*Речник* је искористила и одбацила личност свог аутора. То значи да је и сам догађај једења *Речника* имао своју унутарњу алхемију, унутрашњу логику. Зоран Пироћанац се разболео, мислим да је и јуче био болестан, али ако нешто може да буде оправдање за његову тезу да иза дејства *Анализе* стоји Мира Марковић, онда је то чињеница да су добитници другог вида или другог круга *Анализе* управо они који су каријеру направили под скутом Мире Марковић, а који су после смене редакције *Видика* угнездили као новоподобни уредници. Свако може да прочита њихова имена у импресу часописа и да следи трагове које су иза себе оставили. Qui bono све добро објашњава. Не морамо иза навучених кулиса видети добро скривене актере моћи, али видимо добро завезана црева номенклатуре. Ако је *Речник* као што је овде речено неки прото-постмодерни чин, онда је *Анализа* била почетак прото-милошевићевске ере, јер су се ликови те ере већ појавили на друштвеној сликовници.

Драјомир Олујић: Оппростите само, али стварање те „прото-циркулације“ почело је са избацивањем осморице професора са Филозофског факултета и инсталирањем Мире Марковић на катедру код Бранислава Петровића. Она се развија и на неки начин тада око *Речника* тако прави некакав први корак у јавност и почиње да се легитимише.

Александар Пејровић: Тако је. Она прати, она размишља, гледа куда даље...

Драјомир Олујић: Мада у оперативном смислу она тек много касније долази.

Александар Пејровић: Тако је. Али зато користимо термин прото.

Драјомир Олујић: Да, да, да.

Александар Пејровић: Ова закључна реч после 33 године приморава ме да саберем своја сећања. Сетио бих се овде свог професора Николе Милошевића који је увек истицао психолошку мотивацију догађаја и одлука. За разлику од перспективе где ми безлично сагледавамо односе снага, логику токова и процеса, он је увек видео и анализовао психолошку мотивацију и ту налазио убедљива објашњења. Сада то разумем боље него тада. Разумем да смо својим ставом нехотице увредили и повредили некога, јер се занети својом идејом нисмо освртали ни лево ни десно. Можда смо повредили неке који су се бавили својим пољима и предметима, а које смо у *Речнику* одбацили без жаљења. Или оне који су заступали неку друштвену или политичку оријентацију која је нама била привид и слепи пут. Ја до данас нисам био свестан да је Антонић у неком тренутку био секретар редакције у којој сам радио. Не сећам се да сам видео ни један о његових текстова и тиме сам га сигурно повредио. Повредили смо и друштво које је за нас тада било прах и пепео неуких које време развејава без њихове воље. Али нисмо били нека генералска деца која то раде из осећања надмоћи. Само је Шкерковић генералско дете, али генерала у пензији, док је Тамара дете адмирала који тада већ није био жив, мој отац је инжењер, мајка сликар, што значи да нас породице нису повезивале ни са каквим значи политичким стварима нити нам давале привилеговано место. Нисмо добијали никакву подршку из те сфере. Једино је Драган Папић који је неко време сарађивао с нама волео да парадире с децом функционера јер су му ваљда били довољно декадентни за његове пројекте. Ми смо били пот-

пуно своји и спремни да се побунимо против света и за свет који је на наше очи срљао у амбис. Колега Антонић осмишљава модел *Анализе* и појављује се с текстом који ћемо не само морати да читамо већ који ће прочитати нас. Пуно је енергије, ероса уложено у писање *Анализе* да би нам се коначно ставило до знања да постоји неко други ко такође жели да се исказе. То је природно, увек постоје други о чему ми онда нисмо размишљали у жару борбе и видим да нисмо били много обзирни према онима који су желели да нам се придруже. Она политичка група која се придружила Антонићу, или се он придружио њој, и учинила *Анализу* полазиштем своје акције сигурно је осетила тај ерос који постоји у њој јер без њега *Анализа* не би била убедљива и не би могла да покрене горљиву идеолошку акцију што се потом догодило. Цела та завереничка група је делила тај ерос јер се и она нашла у сличној психолошкој стешњености као колега Антонић обзиром да *Речник* није нудио никакву могућност компромиса. Нама је било мука од званичне реторике револуције у којој нисмо видели ништа осим обичне подвале да се концепти небеске механике могу применити на друштво и форсирати промене. Нисмо веру поклањали ни безглавим реформама, катарском и форумском марксизму, а ни празним историјским пројекцијама самог Маркса махом исказаним неотесаним хегеловским ready-made идејама и простачким врећањем које је требало да личи на критику. С друге стране, Ћосић и његова оријентација личили су нам на национализам по партијском задатку. Шездесет и осма је већ била офуцана и видела се сва лаж њихових мотива и марширања кроз установе. Били смо заправо нигде, потпуно сами, без језика којим би говорили и идеја којима би се одушевили. Зато смо морали да кренемо најтежим путем, да све направимо сами. Такав подухват био је некакво убијање старог света да би се родио нови, био је то покушај изласка. Ни данас ми није јасно колико смо успели. Тада нам није било јасно одакле иде таква жестина и ширина напада на *Речник*, јер сви знамо какве је полуге моћи потребно ставити у погон да би се извела нека национална политичка и медијска кампања. Али сада ми је јаснији тај ерос и његова сила, била је то инквизиција која је прогонила јерес.

Прва расправа о случају *Речника* започета је у омладинским форумима и било је разложно очекивати да ће се тамо и завршити јер је реч о писању студентских гласила. Били смо запрепашће-

ни када смо потом сваког дана у престоничким листовима и медијима на ударним странама сазнавали да смо непријатељи државе саме и да против нас треба покренути процес за дело против народа и државе. На посебним седницима председник државе, председник партије се изјашњавају поводом овог случаја, партијски корифеји, потплаћени интелектуалци, „филозофи“ износе своја мишљења. Неким случајем дошли смо до стенограма са седнице Централног комитета Савеза комуниста Србије где с чуђењем читамо колико ероса у цео случај уносе највиши државни и партијски функционери. Док треба да управљају целом државом, они се као *Дечаџи* играју с нама. Неко је данас рекао да се таква политичка бука дигла да би се прекрили процеси распадања државе који постају видљиви кроз побуну на Косову и Метохији, али и када то узмемо у обзир ипак толика гласност овог случаја није сврсисходна, већ личи на прекомерну, нерационалну употребу политичке силе. Толико испољавање моћи није продуктивно за политички врх који то ради, јер се не види шта он заправо добија. Као да у свему само група око *Анализе* нешто добија, прво осваја редакцију *Видика*, а потом одатле уносне друштвене синекуре. Ипак остаје нека недоумица о којој може да се размишља. Да ли је можда председник српске партије, Дража Марковић, тако реаговао због својих рођачких веза? Ако јесте, тада би опет из сенке извирила Мира Марковић о чему говори Зоран Пироћанац. А и то је нека врста ероса.

Милош Кнежевић: Знаш шта, ако је за утеху, ни нама није до краја јасно. Зато је овај скуп и организован.

Александар Пејровић: Добро је да нешто остане нејасно. Пре него што кажем нешто о супстанцији *Речника*, битно је да буде прозирна механика данас поменуте мегамашине. На филму о Дану младости видите мегамашину како делује. Вероватно неки познаваоци имају неке боље примере рада те машине, али она се и овде види на много равни и врло је корисно да схватимо то време управо кроз њену перспективу. Такво разумевање осећам као важно, јер ово није *Речник идеологије*, већ *Речник технологије*. Он је први покушај да се у нашој средини искаже драма технологије која није пуко препричавање, теоретисање, концептуално уметничарење да би се ствар довела до суочавања с технологијом која навире са земље и неба, са

свих страна и дубина на граници стварног и нестварног, која све обухвата и почиње да стеже омчу. Слободан Кљакић је поменуо књигу Хотимира Бургера, *Филозофија технике*, која се појавила у Загребу 1979. као неко од првих испитивања теме. Ми смо се ужасавали те књиге, јер се питомо бави техником не схватајући технологију, а при томе подобно подржава „развој“ технике као коначно решење за овај свет. Она је толико оптимистичка колико и социјалистичка и њу пише професор универзитета који треба да задржи своје место. А ми смо били ван тог система у коме нисмо желели да се задржимо, и нисмо имали разлог ни коме да ласкамо, нити да се удварамо. Хтели смо да направимо нешто што не би било подобна идеологија напретка, академска филозофија, већ *λοῖος ἰροῦρηγίησικος*, драма упозорења. Осећали смо и били свесни да је то потребно. У том смислу *Речник* и јесте озбиљан. Мислим, он има озбиљну намеру.

Тон исказа *Речника* је аутореферентан и истовремено аутоироничан јер нисмо желели нити смо били у позицији било кога да гњавимо и обавезујемо да изађе из уљуљканости у технолошки сан. Желели смо само да лансирамо своју идеју, пустимо је да се врти и видимо шта ће од тога да буде. Чини ми се да је сазнајни значај *Речника* у томе што је први заострено поставио проблем технологије. *Речник* се налази у идејном низу који почиње у европској мисли почетком XX века где се преиспитује технологија. Наравно да смо читали и Мамфорда, Хајдегера, Елила (још увек не и Лазу Костића који се подсмевао „локомотивисаним перспективама“), али нама је у младалачкој врелини и то било млако, недовољно енергично, недовољно одлучно. Ми смо хтели да ту причу дигнемо на неки нови енергетски ниво, да јој дамо потисак да се снажније заврти. Филозофска искуства су уткана у *Речник*, али смо хтели да се окренемо тада одбаченим другим изворима енергије каква је религија, јер она даје много јачи потисак него нека идеологија. Партијска идеологија је уз сву апсолутистичку реторику била релативистичка и производила је досаду унапред познатих решења. Зато нам је била потребна религија, не као позитивни систем догми, већ као нека врста повишеног стања свести и интензивније енергије. Када смо до тога дошли, схватили смо да морамо да будемо доследни и да *Речник* треба да буде исписан руком јер је тај чин већ по себи повишена енергија личног обрата који напушта добре услуге технологије и јавности показује како из-

гледа религијска посвећеност делу. Борили смо се тиме против поразног увида који је написао Гинтер Андерс, наша омиљена литература: „Данас просечно људско биће нема шта да понуди, машине све раде боље“. И та рука је највећи покрет отпора. То је последњи ангажман руке који је она добила у *Гуштенбертовој галаксији*: исписивање није била некаква илустрација већ сама ствар, од почетка до краја. И ту смо имали ту срећу или несрећу да је Тамара сломила ногу, иначе она никада не би могла да заврши ово, јер то стварно превазилази способност сабраности модерног човека. Све је требало да буде и брзо, јер то се стварало у замаху, не у кабинету него у вртлогу борбе с алама и неманима из УК ССО који су ишли у штампарију „Бигз“ да зауставе штампу, а кад то нису успели, онда су лепа папир на коме је требало да се одштампа *Речник* заменили папиром за џакове на коме су побуњени радници некада штампали своје самиздате. *Речник* није изашао у лепом, дивот издању већ у пролетерском, џак издању. То је вероватно и добро јер тако и треба да изгледају некорумпирани списи који се боре с утварама друштвене матице. Ту дозу отрова смо прогутали и испало је како је испало, али важно је да нису успели да зауставе штампу. Не могу да вам препричам израз секретара омладинског форума, неког Жежеља, који је када је у штампарији видео шта је нови број *Видика*, запањено зурio у рукописани текст не верујући својим очима да види издање једног омладинског гласила. Сада ми пада на памет да су исто тако *Речник* гледали и његове колега из партијских комитета. Ипак, и поред свих опструкција критика технологије је угледала светлост дана и то на јаснији, доследнији и бољи начин него што су у то време радили Словенци који су тада имали *Часопис за криптичко знаносии*. То је био добар часопис – отвориш га, прочиташ и идеш даље. Све је добро и корисно, али није било енергије којом смо ствар довели до усијања, на коју се морало реаговати. Та прича је била горка у стомаку, није се могла сварити јер се *Речник* једноставно не може сварити у слатку будућност. И дан данас је тако јер он има неку дозу немирења и дрског одбацивања концепта с којим се друштво на починку и данас уљуљкава. Људи воле да су заједно и да деле идоле трга, пећине, позоришта и зато је оспоравање *Речника* универзално. Он је стварно више од збира својих одредница чега смо одмах били сасвим свесни. Његов концепт је припреман у поменутом зборнику *Технолоџија*, пре тога сам

магистрирао на теми *Умешности и технологија*. Био сам потпуно у проблему, није било импровизације, претходни посао је самовесно одрађен, треба имати на уму и Шкеровићеву поезију која је била на тим таласима, а онда су почели да се нижу пројекти...

Када сад све резимирамо, остаје догађај, остаје прича из које се помолила некаква циклична структура. Мислим да је највиши момент људског живота када успе да препозна цикличност. Неко је поменуо Платоновог *Тимеја*. И данас ме опомињу његове речи о лепој кружности истине. Круг се описао и око свих нас кроз разговор и жељу да докучимо шта се догодило и шта се догађа. То осећам као највећи узлет, јер од кружности већег нема, све остало су догађаји нижег реда. Историја је увек линеарна јер прича бескрајну причу која бежи од себе. Циклус није прича јер се затвара у својој гама тачки када знамо да почиње пролеће. Овај разговор и цела ова прилика је нека врста унутрашње гама тачке где може да почне пролеће које отвара могућности појединачне и опште обнове. Без те личне обнове ми трунемо у овом времену, трунемо у овој историји што су знали сви пре нас. Цео овај скуп доживео сам као неку врсту обнове и као неку врсту заветног ковчега у кога смо ставили оно што имамо да саопштимо. „Паметнији и бољи одоше паметнијима и бољима“, каже Кочић, а ово што смо ми могли је да сместимо у ковчег оно што смо видели, сазнали и урадили у протекле 33 године које су заправо цео живот. Хвала.

ДОКУМЕНТИ

Коментар Душана Петричића на
„случај Видици“ (Вечерње новости, 17. фебруар 1982)

ANALIZA IDEOLOŠKE ORJENTACIJE ČASOPISA „VIDICI“ I LISTA „STUDENT“

Ova informacija govori o ideološkim osnovama aktivnosti grupe ideoloških istomišljenika okupljene oko časopisa „Vidici“. Upotrebili smo reč ideološke osnove jer se bez sumnje radi o jednom koherentnom i autohtonom idejnom sistemu čija geneza jasno pokazuje da je ovde reč o unošenju elemenata nove ideologije, s tendencijom da dâ jedno celovito i sveobuhvatno tumačenje stvarnosti.

Kao što je poznato, svaka ideologija predstavlja konkretnu artikulaciju razdrobljene stvarnosti, izražavanje i objašnjenje bivstvujućeg koje parcijalizovana društvena svest doživljava kao istinu. Po tome se ova nova ideologija ne razlikuje od ranijih. Ono što čini najznačajniju osobenost ovog idejnog sistema, ono što je *diferentia specifica* njihovog učenja i pojavljivanja u javnosti jeste veoma izražena *metaforičnost, ezopovski jezik, govor šifara*. Svaka od ključnih kategorija jeste šifra čije se preneseno-ideološki suštinsko značenje razumeva jedino ako se otkrije *ključ*, ako se svaki krucijalni pojam „prevede“ i ako se s prividne pomenosti značenja sintagmi i čitavih rečenica pređe na stvarno, istinsko *čitanje* tekstova.

Stoga je glavni zadatak ovog dela informacije upravo *prevod i tumačenje osnovnih kategorija*, tačnije potpuno razjašnjavanje misli koja mora da se sakrije iza šifara da bi opstala. Izgleda potpuno neverovatno da se na današnjem razvoju idejne svesti, odnosno na današnjem razvoju društvenih odnosa, u situaciji kada je sasvim jasno određena odgovornost sredstava javnog informisanja, okriljem jednog časopisa dve i više godina *iz broja u broj, iz teksta u tekst*, razvija i afirmiše jedna ideologija koja nije samo nemarksistička već je, štaviše, otvoreno i agresivno antimarksistička. Ovo je bilo moguće upravo zbog navedene prikrivenosti, uvijenosti govora ali

je situacija potpuno promenjena s nekoliko poslednjih otvorenih istupa ove grupe ideoloških istomišljenika.

Prilikom tumačenja, odnosno objašnjavanja osnovnih pojmova, mi ćemo se striktno držati onih definicija koje su sami autori dali u broju 1—2 za 1981. godinu koji je nazvan *Rečnik tehnologije*. Ovaj broj je zaista napravljen u vidu rečnika i predstavlja vrhunac ideološkog delovanja ove grupe jer je njime dat pregled svih „projekata“ u ranijim brojevima, svih glavnih pojmova i svih glavnih ideja. Stoga ovaj broj ima veliko značenje za konačnu afirmaciju i popularizaciju ove ideologije. *Rečnik tehnologije* je, kako sami autori kažu, „objava“, u stvari, konačno *opredmećenje jednog pogleda na svet duboko antihumanog i antisocijalističkog*, otvoreni poziv na akciju i otkriveno delovanje istomišljenika i saradnika. Zato „objava ovog *Rečnika* svedoči o konačnom razobličenju tehnologije“ (str. 1), zato ona predstavlja „varvarski čin razjedanja“, zato je ova objava poziv na *konačno i bezuslovno rešenje*.

TUMAČENJE NEKIH OSNOVNIH KATEGORIJA

Kao i svaka druga ideologija i ova, koju sada analiziramo, poseduje *fond afirmativnih i negativnih kategorija*. Ključne afirmativne kategorije su sledeće: *Volja, Ličnost, Apokalipsa*, a ključne negativne *Tehnologija, Ogledalo, Dečaci*:

TEHNOLOGIJA: (prvi pojam) je lajtmotiv koji se provlači kroz sve tekstove i sve brojeve časopisa. Ona je definisana kao „proizvodnja oblika“ (str. 24). „Tehnologija“ je Novi svet, amnezija (zaborav) starog, udvojeni svet, svet naspram sveta.

Tehnologija — društvo

Tehnologija nije ništa drugo do lažni svet, svet obmane, svet koji se nalazi nasuprot stvarnog sveta. Tehnologija je ceo onaj svet nastao od Dekarta (od XVII veka) naovamo (str. 8) to je svet institucija, nauke, demokratije, tehnike, humanizma, svet u kome su fundamenti oblikovani sistemima: društvo u društveni sistem, nauka u naučni sistem, filozofija u filozofski. Taj svet, svet tehnologije, svet zla, mržnje, osakaćenih i ograničenih ljudi, svet laži i obmane, dakle lažni svet, svet naspram stvarnog sveta. On se prema stvarnom svetu odnosi kao:

Ogledalo — društveno-politički sistem

OGLEDALO (drugi ključni pojam). Prema istinskom životu Ogle-
dalo samo odslikava istinu, ogledalo je privid, refleks, senka stvar-
nosti. Istorijska egzistencija tehnologije je Institucija, „Vavilonska
kula čiji su zidovi Ogleдала. Između tih zidova, prijatno ograđeni i
zaštićeni šetaju Tehnolozi“ (str. 10). Dakle, kao što je tehnologija
šifra za društvo, tako je i ogledalo šifra za instituciju, za sistem,
odnosno bilo koju organizaciju... Između ogledala se nalaze svi oni
koji služe instituciji odnosno sistemu: *Tehnolozi*. Tehnolozi su hi-
jerarhijski majmuni“ (str. 24) — šifra za društveno-političke rad-
nike, „funkcioneri, filozofi, naučnici, umetnici“ (str. 17, 24, 25).
Sinonim za Tehnologe je:

DEČAK (treća ključna kategorija).

Dečaci (tehnolozi) — funkcioneri, naučnici, filozofi, umetnici

Zašto su Tehnolozi Dečaci? Jednostavno zbog toga što nisu sazreli,
što su suviše nedorasli da bi se mogli nazvati ljudima. Tehnolozi
kao Dečaci su većito onemogućene ljudske jedinke i zato *niža vrsta
Ljudi*. „Tehnologija je primećena kao, proizvodnja Dečaka“ (str. 6)
jer je upravo tu uočena i napravljena razlika između *dve jasno od-
vojene vrste Ljudi*: između Dečaka i Ličnosti.

Ličnost — član grupe okupljene oko časopisa „Vidici“

LIČNOST je prvi afirmativni pojam (sasvim je jasno da autori ovih
tekstova sebe smatraju Ličnostima). Ličnosti su svi oni Ljudi koji
se nalaze izvan institucije-sistema, koji su „prozreli“ Tehnologiju
(društvo) i koji se nalaze sa one strane Ogleдала (sistema). „U Insti-
tuciji nema Ličnosti već samo Tehnologa ili Dečaka“ (str. 5) jedno-
stavno zato što „Dečaci poštuju pravila igre koje nameće Instituci-
ja“ (str. 8) a „Ličnost ne poštuje pravila igre“. Osnovna pravila igre
su *zakon i moral*. „Zakon je ograničenje Ličnosti. Život u skladu
sa zakonom afirmiše Tehnologiju a poništava Volju. Volji, *Ličnosti
u životu nema zakona*“ (str. 8). *LIČNOSTI JE SVE DOZVOLJENO*,
jer sve može: „Ona je jaka da učini sve što hoće bez obzira na zakon i
oblike“ (str. 22) *Ličnost*, takođe, *ne poštuje moral* jer je „*moral potre-
ban samo tehnologima* da se ne bi sudarali pri kretanju ali Ličnosti
nije potreban“. Ličnosti i Dečaci su dve jasno odvojene rase ljudi.

Volja da se razbije ogledalo — želja da se sruši društveni sistem

Razlika između Ličnosti i Dečaka dovodi nas do drugog afirmativnog pojma do *Volje*. Volju može da poseduje samo Ličnost dok Dečaci imaju *Samovolju*. Volja se obrazuje upravo u onom trenutku kada čovek postane *svestan* Tehnologije (društva), kada postane svestan da je upravo sistem ono što ga ograničava. On tada dolazi do *VOLJE DA RAZBIJE OGLEDALO* (sistem). „Vidici“ su upravo tako definisani (str. 4): „Vidici su Volja da se slomije ogledalo“, da se sruši sistem, sve institucije i sve što čini Tehnologiju (društvo) i tako „učini njen kraj“.

Kao što *Varvari* ruše sve pred sobom tako
i *Ličnosti* ruše apsolutno sve što postoji.

1) *Ličnost ruši društvo*. „Društvo je medijum (posrednik), posredovanje Dečaka jednih drugima u nekom idolu, jer Dečaci mogu da postanu jedino u Društvu“ (str. 6). Ličnost nikako ne pripada društvu, ona je izvan njega jer je društvo interesuje samo u toj meri u kojoj se postavlja pitanje njenog rušenja: „Problemi Društva nisu i problemi Ličnosti. DO STVARNOSTI SE MOŽE STIĆI JEDINO AKO SE *UKINE DRUŠTVO*“, što je osnovni smisao razbijanja Ogledala.

2) *Ličnost ruši humanost*. Ličnost nije humana jer je humanost produkt Tehnologije. „Dečaci su humani“ (str. 6), kažu autori ovih tekstova i, pri tom ne izriču nikakav kompliment jer je humanost za njih pežorativni termin. „Antropologija je ime *zapadnog zla nazvanog humanizam*. Humanizam, samovolja, samoživost i zlo su sinonimi (str. 26).

3) *Ličnosti ubijaju Dečake*. Kako su „Dečaci idoli života njih treba razbiti“ (str. 6). Ubijanje Dečaka (tehnologa, funkcionera, naučnika, umetnika) nije nikakvo zlo jer Dečaci i nisu ljudi: „ti ljudi nisu živi jer su *dušu prodali* Velikom Inkvizitoru. Tehnologu je potreban *Varvarin koji bi ga ubio* i time mu dao život.“ (str. 24).

4) *Ličnost ruši demokratiju*. Demokratija je, takođe, đavolski produkt, pronalazak Dečaka kojim se održava sistem (institucija) a ograničava Ličnost. Demokratija nije ništa drugo do „zbir pojedinačnih samovolja (samovolja jer, jasno, Dečaci nemaju volju) „koja daje jednu naspramnu volju“ (dakle lažnu volju). „To je Tehnologija koju samo Ličnost može da *ukine*.“

5) *Ličnosti ruše svaku nauku*, svaku prosvetćenost. Sinonimi za nauku, odnosno razum su: đavo (7), strašilo (7), inkvizicija (9), zver (8), Frankeštajn (8), mržnja (11). Dečaci su prosvetćeni (pametni — str. 6) dok je „ličnost neobrazovana“ (str. 17). Svaki sistem (sinonim je mržnja — str. 22), pa i naučni, dolazi od đavola (Tehnologije): filozofija, nauka i umetnost. „Potrebni su samo Tehnologima i njihovom naspramnom svetu“ (str. 25). Najveći naučnici su istovremeno i najveći Tehnolozi (Potpuno ostvarenje tehnologije dato je u identitetu uma, istorije i rada — Marks, Hegel — str. 24).

6) *Ličnosti ruše svaki sistem* (svaku instituciju). Dok je institucije, ne možemo da postojimo već samo da se ogledamo spram institucije življenja: spram Tehnologije. „Tek kada razbijem ogledalo prestajem da budem Tehnolog i postajem Ličnost“ (str. 23, 25).

7) *Ličnosti ruše istinu i lepotu*. Lepota i istina su oblici proizvedeni u lažnom svetu — Tehnologiji (str. 24). „Istina“ je idol naspramnosti. Kada se ogledalo razbije, za život nije potrebna nikakva istina jer *istina je laž života*“ (str. 10).

APOKALIPSA — TRENUTAK RAZBIJANJA OGLEDALA

Apokalipsa je prelomni trenutak u realizaciji „projekta“ redakcije „Vidici“. U svom amondilanskom snu melanholiije, vidici „Vidika“ su okrenuti ka trenutku kada će društvo Tehnologa i Dečaka pre-rasti u zajednicu ličnosti. Kao što rečnik tehnologije kao objava, ima formu jevanđelja, tako se i Apokalipsa u listu grafički prikazuje kao „četiri jahača Apokalipse“ Direra.

VELIKA INKVIZICIJA — DRUŠTVENA, POLITIČKA ORGANIZACIJA VELIKI INKVIZITOR — VRHOVNIK — DRUŠTVENE, POLITICKE ORGANIZACIJE

„Crkva je oličenje Velikog inkvizitora (tako je npr. u grafičkom prikazu pojma „crkva“ — koja je inače „oličenje institucije, inkvizicije, zveri“ kojoj je „katolička ludnica najviši ideal“ — korišćena slika Skupštine SFRJ. Sve ostalo pored toga je ponavljanje“. Velika inkvizicija, institucija, ili sistem institucija na čijem su čelu levijantani, tehnolozi, zveri, na čelu je Veliki inkvizitor.

DALJA RAZRADA I PRAKTIČNO OSTVARENJE CILJEVA
POSTAVLJENIH U REČNIKU TEHNOLOGIJE
NA STRANICAMA „STUDENTA“ PRELAZI
NA KONKRETNU PRIMENU SVOJE IDEOLOGIJE
NA STRANICAMA „STUDENTA“

Zahvaljujući činjenici da je glavni urednik „Studenta“ jedan od članova „tvrdog jezgra“ ove grupe, grupa nastavlja javnu delatnost objavljujući tekstove na drugoj, udarnoj strani „Studenta“ u kojima se otvoreno (za one koji su došli do „ključa“) *poziva na rušenje Ustavom utvrđenog sistema i radikalnog obračuna sa svim ideološkim protivnicima* (tzv. Tehnologizima). Ova se delatnost razvija *kontinuirano, iz broja u broj* postajući sve agresivnija i otvorenija. Da bismo prikazali karakter ovog delovanja navodićemo karakteristične primere iz uvodnih komentara (str. 2) od broja 18 do broja 26—27 hronološkim redom.

Broj 18: U „Otvorenom pismu“ jedan od članova redakcije „Vidika“ (Slobodan Škerović) dalje razvija teoriju o tome da „problemi društva nisu i problemi ličnosti“. On odbacuje bilo kakvo sistemsko rešenje problema finansiranja „Studenta“ *odbacujući na kraju i sam sistem*. U celini, Škeroviću kao Ličnosti, jasno ni ne treba društveno-politički sistem (ogledalo) ni ekonomska stabilizacija funkcionisanja ovog sistema, jer je stabilizacija: „potrebna da se učvrsti i ozakoni već postojeće stanje korupcije, to jest, propadanje, koje je *lakrdija* izmišljena baš zbog toga da se ništa ne bi uradilo“. On napada Boru Mišeljića, glavnog i odgovornog urednika „Studenta“, što se, tražeći sredstava za izlaženje Lista, „uklopio u opštu lakrdiju jadikovanja o stabilizaciji“. „Ali družo Boro, ostao je tada nesavladan jedan neprijatelj, jedan da tako kažem, a pravo kažem, neviđeni neprijatelj i taj neprijatelj, najveći koga ima čovek, pokazuje se kao propadanje samo, kao propast po sebi, *jer šta je drugo* ova naša *stabilizacija nego propast po sebi?*“ „Jer ti si Boro pao u jednu zamku lovaca na muve i, krećeš se *u blaženom ogledalu*, u jednoj divnoj izmišljenoj slici, mala uloga u velikoj predstavi. Zato, Boro, *RAZBIJ TO OGLEDALO*, pokidaj konce paučine! *I svojom voljom* (podvukao S. Škerović) prekini s tim prividom odlučnosti što se igra na ravnoj besperspektivnoj pozornici što se igra po ravnoj površini“ itd.

Broj 19: Bora Mišeljić u potpunosti prihvata poziv na razbijanje ogledala (diskreditovanje društveno-političkog sistema), objavlju-

jući članak pod karakterističnim naslovom: Stvarnost i ogledalo. U ovom članku B. Mišeljić jadikuje o tome kako „mi ostajemo sami jer je ličnosti i živih ljudi sve manje“, ali zato opominje „da Student neće biti nema žrtva nekog monster mehanizma niti će dobro podmazan obavljati potpuno nevažnu, izmišljenu funkciju i tako sam opravdati svoj nestanak“.

Broj 20 donosi uvodni članak: „Kako vam drago“, takođe iz pera člana redakcije „Vidici“. Autor teksta najpre hvali B. Mišeljića što „uviđa *problem ogledala* pošto je vidljivo da ima mnogo takvih koji su prilično daleko od toga da to shvate kao problem“. On se, takođe, otvoreno zalaže da se problemi u društvu ne rešavaju demokratiskim putem i normalnim funkcionisanjem društveno-političkog sistema. „Uistinu se ne mogu do kraja postavljati prava pitanja i problemi na nivou političke ravni kako je činjeno do sada. Politika ne samo da je ograničenje, nego upravo jedno od *najmoćnijih postolja na koje naleže OGLEDALO* (čitaj društveni i politički sistem) zajedno s njenim pomoćnim oružjem, od institucije do ideologije“. Kako se „prava rešenja ne mogu dati u okvirima politike“, autor savetuje da se „ne treba ugledati na takve jezičare iz skupština i sa sastanaka koji samo blebeću: bla-bla, i opet bla-bla“. Ili kako se to kaže u *Rečniku tehnologije* — „Dečak priča, Ličnost deluje“.

Upotrebljava se nova šifra: „*Pučko pozorište IZA OGLEDALA*“. Kao i sve šifre i ova je naizgled naivna i liči na stvarno zalaganje za osnivanje novog pozorišta. Ali pravi ključ za šifru: „*Pučko pozorište IZA OGLEDALA*“ dato je u sledećem broju (21), str. 2, koji je vrhunac drskosti i agresivnosti ove grupe. U njemu se jasno vidi da je „*Pučko pozorište IZA OGLEDALA*“ *stanje koje treba da nastupi posle razbijanja ogledala — društveno-političkog sistema*. Zato autor teksta, objavljenog u broju 20, na kraju poziva B. Mišeljića i redakciju „Studenta“ da mu se pridruže rečima: „Šta misliš ti i vaša, odnosno naša redakcija, o tome da recimo uzmete učešća *i to aktivnog*, a možda i obavestite ostali studentski i drugi živi svet o toj akciji“, napominjući da Bora „verovatno poznaje ljude koji nisu ogrezli u politici, koji bi mogli eventualno da pristupe ovoj grupi.“

B. Mišeljić je naravno, savesno uradio svoj deo posla i broj 22/23 donosi tekst (str. 2): „Objavljujem komunizam“ čiji se pisac potpisao pseudonimom „Marko Broz“. U ovom tekstu jasno se pravi razlika između društva i zajednice ove grupe idejnih istomišljeni-

ka koja se naziva *comunis*. Govoreći takođe jezikom šifara ovde se ističe teza da je član *comunista* odgovoran jedino svojoj zajednici a ne društvu. „Nama mora komuna, odnosno zajednica, biti najvažnija pa ne možemo npr. opštinu, kao manje važnu proglašavati važnijom od komune. *Ko sasvim promaši comunis-zajednicu, taj može dalje proglašavati pokrajinu, republiku, državu, kao najvažniju*“. (podvukao „M. Broz“). U društveno-političkom sistemu vlada opšta neodgovornost, za razliku od zajednice (čitaj: ove grupe istomišljenika) kojoj je svako odgovoran. Zato „zajednica ne može da zakaže“ a sistem može: „Lako je sistemu da zakaže kad on ne odgovara ni za sebe ni za druge, nego neko mora da odgovara za njega“.

Sledeći broj 24 donosi tekst Antonio Negra (inače *ideologa Crvenih brigada*) u rubrici „Teorija krize“, koji se izvanredno uklapa u koncepciju pomenute grupe i koja govori o potpunoj identifikaciji idejnih istomišljenika. Ovde Antonio Negri, služeći se svojom terminologijom, pokazuje da je jedini put razrešenja društvene krize rušenje Ustava i na njemu zasnovanog sistema („Kada se ruši ovaj mehanizam? Kada se ruši ugovorno predstavništvo koje je trenutak preobražaja vrednosti u institucije, društvene proizvodnje u planiranje i Državno zakonodavstvo. To se može desiti iz više razloga, koji ipak svi dodiruju sve sastavne termine *osnovne norme tj. materijalnost Ustava*: u borbenoj dinamici društveni dogovor postaje ponovno mogućan ako se *izmene termini osnovnih* proporcija *materijalnim Ustavom zapisani*“).

Broj 25 takođe donosi uvodni članak (str. 2), gde se pod plaštom tumačenja događaja u Poljskoj, takođe afirmiše ideologija razbijanja ogledala. Tu se opet nedvosmisleno tvrdi da se svi problemi mogu rešiti jedino rušenjem društvenog sistema, pogromom Dečaka i afirmacijom Ličnosti. Evo karakterističnih mesta: „Neminovno pitanje: ima li na svetu te vojske koja je u stanju da trajno obezbedi zid s **OGLEDALOM KOJE MORA BITI RAZBIJENO?** Mogu li komiteti ukinuti nadu? *Nada mora razbiti OGLEDALO. Napetost je upravo u ogledalu!*“ — Zoran Petrović-Piroćanac.

Broj 26/27 razvejava sve sumnje u pogledu toga šta se podrazumeva pod ogledalom. U uvodnom članku (str. 2) *izričito se tvrdi da je društveno-politički sistem socijalističkog samoupravljanja ogledalo* (koje naravno treba razbiti): „DPZ (Društveno-političke zajednice — federacija, republike itd.) preuzele su brigu o snabdevanju

građana, ali je u principu jasno da one to ne mogu dobro da urade jer imaju samo *privid* odlučivanja, *privid* odgovornosti. ONE (tj. Društveno-političke zajednice) SU OGLEDALO (!!!). Kako izgleda kada *funkcioner ogledala* hoće da reši ljudske stvarne probleme? To najbolje osećamo ovih dana u cilju da se ideološki koncept stabilizacije opravda, počelo se s veštačkim rešavanjem problema“ ... itd. u već prepoznatljivom stilu.

Imajući u vidu sve tendencije redakcije „Vidika“ za teorijom razaranja društveno-političkog sistema, redakcija „Studenta“ u svojim tekstovima probleme praktično konkretizuje.

Ova „Studentova“ kritika društva, naročito izražena kroz tekstove o stanovanju, elektrosistemima, avionskoj nesreći u Ajačiju, informisanju itd., u stvari, predstavlja konkretizovanje pojedinih ideja za koje se teorijski, naučno i kroz svoje „projekte“ zalaže redakcija „Vidika“. Naročito su sporni, a sasvim jasni tekstovi o problemima stanovanja, a njihova teorijska razrada je u *Rečniku tehnologije* pod elementom „stanovanje“.

Isti princip permanentne kritike, bez obaziranja na sve objektivne probleme društva, „Student“ primenjuje u kritici SSO i SK. Veoma je bitno ukazati na činjenicu da „Student“ u jednoj fazi svog delovanja kritikuje Osnovne organizacije i ostale oblike organizovanja na nivou Univerziteta. (UK SSO, UK SK). Ova kritika foruma posebno je zaoštravana u izbornom periodu u organizaciji SSO na Univerzitetu. Na stranicama „Studenta“ pokreće se posebna rasprava o delovanju i o ulozi SK u društvu, o svrsishodnosti njenog delovanja u postojećim međunarodnim odnosima i našoj društveno-ekonomskoj situaciji. Ovde treba imati u vidu i tekstove o Poljskoj koji se pojavljuju paralelno s tekstovima koji govore o pojedinim „krizama“ u našem društveno-političkom sistemu. Treba naglasiti da ovo nije slučajno, već da se u „Vidicima“ br. 8. u tekstovima o krizi institucije, otkrovenju ogledala, pojavljuju i tekstovi o Poljskoj. Konkretan pristup, „Student“ izgrađuje tek kasnije, kada se kriza u Poljskoj zaoštrava. Ujedno „Student“ zaoštrava i kritiku „pojava i stanja“ u našem društvu.

Čak i neki problemi, koji su se opravdano mogli kritikovati (i trebali kritikovati), kritikovani su s pogrešnih osnova, bez prave marksističke analize. U stvari, oni su analizirani s ideoloških pozicija redakcije „Vidici“.

Ta kritika partije svoju kulminaciju doživljava u Pismu CK SKJ. Osnovni cilj pisma nije reafirmacija Kominforma već pokušaj diskreditovanja Predsedništva i vodećih ljudi u našem društvu, što je potpuno u skladu s ideološkom orijentacijom „Vidika“.

ESKALACIJA AGRESIVNOG NASTUPANJA

Eskalacija agresivnog nastupanja grupe idejnih istomišljenika okupljenih oko redakcija „Vidika“ i „Studenta“ dovodi do frontalnog i radikalnog napada na društveno-politički sistem, neprikriveno i otvoreno pozivanje na rušenje („ukidanje“) socijalističkog društva i samoupravljanja radnih ljudi. Budući da su *nesmetano radili šta su hteli* oni su uobrazili da njima — Ličnosti — Tehnolozi („sluge sistema“) ne mogu ništa, da njihova volja uvek trijumfuje i da je razbijanje ogledala (društveno-političkog sistema) samo pitanje dana. Oglašavajući se iz broja u broj, njihovi su apetiti rasli, njihovi tekstovi postajali sve agresivniji i otvoreniji, njihove aluzije sve jasnije, da bi se konačno u *Studentu br. 21*. oglasili s tekstom čija je sadržina poruka toliko *otvoreno i agresivno neprijateljska* da je samo njegovo objavljivanje izvanredan uspeh i potvrda ove ideologije — zahvaljujući svojoj volji i lukavstvu Ličnosti su u svetu Dečaka (Tehnologa) svemoćne. Nadmoć i gospodstvo Ličnosti iznad „*hijerarhijskih majmuna*“ (funkcionera) ovde je očigledno potvrđena: „hijerarhijski majmuni“ daju sredstva, daju mesta na stranicama listova, daju sve ono što ličnosti zahtevaju, a kada Ličnosti objave svoj Manifest, ti „hijerarhijski majmuni“ glupo zure u tekstove, ne shvatajući nijednu reč zbunjeno odmahuju glavom i ne znaju šta bi s tim uopšte uradili. Ima li veće ironije od činjenice da *se za popularizaciju i afirmaciju ove ideologije godinama ulažu silna sredstva* i tako potvrđuje teza Ličnosti da će „hijerarhijski majmuni“ ostati uvek samo glupi i beslovesni „hijerarhijski majmuni“.

Projekat „Dečaci“ imao je zadatak da na praktičnom primeru pokaže nastanak konkretnog idola. Ovaj projekat zamišljen je kao afirmacija dotle nepoznate muzičke grupe kroz različite medije: ispisivanjem naziva grupe po zidovima, objavljivanje fotografija, štampanje ploče u „Vidicima“.

„Idoli“ su trebali da posluže kao grupa oko koje će se okupiti deo mlade generacije i nove muzičke grupe koje se pojavljuju u Beogradu i šire. No, postavši svesni popularnosti i svog značaja u mu-

zičkom svetu i među publikom, „Idoli“ su se odvojili i distancirali od redakcije „Vidika“, krećući dalje vlastitim putem. Na taj način redakcija „Vidika“ izgubila je mogućnost da manipuliše „Idolima“ u smislu praktične provere realizacije svojih „projekcija“.

Tekst na drugoj strani u broju 21, „Zašto smo ostali u mraku“, ima nadnaslov „Povodom raspada jednog sistema“ i karakterističan podnaslov „Zašto se sistem raspao?“ Članak je naizgled posvećen godišnjici raspada energetskeg sistema, ali je više nego očigledna aluzija na moguću (i poželjnu) raspad SFR Jugoslavije. S leve strane davaćemo original tekst, a s desne tumačenje i razjašnjenje, koje na pojedinim mestima čak nije ni potrebno.

„Raspadi počinju s mesta na koje niko ne obraća pažnju“

Zahtev za razbijanje ogledala (rušenje sistema) prvi ističe grupa okupljena oko časopisa „Vidici“ u *Rečniku tehnologije*; oni sami za sebe kažu da su marginalci (str. 3), tj. oni koji se nalaze na margina-ma sistema. To je mesto na koje niko (i tu su potpuno u pravu) ne obraća pažnju — lomovi, smena redakcije, smena glavnog urednika, dešavaju se „Studentu“ ali „Vidici“ deluju iz pozadine prikriveno i vešto. Kada se smeni redakcija „Studenta“, „Vidici“ samo ponovo ubace svog čoveka (primer B. Mišeljića) i sve zatim bude po starom. Cela ta grupa je kao hidra — odsećete joj krake (smenite redakciju „Studenta“) oni joj ponovo narastu jer je glava ostala nedirnutu („Vidici“). Mesto na koje niko ne obraća pažnju („Vidici“) — mesto na kome raspad počinje — prva su pukotina na zgradi sistema, zgradi koja će se, a to veruju članovi ove grupe, uskoro srušiti u nepovrat.

„Ko bi mogao pretpostaviti da nam ta veza sa zapadnim sistemom toliko znači, da ćemo se, eto, bez nje, raspasti. Događaji počinju da se odvijaju vrtoglavom brzinom. Uskoro se Istočni basen u koji spadaju sistemi Srbije, Makedonije i Crne Gore u potpunosti odvajaju od zapadnog dela i kratko vreme funkcionišu odvojeno“

Ovo je, nema sumnje, zamišljeni scenario raspada Jugoslavije, scenario poput mnogih njemu sličnih planova najrazličitijih neprijateljskih organizacija. Razlika između njega i ovih ostalih je u tome što je ovaj scenario objavljen u *Socijalističkoj Jugoslaviji*, u listu beogradskih studenata, SSO i UK SSO. Prekid ekonomskih i drugih odnosa sa Zapadom, dovodi do raspada Jugoslavije i formiranja posebnih „sistema“ Srbije, C. Gore i Makedonije. No uskoro i ovi „sistemi“ postaju žrtve raspada.

Na vrhu piramide nalazi se mesto poznato pod imenom *ležište ogledala*, ili jugoslovenski dispečerski centar. Tu se zapravo otvara osnovno pitanje: postoji li, u stvari, jugoslovenski sistem? Da li je taj vrh hijerarhijske piramide stvarnost ili samo njen privid? San letnje noći? Ili *komitet ljudi koji kontroliše sistem*, poseduje silu, pa je *održanje sistema stvar njihove samovolje*?

Vrh piramide vlasti upravo je ono što drži ogledalo-sistem i on je nazvan „ležište ogledala“. Predsedništvo SFRJ I SKJ kao dispečerski centar samo su komitet ljudi koji kontrolišu sistem, zahvaljujući tome što poseduju silu. Sistem se održava samo zbog njihove samovolje — kako su oni „hijerarhijski majmuni“, a ne Ličnosti, jasno je da ne mogu imati volju već jedino samovolju.

Tehnolozi nemaju moć da zaustave raspad sistema — oni mogu samo nemoćno da posmatraju razbijanje ogledala i da očekuju Ličnosti koje će ih ubiti.

Nema moći u toj vrhuški, u tom induktivnom ogledalu. Događaji se odvijaju po sopstvenoj logici propadanja, bez ikakve mogućnosti da se na nju deluje. Zar nije jasno, sistem se raspada, a savezni dispečer, jedini koji je u mogućnosti da sve to vidi, sve što može da učini je da posmatra to mnoštvo ogledala s hiljadu različitih slika jednog istog lika.

„Na svom vrhu sistem je potpuno beživotan, samo refleks nekog stvarnog događaja. On nema moć, već samo ideologiju moći, jer je njegova celina samo mehanički zbir delova koji ga čine. Njegova celina nije stvarnost, već ideologija. Gomila ljudi — aveti što opslužuju tu svoju apstraktnu sliku samo su marionete pučkog pozorišta. Kreću se voljom sistema, a ne svojom, ali kad sistem izgubi moć funkcionisanja, nestaje i sila koja ih animira. Oni ne znaju da deluju, već samo da funkcionišu. Tada u panici stvaraju kaos. Nikad neće shvatiti da je sistem ono što ih sprečava da budu živi“.

Tehnolozi, funkcioneri, opslužuju sistem koji ih pokreće kao lutkar svoje marionete. Zato se oni nazivaju „marionete pučkog pozorišta“. (Sada je potpuno jasno šta znači „Pučko pozorište IZA OGLEDALA“). Oni nemaju volju, već se kreću voljom sistema i ne znaju da je upravo sistem ono što ih sprečava da žive, ne shvatajući da za njih nema života dok ne razbiju sistem.

„Nije više zapanjujuće da ukoliko je hijerarhija organizacije viša, to je manja njena moć i snaga onih koji tu organizaciju čine. Tako je moć

onih na samom vrhu najmanja. Oni su samo glumci. Jedino što vrh institucije može da čini je da posmatra, kako oni niži u hijerarhijskom lancu upravljaju svojim podsistemima. Da posmatraju i s vremena na vreme zamole za informaciju — da možda nemate raspad?“

Vrh piramide — organizacije sastavljen je od Tehnologa koji samo uobražavaju da imaju moć, iako su oni samo glumci u pozorištu ogledala. Kada se ogledalo razbije oni umiru jer nestaje unutrašnjeg pokretača njihovog kretanja.

„Ne postoji bolja slika prividne stvarnosti koju sistem proizvodi. Sistem kao takav, kako je to pokazao Kant, i jeste sama proizvodnja privida. Vrh sistema nije nikakva stvarnost niti vrh piramide u svojoj beznadežnoj naspramnosti ima neki stvaran odnos prema postojanju. On je samo refleks, ogledalo, puka ideologija: staklo.

BEZ KOMENTARA

Dakle, drage kolege, odgovor na postavljeno pitanje glasi: sistem se raspao i sistem će se raspasti zbog prirode samog sistema.“

„Tamo gde ima volje — nema raspada. Kada sistem zadobije voljom celine pretaće da bude sistem — postaće stvarnost. A stvarnost je tu, na staklu, ili iza. Ljudi ne mogu da rešavaju probleme koje sistem stvara jer tu i nema ljudskih problema.“

U okviru sistema ne mogu se rešavati ljudski problemi, čak štaviše, svi problemi, nastali su upravo kao posledica postojanja sistema — da sistema nema ne bi bilo ni problema. Sistem i raspad, to je svet Tehnologije, Dečaka bez volje. Nasuprot tom lažnom svetu, svetu privida, stoji svet ličnosti, svetu kome nema raspada („Tamo gde ima volje nema raspada“.)
„Vi, odabrani, koji znate moć svog daha, stvorite njime vrtlog života, USTANITE I RAZBIJTE VEĆ JEDNOM TO PROKLETO OGLEDALO NEMOĆI. I pogledajte svet ne na kontrolnom ekranu, već raširenim zenicama svojih očiju.“

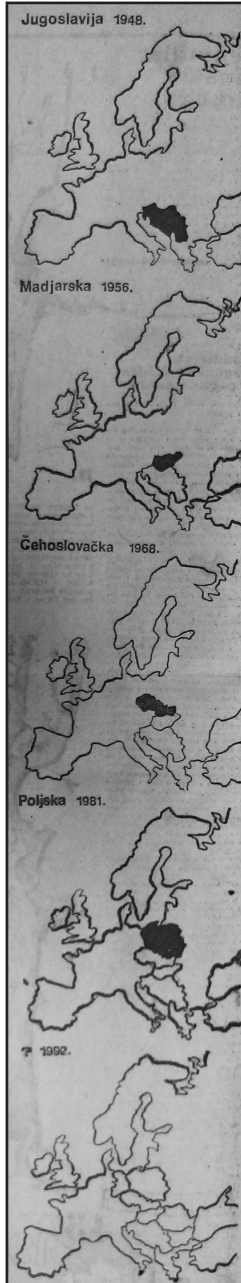
„Na polju su svi jednaki i vidici su svima otvoreni“.

Otvoreni poziv na rušenje sistema. Bojni poklič varvarima da krenu i razbiju ogledalo.

Teorija ogledala u interpretaciji časopisa „Vidici“ nije originalna. Još u XIX veku izrodio se anarhizam kao želja za rušenjem kapita-

lističke države i države uopšte. Isto je i učenje o „Volji“ i „Ličnosti“ samo varijanta Ničeove teorije Nadčoveka. Podela ljudi na Ličnosti i Dečake, na više i manje vredne jedinke, takođe ima svoj pandan u rasističkim teorijama Čemberlena, Godinoa, Hitlera i Rozemberga. Prisutan je uticaj psihoanalize i antipsihijatrije (podvajanje ličnosti, ogledalo se poistovećuje s institucijom) kao i uticaj dela Hakslija i Kastanede. Svoje mesto u ovoj idejnoj konfuziji nalaze i filozofija Panka i Novog talasa, posebno onaj deo koji tretira neku formu rušilaštva (anarhizam i ludizam). Primetan je uticaj Bazalje i Negrija (neoanarhizam, teoretičari crvenih brigada), i anarhosindikalizma (teorija horizontalnih struktura poljaka Lamentoviča). Stoga ova ideologija predstavlja kompilaciju — „metapapazjaniju raznorodnih ideologija“, uglavnom „radikalnih“ i „anarhoidnih“ (društveno rušilačkih) s posebnom razradom i primenom na konkretne društveno-političke i ekonomske uslove.

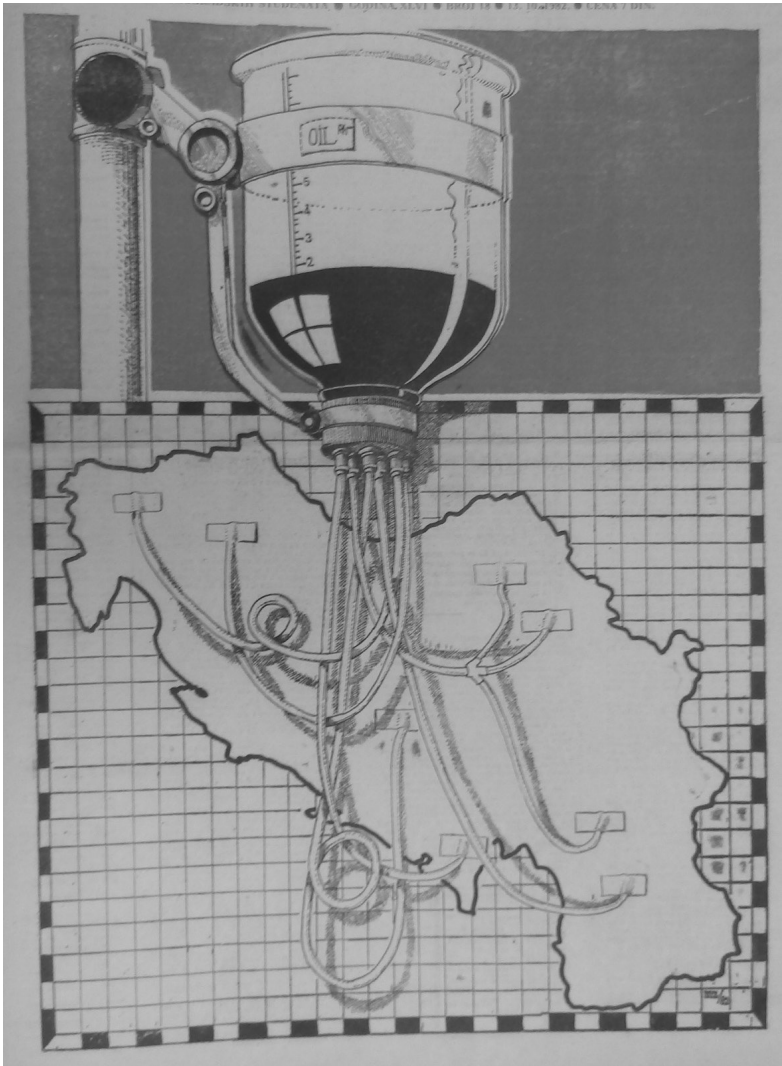
(Analiza je objavljena 20. januara 1982 kao nepotpisani materijal za sednicu ideoloških komisija GK i UK SSO posvećenu *Rečniku tehnologije*, posebnom izdanju časopisa „Vidici“ 1-2, 1981)

Душан Панчић, *Студени*, 7. март 1982.

Филип Младеновић, *Сцугенџи*, 25. новембар 1981.

Мирослав Зељуг, *Сцуденї*, 20. октобар 1982.

Бранислав Мојсиловић, *Студент*, 4. новембар 1981.

ПОЛИТИКА АНАЛИЗЕ

Први састанак комисија за идејни рад и информисање
Универзитетске конференције и Градске конференције
ССО Београда посвећен *Речнику технологије*.
Дом омладине, 20. јануар 1982.

Бранко Глигорић: Ево нас, Комисија за информисање Градске конференције ССО је одржана у међувремену, у паузи састанка. Ко ће да се представи први?

Синиша Микашиновић, председник Градске комисије за информисање ССО Земун: На састанку Комисије за информисање Градске конференције ССО Земуна заузет је јединствени став да се овај састанак одложи због тоталне неприпремљености јер је материјал достављен непосредно пред почетак састанка, а и чланови комисије су некомпетентни да узму учешће у дискусији по овом материјалу и уопште о идеолошкој орјентацији поменутих часописа. Нагласили би да већини чланова комисије садржина ових часописа није довољно позната, а то се посебно односи на часопис *Видике*. Такође, начин вођења састанка од стране председавајућег није у реду и као такав је неприхватљив. Због наметања личних ставова и вођења састанка без најављеног дневног реда чланови комисије ће, уколико се овај предлог не усвоји, остати на овом састанку, међутим неће се изјашњавати нити заузимати ставове нити учествовати у дискусији. Хвала.

Владан Алимџијевић: Је л' могу само нешто пре тога да кажем?

Бранко Глигорић: Само тренутак. Мислим, ја прво јасно да кажем да је на почетку речено да је расправа и разговор тема данашњег састанка расправа о идејној орјентацији јавних гласила,

конкретно часописа *Видици* и *Студенџи*. Друга ствар, мислим да је недопустиво да другови из комисије за информисање, не знам на који начин и по чијим утицајем, говоре да нису компетентни да разговарају о раду одређених јавних гласила. Шта уопште другови у комисији за информисање раде ако не прате омладинску штампу и омладинска гласила? Према томе, целовито заузимање става од стране комисије за информисање мислим да не можемо да прихватимо. Они су ту присутни у својству чланова комисије, а не као комисија у неком опционом саставу. Ово је заједнички састанак, а не само састанак комисије за информисање. Према томе, дао бих ријеч Горану Гнусу који...

Владан Алимџијевић: Је л' могу само нешто пре тога да кажем, молим вас?

Бранко Глијорић: Може.

Владан Алимџијевић: Ја сам Владан Алимпијевић из Комисије за информисање Универзитетске конференције. Ако о овом материјалу и о овим *Видицима*, као и о *Студенџу* неко неће да заузме став, онда је то исто заузимање једнога става. Јасно је какав је то онда став. То је одбранашки став. А друго, немојте да нам не буде јасно ко стоји иза овог става када имамо уредника рубрике Универзитет у *Студенџу*, истина у чијој рубрици нису објављени главни текстови који се овде помињу, али о чему ћемо такође данас расправљати, надам се, јер је он у исто време и председник Комисије за информисање Градске конференције. Не може се говорити ни случајно о неприпремљености састанка јер су комисија за информисање, издавачки савет *Студенџа*, издавачки савет *Видика*, редакција *Студенџа* и *Видика*, сви су они заузели своје ставове. Шта они мисле, то видимо по томе како изгледају *Видици*, како изгледа *Студенџи*. А шта мисли издавачки савет *Видика*, то можемо да видимо по његовом саставу, а шта мисли издавачки савет *Студенџа*, то можемо чути од председника савета, Небојше Драгосавца који је у неформалним разговорима изјавио да више није у стању да обавља ту функцију. Толико.

Горан Гнус: Ја сам у овом излагању покушао у ствари укратко да обухватим нека од основних питања око којих ја мислим да данас треба да заузмемо неки став. Да, покушаћу исто тако да будем што је могуће више гласнији, међутим, не знам, то зави-

си од вас колико ће се чути. Слабости које су се у последње време појавиле у гласилима студената Београдског универзитета, *Студент* и *Видици*, захтевале су једну темељну анализу укупног деловања ова два гласила и текстова објављених у њима. Оснивач и издавач Председништва Универзитетске конференције ССО Београда сматра да о проблемима деловања ових гласила, а нарочито о њиховој идејној орјентацији, треба разговарати објективно, сагледавајући све аспекте тог деловања, идеолошке основе у смислу остваривања договорене програмске орјентације, однос редакције према друштву и његовим проблемима и према оснивачу, финансијски аспекти и друго. Захтев за оваквом расправом јасно је истакнут и на последњем састанку са председницима основних организација савеза социјалистичке омладине факултета, виших школа и домова, од 12.1.1981. на коме су изречене веома оштре оцене о деловању студентских гласила и затражена конкретна акција у циљу превазилажења тренутне, по свима неодрживе ситуације.

Међутим, већ први покушај анализе постојећег стања, на гротескан начин је са маргина збивања открио кохерентан и аутохтон идејни систем који својом веома израженом метафоричношћу, езоповским језиком и говором шифара, из броја у број, из текста у текст, позива на „разбијање огледала“ то јест, рушење система. Ради се у ствари о предмећењу једног погледа на свет, не само немарксистичког, него у основи анти-марксистичког, дубоко антихуманог, што се јасно показује кроз негацију свега постојећег, отворени и агресивни позив на рушилачку акцију. Ипак, немогуће је отети се утиску да су аутори ове метапапазјаније, боље речено творци ове не баш срећно механички склепане компилације изненађујуће великог броја разних идеолошких праваца, прилично наивни и у најмању руку неозбиљни, одвојени и удаљени од реалне стварности, понекад правилно виђајући проблеме и недостатке, они у љуштури своје конструкције врте се у свом *circulus vitiosus* покушавајући менталним егзибиционизмом да измене свет не нудећи решења. Својом беспримерном провокацијом и тоталном једностраношћу, они нам у ствари откривају своју немоћ и идејну дезорјентацију ултра-левог типа, можда би могло се рећи ново-левог типа, која у свом развоју је прошла своје прве две фазе, критику и критизерство, али изгледа да још није зашла у следећу, стварну опозицију. Ради бољег схватања укупности односа, потребно је упознати и

њихову генезу. Наиме ова квази-револуционарна акција чини се започиње још пре две године. Наиме, струје које су се тада јављале као отпори линија Савези комуниста и о којима се расправљало у то доба и у широј јавности, нису биле јединствене. То су сензационалисти, заговорници иживљавања потрошачког друштва, затим квази-револуционари, који су заговорници тезе да су за све слабости криве субјективне снаге и њихова објективна немоћ, те да се према томе све може реформисати преко ноћи. Трећа струја су били заговорници контра-културалног, односно суб-културалног одговора на друштвене проблеме, присталице новог начина у коришћењу масовних медија, а било је и већ пословичних либерала са коренима у '72. години. Међутим, носиоци ових струја никада нису били ни потпуно раздвојени ни потпуно свесни своје улоге у све присутнијим лутањима. Они су, кокетирајући са разним идејним опредељењима понекад заузимали ставове Савеза комуниста, али само као тренутну одбрану пре свега својих личних позиција. С друге стране, и сам издавач, издавачки савет, били су у прилици да бране *Студент* као такав од оних, пре свега, догматских снага, зихераша и ухлебљених полу-политичара, који су прижељкивали или форумски лист или ревијалну новину даљу од политичких тема. У таквом односу снага, смењен је главни и одговорни уредник листа *Студент*, а заједно с њим оставку је у усијаној клими исхитрене акције дало и цело уредништво и добар део сарадника. Прелазна редакција се није најбоље снашла и већ у јесен '80. године оформљена је нова, углавном после консултације са уредницима *Видика* и са неколико бивших уредника и сарадника *Студент*а. Чврсто језгро групе, што је условни израз употребљен помало тендециозно, налази своје место и у новој редакцији, дословно спроводећи своју кадровску политику, док друга група, привидно бојкотујући нову редакцију, окупља се готово редовно на трибинама Универзитета или чак формално око самосталне новинарске радионице. Да се ради о личним, али не о принципијелним разликама, показује исти тон и однос који заузимају обе групе. За све то време *Видици*, углавном несметано, али и неопажени, делују. Група, није реч о редакцијама јер су појединци просто манипулисани и коришћени као параван, наступа перфидно, тактички и доследно. Концепција теоријски осмишљена кроз бројеве *Видика* који излазе, дозира се пажљиво кроз текстове у разним рубрикама.

Врши се селекција људи који могу да пишу. Демократски дијалог за кога се иначе сви наизглед залажу гуши се на све могуће начине, измишљеним полемикама, симболичним насловима и техничком опремом, пљувачким речима. Интелектуална херметичност гласила доводи на својеврсне папагајске продукције схоластичног интелектуалног гимнастизирања. На састанцима издавачког савета долази до изражаја тактика ћутања и чекања. Као грмљавина без кише пролазе опомене, предлози, критике. Редакција се без ичијег консултовања шири својим људима. Руководство омладине заморено је интерним проблемима, готово да и не зна о чему се пише у гласилима Београдског универзитета. Ноншалантно се констатује: *Видици* су задовољили. Питамо се кога. Ствари се само заоштравају око појединих текстова где се поименично напада неко од студентских руководилаца или се експлицитније негирају социјалистички самоуправни систем наше земље и његове битне тековине. На текстовима где се напада хуманизам и самоуправљање, где се уместо радничке класе која се потцењује траже друге револуционарне групе, нико не реагује. У прилог оваквог стања иду и објективне околности, болест и смрт друга Тита, економска криза, догађаји на Косову, несналажење са свакогодишњом изборном активношћу. У име неких виших циљева тражи се мир у кући. Тако је и било могуће да идеолошки опоненти нашег система, додуше наивних, али озбиљних аспирација, који су се јавили као академска критика, постану толико дрски и пођу корак даље у својој работи. Наравно, удобно смештени на леђима радника, са солидним примањима и незабринути за своју личну сигурност и егзистенцију. При томе, у чланцима и текстовима, аутори се декларишу „ми“, заклињујући се да пишу у име свих нас, у име омладинске јавности, не обазирјући се на чињеницу да студентска и шира јавност овакве концепције и писања не прихвата и јасно се дистанцира од таквих и сличних алтернатива вечите опозиције нашег друштва. Јер мислим да су оваква гласила јасно показала да немају реалну могућност да у делегатском систему социјалистичког самоуправљања свесно артикулишу самоуправни интерес Универзитета и универзитетских структура нити снагу да се истовремено супротставе интересима који нису засновани и изведени из дугорочних интереса радничке класе, него су, сведоци смо тога, подлегли баш таквим интересима. Очигледно је да ова идејна и политичка акција долази прилично касно.

Разлог томе је испољена инертност и активна пасивност и неспособност омладинских руководства. Али, на нама је да осим уочених слабости у досадашњем раду грешке исправимо и у отвореној идеолошкој борби рашчистимо са тенденцијама које не само да су различите од концепта нашег самоуправљања, већ га отворено нападају и негирају. Студенти Београдског универзитета, омладинци овог рада чији су претходници стварали социјалистичку Југославију неће дозволити да међу њима делују они који хоће да је сруше. Овде мора проговорити савест свих нас, не само чланова Савеза социјалистичке омладине или комуниста. Овде мора проговорити наша људска савест и свест. Свако од нас мора да одговори на питање: „Да ли ја као човек могу да дозволим да неко руши све оно што су читаве генерације градиле са уверењем да стварају нови и бољи свет?“ Одговор може да буде само један. У оваквим стварима уздржаних нема. Хвала.

Бранко Глијорић: За реч се јавља Душан Јакшић из Општинске комисије за информисање, Земун.

Душан Јакшић: Повлачим се и учествујем активно у овој расправи. Толико. Ја сам био упознат са материјалом. Према томе, овај, кажем, пошто сам већ из става комисије (...)

Бранко Глијорић: Ако сам добро схватио, Јакшић се ограђује од става Комисије за информисање Земун који је на почетку изнет.

Душан Јакшић: Тако је.

Бранко Глијорић: И прихвата активно учешће у раду.

Бранко Јакшић: Тако је.

Бранко Глијорић: Ко се даље јавља за реч?

?: Као што сте видели данас, другови, а то је била пракса читавих годину дана, дијалог са овим редакцијама било је немогуће успоставити. У ствари, он је изостао не на нашу грешку јер смо ми тај дијалог у прошлој години доста пута тражили. И на тематској изборној конференцији у фебруару и на шест седница савета. Ни редакције ова два гласила, поготову *Студенџа*, иако су се кроз своје текстове наравно залагали за демократски дијалог, тај дијалог нису допуштале. Дакле, то најбоље говори прошло-годишња изборна седница Универзитетске конференције ССО, као и неколико седница савета *Студенџа*. А када изостане прави дијалог, онда долази до овакве херметичности, било у инте-

лектуалном или у неком другом смислу, јер она је онда могућа и неделатна не само на нивоу теоријског апстрактног мишљења, већ у једнакој мери и на нивоу здраворазумског емпиристичког-критичког става. Ту наравно долази до овакве схоластичке папагајске продукције, како рече Гнус, концентисане духовности с ону страну живота, како бих ја назвао, интелектуалистичке гимнастике себи довољне, односно, препуштености критике стихијности емпиријске свести. Друго, ја бих рекао, ми смо овде заборавили једну ствар – јавност је на неки начин, односно један део јавности, односно људи окупљени око часописа *Тхеориа*, који издаје Српско филозофско друштво, у октобру и новембру већ су проговорили о *Речнику шехнолоије* и овом писању *Вигика*. Ради се, колико ја могу да схватим, о шифрованој метапапазјанији, како је то назвао магистар Слободан Жуњић у тексту поводом *Речника шехнолоије*. Друго, могу да кажем, реално гледано у *Стиуденџу* је приметно да се у чланцима и текстовима често говори *ми хоћемо, ми нећемо*, којим се чланови редакције закљичу да пишу у име студентске јавности. Ја као студент то не могу да прихватим нити то прихвата студентска јавност што је показала и та тематска седница и седница са председницима основних организација 12. јануара ове године. Дакле, ову концепцију могу прихватити само они који се апологетски неупитно одушевљавају свим радикалним тенденцијама па и овим што објављују ова гласила. То је беспоговорно карактерисање ових гласила као правих, истински делатних, проглашавање њихове критичке позиције правом алтернативом. Наравно ради се о онима који су такозвана вечита опозиција овом друштву и његовој свакодневници и његовом напретку. Чињеница је да критика у *Стиуденџу* није деловала са позиције социјалистичког самоуправљања, дугорочних и непосредних интереса радничке класе. Та се критика није исказивала као марксистичко разумевање стварности или као мењање друштвених односа, већ је насупрот томе била на супротним позицијама са вечитим неким макрејкерским призвуком сензационализма, што је несхватљиво или бар би требало бити несхватљиво за ово поднебље и за ову нашу праксу. Ето толико за сада.

Владан Алимџијевић: Изгледа да дијалога неће бити. То не зато што изгледа да су формалне ствари, овај, биле за неке људе који су овде били на састанку, без обзира да ли позвани или не, суштинске ствари. Значи, ми смо сад добили ову *Анализу*, не знам

кол'ко смо могли да је прочитамо, али у суштини вероватно сви који су иоле и прелистали, могли су да установе о чему се ради. Дијалога неће бити јер сви људи који су кроз своје текстове и уређивачку политику стајали иза, пре свега о *Видицима* говорим, стајали иза *Видика*, нису ту и нису, овај, кол'ко видим нису ту, и неће, овај, вероватно се нико јавити ко ће моћи да брани сад то. Е сад, овај, ја мислим да је то било неопходно да би се искристалисало једно мишљење. Јер, не можемо прихватити, овај, једну паушалну оцену без дискусије... Можда ће се све ово доказати као такво. Међутим, овај, први некакав поглед, прво некакво читање овог *Речника технологије*, технологије, текстова из *Сингенџа* о распаду једног система поводом 8. децембра прошле године, када се распао енергетски систем Југославије, текстова који су потписани са именом Марка Броза и других, очигледно дају, давали су једно време ноту, у последње време су давали ноту и *Сингенџу* и *Видицима*. Очигледно су у једном смеру они реаговали. Е сад, пошто нема дијалога, ова моја сва питања могу само да буду реторска питања јер ја не очекујем овде одговор, а дошао сам с неком намером да чујем одговор на ово пошто су ме интересовала независно од овог материјала. Ко стоји иза тога? На који начин? Како се то правда? Зашто се јавља једна акција, како се каже у *Речнику технологије* и како се то могло видети у *Сингенџу* '89. године, у зимском семестру '79. када је почела кампања са *Дечацима*. Да ли је иједна комисија за информисање, идеолошка комисија Универзитетске конференције или Градске конференције, мада пре свега Универзитетске, била обавештена о томе? Да ли се икад разговарало о тој акцији? Ако је она добра, ако бих ја неку акцију водио и сматрао да је она нешто што треба да се уради у овом друштву, ја бих тражио, овај, помоћ изван, овај, некаквог свог круга познаника или изван људи, ако радим у некаквој редакцији, изван људи редакције. Тражио бих подршку политичких структура. Ако бих сумњао у те политичке структуре, ако бих имао нешто принципијелно, комунистички против њих, у начелу да прихватимо да су сви људи који су овде били и остали за социјалистичко самоуправљање, мада то ако се прихвати *Анализа* тешко да може да опстане баш за сваког појединца. Зашто они нису никада то образложили? Зашто никада нису нигде изнели те своје идеје на један другачији начин? На начин који ће бити шире прихваћен, па да се осим овог једног

теоретског нивоа води некаква друга расправа. Да се разговара о томе. Стицајем околности био сам на састанку председника омладине Београдског универзитета и тамо се говорило на једном сасвим другом нивоу. Они нису задовољни *Студентом*, пре свега *Студентом*, јер *Видике*, овај, због свог тиража, (...) омладинци и не читају толико и не може се очекивати да се читају толико, али нису задовољни пре свега зато што нема довољно информација за њих. Значи то је још један ниво. Мислим да бар три нивоа ова расправа треба да има. Један је овај идеолошки сукоб који је очигледан и о коме можемо расправљати. Колико год људи има, нека окрену последњу страницу *Речника технологије*, нека погледају одредницу *Црква*. Погледајте на шта вас то асоцира и прочитајте шта тамо пише. *Црква*. Не желим да ико сад погледа, односно каже ту реч, него нек' погледа цртеж и нек' прочита шта то значи. А ако будете имали времена код куће прочитајте цео тај *Речник*. Надам се да овде ништа нећемо прејудиицирати, закључивати и надам се да је овај материјал, без обзира кол'ко је прецизан, био и бескористан јер је било сасвим довољно поделити људима, не сумњајући у њихову искреност и опредељеност за самоуправљање, поделити им ове *Видике* и поделити им бројеве или фотокопије из *Студента* ових чланака и других, па препустити одлучивању. Јер ствари које се тамо говоре, завијање у некакову технологију – говори се о енергетским системима у Југославији, а заправо говори се и о политичком систему, или се доносе општи закључци о систему – то је тешко оствариво без неких дубљих политичких консеквенци. Театрално напуштање овог састанка групе људи ја схватам као револт младих људи који осећају некакову хајку. И тачно је. Хајка се води. Хајка се води зато што Председништво досад није водило рачуна онако како то треба. Пре свега Председништво Универзитетске конференције. Ако смо пре само месец дана чули на меродавном месту, на годишњој конференцији Универзитетске конференције да су *Видици* потпуно оправдали своје место – тако смо видели *Видике*, видели смо кроз ставове издавачких савета углавном повољне оцене о *Видицима* и углавном мешовите оцене о *Студенту*, и повољне и неповољне – готово је немогуће сада преко ноћи да је неко изменио становишта. Очигледно једне и друге ставове нису заузимали исти људи. И тачно је. Нису заузимали исти људи. Нису заузимали исти људи и јасан је страх људи из политичких структура који су утицали

на ове одлуке, посредно наравно, страх и позивање на некакве формалне ствари. Али овај састанак је почео у једном параноичном страху да ли су у праву, шта је, шта је истина, где је. Мислим да смо непотребно заострили ситуацију. Требало је на миру усвојити дневни ред. Требало је саслушати све дискусије и после тога закључити. Наравно, закључивале би само комисије. А не овако *ad hoc*, на брзака. Јер ставови и аргументи који стоје овде на папиру – папир свашта може да поднесе – али ставови на папиру неће нестати преко дана. Нећемо ми за пет или десет дана изгубити ништа, али, зашто није потребно одлагати ову расправу? Зато што, чини ми се, она је већ сувише одлагана. Она је сувише гушена и могу да је поткрепим неким сасвим другим, конкретним ставовима. Све реакције које су упућиване *Студенци*, евентуално негативне, од свих тих реакција објављене су само најслабије, најнеаргументованије. Свака иоле принципијелнија расправа, овај, није објављивана. Чак и има неких индиција, ја нисам у редакцији па то не могу да кажем, да неке расправе могу и да се наместе, то је врло једноставно. Имамо некакав став па ће неко из исте те групе, из редакције, да напише противстав који ће очигледно бити слабији, а онда ћемо имати принципијелну демократску расправу. Можемо да се сведемо и ми на нека формална питања. Рецимо, око избора уредника на рубрици Универзитет. Ја мислим да би представници Универзитетске конференције, председник и секретар могли да одговоре зашто су пријаве других кандидата нестале, волшебно нестале на том конкурс. Зашто се нису поштовали принципи о старосној доби? Зашто се нису поштовали други принципи? Не можемо расправљати само на једном нивоу. Јер наш сукоб није само на једном нивоу. Да је само идеолошки, онда не бисмо расправљали уопште. Јер са противницима система, ако јесу противници система, расправљања нема. Али не може да се говори овде да су само прости противници система, нити лепити етикете одмах „политички противници“. Људи морамо схватити да многе консеквенце које повлаче ови текстови не може ни један човек да повуче посебно. Многи су се нашли у контексту и тешко да може да се каже „тај или тај човек је крив“. Али ми смо сада овде дошли да бисмо нешто учинили да би било боље. Толико.

Александар Јерков: Редакција *Студенца* није имала никаквих састанака, према томе, овај, јасно је да не постоји званичан

став. Отуда, мислим, „моји“ и „твоји“, разни „ми“ и „ви“, „држ’ и не дај“, мислим да си тако говорио. Уопште ми није јасно, овај, шта си и у чије име говорио. Мислим да ми је драго, овај, да смо најзад дошли до тога да је ово овде одихнуло неким приватним тоном, овај, да постане јасно ко је чиме понекад погођен. Мислим, да се ја не узрујам па да ја почнем да пламтим. А, овај, мислим сад што се овде чуло, овај став је бесмислен. Уколико овај састанак уопште има некаквог резона, онда треба говорити и расправљати о овим принципијелним стварима како сам ја и схватио ову овде информацију. Према томе, можемо расправљати на два начина. Или на основу познавања часописа и, овај, листа *Сџугенџи*, па према томе свако од нас може дати своју интерпретацију свих овде поменутих текстова и комплетног рада и једне и друге редакције или на основу ове информације и о њој. А мислим сад друго неко ширење расправе је потпуно бесмислено. И отуда, задржао бих право да се, да се још једном касније јавим овим другим поводом који је за мене много релевантнији и због кога сам уосталом и одлучио да останем на овом састанку и због кога сматрам да би овај састанак могао да има смисла.

Донка Бундовски: Проблем који су часопис *Видици* покренули је пре свега позивање на Закон о јавном информисању. Закон о јавном информисању није корпа за пијаца којом се може потезати како ко хоће и како му се свиђа. Ако га у потпуности поштујемо и следимо, онда ја могу јавно да питам где су им финансијски извештаји овог часописа који би требало шестомесечно по истом закону да се дају Председништву Универзитетске конференције чији је оснивач. Затим, где су извештаји о остваривању програмске концепције и где је план рада остваривања програмске концепције за наредни период? Ми нисмо имали такве ствари на Председништву. Нама то није достављено. Значи ли то да редакција и сарадници чине посебан ОУР и да они сами себе издавају, издају? Извините, али Универзитетска конференција ипак плаћа све то што се у њима пише. Рачуни од 27 милиона за штампање једног листа и подношење ево већ и данас уговора за потписивање и наредних листова за штампање су поприлични. Значи не можемо дозволити да финансирамо нешто што суштински не ваља и да нам се не полагају никакви рачуни о вођењу финансија тог листа. То је једно. Друго, чланови савета све време су говорили да то није било

на савету, да савет о томе није расправљао. Извините, али ако савети подржавају овакав рад или макар не показују да схватају суштину покушаја деловања одређених људи, то у сваком случају не значи да их савет не опозива. Јер по истом оном закону који сам поменула, савет сачињавају: једна трећина оснивач, једна трећина чланови редакције, једна трећина представници ширих друштвено-политичких заједница. Значи ли то – пошто су овде били чланови редакције а и део, добар део, да не кажем скоро цео оснивач је ту, односно Председништво Универзитетске конференције, значи ли то да само треба да се изјасне чланови друштвено-политичких заједница – значи ли то да су они ти који подржавају овакав рад и да се чланови савета на исто позивају? *Студент* се више пута позивао на своју револуционарну традицију и слично. Ја сам лично уверена да они који су покренули овај лист пре много година нису, сасвим сигурно, замислили да овај лист буде глас напредних снага нашег Универзитета, а верујем да не би били срећни да су доживели оно што ми данас доживљавамо, да овај лист постане ругло Београдског универзитета. Јер ругло је ако студенти Београдског универзитета своје мишљење изражавају на такав начин, односно, ако је то истина, онда је то стварно ругло.

Председник Комисије за идејно-политички рад општинске конференције Стари град: Пошто сам овде случајно дошао, сазнао сам за овај састанак, а иначе сам председник Комисије за идејно-политички рад Општинске конференције Стари град, а мислим да сам био и остао неки активиста у универзитетској средини, а и сарадник сам *Студента*. Пре свега, ја бих хтео да кажем нешто што мени страшно смета. Смета ми што смо се поделили. Смета ми што се поједини овде квалификују са „ми“ и „ви“. Ја мислим да је основа нашег рада у омладинској организацији пре свега дружење без тих квалификација „ми“ и „ви“. Ал' добро, ако је то онда већ израсло на неким идејним основама, онда их прихватам. Не слажем се са оваквом концепцијом вођења састанка и сазивања оваквог састанка. Зашто? Пре свега, ако се већ желело разговарати о *Видицима*, говорим тренутно о *Видицима*. Мислим да могу да говорим о њима зато јер *Видике* читам од зимског семестра '79, то јест од идеологије *Дечака*. А ако се већ хтело разговарати о *Видицима* на овакав начин, што је врло добро и што је нови корак да омладинска структура, то јест комисије које то треба да раде, говоре, онда

смо морали, сад кажем „ми“, или организатор састанка да позове пре свега редакције, то је под један, и пре свега савете. Савети су мислим у овом тренутку за *Видике* најкомпететнији да разговарају о идејним опредељењима листа. Зашто? Зато јер ја тврдим и кажем да је идејно-политичка способност омладинаца тренутно на Универзитету, а специфично за Универзитетску конференцију, па бићу можда престрог, али равна нули. То је под један, под два, тврдим да овакав материјал је могла да сачини само радна група која одлично познаје неке основне и ако не и основне, онда чак и шире неке опште принципе знања из области филозофије. Хтео бих још нешто да кажем, да тренутно Комисија за идејно-политички рад Универзитетске конференције не постоји. Надам се да је сасвим јасно што се тиче *Видика* да је ова расправа овде на једном нивоу који не може да буде онакав какав треба да буде – аргументован. Јер ја не могу, ја нисам читао овај лист, то ми је промакло. Ја стварно видим ову слику. Ја стварно видим ову слику *Цркве* и стварно имам асоцијацију Скупштине СФРЈ.

(прекид траке)

Гордан Ранићковић: Не знам ни колико овде има чланова Комисије Градске конференције и још мање знам колико има осталих. Видим овде још многе друге другове. Сматрам да не може да се ради на овакав начин. Може, али да ово буде неки други разговор – неки људи су дошли и окупили се и разговарали. Али у овом смислу Комисија за информисање Градске конференције не може радити. Што се мене тиче, ја не желим у таквом разговору учествовати зато што је разговор неприпремљен. Зато што не пружа праву основу да се разговара о оваквим стварима. Према томе, предлажем да се састанак одложи и да се припреми на прави начин. Да се предоче текстови којима се овде пише, да се разговара о свему и свачему. Видим овде другове и новинаре из других гласила, ништа ја о ничему упознат нисам. Упознат сам про форме да ћемо разговарати о *Студенту*. Ја сам се сложио, зашто да не разговарамо и о *Студенту* и о *Видицима*? Предложио сам председнику да проширимо то и на финансијске и друге проблеме, али ја са једним оваквим материјалом у првом реду нисам упознат, а мислим да је материјал непотпун зато што нема текстова о којима се говори, зато што многи људи без обзира колико читали *Студент* сигурно да нису довољно

узнати, а још мање са *Видицима*. Познато је да *Видике* ипак чита један мали број студената у Београду и да према томе треба предочити посебне текстове посебног броја да би се о томе могло разговарати. Мој предлог је да се састанак одложи.

Бранко Глигорић: Добро, ја сам на почетку још, ја сам рекао да је ова информација коју сте добили, да је сачињена од стране радне групе комисије за идејни рад Универзитетске конференције, сачињена у циљу припремања овог састанка. То је једна ствар. Друга ствар, мислим да овај састанак, с обзиром на састав, на облик деловања који га је организовао на неки начин не мора и не треба да укључи рецимо питања која су везана за финансије и тако даље, што Гордан рече. Мислим, дакле, определили смо се да говоримо чисто о идејној орјентацији ова два омладинска гласила. Такође, мислим да нема основе да се говори о самој информацији. Ради се о томе да је на неки начин дат простор да се она прочита. Истовремено су позвани и представници и *Видика* и *Синдугенџа* тако да овај састанак нема ни затворени карактер, нити потребу на неки начин да се то држи у тајности и да се не отворимо овде и објективно и коректно не поразговарамо о овоме о чему смо се данас договорили. Мислим, нисам сигуран да је на било који начин ускраћена могућност неког демократског разговора, демократског дијалога. Ако је то заиста осећај, мислим, овај састанак може да се одложи. Сем тога, коначне ставове ће у сваком случају о овим питањима и размишљању донети састанак Председништва и једног и другог који треба да уследи. Према томе, ми имамо овде задатак на неки начин да поразговарамо на једној отвореној, да тако кажем, трибини. Изволите.

Славица Сивојановић: (...) Позвани су само главни и одговорни уредници *Синдугенџа* и *Видика*, и то јутрос, телефоном, требало је значи негде телеграм да стигне око подне данас. Позив се односи само на главне уреднике. Не односи се на редакције, не односи се на чланове савета који су такође одговорни за све ово.

Бранко Глигорић: Па добро, ни остали чланови комисије нису позвани не знам ни ја кол'ко раније.

Славица Сивојановић: Па ко је онда спремао материјал ако је ово састанак комисије?

Боро Мишељић: Зашто нису позвани само председници комисија кад нису позвани ни чланови наше редакције? Ја сам глав-

ни уредник *Стјуџенџа*, само да се представим. Ја сам јутрос у 10 обавештен за састанак, а овај материјал је требало спремати најмање 15 дана, дакле 'ајде да буду способни треба 5 дана. Ја се онда само питам ко је то радио и у име кога. Ево Гордан је председник комисије за информисање, није имао појма.

Бранко Глиџорић: Да вам кажем само, ја сам рекао да овај материјал нема никакву функцију (...)

Боро Мишељић: (...) Разумите, зашто редакција *Стјуџенџа* није била обавештена преко Председништва Универзитетске конференције, преко нашег члана редакције који је овде председник комисије да ми тај материјал добијемо, да редакција заузме став око њега? Јасно је приватно мишљење нећемо, али ћемо изрећи став редакције, а редакција га о овоме нема. И зато сматрам да нисам у стању да о овом дискутујем. У име кога? Само то питам. У име кога ви то расправљате када чак ни комисије нису биле упознате с тим јер су неки људи радили на припреми овога? Мислим, то можете просипати неком другом, само то могу да кажем.

Бранко Глиџорић: Ја бих само још једном рекао да је то ствар комисије и то је начин рада и облика деловања Градске и Универзитетске конференције да не доноси никакве коначне ставове (...)

Слободан Шкеровић: Ипак да ли неко стоји иза овог текста и због чега је овај текст уопште повод за ову конференцију и да се ова конференција одлаже за један сат због овог текста? Ко је написао овај текст и у име кога? У име кога је написано и у име какве базе је написано?

Бранко Глиџорић: Ја сам рекао да је то једна могућа процена.

Слободан Шкеровић: Чија процена? Чија?

Бранко Глиџорић: Ја сам рекао да је..., трећи пут треба да понављам.

Слободан Шкеровић: Ја хоћу да ми се јасно каже. Је ли ово тужилиште или је судница и да ли је тужилац исто што и судија? И ко је тај? Има ли он име и презиме, лице, лик неки?

Бранко Глиџорић: Ја бих замолио само једну ствар да се убудуће поштује када се већ отвара дијалог о овим процедуралним питањима (...)

Слободан Шкеровић: Ја сам Шкеровић из редакције *Видика*...

Рајко Кнежевић: Има ту неких ствари које ми се нимало не свиђају, а то су: јасно и гласно је речено на почетку, овде се ни-

какве одлуке неће доносити. Ово је једноставно место где смо мислили да је компетентно за ово о чему материјал говори, да се ствари продискутују и да се једноставно неке ствари из свега тога покажу у дијалогу који је више него очигледно могуће успоставити овде пошто, колико ја видим, овде су скоро комплетне редакције и *Видика* и *Студенџа* као и већи број људи који овде седи. Значи дијалог је могуће успоставити, зар се бојимо тог дијалога? Зар се неко боји да дискутује о стварима које су овде? Зар је то толико важно ко је написао тај материјал? А јасно је на почетку наглашено ко га је написао.

Слободан Шкеровић: Веома је јасно ко је издао све бројеве *Видика* до сада.

Рајко Кнежевић: Нисам га ја организовао.

Слободан Шкеровић: Да ли си ти написао овај текст овде? Јеси ли га прочитао пре овог састанка кад ми овде за сат времена треба да се упознамо са овим текстом од 15 страна?

Рајко Кнежевић: Писао га нисам, али добро, мислим у принципу, нема потребе ни за оваквим дијалогом. Кажем, зар се неко боји да успостави дијалог по овим питањима? Овај текст, само тренутак, овај текст, добро је речено на почетку, може да послужи као једно од могућих виђења укупног проблема. Хвала.

Бранко Глигорић: Добро, ја бих заиста предложио да, мислим да ће нас ово одвести у неповрат, ова процедурална питања, и разговор и око тога. Мислим да има основа да ко је спреман да се укључи у расправу, нека изволи, чланови комисија су ту и, овај, мислим да могу компетентно да воде разговор. У оном домену и оном смислу које су то компетенције самих облика деловања, што сам и на почетку рекао. Према томе, ја ниједног тренутка нисам спреман да ову информацију која је дата на почетку узимамо овде здраво за готово и да је поставимо као, овај, коначну истину и коначно виђење читавог проблема. Ту смо да се поразговарамо, да видимо коректно у читавом приступу овој ствари. Хвала. Наставићемо у 17 часова.

Гордан Ранићовић: Не, ја се не слажем. Ја сам дао други предлог и не слажем се. Разумеш? Не слажем се и сматрам да је материјал непотпун јер нема броја *Видика*...

Александар Посиловић: Тражим реч већ 5 минута. Да ли могу да добијем реч?

Бранко Глиџорић: Ја бих да наставимо у 17 часова.

?: Свеједно нека човек каже.

Бранко Глиџорић: Хоћете да се представите? Изволите.

Александар Постоловић: Хоћу да се представим. Ја се зovem Александар Постоловић. Уредник сам *Партизанске књиџе* и члан Издавачког савета часописа *Видици*. Овде сам на ову седницу позван од стране редакције часописа *Видици*. Погледао сам летимично сада овај материјал и морам да кажем да овај материјал веома много обавезује савет часописа *Видици*. Тај савет је имао седницу пре 4-5 дана и о томе је известио Универзитетску конференцију. Али би био најжалост врло у непријатној позицији да у том савету у којем седе најистакнутији југословенски марксисти (искључујући наравно себе кад кажем најистакнутији југословенски марксисти) и који су донели некакве оцене на својој последњој седници које се, чини ми се, битно разилазе и супротстављају овим основним ставовима у овом тексту па је због тога нужно потребно мислим да за будући било какав дијалог који ви заговарате, потребно да овакав материјал буде достављен бар један дан пре седнице члановима савета и да они буду саставни део овог овде аудиторијума, да својим ставом искажу шта имају. Према томе, не може се, да тако кажем en bloc одбацивати суд савета. Или уколико тај суд савета Председништву конференције које је издавач *Видика* није меродаван, мериторан и тако даље, онда се савет укида. Укините савет. Догле ја не бих могао нити пристао да разговарам о овом тексту.

Гордан Ранићовић: Питање је да ли људи из моје и осталих комисија желе да учествују или не желе. А не да ли председавајући жели или не жели. Ја једноставно не желим да учествујем. У ствари, ако одлучи већина да учествујем, учествоваћу, ако не одлучи, нећу.

Бранко Глиџорић: (...) Заиста, ево настављамо разговор у овом правцу, ја мислим да ћемо овај сат који смо предвидели за упознавање са овом информацијом, да ћемо га исцрпети и на крају нећемо ништа поново направити. Ја, заиста сам немоћан. Шта чинити?

Гордан Ранићовић: Ево чланова комисије, нека одлуче хоће ли ту бити разговор или неће.

Слободан Шкеровић: Је л' треба да се на овај начин одржава овај састанак? Да ли су ово два састанка – један у 16 часова, а један у 17 часова?

Бранко Глигорић: Чланови комисије нису у повољнијем положају од врло гласних другова из редакција. Сасвим је јасно и логично зашто су гласнији и ја то не осуђујем у овом тренутку. Али хоћу исто тако, молим те немој да упадаш, ја теби не упадам у реч и немој ни ти мени. Мислим на почетку да ниси коректан у дијалогу. Имајући у виду чињеницу да смо заиста у ситуацији да правимо један отворен састанак, значи ово није скривано на крају, ако се хтело нешто, онда се није морало позвати ни уредник ни једног ни другог часописа. Такође, ако се хтело нешто, могло се направити затворени састанак и пустити да су овде само уредници који су позвани. То ниједног тренутка никоме овде није падало на памет.

Милорад Степић: Могу ја нешто да кажем? Ја сам Милорад Степић и нисам никакав уредник јер изгледа, приметио сам овде, само се уредници јављају за реч. Члан сам Градске конференције, а иначе сам делегат из Раковице. Ја сматрам да је већ и било време да се омладина мало позабави овим омладинским гласилима, можда не само *Видицима* и *Стиуденћом*, него ту су *Омладинске новине*, ту је и *Млагосћ*. И ја сам јуче исто обавештен, дошао сам да погледам. Увек је малтене, тако су и организоване ове комисије и сматрам ово није никакав материјал да се о њему заузимају неки ставови, да се говори о њему. Ово је чисто један полазни материјал, о коме треба овде да раправљамо и сматрам стварно да нема никакве бојазни, а примећујем овде да стварно има неке бојазни, од стране другова уредника, да ми поведемо једну расправу о омладинским гласилима, односно, о *Анализи идеолошке орјентације часописа* одмах.

Бранко Глигорић: Ми смо сад стварно суочени да причамо сатима... Саво извини, само секунд, овај, колега се јавио. Изволи.

Рајшмир Десићовић: Будући да је овде речено да се не зна одакле потиче ова информација...

Бранко Глигорић: Извини, морам да те прекинем. Овде је јасно речено одакле потиче информација. Колега твој из *Видика*, односно из *Стиуденћа* је то рекао. Овде је речено јасно одакле потиче информација и ко је аутор овде.

Рајомир Десићовић: Али ко стоји иза те информације?

Бранко Глијорић: Ја сам јасно рекао два пута, трећи пут немам намеру заиста да понављам.

Рајомир Десићовић: Не видим разлог зашто би ова информација била основа за некакав разговор. Ми можемо прихватити разговор, али да основа не буде информација која је дата.

Саво Панџић: Је л' могу ја једно питање колегама из *Видика* и *Студенџа*? Кад је позван председник комисије?

Бранко Глијорић: Саво Панџић.

Саво Панџић: Ја сам позван на овај састанак, нисам члан ни комисије за информисање, члан сам председништва Градске конференције. Позван сам на састанак комисија за идејни рад и информисање Градске конференције и Универзитетске конференције. И то овде треба да буде јасно. Колико сам ја схватио, на овај састанак су позвани због неке шире и демократске расправе и другови из редакција *Студенџа* и *Видика*, представници средстава јавног информисања. То треба да буде јасно. И у овом тренутку чини ми се да се треба да буде исто тако јасно да комисије за информисање и идејни рад Градске и Универзитетске конференције током свог рада, бар по програму свог рада, прате омладинска гласила и омладинску штампу и да је вјероватно, друг је рекао, овај, једна радна група направила одређену анализу за сједницу комисије и о томе треба комисије овде да разговарају. Дакле, о неком одлагању не би требало да буде речи, а то да ли се неком овај материјал свиђа или не свиђа и да ли хоће и жели да учествује у расправи, то је за сваког појединачно лична ствар. Мислим, у том смислу треба бити јасно да је ово састанак комисија и да тако треба водити састанак. То да ли ћемо прихватити ову *Анализу* или не, то је друга ствар. И мислим да је ово у делокругу рада комисија колико сам схватио и суштинско овог састанка и тако треба да се разговара.

Раде Булајићовић: Данас сам обавештен од стране редакције за овај састанак и одмах могу да кажем да се не слажем да се данас води расправа о том материјалу и ево из којих разлога. Ја га нисам прочитао, али чим сам почео, читам о окупљању немарксистичке групе око *Видика*, и тако даље. Не може се говорити о информацији која је добра или није добра. Ово је урађена информација, да ли објективно или не, то је друго питање, али информација која може да послужи као оптужни предлог за

дизање оптужнице због дела против народа и државе. То могу са пуно, овај, одговорности да кажем, пошто ми је то и струка. Према томе, с обзиром да су чланови савета *Видика* на пар седница пре пар дана, овај, изузетно повољно оценили рад *Видика* и штавише дали један други предлог у вези трајања мандата неких уредника и тако даље, могу се сматрати директно позваним и одговорним за ово стање какво се квалификује о овоме акту. Према томе, не можемо да говоримо да ли је то добра или лоша информација, да л' можемо да је занемаримо или не. Ово је врло јасно шта је. Према томе, о оваквом материјалу може да се расправља тек када се сви институти формирану везано за гласила, значи и савети као органи друштвене контроле и утицаја, редакције, комисије за информисање, оснивачи и тако даље, детаљно расправе, па онда да се води расправа. А ово би била овако, у најмању руку неозбиљна расправа, у најмању руку, јер ја заиста откако се бавим омладином, овакав материјал нисам прочитао. Морам да кажем да сам стварно веома узбуђен када читам овакве квалификације у којима се говори о активистима и новинарима. Према томе, директно се осећам прозваним и одговорним и ове квалификације које се кажу за *Видике* одмах даље осећам и ја. Ја као члан савета, иако не спадам у ове марксисте који су поменути, али заједно смо радили у том савету и оценили смо тај рад као јако добар. Могуће је да смо ми погрешили, али бар треба да се да могућност да се расправи поново о томе, с оваквим материјалом. Према томе, иза овог материјала мора јасно да се види ко стоји, то се исто слажем, иако се покушава да се то оквалификује као неважно питање, јер ово је стручно урађено, разумете. Или су то радили људи који се баве средствима информисања, или су то радили људи који су у комисији, или су то радили неки омладинци, али да знамо ко је то урадио, разумете. Да би могли да ценимо у старту објективност тога и неку врсту валидности за расправу. Јер овако сама информација, то може да буде и неки памфлет неке групе, непријатељске како се каже, која је убацила то да би изазвала неку пометњу.

Саво Панџић: Рекли смо, о идејној оријентацији часописа *Видици* и листа *Сшудени* мора негдје у неком тренутку и на неком мјесту да почне па макар и у овој информацији о којој друг говори. Зашто ово није тренутак и мјесто где би се могло разговарати и о тој информацији, у крајњој линији? С тим што не

видим да би ово био крај једне отворене расправе. Не видим такође да ово није могућност да се поново комисије на истом овом мјесту састану. С те стране мислим да има пуно основа, без жеље да браним неки став који је зацртан овде или онде, како се овде приговара. Заиста мислим да има основа да се расправа отвори, а где ће њен бити крај и какво ће њено коначно обличење бити, то је ствар даљих могућности о којима можемо и овде да се договоримо.

?: Бранко, дај реч Новици, председнику...

Донка Бундовски: Ја сам Донка Бундовски, председник сам Комисије за информисање Универзитетске конференције. Морам да вам кажем да је комисија за информисање на време била обавештена о овом састанку, да су њени чланови који су овде тренутно присутни ову информацију имали у рукама и прочитали.

Гордан Ранићовић: Када?

Донка Бундовски: Ја сам је прочитала јуче. И остали чланови. Није ни први ни последњи пут да се материјали за одређене састанке достављају нешто касније. Први пут је да око тога постоје проблеми. Ако смо досадашње закључке много пута доносили на основу материјала који смо читали пред састанак, сматрам да смо то у стању и овог пута да урадимо, тим пре што нам се оставља цео сат. Цео сат је довољан да се материјал прочита. Уколико материјал као такав не ваља, односно, ако чињенице које су у њему изнете нису истините, оправдане и остало, то се може утврдити касније на расправи и он се као такав оборити. Мислим да нема потребе да се за то претходно припрема савет, било *Сџугенџа*, било *Видика*, који је, ако је досадашњим својим радом, свој став очигледно већ изнео. Према томе, сваки нови би био узалудан. Врло је јасна ствар да се сасвим може, верујем у способности свих присутних да за један сат прочитају материјал од 15 страна и да о њему стекну одређену слику. Уосталом, сви ми мање или више читамо и *Видике* и *Сџугенџи* па ће ово само на неке ствари нас можда подсетити.

Александар Пејровић: Од делегата из Раковице и колегинице из Комисије чули смо да су ове материјале добили јуче... Да су читали материјале јуче, тако је рекла колегиница. Колегиница је читала јуче материјал. Хоћу да кажем једну ствар. Овде се расправља о раду редакција *Сџугенџа* и *Видика*. Чланови редакције *Сџугенџа* и *Видика* нису позвани на овај разговор.

Апсолутно нису позвани на овај разговор. То је прво. Друго, овде није поштован, као што је рекао колега Булатовић, један демократски пут и један демократски начин расправе о јавним гласилима којим је Законом о јавном информисању санкционисан. Према томе, потпуно је игнорисано мишљење Савета, а без тога да се Савет смени. Савет мора да се смени ако се његово мишљење у тој мери игнорише да се пише овакав материјал који је директно супротан ставовима Савета. Према томе, мислим да овај састанак, овакав какав је, прво да је нелегалан, да кажем да је илегалан, да је сазван од групе људи која овде није у стању да нам се представи, да каже ко је и шта је. А друго, сматрам да ови методи, да се дискутује о редакцијама, о моралу редакција, а да се редакције не зову, да су то методи који су врло добро познати и ти сценарији који су врло добро познати из Стаљинових чистки. То ћу теби рећи друже председнице. А рећи ћу то и председнику Универзитетске конференције, који се смеје нажалост. Овде није реч о томе, овде се редакцијама суди. Овај материјал није материјал за расправу, него материјал за суђење. И овде се суди. Материјал, ма колико био будаласт и глуп и садржао неке тезе које су стварно неприхватљиве и смешне, овај, тај материјал није никакав предмет за расправу нити се о њему може расправљати, него је предмет оптужнице. Ми можемо да се обратимо адекватном суду. А није, овај, предмет за расправу овде. Према томе, сматрам да једноставно, ако већ нико не жели да поднесе одговорност за овај материјал, него са тиме безлично говори о некаквој комисији, а председник комисије говори да није учествовао, то је нека радна група која не жели да нам се представи. Мислим да редакције овде заиста немају шта да траже. Никакав разговор нити дијалог не може се ту остварити. Само је привидно то средство за разговор, то је средство репресије, да се једноставно разговара о људима који нису позвани овде. То мислим да није могуће и сматрам да ниједна редакција, а говорим о редакцији и *Видика* и *Студенџа*, неће учествовати у том разговору. И тај разговор нека се претвори у то што јесте, у инквизицију.

Бранко Глијорић: Ја допуштам отворену могућност да колеге из *Студенџа* и *Видика* напусте овај састанак да бисмо ми могли, како смо се и договорили на почетку, да водимо расправу о овим питањима. Према томе, састанак настављамо у 17:15 часова. Молим те Гордане нисам ти дао ријеч. Молим те нисам ти

дао ријеч. У 17:15 настављамо састанак. Сву одговорност прихватам за ово и могућност...

Гордан Ранићовић: Ја нећу доћи на састанак. Позивам чланове комисије нека они не дођу.

Донка Бундовски: Не мораш, нећемо плакати.

Гордан Ранићовић: Нећемо полицију и суђење.

Донка Бундовски: Па ти хоћеш.

Саво Панџић: Неко ко је радио правилно, не треба да се боји ничега.

Гордан Ранићовић: Буразеру мој, ја сам председник Комисије за информисање Градске конференције. Ово је полазна основа за разговор. Другови, ја нисам с овим упознат. Јер 'ајде ево људи смо, сасвим нормално, ја нисам упознат, ако је ово основа за разговор, ја би бар требало бити упознат. Ја ово не могу да читам. Зато што се тако не ради. Ја не знам шта овде пише нит' ја ово могу да читам. Зато што је то малициозно.

Саво Панџић: Па прочитај да видиш шта пише.

Гордан Ранићовић: Не могу да га читам зато што је безобразлук да ме неко обавештава на почетак састанка. Овде се неки људи кезе, овде, и праве се луди. Нећемо суђење другови. Ево ја не учествујем у разговору.

(Пауза)

Радоман Кањевац: У паузи овог састанка, са нама је Борислав Васић, секретар Универзитетске конференције Савеза Социјалистичке омладине Београда. Добро смо чули нека питања од стране људи из гласила, конкретно из *Студенџа* и *Видика*, тачније речено, ко стоји иза ове информације.

Борислав Васић: Пре свега морам да кажем да је *Анализа* прављена на иницијативу студената. *Анализу* смо почели да правимо на иницијативу студената са Филозофског факултета који иначе редовно прате часопис *Видици* и који су вероватно најкомпетентнији да дођу до неких теоријских анализа шта у ствари то писање значи. После тога смо на иницијативу Председништва градске конференције ССО Београда које је друг Горан Гнус обавестио о томе да је потребно разговарати о идејној орјентацији *Студенџа* и *Видика*, формирали радну групу коју су сачињавали чланови Градске конференције. Највећи број је био из Универзитетске конференције, исто и Филозофског факултета, а било

је укључено и неколико сарадника Републичке конференције чија смо мишљења сматрали компетентним да дођемо до једне овакве анализе. Сада морам да кажем да постоје неке формулације које је свакако потребно избацити из *Анализе*; пре свега у ову расправу нисмо пошли ни са каквим спремљеним и задњим намерама, већ једноставно да би отворили један дијалог о идејним основама ова два часописа. Сад само напуштање састанка појединих чланова редакције *Сшугенџа* и *Видика*, ја не знам шта значи то, свако тумачи на свој начин – по мени је то недостатак храбрости да се отворено поразговара о овим проблемима.

Радоман Кањевац: Значи састанак би се могао назвати неком врстом трибине, је л' тако?

Борислав Васић: Свакако, састанак је као што сте видели отворен, сви заинтересовани су могли да дођу. Чини ми се јесте да је *Анализа* прављена до последњег сата, да су избациване неке теже квалификације, пре свега на нашу иницијативу.

Радоман Кањевац: Без обзира што је и оволико тешко квалификација изречено?

Борислав Васић: Па ево, избачено је доста тих тешких квалификација у досадашњем, ово је, не знам, трећа-четврта верзија коју смо ми сада извукли. Ја могу евентуално да ти покажем прву радну верзију која садржи много теже квалификације, мислим пре свега, на нашу иницијативу је она била одбачена.

Радоман Кањевац: Међутим, како је могло да се деси ипак да састанак крене са радом, а да присутни нису били упознати са материјалом?

Борислав Васић: Па ја сам већ напоменуо да је *Анализа* рађена готово до последњег тренутка.

Радоман Кањевац: Добро, зар није могло да се одложи?

Борислав Васић: Не знам, ако смо се већ сакупили вечерас и направили једну овакву отворену трибину на којој свако има право да каже свој став и своје мишљење, не видим разлога за неко бежање од тога да се тај разговор обави данас. Као што видите сами, доста чланова редакције *Сшугенџа* и неки чланови редакције *Видика* су ипак остали на разговору.

Радоман Кањевац: Ако смем да дам неки свој суд, неку своју процену у ствари, седамдесет, можда осамдесет посто људи овде није знало за овај састанак.

Борислав Васић: Па сви су били обавештени. Сад сте чули да материјале нисмо могли да шаљемо раније јер као што знаш, ту постоје и техничке ствари њиховог откуцавања, умножавања и тако даље. Ми смо се трудили да све заинтересоване добро обавестимо и као што видиш присуство је стварно масовно. Овде има преко 50 људи.

Радоман Кањевац: Међутим, зар није могло да се пролонгира ово с обзиром да је потребно време да се материјал откуца и да се то достави људима па да се у догледном року састанак одржи овакав какав јесте сада, то јест какав би требало да буде?

Борислав Васић: Ја сам ти већ на почетку рекао да ова *Анализа* коју смо доста разрађивали није коначна иако је постојала једна радна група у коју је улазио већи круг људи...

Радоман Кањевац: Ко су ти људи?

Борислав Васић: Па ја не бих поименце да ти их набрајам, али уколико те то занима, свакако да је интересантно за радио цитирати људе поименце, али мислим, могу да ти доставим чак и списак састава те радне групе који свакако није тајна. Сад што се тиче тога зашто данас, па расправа се мора почети кад-тад. Мислим и сам си свестан тога да пре свега грешком Универзитетске конференције и Председништва да није било никаквог праћења рада ове редакције.

Радоман Кањевац: Рекли сте кад-тад. Можда се ја сад хватам за реч, међутим, ја се још једанпут враћам на оно моје питање да узмем неку, шта знам, лошу праксу рада па да кажем да је врло често случај пролонгирања неких састанака. Кажем још једанпут, зар се није могло рецимо да се ово одржи кроз четири или пет дана, да сви добију материјале, да сви знају кад ће се то одржати, тако да не буде никаквих непознаница?

Борислав Васић: Ја све време покушавам да ти објасним, овај материјал је овакав какав је јер садржи доста тешке квалификације. Да ли је радна група у праву или је делимично у праву или можда потпуно није у праву, то је то што треба вечерас разговором да утврдимо.

Радоман Кањевац: Мислиш да је достављен материјал можда да не би био велики одзив или шта?

Борислав Васић: Не, ја мислим да је управо потребно да на овом састанку дођемо до неког материјала који би био опште прихватљив, због нечега као радна група је погрешила у не-

чему, онда треба те грешке уклонити и наћи неко објективно мишљења ширег круга људи, па тек онда наставити даљу расправу о овоме. Према томе, сматрам да је овај састанак који ћемо одржати изузетно користан јер пре свега, сви ћемо моћи да будемо упућени у расправу о овом материјалу, неко можда види нешто позитивно у том писању *Студенша* и *Видика*. Има ту свакако и доста позитивних ствари. Међутим, морамо доћи до, ја се надам до неких објективних становишта. Међутим, свакако ова расправа ће, рачунам, послужити за то да нека становишта буду још објективнија.

(Наставак састанка)

Бранко Глигорић: Предлажем да почнемо са радом. Мислим, ја бих без, без освртања на ова процедурална питања на почетку рекао да сваки објективни разговор о орјентацији јавних гласила, у овом случају *Студенша* и *Видика*, претпоставља и давање одговора на неколико основних питања. Колико се наине и како је у ствари договорена програмска орјентација у овим гласилима? Затим, какав је однос објављених текстова према друштву и проблемима тог друштва? Колико ова гласила као омладинско изражавање обележавају стварни и (...) омладински интерес? Да ли смо овде суочени са наглашеном критичношћу која је иманентна природи младог човека и самим тим прогресивна? Да ли се ради о критизерству и одсуству реалног сагледавања односа? На крају, да ли смо суочени са продори-ма неких идејних схватања која одступају или се чак супротстављају марксистичком погледу на свијет или чак атакују на социјалистичка самоуправна опредељења за која смо, чврсто верујем без дилеме, сви јасно опредељени? Ја вас позивам да у једном непосредном и отвореном, пре свега објективном разговору покушамо одговорити на ова, на нека од ових или ширих основних питања. Изволите. Ево, Горан Гнус...

(Прекид траке)

Други састанак комисија за информисање и идејни рад Градске и Универзитетске конференције ССО посвећен *Речнику технологије. Дом омладине, 16. фебруар 1982.*

Бранко Глигорић: Може ли ово да се сними с обзиром да немамо ни озвучења, јер и овог пута посета је надмашила очекивања? На данашње саветовање о идеолошкој орјентацији гласила Универзитетске конференције савеза Социјалистичке омладине Београда, позвани су представници, наиме чланови четири комисије Градске и Универзитетске конференције, тачније, комисије за идејни рад Градске конференције, Комисије за идејни рад Универзитетске конференције, чланови Комисије за информисање Градске конференције и Универзитетске Комисије за информисање. Такође су позвани и чланови редакција часописа *Видици* и листа *Студент*, као и председници савета једног и другог часописа. Поред овог броја на ово саветовање позван је и један круг омладинских активиста и представника друштвенополитичких организација за које су организатори сматрали да могу да дају допринос за ову расправу. Ја бих без неког ширег уводног слова, позвао све присутне на једну отворену, коректну, пре свега достојанствену расправу данас и такође бих лично као председавајући овог саветовања замолио за помоћ, разумевање у вођењу и његовом успешном окончавању, привођењу ове данашње расправе, овог данашњег скупа крају. За реч се први јавио Бора Васић, секретар Универзитетске конференције Савеза социјалистичке омладине Београда.

Борислав Васић: Ја сам имао намеру да кажем само неколико речи у овој расправи коју су покренуле омладинске организације Универзитета и Града. Хтео бих пре свега да кажем, пошто су још увек по штампи доста проблематично коментаришу и сама *Анализа*, која је израђена од стране радне групе, као и покретање расправе и сама расправа која је даље вођена о идејној орјентацији ова два наша студентска и универзитетска гласила. Наиме, хтео бих да кажем да је омладинска организација Града и Универзитета, свакако без неких предњих и задњих намера ушла у ову отворену расправу о идејној орјентацији студентских гласила. Може се свакако приговорити да је у одређеним елементима *Анализе* коју је израдила радна група, било одређених пропуста, наиме да су прејудиициране неке квалификације које би тек у расправи требало да видимо да ли стоје или уоп-

ште не стоје. Критика свакако стоји за те одређене елементе *Анализе*. Међутим, сам даљи ток расправе мислим да је стварно показао и праве намере, а оне су свакако биле најбоље од стране омладинске организације и Града и Универзитета, да о овим питањима пре свега расправљамо без икаквог сценарија, за шта су нас појединци оптуживали. Ти пропусти, који су се најалост јавили у *Анализи* су пре свега највише штете донели самој радној групи омладинске организације, јер су се неки пре свега због тих пет-шест реченица у тексту *Анализе* која има 21 страницу хватали за те пропусте и на основу њих квалификовали и намере целе радне групе и омладинске организације и приватно нападали састављаче *Анализе* што мислим да стварно није у реду. Тиме смо уместо правог дијалога и говора аргументата у једном тренутку били доведени у неку врсту колизије, конфузије, поделе на два табора која се међусобно оптужују и етикетирају. И зато мислим да би ова данашња расправа пре свега требало да уђе у суштину проблема, без даљих расправа о самом методу који није јасан једино онима који желе злонамерно да га тумаче. И мислим да данас стварно имамо услове да разговарамо о идејној орјентацији ова наша два гласила, морам да кажем не у целини, већ само појединих текстова у *Студенту* који су се претежно појављивали на првој и другој страни и о неколико бројева *Видика*. Свакако да ту расправу треба на почетку ослободити индоктринације оних неких квалификација које је унела *Анализа* и мислим да пре свега треба да се данас сви заједнички потрудимо да водимо у ствари један отворен, демократски дијалог и да помогнемо пре свега комисијама, а и Председништвима Града и Универзитета да донесу неке одређене закључке из овог данашњег саветовања.

Александар Пешировић: Зовем се Александар Петровић и желим да изнесем став редакције часописа *Видици* и Издавачког савета часописа *Видици*. Расправа о *Студенту* и *Видицима* непрекидно траје већ скоро месец дана. За све то време, од самог почетка расправе, редакција и Издавачки савет часописа *Видици*, чврсто су стајали на становишту да се свака јавна расправа, па и ова, мора организовано водити на самоуправан и демократски начин. Али на првом састанку који су комисије Градске конференције и Универзитетске конференције омладине организовале није био испуњен ниједан од тих услова – о *Анализи* није расправљао ниједан форум, у бази се о *Анализи* и

целој ситуацији није водила ниједна расправа, редакција није била уопште упозната са *Анализом* као материјалом за јавну расправу, која је недељама пре састанка тајно кружила под ознаком *широо поверљиво*. Тако је редакција одбила да учествује у тако организованом сценарију. Пре него што је демонстративно напустила тај састанак,¹ редакција *Видика* је упозорила да расправа мора да почива на аргументима, а не на етикетама. На расправу у којој се наступа са априорним политичким дисквалификацијама заиста се никако не може пристати. Оправданост таквог става редакције и њеног савета несумњиво је и убедљиво потврђена свим касније организованим расправама. Доследно томе, редакција и Издавачки савет часопис *Видици* изражавају дубоку сумњу у оправданост и добронамерност састанка који на истом месту и са истом *Анализом* као материјалом организује иста комисија. Та сумња базирана је пре свега на чињеници да ни овога пута редакција а ни савет нису били позвани да узму учешћа у припреми и организацији овог саветовања. Сматрамо да је укључивање и редакције и савета у припрему саветовања било неопходно ако се заиста хтело да се заједничким напорима постигну конструктивни резултати. Како ће се заједнички и конструктивно деловати ако ни редакцији ни савету није познато ништа о карактеру и улози овог саветовања на које су само позвани. С обзиром да су закључци секције за информисање Градске конференције Социјалистичког савеза Београда били да се у расправу укључи јавност, да је потребна озбиљна и темељна расправа свих оних који имају шта да кажу, редакција и савет су морали да буду укључени да би дали свој допринос који би сигурно био од користи за веће и озбиљније присуство квалификоване јавности. После првог састанка на коме није било јасно експлициран критеријум његове организације јер су на њему углавном говорили они који нису чланови ниједне комисије која је заседала, а новине су то и пренеле, редакција и савет сматрају неопходним и нужним своје укључење у припрему скупа. У супротном, редакција и савет сумњају да ће тако организован скуп донети било какве

¹ Реч је о састанку четири комисије за идејни рад и информисање Универзитетске конференције и Градске конференције ССО Београда одржаном 20. јануара 1982. где је јавности по први пут представљена *Анализа идеолошке орјентације* као нека врсте идеолошке оптужнице израђена од конспиративне радне групе под покровитељством политичких форума. Редакција и савет *Видика* су одбили да учествују и напустили састанак.

користи. И поред тога што јасно и недвосмислено одбијају да било када, било где и под било којим условима расправљају о целини и деловима *Анализе*, редакција и савет су са великим чуђењем и неодобравањем приметили да је у материјал за ово саветовање поново укључена *Анализа*. Мада су из ње овог пута убачене најцрње и најбезобзирније оптужбе, није јасно како је могуће расправљати не о етикетама, већ о анатемама, какве су анти-марксистичке, анти-социјалистичке, анти-хуманистичке, које су у *Анализи* задржане у непромењеном виду као оцене *Речника технологије*. Редакција и савет, и поред најбоље воље, не виде начина како да учествују на скупу у коме *Анализа* представља материјал па се самим тим очито не жели расправа, већ екскомуникација. Овакав став редакције и Издавачког савета часописа *Видици* поткрепљен је чињеницом да нико још увек не зна ко званично стоји иза те *Анализе* и ко и у чије име изриче тако тешке оптужбе. *Анализа* је још увек анонимна и као таква ни под којим условима не може бити квалификован предмет јавне расправе. Осим тога, као што је рекао друг Слободан Глумац, у завршној речи на седници Секције за информисање и Градске конференције ССРН Београда, мора се пре свега утврдити како је *Анализа* ушла у процедуру и да форуми у њој расправљају. Познато је да су комисије добиле *Анализу* само дан пре првог састанка, а да председништва Градске конференције и Универзитетске конференције нису о њој уопште расправљала. И тада она не може представљати материјал на седницама било којих форума. Ако је *Анализа* став комисија, о њој је после првог састанка комисија форума морала да заузме став. Пошто форум о *Анализи* није заузео никакав став, не може се сада о *Анализи* поново у бескрај расправљати на истим комисијама, него се са *Анализом* и одговарајућим материјалом редакције и савета мора ићи у базу и чути шта она мисли. Комисије су органи који немају никакву базу, њих именује форум и према томе нема основа да се на њима у истом саставу расправља о истој ствари. Такво понашање јесте приватизација политичког рада. Осим тога, по свему судећи, саветовање је алкаво припремљено, јер у материјал нису укључени сви релевантни ставови изречени у јавној дискусији. При томе што пре свега мислим на став Секције за информисање Градске конференције ССРН Београда, која је управо расправљала о актуелним аспектима ове расправе, а где је јасно изражена сумња у *Анализу*, њено

порекло и поступак који је прати. Исто тако, без икаквог контакта са редакцијом, комисије су у материјал саветовања уврстиле извештај редакције савету о првом састанку поменутих комисија. Тај извештај је као информација предат само Горану Гнусу, председнику УК ССО. Тај извештај није писан, нити је дат било којој комисији за једно овакво саветовање. За ту сврху да је затражена, редакција би припремила много опсежније аргументовани материјал који би имао у виду све аспекте развоја расправе. Из тих разлога редакција не допушта да се њен извештај савету користи као материјал или део материјала на саветовању комисија јер у могућности нечега таквог уопште није била консултована, а ни обавештена. Због свега тога редакција и Издавачки савет часописа *Видици* не верују да су се у организацији овог саветовања стекли сви демократски услови неопходни за нормално развијање једне плодније обостране корисне дискусије. Овако како је организовано, саветовање не само да тешко може да постигне позитивне резултате, већ има места страховању да би оно дало потпуно супротне резултате. Уз сву спремност за расправу и јавну одговорност, редакција и савет не могу, из поменутих разлога, да присуствују овом саветовању док се не испуне сви речени организациони, самоуправни и демократски предуслови. О идејним проблемима може се расправљати само озбиљним напорима свих да се цео комплекс проблема постави на праву основу. То значи да се цела расправа мора поставити на основ где ће уместо осуда на делу бити трезвен демократски дијалог, а не једнострано етикетирање и ватиканско анатемисање. У том смислу, већ су преузети одговарајући кораци да се цела расправа демократски постави на прави начин и организује у једном од марксистичких центара. Само на тај начин ће ова расправа имати смисла. До тада редакција *Видика* и Издавачки савет *Видика* одбијају да учествују у овом исконструисаном дијалогу и напуштају ово саветовање... (прекид траке) ...Овлашћен сам да овај став изнесем испред редакције и Издавачког савета часописа Видици... (Звук затварања врата)

Бранко Глигорић: Сада је битно да ли чланови редакције *Стјуденџа* деле овај став. Је ли председник савета *Стјуденџа* ту? Мислим да је ово битан моменат који треба да определи разговор и после ове дискусије. Овај друг се јавио за реч.

Стеван Марошан (сџугенџи џорекџор): Ја, овај, нећу да говорим толико о форми. Мене чуди да управо *Видици* који се највише боре против те форме, те технологије која жели да спутава човека управо сада инсистирају на томе. Пре него што пређем на саме текстове, у дијалог са самим текстовима, хтео бих нешто да кажем о целокупној атмосфери која је владала у току ових месец дана откад је почела расправа, расправа која изгледа треба да буде конструктивна, а која то није. Мислим да је омладинска организација први пут реаговала на један прави начин. Можда у почетку мало неспремно, није се добро организовао састанак, *Анализа* није подељена на време. Међутим, омладинска организација први пут покушава да сама говори у овом тренутку о идејној позадини текстова, овај, сама води тај састанак и вероватно ће сама и да га доведе до краја. И то је у овом тренутку позитивно што је омладинска организација успела да нађе снаге за тако нешто. Овако би да су се текстови гомилали и Савез социјалистичке омладине дуго је био по страни од тога да се бави идејним димензијама текстова, вероватно из страха да не доспе у позицију да суди о неким естетско-стилским стварима. Мислим да је дошло нужно време преиспитивања шта је урађено под утицајем филозофских и естетских инспирација, а шта под утицајем идеологије. Мислим да не смемо и не можемо да бегимо од идеолошких конфронтација. Све што пише треба вредновати и водити борбу против туђих идеологија и стално морамо ступати у дијалог са порукама таквих текстова. Мислим да је омладинска организација то и покушала да уради. Можда мало неспремно. И сви ови састанци и онај претходни састанак који је изгледао да неко неког прогања, у ствари није било тако. Саму ту атмосферу страха и прогоњеног управо је створила редакција *Видика* која је напустила ону седницу као што је то и сада учинила. Ових месец дана колико је вођена расправа па и овај сам састанак доказ су једне демократске расправе. Међутим, рекао бих да из грађански опредељене елите потичу мишљења која сваки покушај марксистичке критике квалификују као догматизам. Страх да се марксистичка критика појављује онда када се суди и када се конфронтира. То омладинска организација није желела; међутим, тако је испало. Оваква група, рекао бих грађанске интелигенције, увек се јавља са овим страхом од марксистичке критике, увек са истим опробаним методима тихе и невидљиве опструкције, као што се сад

на овом састанку чини. Врши се замена тезе. Рекао бих да се настоји да се говори о форми, о људима који су створили *Анализу*, а никако о самим чланцима. Што је *Анализа*, ја не улазим овде, не говорим овде о *Анализи*, што је *Анализа* погрешнија, толико је јачи ваш аргуменат да се управо она побије. Зашто онда бежати од тога? И управо у недостатку правих аргумената, рекао бих, оптужују да се не знају чланови ове радне групе, хтело би на тај начин да се дисквалификује *Анализа*, а да се претходно не говори о текстовима. Као што се и сада покушава. Мислим да су чланови радне групе били познати чак и на оном првом састанку и сад су познати и ако треба, нек' се једном каже ко су ти чланови радне групе. Међутим, имам утисак да неким учесницима у дискусијама, чије су се изјаве појавиле и у средствима јавног информисања, више одговара да дискусију претворе у личну тучу, тврдећи да је акција вођена нечијим каријеристичким мотивима, борбом за уредништва, места, да се унапред познаје већ списак чланова нове редакције. Било је лакше, рекао бих, замути воду, него дискусију водити аргументовано. Настоји се да се целокупна ова дискусија претвори у једно отворено поље мржње. И уместо критичких расправа и правих аргумената, неки су брже-боље пожурили да изјаве како их прогоне стаљинисти. Мислим да је то било лоше и да уопште није тачно. И због тога, да овај састанак не би био попрште мудровања и жалових расправа, предлажем да дискусију вратимо на текст, да не говоримо о *Анализи*, него о текстовима. Да говоримо о *Речнику технологије*, о оној *Цркви*, да говоримо о задњем броју *Видика* где се преводи Шекспир са енглеског и где се каже: „Не дајте ми пошто стекох своју Војводину“. Шекспир вероватно није познавао и није знао да постоји Војводина, или је то можда штампарска грешка или је преводилац погрешно; или да говоримо о тексту о миту и рођењу Хипополита где се каже: „Хипополит, звер-држава или држава-звер, израња из великих инстраспективних цивилизација у долини Еуфрата и Ибра“. Очигледна алузија на Југославију. (Смех из публике) Да говоримо о песми, песми *Видици*, *Видици*...

Бранко Глигорић: Колега молим те, ту си се овако гласно намејао, биће прилика да кажеш оно што мислиш. Само тренутак. И замолио бих да будете (...) Ја мислим заиста је овде сваком од почетка омогућено да каже било о процедуралним питањима, било о програмским питањима. Према томе, ми-

слим да је ово израз крајњег неукуса. И замолио бих да се не понавља. Уколико неко има намеру да такве ствари чини, о ономе што смо данас говорили и са једне и са друге стране, онда њему место није овде. Ја бих заиста замолио, на почетку сам вас лично замолио да ми помогнете у вођењу овог саветовања, овог скупа. Молио бих да се тога придржавате и да не чинимо овакве ствари.

Стеван Марошан: Да говоримо о песми. *Видици* позивају песнике где се каже: „Одржите се заједно да, зар их није срамота те одрасле балавце што би се играли штрајкова ратататата рататататада, о да, јер ми смо сила далалала ахахаха“.² Да говоримо о томе. О тој идејној позадини текстова, мислим да су то питања без одговора која сматрам важним за ову данашњу расправу. Међутим, дати су неки врло важни судови од стране редакције *Студенџиа*. Откривене су појаве које крију недемократске, несамоуправне односе у самој редакцији *Студенџиа* и што је сама редакција успела да сама укаже на те проблеме и да их сама реши. Била је груба приватизација од стране бившег главног и одговорног уредника *Студенџиа*. Приватизација у једном листу, а било је у *Студенџиу*, а вероватно и у *Видицима*, нема никаквих заједничких црта рекао бих са самоуправљањем. Ту може да се постави питање морала, па чак и корупције. Све могуће приватизације треба сузбијати и разбијати. Приватизација је овде уско везана са слободом стваралаштва. Тамо где има приватизације, нема слободе стваралаштва. Јер слобода стваралаштва подразумева борбу идеја и мишљења, а тога није било. Исто тако, у писању *Видика* влада диктат једног концепта мишљења. Значи да разговарамо о томе, да дискусију сведемо на текстове, крајње демократски. Да једном борбом мишљења дођемо до решења. Не мора никоме глава да одлети, нити неко мора да одговара, али треба да разговарамо аргументовано и крајње коректно.

Гордан Ранишовић: Верујте да сам у великој дилеми да ли сада да разговарамо поново и да видимо има ли овај скуп смисла или да разговарамо о ономе што је овде назначено и на начин

² Реч је о песми Александра Обрадовића. „Знамо они у капуту, без капута / у ципелама без чизми / са лецима, без чаја / Речи, Речи, Речи / бацају на нас / та празна деца, ту сумануте мајке, и блудни очеви. / Они хоће, да, хлеба, уља, права / тамо неке основне потребе да задовоље / па витлају заставама, вичу нешто по улицама, новинама. / Држе се и певају заједно, Да / зар их није срамота / те одрасле балавце, што би се играли штрајкова / ра-та-та-та, о Да / јер / ми смо сила, да, да, да / ла ла ла, да да да / ха ха ха, ах, да, да.“

на који је назначено. Ова прва дискусија је ипак била усмерена на процедурална питања. Хајде овде да се договоримо па да после тога направимо једну паузу. Да направимо један блок процедуралне расправе, шта од овог скупа можемо да извучемо. То је једна ствар. Друга ствар, ја бих замолио председника Градске конференције или председника Универзитетске конференције да кажу имена чланова радне групе која је радила ову *Анализу*. Мада су та имена позната и речена су на састанцима и једног и другог Председништва. Да будем искрен, ја лично сам изненађен кад се стално оперише са тим да су та имена непозната. Мислим за наставак овог скупа да би било неопходно и нужно да се та имена овде кажу. Да се договоримо о овим процедуралним питањима, да после тога закључимо да ли има овај скуп смисла или нема. После те паузе да идемо на проблем уколико се договоримо.

(?): Ја сам само хтео да кажем да друг проректор нигде у оном ставу у *Сингулену* није могао да прочита речи као што су *корупција*, *неморал*, *приватизација* и такве ствари. Ја мислим да сте тај материјал сви добили па према томе следећи говорници не морају да читају на свој начин, да проналазе нешто чега тамо нема. И хтео сам још једном да подржим предлог друга проректора да нам сад председавајући саопшти листу имена ове радне групе.

Александар Денга: Само једно питање. Не зна се ко је писао *Речник шехнолоџије*. Не постоји аутор *Речника шехнолоџије*. Молим вас да се каже ко је писао *Речник шехнолоџије* да бисмо знали, са ким ми то општимо. Ето толико само. Извињавам се, око процедуралних питања само. Уставно право је Савеза социјалистичке омладине да разматра проблеме и питања информисања, а између осталог да разматра проблеме и питања омладинске штампе чији је оснивач. Узмите осму главу у Уставу па погледајте основне уставне одредбе. То је једна ствар. Друга ствар, мало су овде тезе побркане. Извршена је замена тезе. *Видици*, редакција *Видика* позивају на одговорност Савез социјалистичке омладине и његово руководство, одриче право да се организује састанак, одриче се право комисији да говори. Мислим, то је стварно једна небулоза. То је елементарно непознавање ствари. Прво, Савез социјалистичке омладине Универзитета је оснивач листа. Уставно и законско право оснивача листа јесте

да разматра питања листа чији је оснивач. То је прва ствар. Друга ствар, не подноси Председништво Савеза социјалистичке омладине и Универзитетске омладинске организације одговорност редакцији *Видика* и издавачком савету *Видика*, већ они подносе одговорност Универзитетској организацији Савеза социјалистичке омладине и Председништву Савеза социјалистичке омладине који је испред оснивача. Молим вас. Ако они то не знају, или пак ако се не слажу са методама које има Председништво, односно оснивач, онда нека дају оставке. И која је то расправа коју ће они сами организовати ван знања и ван оквира оснивача? Или друго, односно треће, каже се, овај, комисије немају базу и комисије су именовани форуми од стране форума. То је једна тотална идиотерија. То је једно тотално непознавање статута и статутарних одредби Савеза социјалистичке омладине. Прво, комисије се конституишу из редова делегата које је бирала база. Према томе, то је најшири демократски форум који може да разматра питања и проблеме. То је једна ствар. Друга ствар, није требао ниједан форум претходно да усвоји *Анализу* да би се она ставила на разматрање комисије. Комисија је први ниво где се разматра материјал. И први ниво на коме ће се рећи све што о материјалу треба да се каже. Међутим, није први пут да се избегава дијалог. Бар што се неких редакција тиче. Мислим да око процедуралних питања можемо да будемо сасвим начисто да ови форуми имају право да разговарају о сваком од питања које се буде овде повело. Ето ја сам имао толико и хвала на пажњи.

Бранко Глијорић: Могу само да кажем да је део спољних обавеза и издавачких да се (...) комисија и председништво за информисање и форума и тако даље да се дискутују проблеми. Хоћу да нагласим да је ово саветовање, значи ово није састанак комисија и у том смислу оне нису овде присутне. Значи нисмо на састанку комисија као на првој расправи, него смо на саветовању које нема ни обавезу ни потребу да доноси било какве закључке, нити се ово саветовање у неком непосредном смислу сматра као припрема седнице било којег форума. Ово саветовање има намеру да расветли низ проблема до којих смо ми дошли и почетном расправом и расправом у оквиру секције Градске конференције Социјалистичког савеза и тако даље. Извол'те даље. Још само да кажем да то што су овде позвани чланови комисија, ове четири комисије Универзитетске и Градске кон-

ференције, мислим да је то логична ствар, да ту нема дилема и нема нејасних ствари. Ко се даље јавља за реч?

Јелица Сшојанчић: Могу ли само кратко нешто?

Бранко Глигорић: Изволите.

Јелица Сшојанчић: Мислим, прихватам оно што је Денда рекао, односно све оно што се односило на *Видике* и на демократски пут како је дошло до те *Анализе* и тако даље. Међутим, ипак мислим да би било корисно сазнати ко су аутори те информације тим пре што он добро каже да *Речнику технологије* не знамо ауторе; међутим, знамо уреднике листа *Сингенџи*, они нису анонимни, па рецимо ето да нас то интересује.

Горан Гнус: Па ево даље око тих процедуралних питања. Стварно је смешна укупна ова ситуација око позивања на ту анонимну, то јест, фантомску *Анализу*, а онда из тога произилази да се ради у ствари о једној фантомској организацији која спроводи дивљу дискусију и све остало. Мислим, заиста, то никоме није потребно тим пре што чланови ове радне групе, те фамозне радне групе, одавно у ствари нису анонимни. И једно и друго Председништво су на првим састанцима после оне расправе прве која је одржана, упознати са свим ставовима и уопште процесом који је претходио стварању те *Анализе*. Ја сад не видим препреку да поновим имена тих чланова радне групе пошто заиста изгледа да влада велико интересовање, а мени је савршено јасно и то зашто другови из редакције *Видика* толико то потенцирају иако су они први информисани о саставу те радне групе. Наиме, члан Председништва Универзитетске конференције је уједно и главни и одговорни уредник *Видика*, који је управо седео поред мене кад сам ја рекао сва имена и на питање у шали изречено: „Славице, да ли си записала та имена?“, она је рекла: „Нисам их записала, али сам их добро упамтила“. Међутим, онда ми збиља није јасно због чега се толико пута у овим јавним дискусијама и иступима људи из редакције као и самог главног и одговорног уредника, понавља „та анонимна *Анализа*“, „анонимна *Анализа*“, када *Анализа* баш тим људима из редакције, као уосталом и Председништву Универзитетске конференције и председницима комисије није анонимна. Ја могу сада да поновим та имена најзад. Ради се о следећим друговима: Борислав Васић, Горан Гнус, Пера Дамјановић, Александар Денда, Вук Жугић и Слободан Антонић. То су људи који

су највише у ствари допринели укупном збивању, да тако кажем, иако је био један шири круг људи који је ту сарађивао, радио, учествовао и све остало. То је што се тиче те ствари, а што се тиче опет овог материјала за дискусију, мени опет није јасно како је дошло до тог става да о материјалу за дискусију није познато ко га је послао, зашто га је послао и све остало. Наиме, ради се о томе да смо ми на претпоследњем састанку Председништва укупно дискутовали о овом данашњем скупу овде и ту смо се договорили једногласно о томе који ће материјали ући као полазна основица за ово данас саветовање, где је јасно и гласно речено да улази материјал, став редакције *Вигика*. На том Председништву је седео и главни и одговорни уредник *Вигика* који није имао никакву примедбу на то да у материјал уђе и тај став редакције *Вигика*. Сад ми заиста није јасно одакле уопште у овом материјалу таква нека размишљања. Ја већ не знам како да их назовемо – о томе да једноставно не знамо ни ко је ставио ту тај материјал и зашто су ти материјали нити било шта друго. Па мислим смешна ми је тврдња да неко други у име омладинске организације треба да припрема састанак на коме треба да учествују омладинци. Ја бих замолио да задржим право да се касније поново јавим за дискусију пошто је ово само око неких процедуралних ствари. Па добро, мислим, људи су добро познати тако да нема потребе и ти људи нису били због тога што седе на тим функцијама него због тога што су сматрали за потребно да о таквим неким стварима расправи омладинска организација под чијим окриљем се такве ствари практично и дешавају.

Бранко Глигорић: Ако дозволите слободу да закључим да се са овим излагањима може закључити овај процедурални део расправе. Ја лично не знам колико се остали слажу са мном, мислим да има основа да наставимо расправу у оном смислу у коме је она и назначена у самом позиву. Ја предлажем да направимо паузу од 10 минута и после да разговарамо о... Молим? (Жагор из публике) Нема потребе онда. Ја бих само замолио, чисто сам мислио да паузу дам да не бисмо надовезивали наше даље разговоре и расправу на тему процедуре. Значи да разговарамо о проблему који је назначен у самом позиву. Даље сам отприлике осетио кроз ове дискусије да може да се оконча коначно та расправа о процедуралним питањима. Извол'те.

Стиван Марошан: Овај, ја сам само хтео, добро, Гнус је рекао ту нека имена. Међутим, врло је важно споменути још два имена која су у свему томе била врло укључена, Владан Алимпијевић и Жарко Чигоја, молим вас. Мислим да су то два имена која исто не можемо заобићи у изради ове *Анализе*. Не знам зашто је то Гнус овако превидео, можда, али је важно.

Тахир Хасновић: Од почетка ме занима овај случај који прелази све оквире једног нормалног догађања и једне нормал-не расправе између оснивача и омладинских гласила. Био сам, ето, случајни актер и очевидца многих догађања. А желео бих да напоменем, за мене је битна ствар, чини ми се најбитнија вечерас, коју сам претпоставио и за коју сам се искрено и потај-но у ствари надао да ће редакција *Видика* овде доћи и аргумен-товано бранити, то јест одговарати за идејне основе самих тек-стова. Прво што сам од редакције *Видика* неким психолошким осећајем очекивао након ове *Анализе*, која је стварно несрећно срочена, да ће поштено, уколико стварно нема онакве намере и уколико оно није тачно, доћи сутрадан у Универзитетску кон-ференцију и једним различним објашњавањем текстова објас-нити да су ти текстови у реду и да ти текстови немају онакву поруку, да не могу да се схвате онако као што су творци *Анализе* покушали да схвате, у ствари схватили и дали нама осталима на увид. Битна ствар која се овде стално, стално пропагира је – од стране *Видика* се даје метод, а од стране Председништва Уни-верзитетске и Универзитетске конференције и састављача *Ана-лизе*, чини ми се, покушава да се одговори на суштину. Најбољи доказ за то је, по мени, одговор редакције *Видика*. Редакција *Видика* је на првих десет страница, од укупно можда петнаестак или шеснаест страница материјала, искористила могућност да се јавно дискредитују и нападну одређене особе које раде у Универзитетској конференцији или које се уопште крећу у уни-верзитетским круговима. Тај поступак је по мени дубоко нечо-вечански и дубоко руши било какве могућности слободног дија-лога. Не знам да ли је то намерно учињено. Не знам да ли је то учињено зато што не постоје аргументи који би се могли одбра-нити после оних напада из *Анализе*, или је то учињено зато што стварно постоје случајеви тих каријеристичких побуда и разра-чунавања у оквиру омладинске организације. Уколико они и постоје, оставимо то да решимо неком другом приликом, а за то свакако постоји прилика у овом тренутку који је изузетно

сложен за нашу Универзитетску конференцију, за омладинску средину, и сигуран сам да ће ово ново Председништво наћи снаге да каже да је прво оно слабо. У задњих пет састанака Председништво Универзитетске конференције није имало кворум. Међутим, желим да кажем да у овом тренутку такве ствари треба пренебрећи. Треба разговарати конкретно о овим текстовима и ја бих, надовезујући се на Стеву, питао за само два термина. Мени је жао што није ту Шкеровић, жао ми је што није Петровић и жао ми је што није Славица, који би ми другарски одговорили да ли сам ја индокриниран и стварно подлегао утицају *Анализе*, или стварно може из овог *Речника технологије* и осталих текстова да се закључе нека значења која могу да представљају у извесном смислу атак на овакав систем. Томас Хобс је био енглески националиста а први је употребио израз *Левијатан* за звер која по митолошком значењу има седам глава и представља институцију, али он га је први пут употребио као синоним за државу. Не знам да ли ће ми неко замерити да ја извлачим ствари из контекста, али извлачењем једног термина из *Речника технологије* може се и не може схватати као извлачење из контекста. Зашто? Зато јер сваки термин овде је уско и дубоко повезан са осталима, а истовремено и сам за себе значи пуно, то јест, значи све. *Левијатан*, сигурно сте то прочитали, то се пуно прича по граду. Ја ћу прочитати само једну ствар која је за мене битна: „Лажни пророци тврде да ће она одумрети, док се она храни слободом и одговорношћу. Она се храни људима, али она је храна *Личности*.“ Ја сам довољно демократичан да увек имам у глави два размишљања. Данас у свету постоји модерно промишљање Запада које дубоко осуђује технологију која уништава, гуши људску слободу, људску правичност, и то је мишљење неких америчких филозофа који имају добро изграђену теорију да је технологија та коју треба укинути. Ако посматрамо са тог становишта, тада постоје неки лажни пророци који кажу да се држава мора укинути. Ако пођемо од историје, иако по *Речнику технологије* историја не постоји зато јер се понавља, ти лажни пророци су имали почетке у анархо и идеалистичким круговима. То су били слушањени младићи, овако вулгарно речено, који су покушавали анархијом да униште један систем који је очигледно био лош, систем једне државне владавине. Први човек који је јавно, који је марксистички доследном мисли указао да држава не може се укинути,

veћ ће одумрети, био је Маркс. Ја сад овако индокриниран, глуп, наиван, то јест, *Дечак*, хијерархијски искоришћаван пита: „Да ли можда у те лажне пророке спада човек као што је Енгелс, да ли у те лажне пророке на крају спада и Кардељ?“ Надам се да се нећеш насмејати. Наше социјалистичко друштво је утемељено на основама да ће код нас оваквим социјалистичким самоуправним развојем држава одумрети. Ако је то, ако је Кардељ тај који тврди, за кога ја дубоко мислим да је наш водећи идејни марксиста, ако је он то тврдио, а овде пише лажни пророци, онда ја могу логички размишљати да је он по редакцији *Видика* лажни пророк. Ако је ово истина што ја говорим, то је у супротности са статутом Савеза комуниста Југославије, а ја сам сигуран да у редакцији имамо чланове Савеза комуниста Југославије. Следећи термин који бих желео да тако прочитам, то је *Сћановање*. То је један од ретких примера где се под примером наводи *Сћугенти 5/81*, текст *Изврнућа њирамида и груја чуда*. То јест, знамо, имамо синоним, имамо пример и под примером први пут није узето мишљење неког великог филозофа. Наравно, мишљење је обрађено у њиховој верзији тог мишљења, јер они користе и Енгелса и Маркса и Ничеа и Декарта у њиховој формулацији проблема. Под *Сћановање* се ставља ово: „Што се више огледа, човек мање зна где му је стан“. Алгорија. Алузија. „На крају историја становања постаје конкретан проблем. Просто нема довољно станова за све. Бескућници се множе све док не сруше Вавилонску кулу. *Технолој*, *Сћановање*, *Инсћићуција*. Личност је у вољи, она је жива.“ А пример, цитирам. Пример је извод из *Сћугенти 5/81*: „*Технолој*. Тако се ми налазимо у чудној ситуацији да истовремено имамо и превише и премало технологије, јер наши градови су прекривени ружним и узнемирујућим великим зградама за становање, а са друге стране не можемо да обезбедимо стан свима којима је потребан. Значи ми стварамо бескућнике који се множе све док не сруше Вавилонску кулу.“ Е сада, да не би ово био исечак из контекста текста, ја сам прочитао цео текст у *Сћугенти 5/81* који се, чини ми се, назива *Технолојија и модерна архитектура*. Значи један пресек гледања на архитектуру кроз технолошку зависност, то јест кроз технолошки развитак друштва у целини, а и друштва у нашој Југославији. Овај цитат, значи, да не би било сумње, не односи се на наше градове у смислу људских, него се односи на градове Југославије. Е сада бих се ја надове-

зао на оно њихово тврђење у одговору *Видика*, где се каже: „Председништво Универзитетске конференције може сменити редакцију *Видика*, или редакцију *Стиуденшта* зато што она указује на проблеме становања, али не може на тај начин да их реши“. Е па другови, ово такође није начин да их реши. Ово је начин само да позовемо неке да се још више наљуте на ово друштво. Дај, молим вас, ја сам млад и ја знам за проблеме којих има у овом друштву, али ово није начин да се такви проблеми решавају. Постоје много бољи. Денди бих одговорио на оно питање које је написао. Постоје овде у коцкицама синоними, то ми је она малопре рекла и у праву је, латински *Alex. Alex*, име које провејава кроз све. Мислим да би у овом смислу требало дискусија да се настави, а дубоко сам и искрено потиштен зашто нема Славице, зашто нема Шкеровића, зашто нема Петровића. Зашто нико од њих не може да ми одговори, да ми одговори и да ми покаже колико сам ја *Дечак*, колико сам индокриниран. А мислим, дубоко сам сад уверен после овог наступања да они аргумената за ово немају да одговоре. Да се бране иако за то аргумената немају методом и формом која у овом тренутку није битна и која је и мене дубоко заболела. У овом тренутку врло лепо звучи кад се помене *стаљинистички*, али ја бих бих желео да оставимо сад по страни и стаљинистички и грешке једног неспремног Председништва за овакав залагај, већ да говоримо о идејној орјентацији овога овде и много другог. Само још један пример, нека ми неко докаже да није приватизација *Видика*, чини ми се да је број 2 или 3, не знам тачно, када се на пет страница *Видика* поред оволиког текста појављује слика А4 формата женске, то јест девојке једног члана редакције. Ово су сад мало кулоарска одговарања, а то сам мислио да кажем неком другом; међутим, извињавам се могу да вам докажем да је то тако.

Жарко Чиноја: Моје учешће у изради *Анализе* је познато друговима из радне групе, али и мој коначни став о тој *Анализи*. Ја сам у Градској конференцији ССО стручно-политички радник, то јест радим на пословима информисања. Мислим да је то битно. Нажалост не могу гласније, није ми то манир. И хоћу да кажем следеће. Није био проблем, нити је уопште проблем размишљати на начин *Анализе*. Није проблем што се тиче самог тумачења симбола *Речника технологије*. Он је мени подједнако прихватљив исто као што ми је прихватљив начин размишљања

и тумачења симбола које је редакција *Видика* дала у своме одговору и о коме мислим да вечерас треба да разговарамо, као и о одговору обе редакције *Студеница* да се не би хватали за оне ствари које се могу тумачити и овако и онако. Моја позиција је утолико била и сад је незгоднија у томе што су људи у *Студеници* и у *Видицима* моје колеге са факултета. Можда ово личи на малу интимну исповест, али није, битно је. Друго, што сам човек од пера, као и они. Треће, што сам завршио катедру коју су и они завршили и што су ми многе ствари познате и о њима хоћу да кажем, овај, неколико речи без обзира на последице које би следиле. Сматрам да је то ствар мог интелектуалног поштења ако оно није угрожено овом ситуацијом наравно. Друго, негде пред финито, пред објављивање *Анализе*, заједно са неколико другова, пријатеља својих, упозорио сам другове, да кажем да су ме ти моји другови убедили да то можда није то, да није прави начин, чак ни метод, и скренули пажњу и мислим да је та сугестија прихваћена до краја, да до ове ситуације, целог овог комплекса проблема, до процедуралних питања, вучења имена радне групе и свега осталог, мислим да не би дошло. Било ко од вас да је имао у рукама *Анализу* пре тога, могао би да јој било шта дода, али врло мало шта да одузме. Исто као што то може да се уради код теоријског одговора *Видика*. Друго, став који сам тада и рекао, и који сада понављам – треба да се разговара о раду обе редакције, о уређивачкој политици, о евентуалној затворености, о евентуалним финансијским малверзацијама, о укупној сарадничкој политици какву је водила редакција *Видика*, о њиховој програмској орјентацији. И мислим да смо расправу на старту ставили на тај плато, да би се многе ствари избегле, нарочито метод политичког дисквалификавања, коме смо нажалост ми као омладинска организација кумовали. Кажем нажалост с разлогом и знам да се многи интимно слажу, а многи се јавно не слажу са тим. Друга ствар која је врло битна, то је да нека аргументација која је у свему овоме после мог пажљивог читања свега и свачега и ходања наоколо је следећа. Да је оно што је речено на расправи коју је организовало Српско филозофско друштво у часопису *Тхеорија*, у овом тренутку и тад, погрешно употребљено. Мислим да расправа на Српском филозофском друштву иде у корист *Речника технологије*. Зашто? Наћи ћете тамо једну ствар коју сваки од учесника расправе каже да је то у домену литерарног, дакле не

идеолошког, изузимајући, чини ми се, Беланчића који каже да ту постоји једна танка идеолошка нит за коју се ја хватам као пијавица, али даље у разради он каже да би то хватање за ту танку идеолошку нит довело до неких нежељених последица, нисам то у стању да цитирам. Имате сви, можете то да нађете. Мислим да је тад грешка била та што је ухваћен само *Речник технологије*, не сви бројеви *Видика* и што смо се ухватили за ту танку идеолошку нит и створили једну ситуацију која стоји и која је по мени веома незгодна, непријатна и која делом баца љагу на омладинску организацију. Као човек и радник у овој кући, ако ме у *Полеши* цитирају као друштвено-политичког радника Градске конференције, сматрам да свако има право да има своје мишљење и да има и друго мишљење ако сматра да му прво мишљење није у реду. Ја сам то право узео себи и држим га. Друга ствар је за мене врло кључна у целом овом контексту расправа и која би по мени требало да одреди даљи ток расправа, говорим своје приватно мишљење наравно (...) И плашим се да руководство омладинске организације неће бити у стању да само реши тај терет на начин који би умањило или не умањило ону буку која се дигла око свега овога. Зато и говорим овако, јер сматрам да се ту мора појавити Савез комуниста и ССРН, овде имамо и представнике на неки начин, али мислим да све то мора да буде у неким другим доменима. Неоспорно је да постоји та, да кажем, речничка веза између редакције *Видика* и *Студенџа*. Ја себи узимам за право да кажем, процењујући данас то, да ја нисам способан и нисам у стању да је протумачим на прави начин. Ја могу да је протумачим на свој начин. Али да ли је то једини прави начин? Лично сам главном и одговорном уреднику *Студенџа*, који је иначе мој другар, једно десетак пута скретао пажњу на текстове у *Студенџу*, неке текстове и све што констатујем то је да се ти текстови у овим расправама уопште и не помињу. Управо они текстови који се са становишта уређивачке политике по мени промашени, и они јесу промашени и о њима треба да разговарамо. Другови, још једна ствар. Зашто имамо такву ситуацију у *Студенџу*? Зашто смо доживели једну непријатну ствар да се редакција *Студенџа* поцепа? Ми нисмо у стању више да правимо новинаре за омладинску и студентску штампу зато што смо једноставно као омладинска организација или неко други, погасили низ листова по факултетима и по студентским домовима. И у ситуацији

смо да за главне уреднике, као што је био и Бора, и за уреднике доводимо људе који се можда по други, трећи пут опробавају са новинарским пером. Раније, у моје године, када смо почињали ја и колеге који су овде у омладинским редакцијама и који можда имају срећу да раде у новинама, овај, чини ми се да је та пракса била боља. Само да наведем низ листова: *Полиџико-лој*, часопис *Знак*, да наведем *Правника*, ево *Економист* излази, *Технолој*, *Елекџрон*, лист *Сџугенџски џрад* који је тад избацио такође један број кадрова, разгласне станице и тако даље. Све је то на неки начин у кризи. И мислим да када се о *Сџугенџу* говори да се тај елеменат не може испустити. Ако ћемо ми сад да узмемо поново, па да поново листамо старе бројеве *Видика* и *Сџугенџа*, плашим се да ћемо опет бити код *Анализе*, око *Анализе*, даље од *Анализе* и тако даље. Нико нема храбрости да се одрекне, овај, неких ствари. Одричемо се околo, наоколo (...) које стоје у *Анализе*. Чињеница је да је то исхитрено, да је то грешка, опет кажем, говорим своје мишљење, и мислим да руководства омладинске организације би требало то јавно да кажу да су ту погрешили, али да у принципу треба водити ту расправу и довести је до краја. Ако се то јасно и отворено не каже, а да би се то рекло, потребно је много штошта драги другови. Хоћу да кажем још нешто без обзира с које стране био ко у свему овоме. Ако већ отворено разговарамо о свему томе, дајте да разговарамо са оним односом, без онога што је рекао и Печујлић тамо, чини ми се, и Слободан Глумац. Без лицемерја драги другови. Без лицемерја у свему, отворено, реч по реч, па да видимо ко је ко, шта је шта и тако даље. Ја кажем, плашим се ако ово саветовање нема намеру да говори о неким ширим узроцима који су довели до тога да се расправља о *Сџугенџу* и о *Видицима* на овај начин, да ту нема расправе. И при томе остајем. Даље, хтео бих да укажем на један баласт који ту стоји, видите га сад у листовима где раде омладинци, у случају *Младосџи*, *Полеџа*, *Књижевне речи* и тако даље. Људи се плаше. Баш због тог метода. И због тога ћу да кажем, без обзира ко је у праву стали су делом на страну *Сџугенџа* и *Видика*. Они их бране. По мени, с разлогом. С разлогом, принципијелно с разлогом. Не улазим у појединачне текстове јер једноставно шта ако се то десило *Сџугенџу* или *Видицима* у почетку на такав начин? Шта сутра нама може да се деси? Мислим, немојмо људи да уврће-мо једни другима трепавице, ја кажем ово искрено, до краја ако

треба и други пут ћу се јавити да будем још искренији, макар ме то коштало и онога што имам овде у Градској конференцији. *Владан Алимџијевић*: (...) Отприлике преврат, преокрет, нагло и насилно мењање постојећег друштвеног поретка које врше догле пригушиване класе. Мислим да се слажете са тим. Ево, у Новом веку варварско деловање се назива револуцијом. А сад то они раде. „Варвари су најважније историјско догађање јер насилно разбијају огледало и његове облике“. Јасно је шта је огледало. Мислим, постојећи друштвени поредак. Мислим да је јасно. И *Воља*, друга ствар. Не, *Видици*, *Видици*, пардон. „Опис времена и његових облика. Воља да се сломи огледало“. Мислим, то је под *Видици*. Значи види се шта хоће људи. Овај, то је доста. Мислим, за оцену оваквог часописа. Сад је једна ствар. Овај часопис се продаје овде, ја сам га купио био на Теразијама. Продаје се и доста добро му иде тираж. Лепо се продаје и фино иде посао и мене то чуди. Јер ово је позив на разбијање система као што сам образложио и стојим иза тога и волео бих да ме оптуже због клевете ако није тако.

Мирко Маршан: Станујем у Студентском граду већ низ година, знам у којој сам средини, у средини где сто процената становника долази ван Београда, овде је тренутно, само док студира. Мислим на људе који долазе из народа, не из овде учауреног града. Основно је правило кад се разговара са човеком, кад се човеку да нешто да прочита, и кад се разговара и кад се чита, треба то и што се разговара и што се чита да буде јасно. Да се зна шта хоћемо, где смо пошли, једноставно ако ја неком мом саговорнику говорим о нечему, треба да говорим јасно тако да ме тај човек разуме. Ја не видим да су часопис *Видици*, о *Стјуџенџу* нећу говорити, часопис *Видици*, бар ових 4-5 бројева задњих које сам ја имао, односно у току '80. и '81. године, не видим да су баш толико јасни. Једном обичном човеку, човеку који студира, да кажем, природне науке, човеку који се не бави политиком, човеку који се не бави филозофијом, могу рећи да су низ текстова, можда и 60-70% текстова, ако не говоримо о преведеним романима или причама из *Видика*, нејасни. Другови, да бих ја прочитао један текст из *Видика*, мени је потребно три или четири сата ако хоћу стварно да га разумем или на крају да одустанем, да у ствари не знам шта хоће. Мени се чини да другови из *Видика* баратају речима као што су алхемичари

баратали формулама у средњем веку. Мислим, те формуле знамо зашта су служиле. Завијена форма, чиста шифра, нешто што човек задржава само за себе или су хтели нешто друго да постигну. Можда неко метафорично значење. Реченице су врло тешке, сложене. У неким случајевима дуге, некад исувише кратке. Кратка реченица не може све да каже. А опет, дуга, ако се незгодно каже, опет, ништа није рекла. Шта хоће ти другови из *Видика*? Хоће једноставно, по мени, да доведу до таквог стања да два читаоца који читају исти број *Видика*, исти чланак, мисле опречно, мисле, изграђују своја мишљења. Мени то личи на неко апстрактно сликарство. Свако налази нешто своје. Даље, сам приступ, ако се барата неким познатим речима, може да буде прихватљив, али ако се барата речима као што су *Айокалийса*, као што је *Оледало* које се разбија, као што је *Технологија* што се очито види из свих бројева и где год се помиње увек као нешто негативно, нешто што треба срушити. Саме те речи које се употребљавају говоре о нечему што је лоше, нечему што долази, што је пророчанство буквално. Ја вас питам, ако су *Видици* лист, часопис студената Београда, ако је то лист за културу, за друштвена и политичка збивања, да ли он треба да буде неки пророк, молим вас, да се разумемо. Да ли је у томе ствар? Друго, ти *Видици*, кол'ко је мени познато, већ две године у Студентски град скоро не долазе уопште. А ипак су часопис за студенте првенствено, не за, и у сваком случају за шири круг читалаца, али за студенте првенствено. Студенти га стварају. Друго, да ли људи који раде у *Видицима*, а њих, кол'ко сам је приметио, има врло мало, да ли су они позвани да говоре и о политици, и о култури, и о друштвеним збивањима уопште? Да ли су позвани да говоре о свим тим збивањима, не код нас, него из целог света? Па другови, то није могао урадити ниједан филозоф као што је Кант, или тако, Хегел или било ко други, нити можда иједан данашњи политичар; не би то оставили ни неком Американцу, ни неком Русу, да познаје целокупну политику и свет. Шта хоћу да кажем? Да је сарадничка мрежа била ужасно лоша и можда је чак нису ни имали. Ја нисам упознат, не знам ниједног члана редакције *Видика*, познајем случајно двојицу-тројицу другова из *Сингенџа*, али, другови, ако им је поверена та дужност да уређују један такав часопис, ако се хтело да се јавно износе мишљења, ако се хтело говорити о културним и политичким збивањима у свету, зашто то није на један јаснији и при-

хватљивији начин. Па и ако је реч о критици, и о критици друштва, друштвеног система, о свему осталом, нека се јасно каже шта се хоће, једноставно. Ако је то прихватљиво, ако има ту стварно неке конструктивне критике, ако постоји нешто одређено, у реду, видећемо шта може да се учини, сви заједно овако ту. Тачно је ово што је један од другова приметио малопре да једноставно у тим њиховим текстовима човек који чита долази у дилему и поред изузетно великих проблема у којима се налази, не само наше друштво, него и целокупно друштво на земаљској кугли. Човек долази до једног још већег незадовољства, до још једног хаоса или како већ они називају, до једног тренутка кад сви мислимо једноставно шта ће бити. Паметан човек, разуме се, неће помислити, али има ту низ људи који би могли да помисле: „Па да, из ове ситуације нема излаза, нема, осим апокалипсе.“ Како ја апокалипсу разумем, то је неко уништење или хаос после чега не постоји ништа. Све ово се тиче овако формалне стране листа, значи чист филозофски приступ, мада по мени, то није у реду. Ако је то часопис, треба да читају сви, а не само филозофи. Друго, мало се говори о нашој политици, о нашој унутрашњој политици. Ја чак не бих говорио о томе да би *Вигици* могли да посвећују толико пажње светској политици, па чак и нашој општој, унутрашњој политици, Југославији. Зашто се другови из *Видика* нису посветили мало проблемима на факултету, култури на факултету, једноставно, па и имамо и ми неку политику у оквиру Универзитета и тако даље. Ја видим да тамо чланака што се тиче нашег Универзитета нема. Видим да књижевних прилога наших младих стваралаца нема осим оног узаног круга који је тамо радио. Зашто чланови редакција себи дозвољавају да пишу чланке који су чисто филозофске природе, усмерени ка политици, ако могу тако да се изразим. Зашто они дозвољавају да се ти чланци налазе на 3-4 стране понекад и тако даље? Ево, нашао сам ово у *Вигицима*, само моменат, ето, да нађем, нешто што су они написали и чега би стварно требали да се придржавају. По мени, написали су, али верујем да се ниједан од њих није запитао шта то у ствари значи. Ево, код *Борјеца* и *Брбљивца* имају, има паметних мисли, једна је од таквих, на пример, каже: „Постоје две краљевске лозе међу песницима, они који живе у страсти и они који живе у светој реци“. Шта значи ово? Исто тако и уопште о људима који пишу. Па треба да постоји човек који ће да пише због неког узрока, да би постигао

нешто, а не због тога да се игра речима, да ствара хаос међу речима и да једноставно човек не зна на чему је. Треба ли да се придржавају овог што он каже овде: „Док сам писао једну песму о месецу, до изнемоглости сам покушавао да пронађем неку метафору која би наговештавала Месец. Нисам успео. Схватио сам да је од свих симбола, од свих тих метафора, реч која најбоље објашњава Месец, у ствари Месец“. Шта хоће да каже? Зашто се директно не говори, молим вас? Зашто у завијеној форми? Зашто се тако неодређено? Или, на пример, овде на почетку *Видика*, један текст који сам прочитао, с муком наравно, говори уопште о историји, о развоју историје, од постанка па до данас, и онда одједном завршетак који каже: „Огледало је стамено, али крхко. Само ако га уништимо, изаћи ћемо у живот. Њега може да сломи само *Личноси*. То време није дошло, али је близу. Оно ће доћи кад ми пролеће буде дошло“. Кад „ми“, значи у једини. Које то? Ваљда писцу овог текста. Каже: „До тада ће се црно рефлектовати као плаво, али и плаво као црно“. Мени ово личи на једног Ничеа који још није дефинисан, личи на једног Канта који је такође недефинисан. Па и Хегел се у свету, колико ја знам, на стотине и стотине начина репродукује, и то различитих начина. Чујем да онолико људи колико је потврђивало Хегела, односно докторирало на потврђивању Хегела, толико је исто тако докторирало на негирању Хегела. Шта значи ова реченица? Не схватам, не само ова, него низ, низ таквих. Другови, ја мислим да је кроз историју, пошто је историја један од кључних аргумената у развоју овог њиховог правца, исто тако у историји је било много филозофа. Али ја мислим да су најприхваћенији били они који су сасвим јасни. Да будем конкретан: Маркс, Енгелс, ја знам да их је већина од вас читала, ја не могу да кажем да сам прочитао све од њих, нешто сам читао, али чини ми се да су они били сасвим јасни и конкретни. Исто су тако били да не кажем политичари, социолози, шта знам, филозофи и тако даље. Ако је реч о књижевницима, ми имамо толико добрих књижевника који никад алегоријски, никад метафорично не говоре. Узмите пример Иве Андрића. Ако другови из *Видика* мисле да је Иво Андрић продукт технологије, онда ја нисам у праву. Ако је реч о друштвеним збивањима, па исто тако, зна се шта је друштвено збивање, какво може бити и тако даље. Да само кажем једну ствар овако директно. Ја овај лист да дам мом оцу који живи у данашњем времену, човек који

може да разуме низ ствари које ја још увек не могу да разумем, могу вам рећи да би он прочитао првих пет редова и рекао шта је ово. На шта ово личи? Зар ово студенти раде? Молим вас, ако смо у овом друштву, ако тежимо да превазиђемо све његове проблеме, ако живимо у њему, онда дајте да предузмемо нешто конкретно, а не да мислимо о распаду, о било чему. Ако је циљ *Видика* распад система, не нашег, него уопште у свету, осуда Запада, осуда Истока и тако даље. Толико за ово.

Зоран Сџанковић: Илегалац сам у Студентском граду. Не бих се јавио за реч на овом скупу, међутим, чини ми се да је мој претходник, Мирко Маршан иступио у име станара Студентског града, па бих се ја издвојио из тог мишљења. Чitam *Вигике*, односно читам их онда кад нађем времена пошто нас је у соби девет или десет, што нам је систем и то огледало, како ти кажеш, дало. Кад нађем времена, читам те *Вигике* и разумем их, потпуно их разумем. Само је ствар у томе што њима не прилазим за доручком, као *Полиџици Експрес*, и тако усвајам, већ се напрежем, улажем неки интелектуални напор да бих прочитао *Вигике*. Значи ради се овде о једном приступу, који изгледа одговара већини која седи на овом скупу, да *Видицима* судимо због оног што сами нисмо дубоко промислили. А то свакако треба урадити. Даље, опет бих се исто вратио на то да се не схвати да станари Студентског града не знају ко је Борхес. Ти си рекао „Боргез“. Или да се цитатом о Месецу суди Иви Андрићу. Ја не верујем да би неко од оних из Студентског града који мало вредније раде у читаоници, који мало више уче, а мање опседају овакве састанке, тако нешто рекао. И овде се већ мало људи јавља за дискусију. Мени се чини да је то због тога што је већ сасвим јасно о чему се ради. Неке ствари су добиле свој епilog. Већ је Боро Мишељић, главни и одговорни из *Сџугениша*, смењен; ноћас је у девет сати именован нови главни и одговорни уредник. Значи већ више нема потребе за дискусијом, огледало се очеличило. Даље, и оно што сам исто хтео рећи, то је да се пре месец дана знало ко ће бити нови главни и одговорни уредник *Видика*, овај, *Сџугениша*. Не знам зашто, али до мене је допрео глас да ће то бити Јелица и стварно би Јелица. Такође, не знам, допро је до мене глас да ће један од оних који седе овде бити главни и одговорни уредник *Видика*, и биће. Више не бих ништа рекао.

Бранко Глигорић: Изволите даље. Можда би било добро, можда грешим, али ипак, овај, пошто је овде споменуто смењивање главног и одговорног уредника *Стигуенџа*, а то није речено на почетку, мислим да сте то пропустили. Мислим да би неко из Универзитетске конференције кроз пар речи само требало да каже о чему се ту ради. Мислим да та чињеница сад не заводи у другом правцу. Изволи Горане.

Горан Гнус: Сад би било најбоље да редакција *Стигуенџа* буде, прочита свој став. Ево нек' прочита Јеца или нек' прочита Саша. Да не би опет испало оно што се обично прича у оваквим ситуацијама. Па нек' људи, овај, прочитају. Осим тога, мислим да би требало рећи чисто ради одговора колеги, овај, како су се и када они договорили да Јелица буде, овај, главни и одговорни уредник, пошто ме је запањило што је он рекао да је чуо. Ма можда је то, људи ће рећи, овај, Јелица ће објаснити како су се договорили око те ствари и како је до свега тога дошло. Најбоље они да кажу.

Драган Кујунџић: Ја ћу прочитати као уредник рубрике Култура, прочитаћу саопштење редакције *Стигуенџа*, овај, које смо донели поводом смењивања главног и одговорног уредника Боре Мишељевића, а могу овај скуп потанко и да обавестим о свим околностима које су претходиле његовом смењивању, што ћу учинити уколико то неко захтева кад прочитам ово саопштење: „Поводом саопштења Председништва Универзитетске конференције Савеза социјалистичке омладине Београда, којим се досадашњи главни и одговорни уредник *Стигуенџа*, Боро Мишељевић, разрешава дужности, редакција *Стигуенџа* сматра потребним да обавести јавност о догађајима у редакцији који су претходили оваквој одлуци Председништва. Жестоке полемике које су вођене у последње време, а које су се тичале идејне оријентације листа *Стигуенџ*, нагнале су чланове редакције да преиспитају досадашњу уређивачку политику листа, међуљудске односе и организацију послова унутар редакције. Након вишечасовних расправа, редакција је установила озбиљне пропусте у организовању редакцијског рада. Реч је на име о пропустима везаним за објављивање текстова на другој и трећој страни, са чијом садржином чланови редакције нису били упознати. Будући да су то текстови коментарске природе и да стоје и за осетљиву социјалну и политичку проблематику, чланови редакције су указали главном и одговорном уредни-

ку на сасвим неодговарајући поступак њиховог објављивања и захтевали да се будуће уређивање и профилисање ових страна утемељи на принципима заједничког одлучивања, договарања и сарадње. Главни и одговорни уредник се сагласио са примедбама упућеним на рачун његовог рада и притом изразио уверење да до сличних неспоразума на плану организовања рада редакције неће доћи. Међутим, већ приликом припремања овог иначе првог броја у летњем семестру, главни и одговорни уредник наставио је са дотадашњом праксом тајног уређивања листа. Он је, другови, и трећу страну уредио мимо знања већине чланова редакције и тако показао да не жели сарадњу која би се заснивала на договореним начинима колективног рада. Он је, штавише, стиче се такав утисак... (прекид траке)

Владимир Кнежевић: (...) Један од разлога је прво недостатак финансијских средстава и позната је ствар да *Видици* немају сталан извор финансирања што значи да, колико с једне стране се огромна средства улажу у финансирање тог гласила, с друге стране, нико до сада није обезбедио одређена финансијска средства. Друго, већ на златиборском семинару је дошло до одређених примедби и на начин штампања, и уређивање и квалитет папира и тако даље, значи на велике трошкове које тај часопис ствара; и треће, концепција коју су *Видици* формирали је не само и нама, омладинској организацији на Универзитету, него је и већини студената била на неки начин нејасна. А то и потврђује тумачење овог *Речника шехнологије*. Тако да је дошло до расправе око тога и у тој расправи ја сам имао један утисак, и ја и бивши секретар смо били тада окарактерисани као ждановци, као људи који не схватају то, без обзира што је тада редакција имала велику подршку ректора, бившег ректора, професора Печујлића. Ја сматрам подршку која је само могла да ремети рад омладинске организације, да омета налажење правих решења, а то је и показала она седница Градске конференције Социјалистичког савеза. Ја лично сматрам да ту ректор не би по мени имао шта да тражи много, али ако већ треба да се на таквим састанцима и он чује, онда мислим да ни око тога не треба правити велику галаму. Међутим, у самим разговорима, оно што је и мене највише погађало, то је била чињеница да нисмо никад могли да разговарамо о концепцији, пре свега о концепцији. Јер, зна се шта је часопис и шта часопис треба да понуди студентима. Никада нисмо могли да разговарамо на

прави начин о кадровској политици, јер је у тој редакцији пре свега Славица Стојановић дуги низ година присутна на Универзитету и неколицина чланова редакције су такође дуги низ година ту. Није редакција била онолико отворена колико ја лично сматрам да мора да буде да би то било гласило великог броја студената. Да тај проблем не би био пребачен на другу страну, одмах се поставило питање да ли неко жели, у том случају Председништво конференције, да у ствари врши укидање и притисак на *Видике*, да се после такве расправе *Видици* укину као часопис. То је оно што је лоше јер нико никада, па ја сматрам ни сад, не покреће ову расправу да би се *Видици* као часопис укинули. Очигледно да у таквим условима то је неприхватна дијалого о проблемима које омладинска организација намеће, и жеља да се одмах то пребаци на други терен, на жељу да се нешто укине. Тако одмах долази до неког прекида расправе и тада је као и сада био заказан један ванредни састанак Издавачког савета, који је дао исте по мени оцене као што се то и сада чини. Шта у целој овој ствари мислим да је добро? Добро је то што је овај период распуста, период кад могу да се сагледају нека прошлогодишња понашања, искоришћен да се то све на неки начин сумира и да се са редакцијом почне изборни поступак који је свима опште познат, да се ствари поставе на своје место и да се види шта ко мисли. Лично мислим да је редакција *Видика*, не мислим ту да у целини можда има одређених других понашања, али онај део редакције који ја познајем, сматрам да је пронашао једну своју идеологију, један свој начин изражавања. Они су сматрали да оно што они мисле је такво и искључиво је такво и једноставно је тешко било разговарати, понекад смо могли и да разговарамо као људи, али увек је ту била присутна једна сумња да ли оно што тада разговарамо се стварно мисли, јер већ следећи пут је дошло до одређених сумњи. Тако да је добро што је расправа доведе заострена. Око неке везе *Студенџа* са *Видицима* – мислим на овај став редакције, кад сам чуо за одвајање дела редакције *Студенџа*, када сам чуо то данас, верујте да нисам био много изненађен. Драго ми је што је тај део редакције у коме сам и ја био као њихов сарадник, на неки начин заједно смо радили скоро две године, човек сам који их је познавао, веровао сам у тај део – добро је то што је тај део смогао снаге да се одвоји јер Бори Мишељићу, и делу редакције уз Бору Мишељића, било је указано велико поверење. Могу да

кажем безгранично поверење у протеклом периоду где се настојало да не дође до смењивања редакције, већ пре свега да се пружи могућност за једну расправу, да се никако не иде на смењивање, јер смењивање је било пре две године и може с правом да се постави питање да ли смо и ми у реду ако се стално врше таква смењивања. Међутим, очигледно је да је било тешко до краја извести и остварити један прави контакт, један другарски однос. Он је био повремено успостављан па прекидан и на крају, после ових избора, ја мислим да је у суштини, реално гледајући ако ћемо као људи, после онаких написа о новом председнику, ја стварно не знам каква би ту велика сарадња могла да буде између тог Председништва и редакције у којој су и Бора као главни уредник и Гордан Ранитовић као уредник рубрике Универзитет, онако и на онакав начин са толико жеље и жара учествовали у подметању ноге Председништву и тако даље. Ту је већ тај дијалог био прекинут и ништа није чудно што се део редакције једноставно одвојио, што је дошло до овог прекида и ја мислим да је то добро и за Бору и за редакцију *Стругенџа*. Није добра ова мера и никад нисам био за нека смењивања. Сматрам да то није начин да се проблеми решавају. Али ово што је сад урађено, кажем, добро је и због *Стругенџа* и због Универзитетске конференције и због Боре. Он је годину и нешто дана био главни уредник, али мислим да се на том послу није на прави начин поставио. Мало пре сам поменуо да сматрам да је редакција *Видика* нашла једну своју идеологију, један свој свет. Бора је човек из *Стругенџа* за кога сам ја поверовао да је с њима нашао такође један свој поглед на живот и настојао је да тај поглед на сваки начин презентује на другу и трећу страну *Стругенџа*. Био сам присутан и на многим састанцима редакције *Стругенџа* где су се поједини чланови, и Александар Јерков и неколицина супротставили једном таквом односу, али су тада сукоби били на нивоу који није могао на овакав начин да се решава. И друго, *Речник технологије* и ова *Анализа* је очигледно створила једну добру подлогу да се разговара на један начин који не трпи никаква велика повлачења него једноставно се иде до краја у свој жељи да се нађе право решење. Сматрам такође да, на крају бих у ствари поменуо и нешто што мислим да би требало ипак да буде суштина, да буде неки закључак, без обзира што ово саветовање нема неки закључак, оно што би требало да буде идеја водиља после овог нашег скупа: сматрам да не би требало

да се задржимо на овом сукобу Председништва Универзитетске конференције и Градске која је ту била укључена, *Видика* и *Студенџиа*, односно тих делова редакције јер мислим да би омладинске организације и на Универзитету и у граду могле да се заглибе у неке међусобне односе који мислим да не воде решавању правих проблема пред којима се налази омладинска организација данас. Докле ми расправљамо о овоме, док се ми међусобно овде глођемо, има низ других проблема који су такође евидентни годинама на Универзитету. Ту бих поменуо и запошљавање и број година студирања и тако даље. Значи све то треба да буде права тема којом треба да се бави омладинска организација. И мислим да је штета што расправе овог типа изазову овакву велику популарност у јавности. Колика је то популарност и каква не знам, али мислим да није добро што такве теме изазову толику пажњу и овакав скуп људи, а кад разговарамо о радним акцијама и кад разговарамо о стабилизацији, о запошљавању и тако даље, онда нас има много мање. Не мислим да смо ту ми криви и мислим да ми најмање радимо да се ти проблеми превазиђу. Али мислим да је крајње време да и у тим редакцијама, и тај *Студенџи* и ти *Видици* постану место где ће и Председништво Универзитетске конференције, и комисије наше и при Градској конференцији покушати што више да презентују нека своја излагања која ће бити далеко конкретнија, далеко јаснија, која би могла да погоде одређена понашања у нашем друштву када су у питању, кажем, запошљавања, што сам мало пре навео, а која треба што шурије решавати. У вези са тим бих конкретно поменуо то понашање ректора Београдског универзитета, бившег ректора, са којим сам прошле године имао прилике да сарађујем, где смо проблем финансирања читавих годину дана анализирали. И у току тих годину дана није могло да се нађе право решење. Ту ректор није имао никад неких правих резултата, никад није сматрао да може да се избори за нека већа средства за наша студентска гласила. Међутим, када су у питању нека ангажовања где он као личност може да има одређену подршку људи у гласилима, мислим да се ту претерано испуцавао. Што значи да се треба окренути правим проблемима и ову расправу можда и овим вечерашњим састанком и завршити, а она се очигледно и овим смењивањем у редакцији *Студенџиа* на неки начин и завршила. Ето, то је толико, не знам шта бих још могао да додам... Мислим око Чигоје бих хтео не-

што да додам у вези његовог излагања. Желећи да, он је мало-пре поменуо, нешто што мислим да не би требало да буде уопште интересантно вечерас. Био је у ситуацији да прича ствари које се можда донекле разликују од онога што у овој *Анализи* групе формиране око Градске и Универзитетске конференције стоји. Међутим, у суштини, емотивно гледајући, људски гледајући, мислим да њега треба разумети и мислим да би врло лоше било оно што је истакао на крају завршавајући своју дискусију, да неће то ваљда имати неке репресалије на његов статус у Градској конференцији. Сматрам да ни то такође не треба да буде нешто и ми смо и вечерас дошли да разговарамо на један сасвим отворен начин, далеко од тога да дискусије које овде вечерас постоје треба да имају одређене репресалије на положај, било на Универзитету, у Градској конференцији и тако даље.

Бранко Глигорић: Ево друг Кнежевић је говорио о неком специфичном, да кажем, погледу на свет који се изражавао кроз написе у *Сшугеншу* и *Видицима*. Склон сам да закључим да више треба да говоримо о суштини тог погледа на свет, о чему се заправо ради, и да ли је то нови поглед или неки специфичан поглед на свет, него да само истичемо као проблем. Значи у том смислу, да идемо на суштину саму. Изволите колега.

Филип Младеновић: Мене не боли толико то што неки људи овде не схватају, не могу да разумеју оно што пише у *Видицима*. Мене више боли то што ја као млад новинар, као млад човек не могу да схватим многе материјале које добијам горе у редакцији од разних форума, почевши од Партије, па се надам се да ће ГК и УК једанпут заказати саветовање на том језику, на „разумљивом“ језику, бирократском језику који се говори у многим материјалима, који имају много већи тираж и које треба да чита много већи број људи него овај *Речник технолоџије*. Толико о *Видицима*. А о *Сшугеншу* бих рекао само пар речи. Подсетио бих све ове људе да велики део проблема који је везан за рад редакције *Сшугенша* у протеклом периоду и ово најновије разрешење дужности Боре Мишељића је узрокован одласком оне старе редакције '80. године. Те године, редакција *Сшугенша* је смењена, односно смењен је главни и одговорни уредник, Владан Ђорђевић, а цела редакција *Сшугенша* се солидарисала. Само је један члан, Александар Јерков – њега та колективна оставка није обавезивала и он је једини остао.

И онда је на вештачки начин, значи пошто је прекинута нит, природна селекција стварања редакције *Стјуџениџа*, онда је она стварана вештачки. Стварана је од новинара који су отпадали раније. Стварана је од лоших новинара – да ми не замере људи који ће радити убудуће. Али већина, мислим добар део њих је долазио, не само у *Стјуџениџ* него и у *Индекс*, и увиђао је да у редакцији тадашњег *Стјуџениџа* постоје бољи људи. Али нажалост касније, пошто је та редакција *Стјуџениџа* отишла јединствено, онда је касније овај, тако, збрда-здола стварана нова и у томе је велики узрок том проблему који се данас показао и у овом расцепу. И сложио бих се са другом Пером Дамјановићем који је недавно изјавио да је овакав начин решавања проблема око *Стјуџениџа* пораз не само дотичне редакције већ пораз читаве младе генерације Београда, читаве младе генерације ове земље. Тај пораз је толико већи што знамо да у нашој земљи бирократија све више узима маха, да самоуправљање стагнира, да наркоманија узима маха, да деликвенти узимају маха, да проблем запошљавања све више преокупира све већи број младих. У таквим условима, када заиста младе генерације траже што пре разрешење стварних животних проблема, причати и прозивати уреднике и смењивати људе који раде у омладинској штампи, који се налазе на истим барикадама на којима треба да се нађу омладински функционери је апсурдно. Ја могу да схватим и да прихватим да се разговара о идејној орјентацији *Стјуџениџа*, али дајмо да говоримо прво о идејној орјентацији наше телевизије, наше кинематографије која гура најдесничарскије, најбуржоаскије пројекте. О нашој култури, молим вас погледајте београдски репертоар, погледајте *Фестив* у коме преовлађују амерички филмови, у којима доминира десни концепт. Нико о томе не говори. А увек се нађе на тапету лева, црвена, прогресивна омладинска штампа. Ја се питам докле тако.

Франко Пејрић: Ја сам правник и добро знам шта је слобода штампе и тако даље, али мислим да и та слобода штампе мора имати одређене границе. Она мора бити социјалистички усмерена јер знамо да либерализам укида слободу јер иза либералистичког концепта слободе стоје обично групе појединаца које тумаче слободу народа. Мислим да се овде каже да су *Стјуџениџ* и *Видици* црвена, левичарска и лева штампа. Мислим смо већ давно рекли да и екстремна левица ништа није боља, и гора је од деснице и тако даље. Мислим да не можемо ми делити *Стјуџениџ*

као лист младих Универзитета. Он треба да буде мало оштрији, да има одређени зуб критике и тако даље, али он не сме да буде левичарски лист. Ни Савез социјалистичке омладине, ни Савез комуниста неће стати иза тога да *Студент* треба да буде левичарски орјентисан или, као што га овај неки већ квалификују, да буде пример лажног и левичарског радикализма. Мислим да би *Студент* требало више да се бави проблемима Универзитета јер, на пример, када су говорили о Правном факултету о оним негативним догађајима и појавама на њему, то су врло добро обрадили. Али *Студент* се и испуцава, ја имам утисак, на одређеним друштвеним проблемима, широким друштвеним проблемима код нас и то не на прави начин. *Студент* има право да критикује и одређене негативне појаве у овом друштву, али не на овај начин на који сада то ради одређеним шифрама, метафорама, езоповским језиком. Утисак је да је језик *Видика* и *Студента* само због тога такав, значи метафоричан да би могао да буде комуникација са одређеном групом људи, да би се избегла, овај, комуникација са широким, овај, слојем људи. И мислим да исто тако некако код нас преовладава један концепт сада, овај, у задње време и погрешан систем вредности да је добар само онај новинар који критикује, који напада одређене функционере, напада ово друштво и тако даље. А они који афирмативно пишу о нашим успесима, радним и другим, они се сматрају, овај, неким нижим нивоом новинарства, нешто испод сваког критеријума и тако даље, као ови што уређују пијачни барометар и тако даље. Ето толико.

Борислав Васић: Ја бих пробао мало да скренем ову дискусију да бих дао неки скромни допринос с обзиром на своје скромне могућности да се ипак мало разговара о овој идејној орјентацији због чега смо се и скупили овде. Наиме, хтео бих да кажем да овај *Речник технологије* сам по себи не представља неки свршен чин и не представља једини проблематични број *Видика* о коме би требало да се разговара. Друго, сваком ко прочита све бројеве *Видика* који су изашли до сада са овом редакцијом, мислим да ће апсолутно бити јасно да никаква анализа није потребна. Анализи малтене нема места јер се у претходним бројевима врло добро даје образложење за све на шта се мисли тако да је ова *Анализа* малтене сувишна. Једино може да служи томе да се скрати то читање свих бројева *Видика*. Сад шта бих хтео да кажем о томе; у неколико бројева *Видика* појављују се текстови који

малтене разрађују оно што се на крају заокружује у неку целину *Речником шехнолоије*. Пре свега, свако ко прочита *Речник шехнолоије*, нарочито тамо у примерима, може да нађе мишљења негде око 60 разних мислилаца. Неки се цитирају више пута, нарочито је више пута цитиран Ниче и још неки филозофи. Они су прво рекли да је то марксизам; међутим, Маркс је само два пута цитиран и то на примерима који уопште не осликавају нека битнија становишта марксизма. Цитиран је када је реч о новцу у *Речнику шехнолоије* и када је реч о идеологији. Сада о чему се у ствари ради? Мислим, свако ко погледа све те бројеве *Видика*, очигледно је да се ту ради о једном нихилизму свега постојећег, целокупне историје, целокупног досадашњег развоја друштва. И да је ту очигледно да мишљења многих страних мислилаца, а пре свега Франка Базаље, који по мени има пресудан утицај на *Речник шехнолоије* и на онај број објављен пре *Речника шехнолоије*, на чијој првој страни пише „разбити огледало“, на анти-институционализам и анти-психијатрију коју је покренуо Базаља. С тим што се поистовећује институција у грађанском друштву, у буржоаском друштву са свим осталим институцијама, али се Базаља и остали анти-психијатри односе пре свега на грађанско друштво. Та критика институција се једноставно рефлектује на све институције, без обзира на очигледну разлику која постоји између институција у једном грађанском друштву и институција у једном социјалистичком и самоуправном друштву какво је наше. Тако да је из целокупног тог контекста свих тих чланака објављених у *Видицима* и чланака објављених у *Стругенију* апсолутно нејасно на шта писац конкретно мисли. Чак се свака диференцијација губи, јер сем неких очигледних превода са италијанског који се појављују у *Стругенију* где се исто обрађује ова тема, систем, држава, институција, чак и хумана институција као што је на пример, медицина – све се то подводи под исте критеријуме институције и под једну директну линију анти-институционализма и теорију да је институција нешто што је сувишно и да је институција та која спречава Личности да дођу до слободе, да институције треба разорити. Држава се свакако подразумева као једна, чак највиша институција. Даље, поред тог нихилизма и рефлектовања ових идеологија, мислим поједине недоследности које постоје очигледно у свим овим текстовима мислим да морамо сви да приметимо. Наиме, било каквом модернизовању у друштву, што је повезано са овим анти-инсти-

туционализмом, одриче се свака рационалност. Констатује се да је технологија, да је савремено друштво, да је историја дошла до свог врхунца кад целокупна историја технологије и све једноставно треба само по себи да пропадне. То се каже већ у неколико чланака. Требало је да разговарам са појединим члановима редакције, са главним и одговорним уредником. Доста смо дуго разговарали, али он је доста чврсто стајао у тим својим становиштима да је целокупни развој историје и да је историја нешто што је позвано да пропадне и што ће само по себи и пропасти. Сад, наша је овде ствар да евентуално расправимо у дискусији да ли је то становиште тачно или није. Сад, мислим, можемо улазити у неке социолошке аспекте. Члан савета *Видика*, друг Печујлић је требало да нађе неко социолошко оправдање за овакав начин мишљења и оно са социјалистичког становишта вероватно постоји. Овај, због чега тај – хтео бих да поставим као неку полемичну евентуално тезу – због чега шифровани језик, говор шифара и тако даље? Мислим да то полази од једног мишљења које је по мени стварно неприхватљиво да се у овом друштву не сме јасно и отворено разговарати о неким проблемима, него да треба да створимо неки нови језик, неки виши ступањ изражавања који би био разумљив кругу појединаца и преко њега разговарати о проблемима друштва на један посредан начин. Мислим да је то становиште стварно неприхватљиво и пре свега то је само једно од три-четири виђења тога зашто тај езоповски језик. Неки то правдају кризом језика у марксизму, не знам, немењањем марксистичких термина и тако даље, већ дужи низ времена. Међутим, ипак према тим становиштима ми морамо да имамо одређене резерве. Јер ипак, нарочито студенти као популација са којима се општи вероватно захтевају ипак један отворенији језик и отворенији приступ, а не говор шифара и могућност да се неки чланак или цео број, као што је на пример случај са *Речником технологије*, разуме тек после много напора и много упоредних анализа шта пише под којим словом и шта која реч значи. Још нешто бих хтео да кажем о томе о затворености редакције. Мислим, очигледно је да је редакција била затворена. Мислим да преко тога не могу да пређу ни сами чланови редакције и Издавачког савета. Наиме, на пример ако један члан редакције објави у једном броју осам својих страна од којих су пет фотографије његове девојке, а остале три стране су неке његове песме, а друге две су превод Шекспира и тако даље.

Мислим да је очигледно да у једном листу од двадесет страна ако неко објави осам страна својих текстова, да је редакције затворена. Да не говорим о томе да поред неколико превода које су радили људи изван редакције и неколико других текстова, готово да нема неког већег утицаја на рад редакције људи који су заинтересовани за нека теоријска размишљања. Сад, ја бих требао некако да заокружим. Мислим да је очигледно да постоје разлике у мишљењима, пре свега на културолошком и теоријском плану између студената и организације ССО, и овог ужег и затвореног круга људи у редакцији *Видика*. Можда је наша грешка што нисмо толико упућени у та теоријска размишљања; међутим, очигледно је да баш овим бројевима *Видика* и тим чланцима у *Студенту* добијамо један уплив у теоријске концепције и разлике на културолошком плану који стварно до сада, колико је мени познато, нисмо имали преко било ког другог часописа код нас. Тако да мислим да би требало ипак прихватити да стварно постоје очигледне разлике на теоријском и културолошком плану и да омладинска организација мора стварно размислити, пошто је конкурс управо у току, о самој уређивачкој концепцији и даљем изгледу тог часописа јер је то ипак часопис који кошта триста старих милиона годишње. Само прошле године редакцијски хонорари су били преко осамдесет милиона, то је значи плаћано тим људима за уређивање оваквог часописа. И мислим да треба стварно демократски заједно са саветима и сви заједно да размислимо да ли је овакав часопис потребан студентима Београдског универзитета, јер смо пре свега позвани у њихово име да одлучујемо и да конципирамо целокупну издавачку политику часописа.

Злајко Ковачевић: (...) Био пасиван и да није уопште чуо о чему је било ријечи и све је измислио. Прво, ја не пушим и мени смета кад се пуши. Вјероватно има овде још оних којима смета кад се оволико пуши. Због тога је могуће да су дискусије мало отегнуте и да се чека од једне на другу, због чега председавајући сувише често моли да се не размишља него да се укључујемо и тако даље, а због свега тога састанак је већ поодмакао у времену. Ја бих на почетку рекао да ми сви као студенти имамо доста обавеза... Молим?

Бранко Глијорић: Само још једна реченица молим вас. Значи уобличавање даљег тока ове расправе везиваће се као и до сада по

природи ствари за омладинску организацију уз потребне дого-
воре и консултације са *Конференцијом Социјалистичког савеза*.

Злашко Ковачевић: Ово се посебно односи на студенте технич-
ких факултета где ја мало боље познајем ситуацију него на дру-
гим факултетима, јер су њихове обавезе мало веће, везане за
свакодневно бављење на факултету. И значи, ми као студенти
имамо јако мало времена да се бавимо неком припремом за чи-
тање таквих листова и постављам питање које се малопре поста-
вило, сумњам да су га сви чули – да ли нам текстови као што се
појављују у *Видицима* у последњим бројевима уопште у оваквом
облику требају? Да ли нам требају текстови које студенти, прво,
не читају, а то се из оваквих дискусија ових задњих месеци види,
да *Видике* не читамо; види се такође да су последњих месец
дана, овај, почели интензивно да их читају да би се расветлила
мало ова ситуација око које дискутујемо и данас. Ја сам лично
неколико пута покушавао да нађем за себе нешто разумљиво
у часопису *Видици* и искрено да кажем сваки пут сам поново
одустајао јер нисам имао времена да их расветљавам текст по
текст, односно нејасну по нејасну ствар, тако да, пошто у њима
нисам нашао ништа интересантно за мој свакодневни живот,
нисам улазио у нека дубља размишљања. Пошто лично мислим
да сам боље упознат са неком, овај, информатиком уопште за
праћење тих листова, а посебно сам боље упознат од просечног
студента са ситуацијом која је на нашем Универзитету, сматрам
такође да онда сви студенти, просечног узимам у обзир, не могу
да разумеју овакав лист и захваљујући томе немају значи ни-
какву потребу, никакву корист од овог листа који ми студенти
финансирамо. Значи поставља се онда питање да ли нама такав
лист уопште треба. Да ли нам треба такав текст у нашем листу?
Или такви текстови, а показало се да је сувише велика повр-
шина и да је сувише велики проценат тог листа искоришћен за
такве ствари. А видели смо о каквим питањима би све могло и
требало да се прича и пише управо у тим листовима. Из свега
закључујем да је ово у шта сам убрђен, шта сам сада рекао, за-
иста тачно јер је једини колега из *Видика*, који се представио
као човек из *Видика*, по читању извештаја испред свих, наводно
испред свих, ја нисам сигуран у то, одмах по читању изашао без
икакве ријечи и због чега значи они већ сада, као и раније, а ако
су исти људи и у будућности, вјероватно неће ни тада, прихвата-
ти никакву бољу сарадњу.

Донка Бундовски: Ако бисте били љубазни да ме саслушате, имам отприлике три уже теме о којима бих желела нешто да кажем. То је прво мој утисак о овом овде вечерашњем скупу, саветовању, назовите га како хоћете. Тема је идејна орјентација часописа *Вигици*. Ми се овом темом и овом проблематиком не бавимо и не можемо се бавити све дотле док немамо о идејној орјентацији с ким да разговарамо. Може свако појединачно да износи своје мишљење и ставове које има у поводу досадашњег писања овог часописа, али не можемо разматрати идејну орјентацију управо зато што нема онога ко је заступник, ко ту идејну орјентацију презентира. То ме све више подсећа на ону народну пословицу да је гори од глувог онај који неће да чује, а чини ми се да управо ова разматрања о идејној орјентацији чланови редакције *Вигика* неће или не желе да чују. И све време, и током вечерашњег састанка и током ових протеклих месец дана се стално скреће са те теме, а та скретања су често била и срећна околност зато што су довела до тога да можемо сагледати и друге слабости које постоје у омладинској организацији било да се ради о Председништву Универзитетске конференције, било да се ради о редакцији листа *Сџугенић*. Међутим, исто тако смо дошли до једне врло очигледне спознаје, а то је да нема никаквих проблема у раду редакције, унутар редакције *Вигика*, да је она једина хомогена, са изгледа врло јаким кохезионим силама које их држе заједно што је врло добро за њих. Верујем да би било да је на свим пољима и на свим нивоима тако. Замерке које је Комисија за информисање суштински ставила на досадашњи рад часописа *Вигици*, отприлике бих укратко овако само пренела, а представљају суштински понављање онога што се већ чуло. Прво, двосмислен и неразумљив начин писања није прихватљив ма шта иза њега стајало и ма шта се таквим начином писања желело рећи. Друга ствар јесте дистрибуција овог часописа која је врло лоша до сада и чини ми се да је најбоља у овом тренутку када су *Вигици* постали актуелни за јавност, не само овога града, па се одједанпут продају сви могући бројеви које год смо нашли и могли да нађемо да продамо – мислим не ми, не мислим ни Комисија за информисање ни Универзитетска конференција, већ на продају у организацији редакције часописа *Вигици*. Сад се продаје и *Речник технологије*, јер је стекао одређену популарност. А имао је велики тираж у штампању, а мали суштински у читању. То ће вероватно бар колико-толико минимално попу-

нити неке финансијске јазове који су се у међувремену показали. Последња ствар о којој бих хтела да говорим јесте то да ја о идејној орјентацији много не бих полемисала јер ми то суштински није струка, али читајући овај часопис, а трудила сам се заиста да га максимално добро разумем, највише ме заболело нешто што сам прочитала у интервјуу, вероватно замишљеном, са Франком Базаљом. Његово прво занимање је било психијатрија, а онда политика или политикална психијатрија, већ ту вероватно он сам са собом није рашчистио. У тексту *Нејацција инстиииуције* се говори, између осталог, о томе да је лудница или психијатријска клиника институција у којој су смештени отприлике сви они који представљају супротност или сметају владајућој класи. Класи која је на власти. Слажем се унеколико са овим писањем уколико се оно односи на Запад, јер је врло лако могуће и вероватно да то тако стоји, међутим, мислим да овде то не стоји што могу да тврдим јер сам стицајем околности оним што студирам била у прилици да посетим све психијатријске клинике у нашем граду и да видим да се тамо налазе људи који су болесни од болести чији је патоанатомски супстрат органске природе и органске дисфункције. Значи ми нисмо од луднице створили институцију у којој ћемо затварати... (прекид траке)

Драган Мезнарић: Донка је лепо рекла ону Лењинову да су гори од свих они који неће да нас чују, али су још гори они који неће да виде демократију и њене снаге. Размишљам о томе заправо од прошле седнице скупштине Градске конференције ССРН око информисања када смо дискутовали опет о идејној орјентацији *Студенџа* и *Видика*. Били су присутни другови Влада Милановић, Мирослав Печујлић, Зоран Видаковић. Председник Градске конференције Савеза социјалистичке омладине Пера Дамјановић их је тада ословио као адвокате, знате. Јер одређени новинари *Студенџа* и *Видика* позвали су те људе који су идејно-теоријски веома образовани, важе за марксисте и чланови су савета листова које је ова *Анализа* окарактерисала као анти-социјалистичке, анти-самоуправне, анти-марксистичке. Ако пођемо једном дијалектичком анализом, материјалистичком анализом, онда ћемо доћи до тога да су они заправо чланови савета немарксистичког листа. Па извините, да ли један марксиста (...) жели да ради у једном немарксистичком часопису? Јер друг Мирослав Печујлић је наш социолог који је ауторитет

и изван граница наше земље, његово знање је познато широм света, али мислим... када је било око промоције, да сад о томе не говоримо. Да не правим дигресију, знате. Само анализирам овај *Речник технологије*. Прво, ако гледамо марксистички, чини ми се да симболи изражавају, да је сваки од ових симбола који овде је овде дат, било да говоримо о новцу, поткрепљен цитатима који су ту наведени. На пример Влада Милановић је рекао на прошлој седници да је и млади Маркс неразумно писао. Извините молим вас, ми смо такође читали Маркса. Па да ли је то истина, ако пођете од Маркове докторске дисертације па до раних радова економских рукописа, видите да тај Маркс није био без соли у глави и да је логично, дијалектички размишљао. Значи да није неразумно писао. А ови овде симболи заправо имају једну поруку. Они су узимали шта је њима одговарало и тако су и филозофску поруку хтели да дају. Они анализирају одређене друштвене појаве, али како? Анализирају их доста једнострано. Заправо, основни методски (...) и формална логика таписерија су помоћу које они покушавају да докажу све и свашта. Заправо шта њима одговара. Желим посебно да укажем на један правац марксистичке филозофије и марксистичке историје. Наравно, нисам филозоф, већ сам студент рударства, али филозофијом се бавим овако у слободно време. Заправо, у нашој науци и друштвеној физици, поједини филозофи, теоретичари, физичари друштва, узимају само оно што им одговара. Једноставно, апсолутизују неке од чињеница, а одбацују друго супротно, па једни узму само друштво и скрену у социологизам, други узму само економски моменат и скрену у једнострану економизам; трећи апсолутизми апстрактно узимају човека и преко разних теорија алијенације, односно отуђења, филозофи антропологије и аксиологије, односно науке о човеку и теорији вредности, западну у апстрактни хуманизам и тако имамо разне видове и догматизама и изама. А заправо треба сагледавати целину појава. Ја не негирам и ово што је говорио друг коме име не знам, који је ево сад сагнуо главу као да има неку дискусију, навикао је себе да слуша, вероватно да нам говори о проблемима незапослености младе генерације. Јесте, то је врло активан проблем нашег друштва. И о њему треба студентска штампа да шише. И то веома јасно и отворено. На позив Градске конференције дискутована су становишта идејног рада и високог образовања. И ја сам дискутовао о чињеници да имамо на територији града

79.000 незапослених младих људи. Као члан Универзитетског комитета нашао сам податак да је пре једно седам месеци, или осам да има негде око седам и по хиљада незапослених младих људи са вишим или високим образовањем. Јесте, то је озбиљно идејно и политичко питање једног друштва. Али о њему треба да пишу млади, конкретно критички, конкретно стваралачки, знате, да се то превазиђе. Али како? Јер превазилажење једноставно на делу омогућује да се те идејне деформације у нашем друштву превазиђу. Али молићу лепо онда немојмо да износимо само појаве. Изнесемо појаву и шта даље? Где је онда концепт решења? Јесте, друг каже бирократија, бирократија нараста. Али молићу лепо, узмите Кардељеве белешке о критици, па ћете видети шта је Кардељ писао о критици бирократије. Ко је од вас узео критику бирократије да прочита од Кардеља? Било је и о либерализму, тамо је исто писао о томе. Молићу лепо, да ми неке ствари детерминишемо веома јасно. Треба критиковати, али треба имати и концепт решења, појаву особине и пре нас. Такође. Треба пазити на општи интерес овог друштва. Ако живимо у време стабилизације, ако имамо одређене проблеме, онда их треба решавати са становишта демократског дијалога као што су другови захтевали. Знате друг Влада Милановић је рекао следеће, да на писану реч треба одговарати писаном речју. Ја то подржавам. Али друг Влада Милановић заборавља када је пре годину дана био сукоб такође са *Сџугеншом*, када смо имали такође састанке у Студентском културном центру и тако даље, када је изашао онај фамозни текст другарице Смиље Тадић *Ако замислиш животи у ритму музике за илес или о радницама и друговима*. Тада сам написао детаљну критику тог текста, разложио његову концепцију у детаље. Однео сам га другу Бори Мишељићу, овај, у редакцију *Сџугенша*. Знате, друг се према мени понашао као према неком нижем социјалном бићу. Нисам ја крив, знате, што сам и члан Универзитетског комитета и члан студентске организације Рударско-геолошког факултета. Када је текст штампан друг Мишељић је доле написао – члан УК СК. То што је он мене афирмисао по универзитетском комитету за то му хвала, знате, али мислим да нико нема права да дописује неке речи у тексту. Па онда, (...) такође веома мудро вршене су корекције у тексту, заправо путем неких измена, цртица, померања зареза дошло је да се негира демократски делегатски систем: делегате које путем делегатских изборних консултација

бира делегатска база – своди се на то да су они изабрани. Па то је онда замена тезе. Зар није тако? Хоћу само да укажем на још једну ствар. Да ми овде не треба да разговарамо сами са собом. Они су овде дошли, рекли шта су имали и изашли. А овде ће нас остати једно, па не знам ни ја колико нас има, можда шездесетак људи, који имамо слободног времена да обилазимо савремене социјалне брбљаонице и да критикујемо неку негативну делатност. Ја се питам шта је писац овиме хтео да каже. А сви ми и ја као студент и као филозоф – јер ако је Фихте рекао: „Човек је онакав каква му је филозофија“ – можемо ово тумачити на свој начин. Могу тумачити једног Маркса, једног Спинозу, једног Хегела, и све тамо филозофе социјалисте из историје филозофије. Али извините молим вас, да ли је то објективно? И заиста правилно, јер заправо наопака лица наопако и тумаче друштвену стварност. Јер ми о томе треба да говоримо, о начину на који тумачимо нашу друштвену стварност. И баш кад сам конципирао своју дискусију, пала ми је на ум заправо једна веома (...) умна мисао, а то је да ми се чини да заправо главни и одговорни уредник *Видика* мисли, како би то Маркс рекао, да су критика он и компанија, па онда вешто завијају у неке филозофске форме своје идеје које сматрам не смеју отворено да кажу. Јер зашто би човек завијао неку своју мисао у разне форме и обланде када може једноставно и непосредно да каже? Једноставно да сваком човеку буде разумљиво. А не да употребљавамо овде војску речи које на крају слуде човека, а видим да је овде већина људи различито тумачила, друг је тумачио одумирање државе, компарирао са Енгелсом и тако даље, други се позивају на револуцију. То свако може тумачити на свој начин. А који је прави и да ли је то заправо стваралачки допринос развоју нашег друштва, социјализма, самоуправљања или му штети? Значи да ли је то стваралачка или деструктивна критика?

Аноним: Моје име не говорим, али сам инспирисан искључиво овим скупом да нешто кажем о свему. Пре свега, мислим да овде има двојакости, види се ова тема као неки неприпремљени задатак. Сумњам да је овај скуп довољно способан и компетентан да расправља о неким стварима, пре свега мислим на идеолошко скретање редакције *Видика* до кога се хоће доћи преко анализе појединих појмова. Зашто сматрам да је скуп недовољно способан да о томе разговара? Прво што по мом скромном знању, у Југославији нема пуно лингвиста који су способни да

ово анализирају. А друго, готово их нема на овом скупу. Приучене филозофе не рачунам. Мислим да овај *Речник технологије*, као и цела ова гужва око свега овога, ни у ком случају нису у стању да схвате систем са свим његовим врлинама и манама из једног простог разлога. Људима је много значајније зашто нема зејтина, зашто нема кафе, зашто нема свих ствари. Много је значајнија социјална политика, трезвена политика, здравствена политика, проблеми становања. И у тим оквирима ако се крећу њихова интересовања, молим вас, било ко да отвори овај *Речник технологије* ће у њему наћи позив на рушење система. То је један велики апсурд и од тога не треба побећи. Оно што замерама само колегама, друговима из редакције *Видика* и условно речено оним социјалистима који су радили у њихово име у *Студенци*, то је што су се искључиво посветили шаблонском новинарству. Свако има своју базу. Сваки лист, било омладински, студентски, дневни лист, часопис има неку своју базу. База овога часописа је у сваком случају студентска популација. (...) Ако се за инспирацију узме неки проблем из стварног живота и ако се о њему напише аргументовано, па макар то било на оној еквилибрничкој граници политичности идеологије (...), нико не би тим људима могао једну реч да проговори. Ако је инспирација за њихово писање, за њихове текстове, била у бази, значи на конкретним примерима, њима нико не би могао да стане на пут ни да им приговори било коју реч. Они то на жалост нису радили и у тим оквирима треба расправљати. С те стране мислим да су они били неспособни за тај посао. С друге стране, мислим да форумски део омладинске организације није способан ако на овај начин хоће да наступи. Ово може да се учини као нека хајка јер ови су побегли. Ови су гоничи, ови су гоњени, сад, једни треба да успоре свој бег, ови други да брже потрче и да се сретну. Па мора на неки начин да дође до тог пута да се они сретну. Можда се они плаше овакве, условно речено, расправе која сазива неку јавност. Зашто нису у стању другови из редакције *Видика* и другови из редакције *Студенци*, и другови из комисија за информисање и представници ових форума УК и Градске конференције да се сретну, да седну за сто без тих квалификатива, без те хајке, па да се договоре? Ако стојимо због овог свог посла, (...), али неспособни јер не могу на неки начин да се приближе њима, а да то не буде са призвуком неког задатка тамо ван, онда лепо треба да се разиђу, да поднесе свако са

своје стране оставке. Ако ништа не ураде ни с те стране, онда нека позову другове из Суп-а па нека разјуре све.

Александар Јерков: Иако сам се питао има ли резона да овде сада говорим, ипак неколико ствари морам да напоменем из више разлога. (...) Међутим, у једном тренутку током ове вечерашње расправе учинило ми се да ћу ипак морати да напоменем једну ствар. Незгодно је кад овако један скуп почне да, рецимо, игра на један гол, је л' да, будући да су господа, овај, чланови редакције *Видика* са својим причама, само сада праћени Бором Мишељићем напустили овај скуп, што заправо није једно другачије, битно другачије мишљење од досадашњег становишта *Видика* и тих текстова онако како се то, овај, морало учинити на оваквом скупу. Међутим, шта је проблем у таквим стварима? У таквим стварима проблем је што кад људе почну да износе критике, дешава се да у неком тренутку, овај, можда свесно или не, да губе меру у критичности, па почну мало и да претерују. Кад то говорим, говорим само о редакцији *Стиугениа*. Наиме, плашим се да ћемо у два-три наврата ослушнули неке тонове који мислим да се не могу довести у везу са радом редакције *Стиугениа*, нарочито не са редакцијом *Стиугениа* и листом *Стиугени* (...). А плашим се да поједини учесници ове расправе нису системски и уређивачки спремни и способни да направе једно битно разграничење између целине листа *Стиугени*, између одређених текстова или одређених рубрика или, још прецизније, одређених страница и одређених текстова на тим страницама – да се то разликује и да је та разлика битна. Мислим да у много чему бих могао да не само разумем него и да се сложим са неким, овај, стварима које је споменуо Филип Младеновић, из више разлога. (...) Али у једном тренутку, овај, његов говор почињао је да поприма такав тон који, овај, постаје скоро милитантан, што није добро за оно што говори. Али има, овај, стварно овде извесних... Кад говорим о овим стремљењима и премишљањима примењеним на глобалном плану на цео лист *Стиугени*, желим да споменем једно разграничење. Колега који је овде седео до малопре, вероватно је присутан, начинио је једну грешку па је ултра-левичарско поистоветио се левичарским што према називима и једне и друге ствари није исто нити то може бити. И уколико се каже да је *Стиугени* лево орјентисан, и да *Стиугени*, како се то у нашој терминологији каже, има леви ангажман, онда не могу да схватим да то иком у овоме друштву,

је л' тако, може да смета. Када би неко утврдио да *Сџугенџи* је сте ултра-левичарски лист, онда би то већ било нешто сасвим друго. А зашто то напомињем? Уколико се редакција *Сџугенџиа* разиђе са главним и одговорним уредником, редакција *Сџугенџиа* се није разишла са листом који прави. Желим да кажем да нико од редакције *Сџугенџиа*, без обзира на то какав је став заузео према Бори Мишељићу и према текстовима који су преко Боре Мишељића стално били инфилтрирани у лист, због тога ни на који начин није одступио од листа *Сџугенџи* и од комплетног редакцијског рада у листу *Сџугенџи*. А то напомињем зато што у граду постоји једна врло лоша сумњива стварчица у коју се на један стравичан начин манипулише редакцијом *Сџугенџиа*, а довољно је да кажем и мојим именом и врло често се ту поставља питање (...) да сам један од инспиратора *Анализе* и да сам имао бог зна какве све улоге у свему томе. Исто тако се сада помиње прича да је редакција *Сџугенџиа*, можда и прва у историји која је сменила свог главног и одговорног уредника и на тај начин се понашала тако, опортуно, или како то рећи, колаборантски, не знам које су све термине користили. Мислим да је то и разлог да напоменем неколико, искажем неколико речи о некаквој хронологији збивања и о томе каква је предисторија разиласка, овог коначног и дефинитивног разилажења девет чланова редакције *Сџугенџи* са главним и одговорним уредником. Да не помињемо како је све долазило до разрешавања дужности Владана Ђорђевића. Мислим, те јесени редакција *Сџугенџиа* је почела од нуле. У тој редакцији једини сам ја имао статус уредничког сарадника. Сви остали људи су били потпуно нови и добили су статус координатора на појединим рубрикама, што би некад одговарало људима на пробном раду на месту уредничких сарадника. У то време, Боро Мишељић се појављује изнебуха, без икаквог искуства у некаквим студентским листовима. То мало искуства што га је стекао у радију Студентски град не може се упоредити са оним обавезама, оним професионалним задацима које има један главни и одговорни уредник *Сџугенџиа*. Боро Мишељић, према томе, без неких елементарних професионалних квалификација се појављује на једном месту и имао је у то време статус човека који има пуну политичку подршку. Боро Мишељић је исто тако све то време активно сарађивао, договарао се са свим, овај, форумима и телима током целог семестра док је био вршилац дужности главног и одговор-

ног уредника. На перфидан и врло вешт начин организовао је игру против одређених чланова ондашње редакције, компромитујући их у тим телима и форумима што се врло лако може утврдити уколико будете икада затражили извештај из, рецимо, Градског комитета. Током те јесени чланови редакције, ондашње редакције *Сџугенџа* су се у три наврата разишли са главним и одговорним уредником чисто професионално. Претио је, најблаже речено, цепањем и распадом редакције која је тек настајала. У то време и, не желим овај да умањим своју одговорност у свему томе, сам провео много дана, (...) радећи на томе да та редакција *Сџугенџа* у оном облику у коме је тада била остане некако на окупу. Затим је расписан конкурс за уреднике појединих рубрика, а одмах после тога, без одлуке Председништва Универзитетске конференције, расписан је и конкурс за главног и одговорног уредника на коме су, да кажем, услови били знатно једноставнији и лакши, већа је била дакле пролазност конкурса него на појединим конкурсима за чланове редакције *Сџугенџа*. И даље нећу помињати имена. Међутим, комисија која је сачињена од Издавачког савета и Председништва, тада је стала на становиште да треба прво изабрати Бору Мишељића који ће као новинар потврдити у *Сџугенџу* и тако даље. Па шта знам, нисам сигуран да ово знају новинари, овај, који пре свега извештавају одавде, да је нужно да они имају некакву слику о свему томе. Јер мора се признати да је ово тренутак када редакција, у једном врло деликатном часу и док још трају расправе о њеном идејном профилу и идеолошкој орјентисаности, смењује свог главног и одговорног уредника што може изазвати врло различите коментаре. Стога мислим да ово није сувишно, наравно, овај, уколико и остали, овај, сматрају. Да нема резона да ове ствари напоменем, ја их не бих онда, овај, даље изустио. Дакле, у том контексту Боро Мишељић је добио поново потпуну подршку свих, овај, тела – дакле, Представништва, његовог ондашњег секретара и, овај, Издавачког савета, уз пуну подршку ректора. Ја бих само да је напоменем да је пре тога Боро Мишељић био члан Издавачког савета, овај, *Вугика*. Па мислим да ће се то показати и те како значајним за даљи рад. Од првог дана наравно да смо се ми спорили око тога, били смо изабрани уредници и некако смо, овај, почели да радимо. Међутим, у то време, овај, човек кога је редакција изабрала за заменика за главног и одговорног уредника је противно свим, овај,

правним нормама, па чак вероватно и Закону о јавном информисању, овај, дисквалификован. Није био чак, овај, узет у разматрање за избор уредника рубрике *Свеи*, иако је конкурс расписан а никада није био поништен, нити је икаква одлука по њему донета. И још само ово да кажем. Од првог броја, међутим, у следећем семестру, дакле када је Боро Мишељић постао главни и одговорни уредник, а не више вршилац дужности, постигли су оно што се назире. Наравно, мислим, у првом броју је био објављен текст Смиље Тадић, *Замисли живој у ритму музике за џез*. Том истом тексту сам први ставио неколико примедба на редакцијском састанку поводом тог броја. Међутим, мислим да и када је реч о том тексту морамо да напоменемо две ствари: да се у том тексту критички говори о многим појавама, али се исто тако не може, овај, спорити ни то да у том тексту има формулација које су најблаже речено супротне, овај, самом друштву. Рецимо, да постоји некакав владајућа класа и тако даље и тако даље. Према томе, ту треба бити некако флексибилан и јасан. Па то што, овај, тај текст садржи крупне политички (...), рекао бих, политички је неписмено написан, заправо не треба поистоветити са *Студентом* и покушајем да буде критички настројен, овај, спрам нараслих проблема у овом друштву. У даљем развоју догађаја рекао бих оно што ни *Анализа* није забележила – постоји читав низ текстова који чине једну предисторију, преношење ставова чланова редакције *Видика* у лист *Студент* који се нису могли зауставити. Из тог личног искуства желим да напоменем да један текст Слободана Шкерковића о филму, дакле, које би се могло учинити сасвим безазленим, реч је, овај, о Куросавином *Кајемушу*, у коме се исто помиње *Речник технологије*, идеологије и тако даље – одбио сам га децидирано зато што је текст без икаквог контекста и такорећи бесмислен. Наиме, садржи толико различитих смислова који се сударају из реченице у реченицу да не представља никакав чланак или прилог који су једне новине студентске морале објавити. Тај исти текст је Боро Мишељић без мога знања у штампарији, овај, убацио на страну и тако даље. Такве ствари су се понављале и на другим рубрикама, што је изазвало, овај, некаква цепања, па сад бих могао да кажем и одлазак неких људи и сарадника, овај, из редакције *Студент*. У свему даље збивања су била таква да се редакција нашла у једном чудном положају. Реална политичка моћ и подршка коју је Боро Мишељић ужи-

вао у том времену још увек је била врло снажна. Захтевати у оно време од чланова редакције без оваквих заострених полова и прилика да због чисто професионалне (...) тада инсистирају на рашчишћавању целе ствари била би наравно својеврсна утопија. На свим састанцима који су тада одржани, редакција *Студенција* је исто тако била доведена у позицију да прећутно или непосредно подржава лист, будући да су и тада критике биле углавном глобалне и паушалне, па је човек хтео-не хтео, морао да се солидарише са свеукупном делатношћу иако се са неким аспектима није, овај, имао ништа, овај, рецимо заједничко. Ја лично, будући да сам се у три наврата нашао потпуно у расконару са оним што је Боро Мишељић радио, три пута сам на састанцима Издавачког савета, овај, нудио своју оставку. Међутим, никаквих резултата није било. Исто тако желим да напоменем, овај, у том летњем семестру је почело од текста Слободана Шкеровића... Ја сам мало уморан, ја се извињавам ако, овај, ми лутају мисли јер двадесетак различитих састанака последњих дана и неке моје личне обавезе, овај, заиста исцрпело је све моје слободно време тако да, овај, не могу се дичити тиме да говорим овде свеже и припремљен за један од говора. Готово од летњег семестра су почели са текстом Стеве Шумоње *Светлост са Балкана*. Према томе, чак се поставља питање да ли је потребно текстове објављене у *Студенци* читати у контексту неког, овај, другог листа и у овом тексту Стеве Шумоње на почетку јасно се говори о симболима, о улози Балкана, о улози маргине и тако даље. Исто се то понавља и у тексту објављеном у заједничком броју на крају, овај, летњег семестра и тако даље и тако даље. Но, сваки од тих текстова је извештај за себе. Садржавају евентуално тек по једну две, можда највише, овај, три, овај, непосредне, рекао бих, идеолошке омашке или грешке да је цео текст био профилиран најблаже речено двосмислено или тако да се може протумачити на различите начине. Према томе, овај, било је врло тешко у оном некаквом континуитету, је ли, (...) од броја до броја, овај, осврнути се на све то критички или направити тај рез. То ћу оставити сад по страни, претпостављам, овај, да ће се проговорити о томе једног дана па ћу се можда и сам још вратити на конкретне текстове о чему сам говорио на састанцима редакције *Студенција*. Желим само још и ово да напоменем, да редакција *Студенција* свесно, то се сада види, са свим свесно и намерно форсира један облик анархичног рада.

Главни и одговорни уредник Боро Мишељић није поштовао ни једну најелементарнију меру редакцијског рада, дакле оне најосновније облике, какви су планирање бројева и анализе бројева (...) Касније се испоставило да је то свесно инсистирање на анархији било у функцији задржавања права главног и одговорног уредника да на другој, понекад трећој страници објављује текстове без знања редакције и без икаквог, овај, покрића. Још само да напоменем две-три ствари, али све то само укратко. Једно је да је ово што се сада догодило могло да се догоди у било које друго време. Једино што у то било које друго време није било, овај, заострених, идеолошких и политичких повода који би било кога од нас нагнали да овако оштро реагује како је реаговао дежурни уредник у штампарији уз туђу сагласност. Исто тако, овај, желим да напоменем да се редакцији може замерити, а и мени лично, што је у и оним часовима када је изражавала неслагање са радом главног и одговорног уредника, када је указивала на његове пропусте, није инсистирала на томе да главни и одговорни уредник поднесе оставку због своје личне неспособности. Та се грешка нама може приписати, међутим мислим да то не би било претерано коректно јер ја вам признајем да ни у једној прилици па ни овој сада нисам од оних људи који би били спремни и способни да, овај, се служе таквим средствима. Зашто? Зато што неко ко се нађе у редакцији *Сџугенџа*, он аутоматски мора прихватити једну логику, овај, некакву стратификацију редакцијску у којој постоје, мислим, различити нивои. И то сад није више формална логика, него је то један основни принцип редакцијског рада у коме се зна да је главни и одговорни уредник, овај, главни и одговорни уредник и да нема никаквог смисла, овај, на такав начин, овај, устати против тога. Сваки такав раскорак може се протумачити као нешто што је руковођено личним разлозима, и морам приметити, да управо таква тумачења постоје данас, овај, а овде су дошла до изражаја у говору, овај, Зорана Станковића, једног од Бориних најближих сарадника и исто тако једног од људи који упркос многобројним настајањима нису ушли у редакцију *Сџугенџа*.

Пејшар Дамјановић: Е овако, ја се прво извињавам, болестан сам. Имам температуру, цео дан нисам баш за причу али можда неколико ствари да кажем, али можда ће нешто бити мало збркано. Пре свега о скупу с правом, овај, заиста ми је веома жао што разговарамо сами без другара из *Видика*. Добио сам чврсто

обећање Славице Стојановић, али заиста чврсто обећање да ће они доћи и да ће разговарати са нама. Ево, нису одржали то обећање. Око оних материјала који су послати, договорили смо се, *Анализа* се више не ставља никоме, стављају се ови остали папири који су у међувремену стигли. Са тим се другарица Славица такође сложила на Председништву Универзитетске конференције. Имам утисак да ми добијамо овде некакве лекције из демократије, а не могу да схватим више каква то демократија треба да буде, који то скуп треба да буде који би онда компетентно по њиховом мишљењу могао да расправља о било чему и уопште на који то више начин то треба да се договарамо. Имам утисак да, овај, када бисмо наставили овако нешто, ми смо јасно рекли данас да то нећемо, када бисмо наставили да бисмо заиста били најобичнији мајмуни који нису баш много свесни тога, овај, шта се заправо са њима догађа. О текстовима желео бих да кажем неколико ствари. Очигледно је, дакле, мада је и наслов теме *Идејна орјентација часописа Видици и листа Сџугенџи*, да заправо расправљамо о нечем другом. Расправљамо о идејној орјентацији часописа *Видици* и опет часописа *Видици* у листу *Сџугенџи*. Јер идејна орјентација *Сџугенџи*а очигледно да се не може довести у везу са овим о чему ми разговарамо. Каснији догађаји су недвосмислено показали оно о чему је и сада Славко причао, ради се увек и искључиво о текстовима које су писали људи из редакције *Видика*, директно, или под неким псеудонимима, дакле то се не може директно рећи, али се може индиректно по стилу и по свему другом врло јасно претпоставити. И друго, ти текстови су сви у последњи тренутак, мимо воље осталог дела редакције буквално протурени у лист. Зашто је то било потребно, нека, овај, остане неодговорено или нека остане свакоме од нас да одговори. А шта пише заправо у тим текстовима? Ја бих, овај, прочитао само неколико пасуса за које мислим да су прилично карактеристични. И пре тога бих у ствари рекао само још нешто. Када се негде појави један текст, који је по било чему дискутабилан, не знам, о коме може да се расправља, о његовој орјентацији и тако даље, онда је то нешто друго. Онда се то може учинити једним, једном писменом полемиком у том листу и тако даље. Али, када се из броја у број, у једном листу појављују текстови који прилично јасно...; ми смо овде разговарали о нејасним текстовима, њих има у *Видицима* колико хоћете, али показашу сада да има и врло јасних текстова,

kojima ne treba речник да би се преводили. Када се ту дакле појављују из броја у број целе године, онда то ипак представља једну оријентацију. Идејну оријентацију, ако хоћете. И о томе ми управо и разговарамо. Ево на пример, отворено писмо Бори Мишељићу, пише, како је доле потписано „Твој Слободан“, наравно Шкеровић. „Драги друже Боро“, каже друг Слободан, „потпуно сам се разочарао у тебе. Ти се налазиш на једној одговорној дужности, прихватио си обавезу да правилно извештаваш о свему што се дешава, а како ти то радиш? Никако. Једино ти је проблем да нађеш новац за *Студени*. Можда из незнања, можда из слабости, уклопио си се на тај начин у општу лакрдију и јадиковање о стабилизацији, заправо потреби да се учврсти и озакони већ постојеће стање корупције, то јест пропадања које је лакрдија измишљена баш због тога да се ништа не би ни урадило или кратко речено, да би се пропадање установило“. Овде нема ниједне шифре, овде је прилично јасно речено шта се мисли о дестабилизацији. Дакле, упозоравам вас, не каже се да се стабилизација изродила у нешто што би било то, него потпуно јасно стабилизација као потреба да се учврсти и озакони већ постојеће стање корупције, пропадања које је лакрдија измишљена баш због тога да се ништа не би ни урадило и тако даље. Овај, чини ми се да су ове ствари заиста потпуно јасне. Па сада, да не бих читао све, да мало, неколико редака прескочим, па се даље каже. „И тако се друже Боро живот претвара у причу о животу, у идеологију, и опет нашим језиком речено, булазан у његову супротност. А то ти је друже Боро као у огледалу. Стварни проблеми постају празна сновиђења политичком рационализацијом која се врши над њима. Такву једну стварност, такво једно булажњење, стварају дефиниције, проста одређења, етикете, класификације и тако даље, норме и мере владајуће класе, која тако стварност сачињава по сопственој слици, то јест, према сопственим потребама“. И тако даље, и тако даље. Има и излаз из тога наравно. „Зато Боро разбиј то огледало, покидај конце паучине и својом вољом прекини с тим привидом одлучности, решености, што се игра на равној и бесперспективној позорници, површини. Усмери своју пуну пажњу на овде и сада. Само тако ће проћи кроз пакао, само тако се окренути од њега, савладати то напредовање у насправни свет хијерархије, тај вештачки поредак. Само тако ће се избећи рајама велике звери у чију утробу се бесповратно пропада“. И тако даље и тако даље.

Ту је дакле, ту су дакле неке ствари везане за нашу потпуно текућу политичку праксу, дакле, овај, нешто што је нама веома блиско и нешто о чему су одређења, ако хоћете, Савеза комуниста и овога друштва потпуно јасна, говори нам се на један овакав начин. Даље, да не бих тражио сада у свим овим текстовима с обзиром на то да се нисам баш за то посебно припремио... Један од текстова који је такође занимљив *Зашто смо остали у мраку?*. Уопште има неколико текстова који су карактеристични по следећем методу. Узима се један конкретан пример нефункционисања система, па се разрађује, прво се описује тај конкретан проблем где систем не функционише, па се ствар анализира и обавезно се та анализа завршава анализом читавог система који не може да функционише само због тога што је у бити тога система да не може да функционише. Каже овако, овај, у овом распаду говорећи о распаду електроенергетског система који је потпуно очигледно само, овај, једна фина, како да кажем, фина залеђина за једно потпуно другачије размишљање. Каже на једном месту: „Зашто се систем распао?“ Поднаслов. „Сваки систем састоји се од делова који су целине мањих. Некад је југословенски систем био јединствен. Има неких који смело тврде да то уопште и није био систем. Он је то постао тек пошто се завршила историја организовања. И исти су убеђени да до распада једино може доћи по завршетку историје. Дакле прави узрок ове болести лежи у организацији“. Или даље. „То се заправо отвара основно питање. Постоји ли у ствари југословенски систем? Да ли је тај врх хијерархијске пирамиде стварност или само њен привид, сан летње ноћи или комитет људи који контролише систем, поседује силу, па је одржање система ствар њихове самовоље?“ И наравно на једном месту, чини ми се кључна реченица: „Дакле драге колеге, одговор на постављено питање гласи: Систем се распао и систем ће се распасти због природе самог система“. Мислим да су то ствари које су веома јасне. Ту нема ниједне шифре нити је потребно да се те ствари шифрују и дешифрују. Последњи пасус овога текста гласи на следећи начин: „Ви одабрани који знате моћ свога даха, створите њиме вртлог живота. Удахните дар живота систему, створите стварност. Устаните и разбијте већ једном то проклето огледало немоћи и погледајте свет не на контролном екрану већ раширеним зеницама својих очију. Треба само погледати, отворити широм прозоре и пустити светлост у спаваћу собу. Ништа више.

Сама светлост је довољно јака да нестварно треперење екрана избледи и ишчезне. Дићи завесу и уместо у предсобље, чекаоницу изаћи напоље и брати пољско цвеће. На пољу су сви једнаки и видици су свима отворени“. Ја не бих читао даље текстове, ове фотокопије сте могли да добијете и вероватно велика већина вас их има, само не знам да ли су сви пажљиво пратили. На сличан начин се третирањем неких проблема који су сасвим реални и који се баве, на пример, политиком становања и још неки о којима ће бити речи. Дакле, увек се полази од једнога проблема, конкретног проблема који је стваран и који постоји. Дакле, заиста на почетку није ништа јединствено. Али обавезно и увек се та анализа претвара у анализу система самога, целог југословенског система као што се види, врло јасно и недвосмислено речено, који не може да функционише јер је то у природи самог тог система. Међутим, поставља се ту једно питање које смо покушали себи да поставимо не размишљајући уопште о писању, овај, *Видика* и *Стиуденџа*. Каква заправо веза постоји између *Видика* и *Стиуденџа*? О овој персоналној смо мало разговарали већ, односно, она је прилично јасна. Ја сам чуо поред свега овога још једну другу ствар. Да је Бора Мишељић у одређеним периодима свога рада више времена проводио у редакцији *Видика*, него у својој сопственој редакцији. Дакле, изгледа да је потпуно јасно, када се имају ове ствари у виду, када се имају у виду ови текстови, да се, овај, кључ, дакле одговор на питање зашто се овакви текстови пишу и одакле потиче оваква орјентација крије управо у *Видицима*. *Анализа* о којој је реч и која је толико стварно помињана и на крају кућена и тако даље, нема за циљ да анализира само *Речник шехнологије*, дакле само онај један број *Видика*, и вероватно је у томе основни неспоразум. *Речник шехнологије* је само један фини пример да је цела ствар прилично јасно уобличена. А заправо ваља говорити пре свега о, овај, виђењу, теоретском виђењу стварности, друштва, овај, које се развија из броја у број у *Видицима* и које на неки начин ипак чини ми се кулминира тим *Речником шехнологије*, а које се врло добро после касније примењује на конкретним текстовима у *Стиуденџу*. Дакле, да будем још јаснији. Када би *Видици* само као такви постојали, када не би било чланака у *Стиуденџу*, могло би сасвим да се постави отворено питање на шта се заправо мислило. Није ли то можда размишљање, не знам о чему, не знам о ком друштву и тако даље. Јер у *Видицима* заиста нигде,

ни на једном месту, па ни у *Речнику шехнологије* нешто такво, можда ту и тамо, не може се наћи. Нема, овај, нигде споменутог ни нашег система ни наших друштвено-политичких организација, заједница и тако даље. Нигде нема ничега сличног. Али, ако редакција *Видика* стоји иза *Речника шехнологије*, а то је потпуно логично тако закључити јер испод њега нема никаквог потписа, према томе, иза њега стоји редакција *Видика*: ако људи из те исте редакције, онда конкретно анализирајући наше отворене проблеме и наше конкретне друштвене стварности, овај, долазе до закључака који су овакви какви су, овај, како сам покушао овим текстовима да илуструјем, онда се, чини ми се да се може говорити о једној идејној орјентацији, која је веома несамоуправна. Ја не видим где ту има развоја самоуправљања као основне орјентације овога друштва и принципа ствари: Мислим да се ту говори о сасвим нечем другом и чини ми се да је то заиста, заиста прилично јасно. Друго је питање – Зашто? Како? Тумачити то искључиво, ово је сада даље једно моје размишљање. Тумачити то искључиво на начин како је то покушано – млади људи, незадовољни, проблеми, незапосленост, наркоманија, шта ја знам... Не знам, чини ми се да све нас ти проблеми подједнако, са подједнаким интензитетом притискају, па ипак не видимо сви ми решење у рушењу овога система – јер он не може да функционише због тога што је то у његовој бити. Не знам да ли је то уопште начин о коме се, овај, који може да послужи као нека полазна основа за решавање проблема. Најлакше је измаћи се у страну, посматрати са стране и доносити некакве судове, закључке, критиковати критике ради и сличне ствари. У том смислу ја лично посматрам ово писање *Видика* и њихову идејну орјентацију и даље мислим, заиста сам дубоко убеђен да је она супротна неким основним опредељењима Партије и друштва.

Драган Кујунџић: Ја бих само, ја се извињавам, овај, онима који су се пре мене јавили за реч, али ја сам интервенцијом код председавајућег добио дозволу да кажем само две-три речи, будући да желим само да илуструјем једну реченицу из излагања Саше Јеркова, а ако могу и да се надовежем на, овај, једну реченицу Периног излагања. Наиме, Саша је говорио о неколегијалном поступку редакције *Видика* према редакцији *Студенџа*. Ја бих желео то да илуструјем и објасним једним примером која илуструје да је та неколегијалност сад дошла до

тога да је *Стругенић* у овом последњем броју дошао под удар Закона о јавном информисању и само добротом човека који не жели да нас тужи суду, ми под удар слова закона нећемо доћи. Наиме, о чему је реч? У последњем броју, на четвртој страни, објавили смо писмо *Основне прелиминарне анализе система*, а наднаслов тога текста је *Леху Валенси*. Потписници тога текста су професор Електротехничког факултета Слободан Деспотовић, наш угледни стручњак за електроенергетичку подршку у међународним размерама и Мирослав Јеринић за кога сам касније сазнао, Бора Мишељић се брижљиво чувао да нам открије човека, за кога сам касније сазнао да је уредник, односно секретар, ако се не варам, редакције *Видика*. Шта је учињено у овом тексту сазнали смо данас када је професор Деспотовић дошао у нашу редакцију на позив Јелице Стојанчић и моје да бисмо му се извинили пошто је претходно послао и писмо којим образлаже шта се догодило у овом тексту. (...) Наиме, тај секретар редакције *Видика* узео је из књиге професора Деспотовића неколико фрагмената, повезао их у једну целину, ставио наднаслов *Леху Валенси* и ставио мото Александра Петровића *Сви су системи исти* (...)

(Прекид траке)

Тонски запис оба саслушања објављен је на адреси

<https://recniktehnologije.wordpress.com/category/dokumenti/>

Именски регистар
(1982 / 2015)

- Абрамовић Марина (уметница) 149, 295
Аквински Тома (теолог) 62
Акселос Костас (гр. филозоф) 62
Албахари Давид (писац) 150, 160
Алексић Славиша (студ. функц. / I) 20, 55, 76
Алигијери Данте (итал. песник) 62, 133
Алимпијевић Владан (студент / новинар) 20, 55, 76, 329, 330, 335, 367, 374
Ал-Кинди (арап. филозоф) 222
Андерс Гинтер (нем. филозоф) 117, 305
Андрић Иво (писац) 377, 388
Антонић Слободан (студент / проф. унив) 5, 20, 32, 49, 57, 67, 76, 96, 100, 168, 227, 231, 298–302, 365
Аристотел (гр. филозоф) 53, 62, 102, 122, 190, 200, 204, 206, 210
Арто Антонен (фр. теоретичар) 255
Аћин Јовица (писац) 149
Ахил (гр. мит. јунак) 40
- Базаља Франко (итал. теоретичар) 62, 63, 91, 160, 236, 283, 323, 324, 387, 392
Бакарић Владимир (хрв. политичар) 31
Баљак Момчило (политичар) 18, 86
Барет Вилијам (ам. филозоф) 128, 239
Басара Светислав (студент / писац) 85, 97, 120, 126–129, 133, 137, 152, 154, 167, 272, 285, 286
Бахофен Јохан Јакоб (нем. социолог) 62
Башлар Гастон (фр. филозоф) 62
Бекет Семјуел (ирс. писац) 260
Бекон Френсис (енг. филозоф) 16, 116
Беланчић Милорад (ур. Theoria / фил. писац) 6, 144, 152, 227, 234, 235, 372
Берђајев Николај (рус. филозоф) 62, 133
Берчек Александар (глумац) 135
Благојевић Драган (прод. студ. шт. / радник) 35, 271
Блејк Вилијам (енг. књижевник) 62
Блох Ернст (нем. филозоф) 62

Боало Никола (фр. писац) 104
Бовије Бернар (фр. писац) 104
Богдановић Славко (уметник) 147–149
Бодријар Жан (фр. филозоф) 189
Борхес Хорхе Луис (арг. писац) 377, 388
Бошковић Душан (ур. Theoria / фил. писац) 2, 3, 22, 228
Бошковић Руђер (физичар и астроном) 111, 112
Бранковић Србобран (проф. унив) 57
Бретон Андре (фр. песник) 28
Брехт Бертолд (нем. писац) 62, 126, 162
Бродел Фернан (фр. историчар) 25
Броз Јосип Тито (председ. СФРЈ) 18, 23, 27, 33, 66–69, 71, 72, 79, 92, 114, 141, 147, 151, 161, 237, 240, 241, 267, 268–270, 286, 288, 289, 333
Броз Марко (псеудоним Б. Р.) 317, 318, 336
Бројгел Питер (хол. сликар) 103
Бруно Ђордано (итал. филозоф) 222
Бубер Мартин (теолог) 62
Булатовић Раде (сек. УКСО / дипломата) 86, 347, 350
Булатовић Светислав (сарад. Видика / предузетник) 85, 135, 136
Булгаков Михаил (рус. писац) 62, 133
Бундовски Донка (студ. функц. / стоматолог) 339, 349, 351, 391, 392
Бургер Хотимир (хр. филозоф) 304
Бутулија Ратко (политичар) 18, 86

Валенса Лех (пољ. политичар) 287, 408
Варади Тибор (проф. унив) 257
Васић Борислав (сек. УК ССО / I) 20, 54, 55, 351–353, 355, 365, 386
Вељачић Чедомил (филозоф) 192
Вергилије Публије Марон (рим. песник) 62
Видаковић Зоран (чл. сав. Видика. / I) 70, 86, 269, 273, 392
Видић Добривоје (пред. СР Србије) 18, 86, 290
Вилфорд Хју (проф. унив) 40
Вирилио Пол (фр. филозоф) 26, 243, 248
Витгенштајн Лудвиг (аус. филозоф) 197, 246
Влаховић Југослав (илустратор) 265
Влашкалић Тихомир (политичар) 86
Волтер Франсоа Мари Аруе (фр. филозоф) 28, 62, 255
Врањешевевић Пеђа (музичар) 257

Вујадиновић Димитрије (студент / културолог) 5, 35, 48, 271, 285, 290
Вукићевић Дејан (библиотекар) 99
Вучелић Милорад (уредник) 274
Вучићевић Бранко (писац) 149

Гајевић Славко (новинар / проф. унив) 403
Галилеј Галилео (итал. физичар) 103
Гатари Феликс (фр. филозоф) 156
Гете Јохан Волфганг (нем. песник) 62
Гиденс Ентони (енг. социолог) 106
Главан Дарко (хр. рок критичар) 150, 159
Глигорић Бранко (пред. идеол. ком. ГК ССО / политичар) 20, 56, 76, 329, 330, 334, 342–347, 349, 350, 354, 355, 359, 361, 364–366, 379, 384, 389
Глумац Слободан (предс. ГК ССРН Београда / Ћ) 273, 373
Гнус Горан (студ. функц. / менаџер) 20, 54, 55, 76, 330, 335, 351, 354, 359, 365, 367, 379
Гобино Жозеф Артур (фр. социолог) 324
Грејвс Роберт (енг. књижевник) 62
Гутенберг Јохан (нем. проналазач) 15, 261, 272, 305

Даковић Ненад (чл. ред. Theoria / фил. писац) 132, 231
Дамјановић Петар (пред. ГК ССО / Ћ) 20, 54–57, 76, 365, 385, 392, 402, 407
Дарвин Чарлс (брит. научник) 109
Дебор Ги (фр. филозоф) 30
Дедијер Владимир (историчар) 288
Декарт Рене (фр. филозоф) 62, 102, 110, 111, 115, 128, 130, 133, 169, 172, 174, 190, 312
Делез Жил (фр. филозоф) 156, 232
Демокрит (гр. филозоф) 62, 118
Денда Александар (функц. РК ССО / политичар) 20, 54, 55, 76, 363, 365, 370
Денегри Јерко Јеша (историчар уметности) 295–297
Дерида Жак (фр. филозоф) 232
Де Серто Мишел (фр. историчар) 142, 151, 160
Деспотовић Ратомир (чл. ред Видика / коректор) 140, 346, 347
Деспотовић Слободан (проф. унив) 408
Де Флора Јоаким (итал. монах) 116
Дивац Аца (студент / библиотекар) 86

Дивљан Влада (чл. вис Идоли / Ћ) 126
Дима Александар (фр. писац) 20
Димитријевић Владимир (публициста) 67, 72
Дирер Албрехт (нем. сликар) 127, 315
Додик Милорад (пред. Реп. Српске) 137
Доланц Стане (политичар / Ћ) 29, 30, 275
Драгосавац Небојша (политичар / активиста) 18, 87, 330
Друловић Милојко (политичар) 86
Дрча Чедомир Чеда (уметник) 257
Ђинђић Зоран (политичар / Ћ) 65
Ђого Гојко (књижевник) 281, 284–286
Ђорђевић Владан (ур. Студента / предузетник) 384, 398
Ђорђевић Драган (професор) 5, 141, 161, 276, 277, 284, 286, 287, 289–293, 295–299
Ђорђевић Живорад (ур. Комуниста / Ћ) 18, 87
Ђурић Владимир Ђура (писац) 120, 138
Ђурић Јелена (научни сарадник) 5, 237, 253

Еванс-Причард Едвард (енг. антрополог) 246
Елил Жак (фр. филозоф) 239, 242, 304
Емпедокле (гр. филозоф) 62
Енгелс Фридрих (нем. филозоф) 369, 377, 395

Жежељ Илија (студ. функц. / предузетник) 305
Живојинов Владан (студент / писац) 85
Жијар Лис (проф. унив) 142
Жилник Желимир (фил. редитељ) 257
Жиру Анри (фр. педагог) 163, 183
Жугић Вук (студ. функц. / менаџер) 20, 55, 76, 365
Жуњић Слободан (ур. Theoria / проф. унив) 27, 94, 95, 99, 231, 282, 335
Зељуг Мирослав (илустратор) 327
Зенон (гр. филозоф) 59, 62

Ившић Радован (хр. књижевник) 28
Илић Александар (проф. унив) 287
Илић Мирко (дизајнер) 271
Инић Слободан (проф. унив) 131

Јакшић Душан (чл. опш. ком. за информисање) 334
 Јарић Јово (секрет. УК СК / проф. унив) 18, 87
 Јелена Тројанска (лик из гр. митол) 45
 Јенсен Адолф (нем. етнолог) 246
 Јеринић Мирослав (псеудоним АП) 135, 408
 Јерков Александар (ур. Студента / проф. унив) 20, 76, 136, 338, 379, 382, 384, 397, 407
 Јерковић Тамара (графичар / сл. уметник) 12, 15, 99, 132, 301, 305
 Јовановић Душан (режисер) 288
 Јовановић Слободан (из. сек. ГК СК Бг. / пенз) 18, 87
 Јонеско Ежен (фр. писац) 261
 Јосип Радник (римокатол. светац) 99

Кавафи Константин (гр. песник) 261
 Кажински Тома (ам. математичар) 262
 Кајафа Јосиф (јев. свештеник) 87
 Калмић Жарко (музичар) 125
 Кант Имануел (нем. филозоф) 62, 133, 169, 190–192, 194–198, 204, 323, 375, 377
 Кањевац Радоман (ур. Индекса / уредник) 351–353
 Карвер Рејмонд (ам. књижевник) 119
 Кардељ Едвард (политичар) 31, 109, 369, 394
 Касандра (гр. мит. јунак) 109
 Кастанеда Карлос (ам. антрополог) 165, 324
 Кафка Франц (нем. писац) 62, 181
 Кели Кевин (уредник) 238, 252
 Кјеркегор Серен (дан. филозоф) 191, 233
 Кљакић Љубомир (директор СКЦ / публициста) 267, 268, 271, 273–285, 287, 291, 296, 298
 Кљакић Слободан (ур. Ком. / нов. Пол) 272, 297, 304
 Кнежевић Владимир (студ. функц. / ?) 380, 384
 Кнежевић Милош (уредник) 5, 59, 64, 66, 67, 70, 72, 80, 91, 92, 227, 233, 267, 270, 274, 277–281, 284, 288–291, 293, 295, 297–299, 303
 Кнежевић Ратко (студент / бизнисмен) 20, 55, 76, 281, 343, 344
 Ковачевић Златко (студент / ?) 389, 390
 Козомара Младен (чл. ред. Theoria / проф. унив) 143, 156, 229, 231, 232, 284
 Колаковски Лешек (пољ. филозоф) 30, 62
 Кон-Бендит Данијел (фр-нем. политичар) 287

Конфучије (кин. филозоф) 255
Копицл Владимир (књижевник) 257
Косик Карел (чеш. филозоф) 259
Костић Лаза (песник) 101, 304
Кохански Александар (ам. педагог) 239
Кочић Петар (писац) 306
Коштуница Војислав (политичар) 65
Кржавац Саво (политичар) 18, 87
Крлежа Мирослав (књижевник) 288
Кропоткин Петар (рус. теоретичар) 62
Крстић Небојша (чл. вис Идоли / политичар) 126, 271, 279
Кујунџић Драган (ур. Студента / проф. унив) 379, 407
Кулиану Јоан (проф. унив) 222, 223, 291
Куљић Тодор (проф. унив) 142, 160
Куросава Акиро (јап. режисер) 400

Лајбниц Готфрид Вилхелм (нем. филозоф) 190
Ламентович Војћех (пољ. пол. теоретичар) 324
Лаплас Пјер Симон (фр. математичар) 221
Латуш Серж (фр. филозоф и проф. унив) 239, 243, 249
Л'Брин Ани (фр. песникиња) 28
Леви-Брил Лисјен (фр. филозоф) 246
Леви-Строс Клод (фр. антрополог) 163, 164, 171, 172, 179, 182, 183
Лењин Владимир (рус. револуционар) 116, 143, 392
Лесандрић Зоран Кики (музичар) 296
Ли Брус (кин. глумац) 144, 145
Лиотар Жан-Франсоа (фр. филозоф) 232
Лонгиновић З. Томислав (сарад. Видика / проф.унив) 85, 120, 121, 126, 138, 152, 285
Лопушина Марко (публициста) 78
Лутер Мартин (нем. свештеник) 62
Љубичић Никола (генерал) 72

Мајсторовић Стеван (културолог) 153, 158
Макијавели Николо (итал. политиколог) 291
Малер Густав (аус. композитор) 62
Маљевич Казимир (рус. сликар) 62
Мамфорд Луис (ам. културолог) 128, 238, 239, 304

Мандић Божидар (сл. уметник) 6, 255–257, 263, 286, 292
Мандић Мирослав (сл. уметник) 147, 149, 257, 287, 292
Марголит Амишај (проф. унив) 31
Марковић Драгослав Дража (пред. СК Србије) 18, 56, 72, 80, 81, 85, 86, 290, 303
Марковић Ђорђе Кодер (песник) 82
Марковић Милошевић Мирјана (проф. унив. / политичарка) 23, 25–27, 30, 32, 33, 55–58, 68, 300, 301, 303
Маркс Карл (нем. идеолог) 62, 108, 109, 153, 158, 172, 173, 181, 230, 231, 302, 369, 377, 387, 393, 395
Маркузе Херберт (ам. филозоф) 158
Марошан Стеван (студ. функц. / инж) 360, 362, 367
Маршан Мирко (студент / ?) 374, 378
Мезнарић Драган (функционер / ?) 392
Мекларен Питер (кан. педагог) 166, 168, 182, 183
Мек Луан Маршал Херберт (ам. теоретичар) 128, 239
Мереник Лидија (проф. унив) 150, 152
Мијановић Владимир (револуционар) 234
Микашиновић Сениша (пред. ком. за инф. ССО Земун / ?) 329
Миланковић Милутин (климатолог) 224
Милановић Бранко (проф. унив) 28
Милановић Владимир (предс, сав. Видика / !) 70, 86, 269, 392–394
Миливојевић Зоран (психотерапеут) 149
Миливојевић Слободан Ера (уметник) 149
Миликић Небојша (уредник) 298, 299
Милојевић Љиљана (сарад. Видика / ?) 85
Милојевић Миодраг (афористичар / !) 85, 123, 129
Милошевић Никола (проф. унив) 301
Милошевић Слободан (пред. Србије) 65, 67, 68
Мил Џон Стјуарт (брит. филозоф) 204
Мимица Аљоша (проф. унив) 25
Минић Милош (политичар) 72
Мирандола Ђовани Пико дела (итал. филозоф) 222
Мирјић Јован (проф. унив) 279
Мићуновић Драгољуб (политичар) 65
Михајловић Мирослав (студент / писац) 127, 129
Мицић Љубомир (уметник) 151, 159, 233, 289

Мишељић Боро (уред. Студента / менаџер) 86, 121, 136, 271, 316, 317, 321, 342, 343, 373, 378, 379, 381, 382, 384, 394, 397–402, 404, 406, 408
Младеновић Филип (студент / публициста) 326, 384, 397
Млађеновић Лепа (студент / активисткиња) 85
Мојсов Лазар (политичар) 290
Мојсиловић Бранислав (илустратор) 328
Молох (фенички бог) 30
Московљевић Милош (лексикограф) 78

Нагарђуна (инд. филозоф) 194
Негри Антонио (итал. пол. теоретичар) 62, 318, 324
Нес Арне (норв. филозоф) 37
Николић Милан (социолог) 234
Ниче Фридрих (нем. филозоф) 62, 109, 111, 113, 133, 142, 151, 156, 157, 191, 255, 324, 369, 377, 387
Новаковић Томислав (филозоф) 5, 185, 215
Новалис (псеуд. фон Харденберг, Георг Филип, песник и филозоф) 155

Њутн Исак (енг. научник) 110

Обама Барак (ам. председник) 41
Олујић Драгомир Олуја (политиколог) 234, 276–279, 284, 290, 301
Ортега и Гасет Хосе (шп. филозоф) 128, 239

Павле (хриш. апостол) 300
Пазолини Пјер Паоло (итал. режисер) 126, 162
Пајкић Небојша (сценариста) 135
Палалић Слободан (секретар УК СК / акционар) 18, 87
Панини (инд. граматичар) 113
Пантић Саво (студ. функц. / ?) 346–348, 351
Панчић Душан (илустратор) 325
Папић Драган (аут. прој. Идоли / сл. уметник) 85, 124, 125, 162, 216, 287, 297, 301
Папић Жарана (студент / !) 86
Париповић Ненад Неша (уметник) 149
Парменид (гр. филозоф) 190, 197, 212
Паскал Блез (фр. математичар) 62

Перо Шарл (фр. писац) 104
Петрела Рикардо (итал. политиколог) 41
Петрић Франко (студент / ?) 385
Петричић Душан (карикуриста) 307
Петровић Александар (ур. Видика / проф. унив) 2, 3, 5, 22, 28, 32, 35, 58, 85, 86, 93, 118, 120–124, 127, 128, 130, 133, 135, 140, 154, 168, 217, 224, 226, 233, 236, 254, 271–274, 278–285, 288, 295–299, 301, 303, 349, 356, 368, 370, 408
Петровић Бранислав (проф. унив) 301
Петровић Зоран Пироћанац (сл. новинар и науч. савет. / †) 5, 11, 23, 33, 55, 68, 85, 87, 121, 131, 143, 267, 271, 276, 277, 281, 282, 284–287, 290–292, 300, 303, 318
Петровић Т. Александар (учитељ и пуковник) 106
Печујлић Мирослав (чл. сав. Видика / †) 70, 86, 269, 272, 273, 373, 380, 388, 393
Пилат Понтије (рим. намесник) 87
Пирсиг Роберт (ам. писац) 128
Платон (гр. филозоф) 62, 116, 122, 167, 169, 190, 197, 204, 206, 255, 291, 306
По Едраг Алан (ам. писац) 62, 126, 162
Поенкаре Анри (фр. математичар) 62
Познанивић Богданка (уметница) 257
Познанивић Дејан (књижевник) 257
Полић Сузана (конзерватор) 6, 217, 226, 290–292, 297–299
Попер Карл (брит. филозоф) 116
Поповић Јустин (светитељ) 62, 133
Попов Небојша (социолог) 262
Постоловић Александар (чл. сав. Видика / †) 344, 345
Продановић Милета (сликар) 152
Прометеј (гр. божанст) 261
Прудон Пјер Жозеф (фр. филозоф) 210
Пруст Марсел (фр. писац) 62

Ранитовић Гордан (уред. Студента / †) 86, 341–345, 349–351, 362, 382
Ранковић Александар (политичар) 69, 268
Ристић Љубиша (редитељ) 288
Розенберг Алфред (нем. политичар) 324
Русо Жан Жак (фр. филозоф) 204, 206

Савонарола Гиrolамо (итал. монах) 116
Сен-Симон Анри (фр. социјалиста) 245
Сервантес Мигел (шп. писац) 275
Симић Жељко (ур. Студента / проф. унив) 136
Симондон Гилберт (фр. филозоф) 242
Слотердијк Петер (нем. филозоф) 142, 143, 155–157
Смирс Јост (хол. политиколог) 44
Смит Адам (шкот. филозоф) 62
Сократ (гр. филозоф) 93
Сорош Берђ (бизнисмен) 26
Спасовић Грујица (уред. Омл. новина / дипломата) 18, 87
Спиноза Барух (хол. филозоф) 190, 395
Стаљин Јосиф (пред. СССР) 261, 350, 143
Стамболић Ивица (пред. СР Срб) 55, 72
Стамболић Петар (пред. предс. СФРЈ) 72
Станковић Зоран (студент / ?) (378, 402)
Степић Милорад (студент / проф. унив) 346
Стојановић Бранимир 121
Стојановић Ђорђевић Тамара (доц. унив) 5, 163, 183
Стојановић Коста (државник) 224
Стојановић Лазар (редитељ) 149
Стојановић Славица (ур. Видика / активисткиња) 85, 86, 124, 130, 135, 342, 365, 368, 370, 381, 403
Стојанчић Јелица (ур. Студента / новинар) 365, 408, 378, 379
Стојић Стела (сарад. Видика / архитекта) 85
Стојковић Живојин Жика (сарад. Видика / предузетник) 13, 85, 120, 135, 137, 140, 184

Тадић Борис (политичар) 137
Тадић Смиља (студент / ?) 394, 400
Тепавец Мирко (политичар / †) 78
Тилих Станислав (нем. политичар) 62, 257
Тишма Слободан (музичар) 147, 257
Тодоровић Мирољуб (песник) 152
Тодосијевић Драгољуб Раша (уметник) 149
Тојнби Арнолд (енг. историчар) 106
Толнај Ото (писац) 257

Толстој Лав (рус. књижевник) 62
Томазини, Марио (итал. актив.) 236
Тркуља Јовица (проф. унив) 70
Турза Карел (ур. СИЦ / проф. унив) 124, 149
Туцић Вујица Решин (писац) 149

Посић Бора (писац) 149, 277
Посић Добрица (писац) 147, 285, 302

Угричић Сретен (писац) 133, 141, 152–155, 161, 285
Унковић Мома (полиц. функц) 18, 87, 275
Урком Гергељ (уметник) 149

Феникс (ег. митолошко биће) 37
Фихте Ј. Г. (нем. филозоф) 62, 191, 192, 196, 395
Фичино Марсилио (итал. филозоф) 222
Флакер Александар (књ. теоретичар) 134
Фо Дарио (итал. писац) 27
Фреире Паул (браз. педагог) 163, 165–168, 170, 171, 173, 174, 183
Фрејзер Џејмс (брит. антрополог) 246
Фројд Сигмунд (аус. лекар) 62, 178
Фукујама Франсис (ам. идеолог) 108

Хавел Вацлав (чеш. политичар) 287
Хајдегер Мартин (нем. филозоф) 11, 62, 111, 116, 186, 191, 293, 294, 304
Хајзенберг Вернер (нем. физичар) 62
Хаксли Олдос (енг. писац) 128, 324
Хамваш Бела (мађ. писац) 260
Хасановић Тахир (студент / предузетник) 367
Хегел Г. В. Х. (нем. филозоф) 62, 108, 115, 133, 174, 191, 192, 196, 204, 375, 377, 395
Хелингер Берт (нем. психотерапеут) 242
Хераклит (гр. филозоф) 62, 93, 101, 102, 117, 118
Хермес Трисмегистос (егип. писац) 116, 117
Хитлер Адолф (нем. политичар) 29, 324
Хобсбаум Ерик (брит. историчар) 255, 259
Хомер (старогр. песник) 94
Хоркхајмер Макс (нем. филозоф) 62

Хото Гилберт (белг. филозоф) 239
Хусерл Г. А. Едмунд (нем. филозоф) 192, 196

Церовски Виктор (физичар) 293
Црњански Милош (књижевник) 134

Чајкановић Веселин (етнолог) 62
Чакаревић Марјан (писац) 5, 119, 139, 270, 271, 277, 281, 285, 293, 298
Чанадановић Мирко (политичар) 257
Чаушеску Николае (пред. Румуније) 223
Чемберлен Невил (брит. политичар) 324
Чигоја Жарко (студ. функц. / предузетник) 20, 76, 367, 370, 383

Циновић Милутин 57
Џојс Џејмс (ирс. књижевник) 260

Шалго Јудита (књижевница) 257
Шапер Срђан (чл. вис Идоли / менаџер) 120, 126
Шејка Леонид (сликар) 148, 277
Шекспир Вилијам (енг. писац) 62, 100, 361, 388
Шелинг Фридрих В. Ј. (нем. филозоф) 146, 191, 196
Шестов Лав Исаакович (рус. филозоф) 62
Шкеровић Слободан (чл. ред. Видика / сл. уметник) 28, 85, 113, 120, 124, 125, 127, 128, 130, 133, 136, 152–154, 224, 254, 256, 274, 301, 306, 316, 343, 344, 346, 368, 370, 400, 401, 404
Шопенхауер Артур (нем. филозоф) 151, 191
Шпенглер Освалд (нем. историчар) 62
Штајнер Карло (публициста) 257, 258
Штулић Бранимир (музичар) 141
Шуваковић Мишко (теоретичар) 295, 297
Шумоња Стево (сарад. Видика / предузетник) 52, 53, 86, 131, 401
Шурјанац Миодраг (диз. Видика / архитекта) 85, 254

Escapar! - Supremum vale „Сатирско - герилског позоришта“ (Торлак, 1982)

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

130.2(082)
141.78(082)

НАУЧНИ скуп Речник технологије - 33 године после (2014 ; Београд)
Повратак из земље змајева : Речник технологије - 33 године после
/ приредили Душан Бошковић, Александар Петровић. - Београд :
Институт за филозофију и друштвену теорију Универзитета, 2015
(Београд : Colorgrafx).
- 413 стр. : илустр. ; 21 cm

“Овај зборник припремљен је као резултат рада научног скупа Речник
технологије 33 године после који је 12. и 13. новембра одржан у
Институту за филозофију и друштвену теорију у Београду.”--> стр. 22.
- Тираж 300. - Стр. 13-22: Три разлога повратка Речника технологије из
земље змајева / Душан Бошковић, Александар Петровић. - Напомене
и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. -
Регистри.

ISBN 978-86-82417-90-3

а) Речник технологије. 1981 - Зборници б) Видици (часопис). 1981 -
Зборници
COBISS.SR-ID 219568396